

2640

2640
XXXIII - 8

3.003

cis de i
c Vicio de rano

Bonifacio
Nieto Bravo
e Palazion Campo

Bonifacio
Nieto

HIC NOMEN
MEUM FOR 29

conyruente
asallado

mixaquis leco es di do
porpone ile amabu Cado
yrisuaticion seinclina
aquisei meleguizar
el septimo mandamier
redia logice instat
que lo que acanose, a a
se paga en el tribunal
y inonbre ino ra se
la letra te lo diran
Se escribe con coto x celeras
para irne tu a buscar
y me llamo Benilacio Nieto
Sialgo me quise mandar
queum gaato para la aninea
u someto q. e dar
ite dige que te duelvas
me baias a tu casa

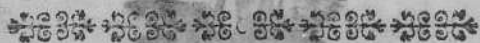

CV M LICENTIA A.
VALLIS-OLETI.

In Officina Viduae Iacobi Folgueral.

M. DC. LXXVI.

Fee del Corrector.

*Conducraa este libro con su original,
Etc Dada en Valladolid en este Con-
uento de la Santissima Trinidad a 20.
de Febrero de 1032.*

M. Fr. Gaspar del Campo.

LE-

IN Hoc vno v

niuersorum pendit in

gazit, diffusis alibi, h

nultatem, perspicua in

ingeniosè compositis; gaudebis, ac

rimè perstricta vitia, sanctissimè

virtutes euectas, sine illi felicissimè

oderis, siue has amaueris gloriosius.

Ft. o vtinam, vel ab ipsis discas Gen-

tibus illorum abdicare auratam cor-

ticem, arcanam abominaturus im-

manditiem, harum sanctissimo siue

refouendus, feliciter conquirete!

Quæ tibi hæc nouissima Valerij ex-

cussione præstiti, nēque sumptibus,

neque labori concedens, paucishabe.

Authores margini adscripū; Annos

item veterum Annalium, quibus res

contigerit: hoc enim illud. A. V. litte-

ris numeralibus subfixis præstat, Car-

mina, & verba Græca idiomate Lati-

no diuerso charactère non inuenustè

excussi; nisi quod l. i. s. c. Latonā pri-

mā syllabā corripuerim, quod secus

infidelē interpretē egi sē. Nō tibi hæc

imputo importunus exactor, sed mi-

hi; cui benè erit, si meus labor dignus

sit, qui tibi prosit. *Vale.* **VA-**

E R I I
XIMI LIBRO-
RUM NOVE M
CAPITA.

PRIMI LIBRI,	officijs.
Capita VIII.	2 De magistratuum atque ordinum officijs, & institutis.
1 De religione.	3 De militaribus institutis.
2 De mulata religione.	4 De spectaculis.
3 De peregrina religione recepta.	5 De frugalitate, & innocentia.
4 De auspicijs.	6 De externis institutis.
5 De omnitibus.	7 De disciplina militari.
6 De prodigijs.	8 De iure triumphandi.
7 De ionnijs.	9 De censoria
8 De miraculis.	te.
SECUNDI LIBRI	
Capita X:	
1 De matrimonio	
rum ritu & necessitudinum.	

seueritate.

deratione.

10 De maiestate. 2 De reconcilia-
tione.

TERTII LIBRI 3 De abstinencia
Capita VIII. & continen-
tia.

1 De indole.

2 De fortitudine 4 De paupertate
laudata.

3 De patientia.

4 De humili lo- 5 De verecundia
co natis qui 6 De amore con-
clari euase- iugali.

runt. 7 De amicitia
vinculo.

5 Qui à præcla- 8 De liberalita-
ris parenti- te.

bus degener- **QUINTI LIBR.**
arunt. Capita X.

6 De illustribus, 1 De humanita-
qui in veste, te, & clemen-
ant cetero tia.

cultu, licen- 2 De gratitudine
tius sibi in- 3 De ingritudi-
dulerunt. ne.

7 De fiducia sui.

8 De constantia. 4 De pietate in
parentes.

QUARTI LIB. 5 De pietate ira-
Capita VIII. terna.

1 De animi mo- 6 De

6 De pietate erga patriam.

7 De patriam amore, & indulgentia in liberos.

8 Qui seueri aduersus liberos.

6 Qui moderati aduersus suspectos liberos.

10 Qui filiorum obitum forti animo tulerunt.

7 De fide vxorū erga maritos

8 De fide seruorum, erga dominos.

9 De mutatione morum, aut fortunæ.

SEPTIMI LIB. Capita VIII.

1 Defelicitate.

2 De sapienter dictis, aut factis.

3 De vafre dictis aut factis.

SEXTI LIBRI, Capita IX.

4 De estratagematis.

5 De repulsis.

6 De necessitate

7 De testamentis rescissis.

8 De ratis testamentis, & imperatis.

9 De iustitia.

10 De fide publica.

OCTAVI LIB.

- Capita XV.
- 1 De iudicijs publicis insignib.
 - 2 De priuatis iudicijs insignibus
 - 3 De mulieribus quæ causas apud magistratus egerunt.
 - 4 De quæstionib.
 - 5 De testimonijs irritis, vel ratis,
 - 6 De his qui commiserunt quæ in alijs vindicant.
 - 7 De studio, & industria.
 - 8 De otio laudato.
 - 9 De vi eloquentiæ.
 - 10 De pronuntiatione, & apto motu corporis.
 - 11 De effectibus

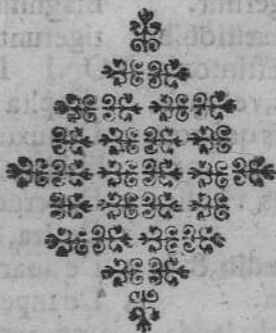
artium raris.

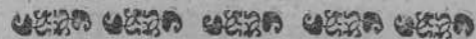
- 12 Optimis artiũ magistris concedendum esse.
- 13 De senectute memorabili.
- 14 De cupiditate gloria.
- 15 Quæ cuiquæ magnifica contigerunt.

NONI LIBRI,
Capita XV.

- 1 De luxuria, & libidine.
- 2 De crudelitate
- 3 De ira, & odio
- 4 De auaritia.
- 5 De Inperbia, & impotentia.
- 6 De perfidia.
- 7 De seditionibus.
- 8 De temeritate.
- 9 De errore.
- 10 De vltione.
- 11 De improbe

- etis, & scele- 14 De similitudi
 ratè tactis. / ne formæ.
 12 De mortibus 15 De his qui per
 non vulgari- mendaciam
 bus, se in alienas
 13 De cupidita- familias in-
 te vitæ. feruerunt.

VALERII MA-
XIMI EXEMPLORVM
MEMORABILIVM.

LIBER PRIMVS.

Ad Tiberium Cæsarem Augustum.

PROLOGVS.

OPVLI Romani, ex-
terarumque gentium
facta simul, ac dicta
memoratu digna,
quæ apud alios latius
diffusa iunt, * quàm
vt breuiter cognosci possint, ab illu-
tribus electa auctoribus deligere
constitui: vt documenta sumere vo-
lentibus longe inquisitionis labor ab-
sit. Nec mihi cuncta complectendi
cupido incessit: quis enim omnis æui
A ges-

r

* alias;
vt quàm

gesta modico voluminum numero
 comprehenderit: Aut quis compos
 mentis domesticæ, peregrinæque his
 toriæ seriem, felici superiorum stylo
 conditam, vel attentiore cura, vel
 præstantiore facundia, traditurum se
 sperauerit: Te igitur huic cæpto,
 penes quam hominum, decrumque
 contentus, maris, ac terræ regimen
 esse, voluit, certissimæ salus patriæ.
 Cæsar inuoco: cuius cœlesti proui
 dentia virtutes, de quibus dicturus
 sum, benignissimè seuentur: vitia se
 uerissime vindicantur. Nam si priuati
 eratores ab Ioue Optim. Maxim, be
 ne orsi sunt, si excellentissimi vates
 à numine aliquo principia traxerunt
 1. à numine aliquo principia traxerunt
 mea paruitas eò iulius ad fauorem
 2. tuum decurrerit, quod cetera diuini
 tas opinione colligitur: tua præsent
 fide paterno auitoque fideri par vide
 3. tur: quorum eximio fulgore multum
 ceremonijs inclytæ claritatis accel
 4. sit. Deos enim reliquos accepimus,
 Cæsares deumus. Et quoniam ini
 tium

Cic. Derr

CAP. I. DE RELIGIONE. 3

tium à cultu deorum petere in animo est, de conditione eius summam differam.

CAP. I. DE RELIGIONE.

OBSERVATA.

MAiores nostri statas solennesque ceremonias, Pontificum scientia: bene gerendarum rerum auctoritates, augurum observatione: Apollinis prædictiones, vatum libris: portentorum depulsa, Etruscæ disciplina explicari voluerunt. Prisco etiam instituto rebus diuinis opera datur, cum aliquid commendandum est, precatione: cum exposcendum, voto cum soluendum; gratulatione: cum inquirendum, vel extis, vel fortibus, imperito: cum solempni ritu peragendum, sacrificio. Quo etiam ostentorum, ac fulgurum denunciationes procurantur.

Ex Cicæ
de arusp.
res.

Tantum autem studium antiquis

non solum obseruandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, vt è florentissima tum, & opulentissima ciuitate, decem principum filij. S. C. singulis Etruriæ populis, percipiendæ sacrorum disciplinæ gratia traderentur.

*Cic. de
dis. I.*

CERERI quoque, quam more Græco venerati instituerant sacerdotem à Velia, cùm id oppidum nondum ciuitatis nomen accepisset, Calcitianam peterent, vel vt alij dicunt,

*Anno
vrbis.*

Calliphenam: ne deæ vetusti ritus perita deesset antistes, Cuius cùm in vrbe pulcherrimum templum haberent, Gracchano tumultu moniti Sybillinis libris, vt vetustissimam Cere-

*DCLVI.
Cic. pro
Ba bo.*

rem placarent, Ennam (quoniam sacra eius inde orta credebant) decem

*3
A. V.*

viros ad eam propitiandam miserunt. Item matri Deum sæpè numero imperatores nostri compotes victoriarum suscepta vota Petsinuntem

*6. Cic.
de arusp.*

proiecti, soluerunt,

*respons.
A. V.*

Metellus vero pont. max. Postu-

DXI.

mium

CAP. I. DE RELIGIONE. 5

mium consulem, eundemque flaminem Martialem, ad bellum gerendum Africam petentem, ne à sacris discederet, multa indicta, urbem egredi passus non est: religionique summum imperium celsit: quòd tutto se Postumius Martio certamini committurus non videbatur, ceremonijs Martis desertis.

Laudabile XII. fascium religiosum obsequium, laudabilior quatuor, & viginti in consilium re obedientia, à Tiberio enim Gracho ad collegium augurum literæ sunt ex prouincia missæ, quibus significabat se cum libros ad sacra populi pertinentes legeret, animaduertisse vitio tabernaculum captum, comitijs consularibus, quæ ipse fecisset ea quere ab auguribus ad senatum relata, iussu eius C. Figulus è Galia, Scipio Nasica è Cossica Romam redierunt, & se consulata abdicauerunt.

Consimili ratione P. Cloelius Siculus, M. Cornelius, Cethegus, & C.

*Liu. 29.
C 37.*

*A.V.
DXCI.
Cic. de
natura
deor. 1.*

*A.V.
DXLIII*

Liu. 16. Claudius propter exta parum curio-

A.V. sè adnota aris deorum immorta-
DXXX lium, varijs temporibus, bellisque di-

II. uersis, Flaminio abire iussi sunt, co-

Circiter actique etiam. At Sulpicio inter sa-

Plutarc crificandum apex è capite prolapsus

Marcel. sacerdotium abstulit,

DXXX Occentus autem foricis auditus,

II. Fabio Max. dictaturam, C. Flaminio

Plutare, magisterium equitum deponendi,

Marcel. causam præbuit.

A.V. Adijciendam his, quod P. Licinio

DXLV pontif. max. virgo Vestalis, quia qua-

II. dam nocte parum diligens æterni ig-

Liu. 22. nis custos fuisset, digna vita est, quæ

** alias,* flagio admoueretur.

admone Maximaæ vero virginis Æmiliæ dif-

retur. cipulam, extincto igne, tutam, ab om-

5 ni reprehensione Vestæ numen præf-

6 titit, qua adorante, cum carbalum,

DionHa quam optimam habeat, foculo im-

lic. an- posuisset, subito ignis emicuit.

tiq. 1. Non mirum igitur si pro eo impe-

A.V. rio augendo, custodiendoque perti-

DXLV. max deorum indulgentia semper ex-

CAP. I. DE RELIGIONE. 7

cubuit, quod tam scrupulosa cura, parvula quoque momenta religionis, examinare videretur: quia nunquam remotos ab exactissimo cultu ceremoniarum oculos habuisse nostra civitas existimanda est. In qua, cum Marcellus quintum consulatum gerens templum Honori, & Virtuti, Clastidio prius, deinde Syraculis potius, nuncupatis votis debitum consecrare vellet, à collegio pontificum impeditus est, negante, unam cellam duobus dijs recte dicari. Futuram enim, si quid prodigij in ea accidisset ne dignosceretur, viti rem divinam fieri oporteret: nec duobus, nisi certis dijs una sacrificari solere. Ea pontificum admonitione effectum est, ut à cellis separatis ædibus, Honoris ac Virtutis simulacra statueret. Neque aut collegio pontificum auctoritas amplissimi viri, aut Marcello adiectio impense impedimento fuit, quominus religionibus suis tenor suaque observatio redderetur.

*Lin. 27.**Plut. in**Vita,*

A.V. Obruitor tot etiam illustribus con-
DXVI. sularibus. L. Furius Bibaculus, exem-
Laetant. pliq; locum vix post Marcellum in-
diuin. uenit. Sed pij simul, ac religiosi ani-
iustit. I. mi laude fraudandus non est: qui præ-
cap. 21. tor à patre suo Collegij Saliorum
 magistro iussus, sex licet tribus præce-
 dentibus arma ancilia tulit quamuis
 vacationem huius officij honoris be-
 neficio haberet. Omnia namque post
 religionem ponenda semper nostra
 ciuitas duxit, etiam in quibus summe
 maiestatis conspici decus voluit.

Quapropter non dubitauerunt facis
 7 imperia * seruire: ita se humanatum
 * *allas,* rerum * futura regimen existiman-
de serui- tia, si diuinæ potentiae bene atque
re. constanter fuissent famulata.

* *allias,* Quod animi iudicium in priuato-
Velut cur r in quoque pectoribus versatum est.
amgere- Vrbe enim à Gallis capta, cum Flā-
re. men Quirinalis, virginesque Vesta-

A.V. les sacra onera partito ferrent, eas-
CCCLX que pontem Sublicium transgressas,
III, & cliuū, qui ducit ad Ianiculum,
 def-

descendere incipientes, L. * Aluanius *Lin. 5.*
 plaustro cōiugem, & liberos vehens, *Flor. 1.*
 aspexisset, propior publicæ religioni *cap. 13.*
 quàm priuatæ caritati suis, vt plau **al.as,*
 stro descenderent, imperauit: atque *Albi-*
 in id virgines, & sacra, imposita, omni *nus.*
 flo cæpro itinere. Cere in oppidum 8
 peruexit: Vbi cū summa veneratio-
 ne recepta, gratà, memorià, ad hoc
 vique tempus hospitalem humanita-
 tem testantur. Inde enim institutum
 est, sacra Ceremonias vberari, quia
 Cretani ea in fracto Reip. statu pe-
 rinde ac florente, coluerunt. Quare
 agreste illud, & sordidum plaustrum;
 tempestiue capax, cuiuslibet tulgen-
 tissimi triumphalis currus, vel æqua-
 uerit gloriam, vel antecesserit.

Eadem reipublicæ tempestate C. *A.V.*
 Fabius Dorso memorabile exemplū *ccLxIII*
 seruatæ religioni dedit Namque Ga *Lin. 5.*
 llis Capitolium obsidentibus, ne sta-
 tim Fabiæ gentis sacrificium inte-
 rrumperetur, Gabino ritu cinctus,
 manibus, hūmerisque sacra gerens,

* alias,
propter.

A.V.

DLXXII

Lin. 40.

Fli. lib.

13. cap.

13.

Plut. in

Numa.

per medias hostium stationes in Quirinalem collem peruenit: vbi omnibus selemni more peractis, in Capitolium post diuinam venerationem victricium armorum perinde ac victor redij.

Magna conseruanda religionis etiam P. Cornelio, & Bæbio Pamphilo COS S. apud maiores nostros acta cura est. Si quidem in agro L. Petilij scribae s. b. Ianiculo cultoribus terram altius veriantibus, duabus arcis lapideis repertis, quarum in altera scriptura indicabat corpus Numæ Pompilij Pomponis filij fuisse: in altera libri reconditi erant, Latini septem de iure Pontificum, totidemque Græci de disciplina sapientia: Latinos magna diligentia conseruandos curauerunt: Græcos quia aliqua ex parte ad fouendam religionem pertinere existimabantur, L. Petillius prætor V. banus ex auctoritate Senatus per Victamarios igne facto, in conspectu populi cremauit. Noluert

enim

II

* alias,

Numa.

Pomplij

* alias,

observa

dos.

M. alti

CAP. I. DE RELIGIONE. II

enim prisca viri quicquam in hac as- *lium vo-*
 feruarii ciuitate, quo animi homi- *cat. Diu*
 num à deorum cultu auocarentur. *lib. 4.*

Tarquinius autem rex M. Tulliu *Sed patri*
 Euumuirum, quod librum secreta ci *cuis esse*
 nilium sacrorum continentem, castu *bebet eo*
 diae suae commissum corruptus Pe- *dem tes-*
 tronio Sabino describendum dedif- *te.*

set, culeo insutum in mare abijci iul- *12*
 sit: Idque supplicij genus multo post *A.V.*
 parricidis lege irrogatum est. Iustissi- *DCLIII.*
 me quidem: quia pari vindicta paren *Plutarc.*
 tum, ac deorum violatio expianda *Rhet. ad*
 est. *Herenniu*

Sed in his quae custodiam religio- *A.V.*
 nis attingent nescio an omnes M. Ati- *CDXLV*
 lius Regulus praecederit, qui ex victo *III. Po-*
 re speciosissimo, insidijs Afrubalis, *lyb. 6. a.*
 D Xanthippi Lacedaemonij ducis ad *lij.*

miserabilem captiui fortunam de-
 ductus, ac missus ad S. P. Q. R. legatus,
 vt ex se, & vno, & sene, complures
 Poenorum iuuenes pensatentur: in cō-
 trarium dato conuicio, Carthaginem *A.V.*
 repetijt non ignarus ad quam crude- *DIII.*
 les,

Cic. Ofi.

3. 13.

** alias,
hostes.*

les, quam que etiam meritò sibi infestos & deos reuerteretur. Verum is iurauerat, si captiui eorum rediti non forent, ad eos se rediturum. Potuerunt profecto dii immortales effertam mitigare læuitiam, ceterum quò clarior esset Atilij gloria, Cartaginenses moribus suis vti passi sunt: tertio Punico bello religiosissimi spiritus tam crudeliter vexati vrbis eorum interitu iusta exacturi piacula.

*A.V.**DXXX**VII. Liu*

22.

14.

Quantò nostræ ciuitatis tenatus venerabilior in Deos: Qui post Cannensem cladem decreuit ne matronæ ultra trigessimum diē luctus suos extenderent, vti ab his sacra Cereris peragi possent: quia maiore penè Romanorum virorum parte, in execrabili, ac diro solo iacente, nullius penates mœroris expertes erant. Itaque matres, ac filæ, coniugesque & sorores nuper interfectorum absterfis lacrymis, depositisque doloris insignibus, candidam induere vestem, & aris dare thura coactæ sunt. Quæ
qui

quidem constantia obtinendæ religionis, magnus celestibus iniectus est rubor vterius aduersus eam læuendi gentem, quæ ne iniuriarum quidem acerbitate ab eorum cultu absterri potuerat.

NEGLECTA.

Creditum est Varronem consulem apud Cannas cum Crrthaginensibus tam infeliciter dimicasse ob iram Iunonis: quod cum ludos Circenses ædilis faceret. in Iouis Optim. Maxim. templo eximia facie puerum histrionem ad excubias tenendas posuisset: quod factum post aliquot annos memoria repetitum, sacrificijs expiatum est.

Hercules quoque, detractæ religionis suæ, & grauem, & manifestam pœnam exegisse traditur. Nam cum Potitij sacrorum eius ritum (quem pro dono genti eorum ab ipso assignatum, velut hæreditarium obtinuerant)

13
DXXX
III. Laet
instit. d.
lib. 2.

AV.
CDXLI
Liu. 9

rant) auctore Appio Centore, ad humile seruorum ministerium transtulissent: omnes qui erant numero super XXX. puberes, intra annum extincti sunt, nomenque Potitium in duodecim familias diuim prope interijt. Apius verò luminibus captus est.

A. V. Acer etiam sui numinis vindex
DCVII, Apollo, qui Carthagine à Romanis
Appan. oppressa, veste aurea nudatus, id egit,
nic. Pan vt sacrilegæ manus inter fragmenta
san Phoc eius absicillæ inuenirentur: Brenus Ga-
Insi. 24 llo: tum dux Delphis Apollinis tem-
 16 plum ingressus, Dei voluntate in se
 manus vertit.

17 Nec minus efficax ultor contemp-
A. 4. tæ religionis filius quoque eius Al-
DCCX- cuapius, qui consecratum templo
XIII. suo lucem à Turullio præfecto An-
Dio. hist. toni ad naues ei faciendas, magna ex
 15. parte succisum dolens, inter ipsum
 hetarium ministerium deuictis parti-
 bus Antonij, imperio Cæsaris de tina-
 tum morti Tyrullium, man. estis
 numi-

CAP. I. DE RELIGIONE. 15

numinis sui viribus eum in lucum quem violauerat, traxit: effecitque Deus, vt ibi potissimum à militibus Casarianis occisus, eodem exitio, & euersis iam arboribus pœnas luerit & adhuc * superantibus impunitatem

* alias, superstitibus.

cosimijis iniuriæ pareret, suamque venerationem, quam apud colentes maxima semper habuerat, multiplicaret.

Qui autem Fuluius Flacus impunè non tulit, quòd in censura regulas marmoreas ex Iuñonis Lacinae templo in ædem I ortunæ Equ. estis, quam Romæ faciebat, transtulit. Negatur enim post hoc factum, mente constisse: quin etiam per summam aegritudinem animi expirauit, cum ex duobus filijs, in Illyrico militantibus alterum decessisse, alterum grauiter audisset affectum. Cuius * catu motus senatus, regulas ilico reportandas curauit: dec etique circumspèctissima sanctione impium opus centoris retexuit.

A.T.
DLXX.
IX. Liv.
42.

18
19
* alias, causa.

Tam

A.V. Tam me herculè, quàm Q. Plemini-
DXLIX nij legati Scipionis in thesauro Pro-
Lin. 19. serpinæ spoliando sceleratam auari-
34. tiam iusta animaduersione vindica-
 20 uit; cum enim vinctum Romam pro-
 * *aliàs,* trahi iussisset, is ante causæ dictio-
mortis. nem in carcere teterrimo genere *
 morbi consumptus est: pecuniam Dea
 eiusdem senatus imperio, & quidem
 summam duplicando, recupera-
 uit.

EXTERNA EXEMPLA OBSER-
 VATÆ, VEL NEGLECTÆ RELI-
 GIONIS.

21 *A.V.* **Q**UOD Quidem ad Pleminij faci-
CDLx x nus per in i t , bene à patribus
Lin. 29 con criptis vindicatum est. Quod ad
 violentas regis Pyrrhitordeis atti-
 nuerat, se ipsam potenter, atque effi-
 caciter Dea defendit. Coactis enim
 Locrensisibus ex thesauro eius, mag-
 nam illi pecuniam dare: cum onustus
 nefaria præda nauig. ret, vi subitæ
 tem-

CAP. I. DE RELIGIONE. 17

tempeftatis tota cum claffe vicinis
Deæ littoribus illifus eſt, in quibus
pecunia incolumis reperta, ſanctiſſi-
mi theſauri cuſtodix reſtituta eſt.

At non ſimiliter Maſſaniſſa rex: 22
cuius cum præfectum claffis Meli- *Ex Cic.*
tam appuliſſet, * è queſano Iunonis *Ver. 6.*
denteis eburneos eximiæ magnitu- *aliàs,*
dinis ſublato, ad eum pro dono attu- *Ex æque,*
liſſet: vt comperit vnde aduecti eſ- *ex.*
ſent quinqueremi reportandos Meli-
tam, inque templo Iunonis collocan-
dos curauit, inſculptos gentis ſuæ li-
teris, ſignificantibus regem ignorau-
tem eos accepiffe, & libenter Deæ
reddidiffe. Factum Maſſaniſſæ plus
animo, quam Punico ſanguini con-
ueniens: quamquam quid attinet 23
mores natione *pendi: in media bar- ** perpetu*
baria ortus, ſacrilegium reſcudit *di.*
alienum.

Syraculiſis Dionyſius genitus, tot ſa- *Ex Cic.*
crilegia ſua quot iam recognoſci- *de Nat.*
mus, iocofis dictis proſequi volupta- *deor. l. 3*
tis loco duxit: ſano enim Pro ſerpi- *Aelian.*

*hist. Ver
lib. I.*

nae spoliato Lotris, cum per altum
secundo vento classe veheretur, ri-
dens amicis, Videtisne, ait, quam bo-
na nauigatio ab ipsis dijs immortali-
bus facilligis tribuatur? Detraeto
etiam Ioui Olympio magni ponde-
ris aureo amiculo, quo cum tyran-
nus * Hieto è manubijs Cartaginen-
sum ornauerat, inieetoque ei laneo
pallio, dixit; aestate graue amiculum
aureum esse, hieme frigidũ: laneum
autem ad vtrumque tempus anni ap-
tius. Idem Epidauri Asculapio bar-
bam auream demĩ iussit: quod affir-
maret, non conuenire patrem Apol-
linem imberbem, ipsam barbaram
conspici. Idem mentas argenteas, at-
que aureas è tanis sustulit quodque
in his mere Graciae scriptum erat,
bonorum deorum eas esse, vti se bo-
nitate eorum predicauit. Idem Vic-
torias aureas, pateras, & coronas, quae
simulacrorum porrectis manibus sus-
tinebantur, tollebat, & eas se accipe-
re, non auferre, dicebat; per quam

** alias,
Gelo.*

24
25

ital-

CAP. I. DE RELIGIONE. 19

stultum esse argumentando, à quibus
bona precamur, ab his porrigentibus
nolle sumere. Qui tamen debita *Vide Jus*
supplicia non exsoluit, dedecore ta- *tin. lib.*
men filij, mortuus pœnas rependit, *20. fine*
quas viuis effugerat. LENTO enim *26*
gradu ad vindictam sui diuina pro- *A.V.*
cedit ira: tarditatemque supplicij *cccLIX*
grauitate compensat, *Lin. 5.*

In quam ne incideret Thymasitheus *Plutarch.*
Liparitanorum princeps, consilio si- *Camill.*
bi pariter, atque vniuersæ patriæ
utili, prouidit exēplo: Excepta nam-
que in freto à ciuibus suis piraticam
exercentibus magni ponderis aurea
ineitatoque ad eā partiendā pocrate
ra pulo, vt comperit à Romanis Phy-
thio Apolini decimarum nomine di-
catam, manibus venundantium erep-
tam Deo Delphos perterendā cura-
uit.

Milesia Ceres, Mileto ab Alexan-
dro capta, milites qui templum (po- *Lact. Inst.*
liatue) irruperant, flamma obiecta, *tit lib. 2.*

27 priuauit oculis,

Her. 7. Persæ mille nauium numero Delum compassi, templo Apollinis irreligiosas potius manus, quam rapaces adhibuerunt.

Cic. de Nat. Deor. I. Illustr. Suid. Alian. Variæ hist. 2. Plato. Athenienses Diagoram philosophum pepulerunt, quia scribere ausus fuerat primum ignorare se, an dii essent: deinde si sint, quales sint. Idem Socratem damnauerunt, quod nouam religionem introducere uidebatur. Idem Phidiam rulerunt, quamdiu is marmore potius quam ebore Mineruam fieri debere dicebat, quod diutius nitore esset mansurus: sed ut adiecit, & uilius, tacere iusserunt.

28 *Vide li. 2. c. 8. de constantia Socrates.* Diomedon, vnus ex decem ducibus, qui arginu sæ eadē pugna Atheniēibus uictoriam, sibi uero damnationem pepererunt, cum iam non ad meritum iuplicium duceretur, nihil aliud locutus est, quam ut uota pro

29 incolumnitate exercitus ab ipso nūcupata soluerentur.

CAP.

CAP. II. DE SIMVLATA RELIGIONE.

*A.V.**xxxx.**Circiter*

NVMA Pompilius, vt pompulum
 Romanum sacris obligaret, volebat
 videri sibi cum dea Ageria congre-
 fus esse nocturnos, eiusque monitu
 accepta dijs immortalibus sacra in-
 tituere.

*i**Liui. 2.**Plutarc.**Dion. C.**alij.*

Scipio Africanus non ante ad ne-
 gotia publica vel priuata ibat, quam
 incella Iobis Capitolini moratus
 esset: & ideo Ioue genitus credeba-
 tur.

L. Sylla, quoties praelium commit-
 tere destinabat, paruum Apollinis
 signum Delphis iudicatum, in conf-
 pectu militum complexus, orabat,
 vt i promissa maturaret.

*A.V.**DcxLII**Liui 10.**Quin. 2.**c. 4.*

Q. Sertorius per a peros Lusitaniae
 colles ceruama. band tranebat, ab ea
 se, quanam, aut agenda, aut vitanda
 essent, praedicans, admoneri.

*A.V.**DcLxx-**III.**Plutarc.*

E X T E R N A.

*Prom. I**cap. I I.**A. V.**De Lxx-**III.**Plutarc.**Front.*

Minos Cetensium Rex nono quoque anno in quoddam præaltam, & vetusta religione consecratum specus secedere, solebat, & in eo moratus, tanquam à Ioue, quo se ortum ferebat, traditas sibi leges prærogabat.

*Plato in**Minoc.**Herod. I**aloas**Ero.*

Pistratus in recuperanda tyrannide, quam amiserat, simulatione reducens se in arcem Mineruæ est usus: cum per ostentationem ignotæ mulieris, quæ * Phya vocabatur, formatæ ad habitum Deæ, Athenienses deciperet.

*Hero. I.**Plutarc.**Suidas.**Cic. lit.**æ leg. 2**Alian.**Var. hist*

Lycurgus consilio Appollinis grauiissimæ Lacedæmoniorum ciuitati leges compositas ferre se persuasit.

Zaleucus sub nomine Mineruæ apud Locrenses prudentissimus habitus est.

29

CAP.

CAP. III. DE PEREGRINA RELIGIONE REIECTA.

A.V.
DLXV.

BACCHANALIVM Sacrorum mos
 nouus institutus, cum ad pernicio-
 sam vesaniam iretur, sublatus est.

Lin. 39.

A.V.

Lutatius, qui primum Punicum
 bellum confecit, à senatu prohibitus
 est sortes Fortunæ Prænestinae adire.
 Auspicijs enim patrijs, non alienigenis,
 remp. administrari oportere iudicabant.

DXI.

C. Cornelius Hipallus prætor peregrinus
 M. P. pillio Lanate Cn. Calpurnio
 COSS. edicto Caldos intra decimum
 diem abire ex Vrbe, atque Italia ius
 it, leuibus, & ineptis ingenijs,
 fallaci siderum interpretatione,
 quaestuosam mendacijs ius caliginem
 * iniicientes.

A.V.

DCXIV.

Idem, qui Sabacij Iouis cultu simulato
 mo es Romanos inficere cotes nati sunt,
 domos suas repetere coegit.

* aliæ,
nutrientes

A.V. L. Aemilius Paullus consul, cum se-
DXXX natus Isidis & Serapis fana diruenda
IV. censuisset, eaque nemo opificum
 attingere auderet; posita praetexta
 securim arripuit, templique eius for-
 ribus infixit.

CAP. III. DE AVSPICIIS.

A.V. L. Tarquinius Rex centurijs equi-
CXL. tum, quas Romulus auspiciato conti-
Circiter eripserat, alias adijcere cupiens; cum
Liu. I. ab Atio Nao augure prohiberetur,
Oic. diu. offensus interrogauit. Possèt ne fieri,
I. quod ipse mente conceperat. Post
 fieri dicente: iussit nouacula cotem
 discindi. Qua Atius allata, admini-
 strato incredibili facto, effectum suae
 professionis oculis regis subiicit.

A.V. Ti. Gracchus, cum ad res nouas para-
DCXX. retur, auspicia domi prima luce pe-
Plut. in tijt: quae illi perquam tristia responde-
Vita. runt. Nam ianua egressus, ita pedem
 offendit, ut digitus ei decuteretur,
 tres deinde corui in cum aduersum
 occi-

decinentes, partem tegulæ decussam ante ipsum propulerunt. Quibus omnibus contemptis à Scipione Nafica pontifice maximo decussus Capitolio, fragmento subsellij ictus procubuit.

P. Claudius bello Punico primo cum prælium nauale committere *A.V.* vellet, auspiciaque more maiorum *DIIII.* petisset, & pullarius non exire cauea *Polyb. 1* pullos nuntiaffet, abijci eos in mare *Cic. diu.* iussit, dicens: Quia esse nolunt, bi- *1. & 3.* bant. Et L. Iunius P. Claudij collega, *& de* neglectis auspicijs, classem tempest- *Natur.* tate amisit. Quorum ille populi iu- *deor. 2.* dicio concidit, damnationique hic ignominiam voluntaria morte præuenit.

Cum Metellus pontifex maximus *5* Tusculanum peteret, corui duo in os *A.V.* eius aduersum velut iter impedi- *DXII.* tes aduolauerunt: vixque extude- *Liu. 19.* runt vt domum rediret. Insequente *Dion. 3.* noctu ædes Vestæ arsit: quo incendio, Metellus inter ipsos ignes rap-

26 VALER. MAXIM. LIB. I.
tum Palladium incolume serua-
uit.

A.V. M. Ciceroni mors imminens auf-
DCCX. picio prædicta est: cum enim in villa
Plutar. Caietana esset, coruus in conspectu
Apian. eius horologii ferram loco motum
Civil. 1. exculsit, & protinus ad ipsum teten-
dit, ac laciniam togæ eo usquè mor-
su tenuit, donec seruus, ad occiden-
dum eum milites venisse, nuncia-
ret,

A.V. M. Brutus cum reliquias exercitus
DCCXI sui aduersus Cæarem, & antonium
Plutarc. eduxisset, duæ aquilæ ex diuersis ca-
Dion. li. tris aduolauerunt, & edita inter se
47. pugna ea quæ à parte Bruti iuerat,
malè multata fugit.

EXTERNÆ.

A.V. Cum Rex Alexander urbem in AË-
CDXX. gypto contituere vellet, architectus
Plutarc. Dinocrates cum cretam non habe-
Curt. 4. ret, polentaque futuræ urbis linea-
menta duxisset, ingens animi multi-
tudo

CAP. V. DE OMINIBVS. 27

tudo proximo lacu emerſa, polenta
tam depaſta eſt: quod ſacerdotes
Ægyptiorum interpretati ſunt, adue-
narum frequentiæ alimentis ſuffec-
turam urbem.

Deiotaro verò Regi omnia ferè
auſpicato gerenti ſanctariſ aquilæ *A.V.*
conſpectus fuit: qua viſa, abſtinuit ſe *DCC.*
ab eius teſti uſu, quod noctè infe- *Circiter*
quenti, ruina ſolo æquatum eſt. *Cic. diu.*

1. C. 2.

CAP. V. DE OMINIBVS.

OMINVM Etiam obſervatio con-
tactu aliquo religionis innexa eſt:
quoniam non fortuito motu, ſed di-
uina providentia, conſtare creditur.

Quæ effecit, ut Urbe à Gallis di-
iecta, deliberantibus P. C. vtrum Ve- *A.V.*
ios migrarent, an ſua mœnia reſti- *CCCLX*
tuerent, fortè eo tempore, è præſidio *III.*
cohortibus redeuntibus, Centurio in *Liv. 5.*
Comitio exclamaret, Signifer, ſtatue
ſignum, hic optimè manebimus. Ea
enim voce audita, leuatus ſe accipe-
re

re omen respondit, euestigioque Veios transeundi consilium omisit.

Quàm paucis verbis de domicilio futurim (summi imperij) confirmata est conditio! Credo indignum dijs existimantibus, pro peris auspicijs

2 Romanum nomen ortum, Veietanæ urbis appellatione mutari, inclytæque victoriae decus modo abiectæ Urbis ruinis infundi.

AV. Huius tam præclari operis auctor
eccLVII Camillus: cum esset precatus, ut si cui
Lin. 5. deorum nimia felicitas populi Ro-
Plutar. man. videretur eius invidia, suo aliquo incommodo satiaretur, subito lapsus decidit, quod omen ad damnationem, qua postea oppressus est pertinuisse, vitium est. Merito autem de laude inter se victoria, & pia precatio amplissimi viri certauerunt: æquè enim virtutis est, & bona patriæ auxisse, & mala in se transferri voluisse.

AV.! Quid illud, quod L. Paulo confu-
DxxCV li euenit, quam memorabile? cum ei

sorte euenisset, vt bellum cum rege *Cic, diu.*
 Perse gereret, & domum è curia re- *1. Plut.*
 gressus filiolarum suarum nomine Ter-
 tiam, quæ tum erat admodum par-
 uula, osculatus tristem animaduerte-
 ret: interrogauit, quid ita eo vultu
 esset: quæ respondit, Perseam perisse,
 decesserat autem catellus, quem
 puella in delicijs habuerat, nomine
 Perse. Arripuit igitur omen Paullus,
 *æque fortuito dicto, quasi spem cer- * *alias*
 tam clarissimi triumphis animo præ- *exque.*
 sumpsit.

At Cæcilia Metelli, dum sororis fi- 3
 liæ, adultæ ætatis virgini, more pris- *A.V.*
 co, nocte cõcubia nuptiali appetit, omne *DCxxII*
 ipsa fecit, Nam cum in sacello quo- *Circiter*
 quam, eius rei gratia, aliquan diu per- *Cic, diu,*
 sedisset, nec vlla vox proposito con- 1
 gruens esset audita; fessa longa stan-
 di mora puella, rogauit materteram,
 vt sibi paulisper locum residendi ac-
 ce modaret cui illa: Ego verò inquit, * *alias*
 libenter tibi * mea sede cedo. Quod *meam se*
 dictum, ab indulgentia profectum, ad *dem.*
 cer-

certi ominis processit euentum: quoniam Metellus non ita multo post, mortua Cæcilia, virginem, de qua loquor, in matrimonium duxit.

A.V.
DCLxV
Plut.

C. autem Mario obseruatio ominis proculdubio saluti fuit, quo tempore hostis à senatu iudicatus, in domum Faniæ Minturnis custodiæ causa ductus est: animaduertit enim a sellum, cum ei pabulum obijceretur, neglecto eo, ad aquam procurrentem: Quo spectaculo, deorum prouidentia, quod sequeretur, oblatum ratus, alioquin etiam interpretandarum religionum peritissimus, à multitudine, quæ ad opem illi ferendam confluxerant, in petrauit, vt ad mare perduceretur: Ac protinus nauiculam conscendit: eaque in Africam peruectus, arma Sullæ victricia effugit.

A.V.
DCCxV

Pompeius verò Magnus in acie Pharsalica victus à Cæsare, fuga querens salutem; cursu in insulam Cyprum (vt aliqui in ea virium contraheret)

heret) classem direxit : appellensque ad oppidum Paphum, conspexit in littore speciosum ædificiū gubernatoremque interrogauit, quod ei nomen esset: qui respondit. *maloregiam* vocari: quæ vox ipem eius, quantumcumque restabat, comminuit. Neque id diisimulanter tulit, auertit enim oculos ab illis tectis; ac dolorem, quem ex diro omine conceperat, gemitu patefecit.

M. etiam Bruti dignus, admissio parricidio, euentus omine designatus est: Siquidem post illud nectarium opus, natalem iuum celebrans cum Græcum versum expromere vellet, ad illud potissimum Homericum referendum animo tetendit.

Me verum perimat Fatum, genitusque Iliad. 17.
Latona. Vide*

Qui deus Philippeni acie, à Cæsare, & Antonio signo datus, in eum tela conuertit,

Consentaneo uocis iactu, C. Cæsarij aurem fortuna peruellit; quem
*Dio. 47. * Appol. AV. DCCX. Di. l. 47. orant*

orantibus Rhodijs, ne ab eo cunctis deorum simulacris spoliarentur, Solem à se relinquere respondere voluit, ut rapacissimi victoris insolentiam, dicti tumore pertraheret, abiectumque Macedonica pagna, non effigiem Solis, quam tantummodo supplicibus cesserat, sed ipsum Solem re vera relinquere cogeret.

A.V.
DLXX
711.
Lin. 46.
Frono.
Stratag.
4. cap. 2.

Annotatu dignum illud quoque omen, sub quo Petillus consul in Liguria bellum gerens occidit. Nani cum montem, cui Leto cognomen erat, oppugnaret interque adhortationem militum dixisset, Hodie ego Letum utique capiam: inconsideratius præliando, fortuitum iactum vocis letho suo confirmavit.

EXTERNÆ.

Adijci nostris duo eiusdem generis alienigena exempla non absurde possunt. Samij Prienenibus auxilium aduersus Caras implorantibus, arro-

gan-

CAP. V. DE OMINIBVS. 33

gantia instincti, pro classe, & exercitu cymbalam eis derisus gratia miserunt. Quam illi velut diuinitus datum præsidium interpretari, libenter acceptam, vera fatorum prædictione, victoriæ ducem habuerunt.

Neque Appolloniæ quidem penitentiam egerunt quod cum bello Illyrico pressi, Epidamnios, ut sibi opem ferrent, orassent: atque illi lumen vicinum moenibus suis nomine Æantem in adiutorium se mittere dixissent Accipimus quod datur, responderunt, eique primum in acie locum, perinde ac duci, assignauerunt. Ex imperato enim si peratis hostibus, successum suum in omen acceptum referentes, ex tunc Æanti ut Deo immolauerunt & deinceps in omnibus prælijs uti ducem constituerant.

Vide

Strabo

lib. 7.

Plin. lib.

3. cap. 2.

CAP. VI. DE PRODIGIIS.

PRODIGIORVM. Quoque, que i
aut secunda, aut aduersa acciderant,

A.V.

C

debi-

CL. debita proposito nostro ratio est.
Liu. 1. Ser. Tullio etiam tum puerulo
Dion. 3. dormienti, circa caput flammam
 emicuisse domestici oculi annotauerunt.

2 Quod prodigium Prisci Tarquinij
A.V. regis vxor Tanaquil admirata, Ser-
DXII. uium serua natum, in modum filij
Liu. 25. educauit, & ad regium fastigium
Polyb. enexit.

Cide l. 8 Equè felicitis euentus illa flamma,
cap. 26. quæ ex L. Marcij cuius duorum exer-
 cituū, quos interitus P. & Cn. Scipio-
 num in Hispania debilitauerat, capi-
 te cencionantis eluxit: Namque eius
 aspectu pauidi adhuc milites, pristi-
 nam recuperare fortitudinem ad-
 moniti, octo & triginta milibus hos-
 tium caesis, magnoque numero in po-
 testatem redactis bina castra Punicis
 opibus referta ceperunt.

A.V. Item cum beno acci, & diutino
cccLVI. Veientes à Romanis intra mœnia cō-
Liu. 5. pulsi, capi non possent, ea que mora
Pl. Cam. non minus obueniens, quam obief-

CAP. VI. DE PRODIGIIS. 39

sis intolerabilis videretur, exoptatæ
 victoriæ iter miro prodigio dij im-
 mortales patefecerunt. Subito enim
 Albanus lacus, neque cœlestibus im-
 bribus, & auctus, neque inundatione
 ullius annis adiutus, solitum stagni
 modum excessit cuius rei exploran-
 da gratia, legati ad Delphicum ora-
 culum missi, retulerunt, præcipi for-
 tibus, ut aquam lacus eius emissam,
 per agros diffunderent: sic enim Ve-
 ios in potestatem populi Romani
 venturos. Quod prius quam legati re-
 nunciarent, aruspex Veientium a mi-
 lite nostro (quia domestici interpre-
 tes deerant) raptus, & incastra perla-
 tus futuram dixerat. Ergo senatus du-
 plici prædicatione monitus eodem
 penè tempore, & religioni paruit, &
 hostium vrbe potitus est.

Nec parum prosperi successus est, *A.V.*
 quod sequitur. L. Sulla procos. socia- *DCLXI*
 libello cum in agro Nolano ante
 prætorium immolaret subito ab ima *Cic. diu.*
 parte a se prolapsam anguem prof- *1. V. E.*
 pexit.

*Hist. D.
Salle, li.*

pexit. Quæ visa; Postumi aruspiciis hortatu continuo exercitum in expeditionem eduxit, ac fortissima Samnitum castra cepit. Quæ victoria futuræ eius amplissimæ potentiaæ gradus, & fundamentum extitit.

*A.V.
DCCXII.
Liv. 3.
D. on. 10
Plin. 2.
c. 56.*

Præcipuæ admirationis etiam illa prodigia, quæ P. Volturnio, Ser. Sulpicio Cos. s. in Urbe nostra inter initia, motusque bellorum acciderunt. Bos namque mugitu in sermonem humanum conuerso nonitate monstræ, audientium animos exterruit.

4 Carnis quoque in medium nimbis dissipatæ partes ceciderunt: quæ um maiorem numerum præpetes diriperunt aues reliqui humi per aliquot dies, neque odore terro neque detormi aspectu mutatum iacuit.

5 Eiusdem generis monstra alio tum tu credita iunt: Instantem semestrem in toto boario triumphum proclamasse. Alium cum elephantino capite natum.

A.V. In Piceno lapidibus pluiffe. In Gallia

CAP. VI. DE PRODIGIIS. 37

Ilia lupum vigili è vagina gladium
 abtulisse. In Sicilia seu a da sanguinem
 sudasse. Etiam metentibus apud
 Antium cruentas spicas in corbem
 decidisse. * Cerites a juas sanguine
 mistas fluxisse. Bello etiam Panico
 secundo contigit. Cn. Domitio bo-
 uem dixisse, Caue tibi Roma.

C. autem Iaminius cum inauspi-
 cato consul creatus, apud lacum
 Trasimenam, cum Annibale con-
 flicturus, conuelli signa iuberet, lapio
 equo, super caput eius humi prostra-
 tus est; nihilque eo prodigio inhibi-
 tus, signiferis in gantibus signa mo-
 ueri in sede potuit; Malum nunc co-
 ntinuo e iudicent minatus est. Verum
 huius temeritatis, utinam sua tan-
 tum non etiam pro pul. Rom. maxi-
 ma clade poenas pependisset! In ea
 namque acie XVI. milia Romano-
 rum caesa VI. milia capta, X. milia
 fugata sunt. Consulis obtruncati cor-
 pus ad tuerandum ab Annibale
 quaesitum est; qui quantum in pro-

DXLIV

Liu. 27.

6

A.V.

Dxxxvi

Liu. 21.

C. 22.

Plut. Fa-

bio.

* *aliàs*

Careto.

A.V.

Dxxxvi

Liu. 22.

Plut. Fa-

bio.

fuerat, Romanum sepclierat imperium.

AV. Flaminij autem præcipitem auda-
DCXVI ciam, C. Hostilius Mancinus vesana
 7 perseverantia subsequitur: cui con-
Liv. 66. sului in Hispaniam ituro hæc prodi-
Jul. obs. gia acciderunt: Cum Laninij sacrifici-
 um facere vellet, pulli cauea emis-
 si in proximam silvã fugerunt, sum-
 maque diligentia quæsitî reperiri
 nequiverunt. Cumque ab Herculis
 portu, quo pedibus pertineret na-
 vem conscenderet, talis vox sine vilo
 auctore ad aures eius pervenit, Man-
 cine mane. Qua territus cum itinere
 conuerso Genavam petisset & ibi sca-
 pham esset ingressus, anguis ex in-
 magnitudinis vitus è conspectu abiit.
 Ergo numerum prodigiorum nume-
 ro calamitatum æquavit infelici pug-
 na, turpi recedere, deditioe funesta.

AV. Minus miram in emine parum
DXLI. considerato tameritatem Ti. Crac-
Liv. 55. chi grauisissimi ciuis tristis exitus, &
 prodigio denunciatus, nec enitatus

CAP. VI. DE PRODIGIIS. 39

consilio, facit. Frocos enim cum in
Lunanis sacrificerat, angues duo ex
occulto prolapsi, repente hostiæ quã
immolauerat adese iocinore, in eas-
dem latebras se retulerunt. Ob id de-
inde factum instantato sacrificio, idẽ
prodigij euenit. Tertia quoquẽ causa
victimæ, diligentiusque asseruatis ex-
tis, neque allapsus serpentum arceri,
neque fuga impediri potuit. Quod
quamuis aruspices ad salutem Impe-
ratoris pertinere dixissent. Grachus
tamen non cauit, ne perfidi hospitis
sui Flauij insidijs, in eum locum de-
ductus in quo Pœnorum dux Mago
cum armata manu deuenerat, iner-
nis occideretur.

Et consiliatus collegium, & erro- *AV,*
ris societas & par genus mortis à Ti. *Dxxxix*
Graccho, ad Marcelli memoriam *Liv. 23.*
trahit. is captarum Syracusarum, & *Plutarc.*
Annibalis ante Nolana mœnia à se *AV.*
primũ fugere coacti, gloria inflam- *DXLV,*
matus, cum summo studio miseretur, *Liv. 27.*
vt Pœnorum exercitum aut in italia *Plutarc.*

40 VALER. MAXIM. LIB. I.

prosterneret aut Italia pelleret; solemnique sacrificio voluntates deorum exploraret, quæ prima hostia ante foculum decidit, eius iecur sine capite inuentum est: proxima caput iocinoris duplex habuit. Quibus inspectis aruspex tristi vultu non placere tibi exta, quia prima tam tristia secunda nimis lata apparuissent, respondit. Ita tamen usque Marcellus nequid temerè conaretur, insequenti nocte speculandi gratia cum paucis egredi ausus, à multitudine hostiam in Brutijs circumuentus, æquè magnum dolorem, ac detrimentum patriæ, interitu suo attulit.

A.V. Iam, & Octavius consul dirum
DeLxxI omen quemadmodum timuit, ita vi-
Flurare. tare non potuit. Ex simulacro enim
Matio. Apollinis per se abrupto capite, & ita
 infixo hami, vt euelli nequiret, armis à collega suo Cinna dissidens, præsumpsit animo ea re significari exitium suum, in quod metus augurij, tristi sine vitæ incidit: ac tum de-
 mum

CAP. VI. DE PRODIGIIS. 41

num immobile Dei caput terra re-
figi potuit.

Non finit nos M. Crassus inter gra-
uissimas nostri imperij iacturas nu-
merandus, hoc loco de se silentium
agere plurimis, & evidentissimis an-
te tantam ruinam monstrorum pul-
satus ictibus.

Ducturus erat à Carris aduersus *A.V.*
Partnos exercitum, ei pullum tra- *DCC.*
tum est paludamentum; cum in præ- *Plutarc.*
liu exeuntibus album, aut parpaveum *Dæn. lb.*
dari solet: Mœsti, & taciti milites *40. App.*
ad principia conuenerunt, qui vetere *in Prat.*
instituto cum clamori alacri accurre-
re debebant: Aquilarum altera vix
conuelli à primipilo potuit: altera
ægerrime extracta in contrariam ac-
ferebatur, partem se ipsa conuertit.
Magnæ hæc prodigia: sed & illæ cla-
des aliquanto maiores: tot pulche-
rissimarum legionum interitus: tam
multa signa hostilibus intercepta
manibus, tantum Romanæ militiæ
decus Barbarorum obtritum equita-
tu,

tu, optimæ indolis filij cruore patris
 ni reperi oculi, corpusque impera-
 toris inter promiscuas cadauerum
 strues auium ferarumque laniatibus
 obiectum. Vellem equidem placidius
 sed quod relatu verum est. Sic
 dii sprete excandescunt: Sic humana
 consilia castigantur, vbi se cœlesti-
 bus præferunt.

IO

A.V. Cn. etiam Pompeium Iupiter
DCCV. omnipotens abundè mouerat, ne
Luc. Jul. cum C. Cæsare vltimam belli tortu-
Obseq. nam experiri contenderet, Egresso à
Dion. li. Dyrrhachio adueria agmini eius ful-
 mina iaciens, examinibus apum sig-
 na obsecrando, subito trinitia impi-
 catis militum animis, nocturnis to-
 tius exercitus terroribus, ab ipsis al-
 taribus hostiarum fuga: sed inuictæ
 leges necessitatis, pectus alioqui ab
 amentia remotum, prodigia ista ius-
 ta attestatione perpendere passa non
 sunt: Itaque dum ille eleuat auctori-
 tatem amplissimam, & opes priuato
 saltigio excellentiores, omniaque, or-
 nament-

41.

II

namen-

namenta, quæ ab incunte adoleſcen-
 tia ad inuidiam vſque contraxerat,
 ſpatio vnus diei cōregit. Quo con- *Caf. 3.*
 tat in delubris Deum, tua ipontè, ſig- *belli ci-*
 na conuerſa: militatē clamorem, *uibus.*
 firepitumque armorum adeo mag-
 num Antiōchiæ, & Ptolemaide au-
 ditum, vt in muros concurreretur
 ſonum tympanorum Pergami abdi-
 tis delubris editum: palmam viridem
 Trallibus In æde Victoriæ ſub Cæ-
 ſaris ſtatua inter coagmēta lapidum,
 iuſtæ magnitudinis enatam. Quibus
 aparet cœleſtium numen, & Cæſaris
 gloriæ ſauiſſe, & Pōpei] errorē inti-
 bere voluiſſe.

Tuas aras, tuæque ſanctiſſima tem-
 pla Diue Iuli, veneratus oro, vt
 propitio, ac fauenti numine
 tantorum ca uſ virorum ſub tui
 exempli præſidio, ac tutela de-
 liteſcere patia ſis. Te enim
 accipimus, eo die quo pur-
 purea veſte velatus au ea in ſel-
 la confediti, ne maximo ſtudio
 ſena:

A.V. senatus exquisitum, & delatum ho-
DCCIX norem spreuisse videris: prius quam
Cic. diu. exoptatum ciuium oculis con-pec-
 1. *Suet* tum tui offerres, cultui religionis, in
 & *Obs.* quam mox eras transiturus, vacasse,
 mactatoque opimo boue cor in ex-
 tis non repetiisse, ac responsum tibi à
 Spuria aruspice pertinere id signum
 ad vitam, & consilium tuum, quod
 vtraque hæc corde continerentur:
 Erupit deinde eorum parricidium,
 qui cum te hominum numero sub-
 trahere volunt, deorum concilio
 adiecerunt.

EXTERNÆ.

Claudatur hoc exemplo talium
 ostentorum domestica relatio, ne u-
 viterius Romana apprehendero è
 cœlesti templo ad priuatas domos,
 non consentaneos vsus transtulisse
 videar. Attingam igitur externa: quæ
 Latinis inserta literis, ut auctoritatis
 minus habent, ita aliquid gratæ va-
 rietatis

rietatis afferte possunt. IN EXERCITV XERXIS, quem aduersus Græciam contraxerat, equæ partu leporem editum constat, eodem montem Athon vix tandem transgresso. *Herò. 7.*

Quo genere monstri tanti apparatus
 *significatus est euentus. Nam qui
 mare clausibus, terram pedestri oper-
 uerat exercitu, vt fugax animal, pa-
 uido regressu regnum suum repetere
 est coactus. *12*
13
 * *aliàs.*
 * *signatus.*

Prius quàm Athenas deleret, Lacedæmonis inuadendæ consilium agitant, admirabile inter cœnam prodigium incidit. Infusum namque pateræ eius vinum, in sanguinem nec semel, sed iterum, & tertio conuersum est. Qua de re cõulti Magi, monuerunt, vt ab incepto abstineret: & si quod vestigium in vecordi pectore sensus tuiet, cauere potuisset, antè de Leonida, & Spartanis abunde monitus.

Midæ verò, cuius imperio Phrygia fuit subiecta, puero dormienti

formicæ in os grana tritici congesterant. Parentibus deinde eius, quorum prodigium tenderet, explorantibus, augures responderunt. Omnium illum mortalium futurum ditissimum. Nec vana prædictio extitit: nam Midas cunctorum penè regum opes abundantia pecuniæ antecessit: infantiaque incunabula vtili deorum munere domata, onustis auro, atque argento gazis pensavit.

Cic. di. 1

Formicis midæ, iure, meritoque apes Platonis prætulerim illæ enim caducæ, ac fragiles, hæ solidæ & æternæ felicitatis indices extiterunt, dormientis in cunis paruuli labellis mel inferendo. Qua re audita, prodigiorum interpretes singularem eloquij suauitatem ore eius emanaturam dixerunt. At mihi quidem illæ apes non montem Hymetrum thymi rore redolentem, sed Musarum Heliconis colles omni genere doctrinæ virentes, dearum intuitu depastæ, maximo ingenio dulcissima alimentum.

menta summæ eloquentiæ iustilasse videntur.

CAP. VII. DE SOMNIIS.

SED Quoniam diuitias Midæ disertumque Platonis somnum attigi, referam quàm certis imaginibus multorum quies adumbrata sit.

Quem locum vnde potius ordiar, quam à Diui Augusti sacratissima memoria; Eius medico Artorio somnum capienti nocte, quam dies infecutus est, quo in campis Philippicis Romani inter se exercitus concurrere, Mineræ species oborta præcepit, vt illum graui morbo implicitum moneret, ne propter aduersam valetudinem proximo prætio non interesset. Quod cum Cæsar audisset, lectica se in aciem deferri iussit: vbi dum, supra vires corporis, pro adipiscenda victoria excubat, castra eius à
Bru-

A.V.
DCCXI
Dio. 57.
Vell. 2.
App.
Ciuit. 4.
aliter.

Bruto capta sunt. Quid ergo aliud
putamus, quam diuino munere effe-
cium ne destinatum iam immortali-
tati caput indignam cœlesti spiritu
fortunæ violentiam sentiret?

A.V. Augustum verò præter naturalem
DCCIX animi in omnibus rebus subtiliter
Sueton. perspicendis vigorem, etiam recens,
Plutarc. & domesticum exemplum, vt Anto-
rij somnio obtemperaret, admonuit.
Audiuerat enim Livi Julij patris sui
uxorem Calpurniam nocte, quam is
in terris vitimam egit, inquit te vidif-
se multis eū confectum vulneribus
in suo sinu iacentem, somnijque atro-
citate vehementer exterritam, ro-
gare non destitisse, vt proxima die à
Curia se abstineret. At illum, ne mu-
liebri somnio motus id fecisse existi-
maretur, senatum, in quo ei parrici-
darum manus allatæ sunt, adire con-
tēdisse. Non est operæ inter patrem,
& filium ullius rei comparationem
ferri. præsertim diuinitatis castigio
coniunctos: sed iam alter operibus
suis

fuis aditum sibi ad cœlum instruxerat, alteri verò lōgus adhuc terrestrium virtutum orbis reitabat. Quapropter ab hoc tantummodo impendētem mutationem status cognosci, ab illo etiam differri dii immortales voluerunt, vt aliud cœlo decus daretur, aliud promitteretur.

Illud etiam somnium magnæ, & admirationis, & clari fuit exitus, quod eadem nocte duo consules P. Decius Mus, & T. Manlius Torquatus, Latino Bello, & graui, & periculoso, non procul à Vesuii montis radicibus positis castris viderunt. Vtrique enim quidam per quietis speciem prædixit, ex altera acie Imperatorem, ex altera exercitum, Dijs Manibus, Matri, ue Terræ deberi. Vtrius autem dux copias hostium aggredere, super, ue eas sese ipsam deuouisset, victoriam habiturum: Id luce proxima consulibus sacrificio vel expiaturis: si posset auerti: vel si certum deorum etiam monitu visum foret, executuris hostiarum exta somnio congruerunt. Conuenit, ue inter eos cuius cornu prius laborare cepisset, vt is patriæ fata capite suo lueret:

quæ neutro formidante, Decium deposcerunt.

Sequitur æquè ad publicam relegionem pertinens somnium. Cùm plebeis ludis quidam paterfamilias per circum Flaminium, priusquam pompa induceretur, seruum suum verberibus multatum, sub furca ad supplicium egisset, Ti. Atinio homini ex plebe Iupiter in quiete præcepit, ut conulibus diceret, sibi præultorem ludis Circensibus proximis non placuisse: quæ res nisi attenta ludorum instauratione expiata esset, secuturum non mediocre urbis periculum. Ille, veritus ne cum aliquo incōmodo suo religione summum implicaret imperiū silentium egit. Euestigiog; filius eius subita vi morbi correptus, interijt. Ipse etiam per quietem ab eodem deo interrogatus, a iatis magnam partem neglecti imperij sui pepensisset, in proposito perseverans, debilitate corporis solutus est: actum demum ex consilio amicorum, lectica ad tribunal conulam, & inde ad Senatum perlatus, ordine totius casus sui exposito, magna cum omnium admiratione, recuperata

perata membrorum firmitate, pedibus domum redijt.

Ac ne illud quidem inuoluendum silentio: Inimicorum conspiratione Vrbe pulsus M. Cicero, cum in villa quadam campi Atinatis diuersaretur, animo in somnum profuso per loca deserta, & inuías regiones vaganti, sibi C. Marium consularis ornatu insignibus putauit obuium factum, & interrogantem eum, quid ita tam tristi vultu, incerto itinere ferretur: audito deinde casu, quo confictabatur, comprehendisse dexteram suam, ac se proximo lictori in monumentum ipsius deducendum tradidisse, quod diceret ibi esse ei latiore spem repositam: nec aliter euenit. Nam in æde Iouis Mariana S. G. de reditu eius est factum.

C. autem Gracho imminuentis casus atrocitas palam, atque apertè per quietem denunciata est: somno enim preissus, Ti. Gracchi fratris effigiem vidit, dicens sibi. Nulla ratione eum vitare posse vt eo fato non periret, quo ipse propulsus è Capitolio occisisset. Id ex Graccho prius, quam tribuna-

tum, in quod fraternum exitum habuit, iniret. multi audiuerunt. Coelius etiã certus Romanae historiae auctor, sermonem de ea re ad suas aures illo adhuc viuo peruenisse scribit.

Vincit huiusce somnij dirum aspectum, quod sequitur. Apud Actium M. Antonij fractis opibus, Cassius Parmensis, qui partes eius secutus fuerat, Athenas confugit: vbi concubia nocte, cum solitudinibus, & curis, mente sopita in lectulo iaceret, existimauit ad se venire hominem ingentis magnitudinis, coloris nigri, tqualidum barba & capillo demisso: interrogaturque qui nam esset, respondisse *cacoaemonia*. Perterritus deinde tam terro visu, & nomine horrendo seruos inclamauit. Scititatusque est, siquidem talis habitus aut intrantem cubiculum, aut exeuntem, vidissent. Quibus affirmantibus neminem iluc accessisse, iterum quiri, & somno se dedit, atque eadem animo eius obueria est species. Itaque fugato somno, lumen introferri iussit, pueroque a se discedere vetuit. Inter hanc noctem, & supplicium capitis,

quoꝝ

quo eum Cæsar affecit, paululum admodum temporis intercessit.

Propioribus tamen (vt ita dicam) lineis Aterij Rufi equitis Romani somnium certo euentu admonitum est : qui cum gladiatorium manus Syraculis ederetur, inter quietem retiarij se manu confodi vidit : idque postero die in spectaculo confessoribus narrauit ; incidit dein se vt proximo ab equite loco retiarius cum mirmilone introduceretur : cuius cum faciem vidisset, idem dixit ; ab illo se retiariorum trucidari putasse, protinusque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu eius discusso, causam exitij misero attulerunt. Retiarius enim in eum locum compulso mirmilone & abiecto : dum iacentem ferre conatur, traiectum gladio Aterium interemit.

EXTERNÆ.

Annibalis quoque vt detestandum Romano sanguini, ita certæ prædictionis somnium, cuius non vigiliæ tantum, sed etiam ipsa quies hostilis imperio nostro

fuit. Haufit enim propofito, & votis fuis
 conuenientem imaginem, exiftimauit-
 que miffum fibi ab Ioue mortali specie
 exceffiuorem iuuenem, iunadendæ Italiae
 ducem: cuius monitu primo ueftigia nul-
 lam in partem motis fecutus oculis; mox
 humani ingenij prona voluntate vetita
 ferutandi penè refpiciens, animaduertit
 in menfa magnitudinis ferpentem, cen-
 citato impetu, omne quicquid obuium
 fuerat proterentem: poftque eam mag-
 no cum cœli fragore erumpentes nim-
 bos, lucemque caliginofis inuolutam te-
 nebris. Attonitus deinde quidnam efferet
 monftri ecquid protenderet, interroga-
 uit. Hic dux: Italiae vides, inquit, vafitatem:
 proinde file, & cætera tacitis per-
 mitte tatis.

Quam bene Macedoniae Rex alexan-
 der per quietem vifa imagine praeconi-
 tus erat, vt vitæ fuae cultos efferet diligen-
 tior fi eum cauendi etiam periculi con-
 filio fortuna inftituere voluiffet! Namque
 Cafandri peftiferam fibi dexteram fom-
 nio prius cognouit, quam exitu fenfit:
 exiftimauit enim ab illo fe interfici, cum
 cum

eum nunquam vidisset. Interposito de
inde tempore, postquam in conspectum
venisset, nocturni metus patefacta ima-
gine, vt Antipatri filium esse cognouit,
adlecto versu Græco qui fidem somnio-
rum eleuat, preparati iam aduersus ca-
put suum venenarij, quo occidisse Cassan-
dri manu creditur, suspicionem ianimo
repolit.

Longè indulgentius dii in poeta Simo-
nide, cuius salutare inter quietem ad-
monitionem consilij firmitate robora-
berant. Is enim cum adlictus na rem ap-
pulisset, ianumatumque corpus iacens
sepultura mandasset, admonitus ab eo ne
proximo die nauigaret, in terra reman-
sit. Qui inde solertiam, fluctibus, & pro-
cellis in conspectu eius obruti sunt. Ipse
latus est, quod vitam suam somnio,
quam nauis credere maluisset. Memor
autem beneficij, elegantissimo eum car-
mine ate nitati consecrauit, melius illi
& diuturnius in anis hominum sepul-
chrum constituens, quam in disertis are-
nis struxerat.

Efficax & illa quietis imago, que Croe-

D 4 regis ani

animū maximo prius metu, deinde etiam dolore contexit. Nam è duobus filijs, & ingenti agilitate, & corporis dotibus præstantiorem, imperijque successioni destinatum Atym, existimauit ferro sibi ereptum. Itaque quicquid ad euitandum denunciata cladis acerbitatem pertinebat, nulla ex parte patria cura cessauit auertere. Solitus erat iuuenis ad bella gerenda mitti, domi retentus est. Habebat armamentarium omnis generis telorum copia refertum, id quoque amoueri iussit. Gladio cinctis cemitibus utebatur: vetiti sunt propius accedere: necessitas tamen aditum luctui dedit. Cum enim ingētis magnitudinis aper, Olympi montis culta, & crebra cum agrestium strage vastaret, inusitatoque malo regium imploratum esset auxilium: filius à patre extorsit, vt ad eum opprimendum mitteretur: eò quidem facilius, quòd nō dentis, sed ferri sæuitia in metu reponebatur. Verum dum acri studio interficiendi suem omnes sunt intenti, pertinax casus imminentis violentiæ, lanceam petendæ feræ gratia missam, in eum detorsit, &

qui

quidem eam potissimum dexteram nefariæ cædis crimine voluit aspergi, cui tutela filij à patre mandata erat: quam quidem Cræsus imprudentis homicidij sanguine violatam, hospitaes veritus deos, supplicem sacrificio expiavit.

Nec Cyrus quidem superior invidiæ factorum necessitatis parvulum argumentum est; cuius ortus ad imperium totius Asiæ spectantis maternus avus Alyages, duos prænuntios somnij frustra discatere tentavit: Mandanem filiam suam (quod inquiete viderat vrina eius omnes Asiaticas gentes inundasse) non Medorum excellentissimo (ne in eius familiam regni decus transferretur) sed Persarum modicæ fortunæ viro collocavit. Natumque Cyrum exponi iussit, quia similiter quæteris temporibus existimauerat genitali parte Mandanes enatam vitem eo usquè creuisse, d. nec cunctas dominationis suæ partes inumbraret. Sed frustratus est seipse, nepotis felicitatem, cælestium iudicio destinatam, humanis cōsilijs impedire conando.

Intra præuatam autem habitum Dyo-
mili:

nyfio Syracufano adhuc fe continente, Himera, quædam non obfcuro generis femina, inter quietem opinione fua cælum confcendit, atque ibidem deorum omnium Iuftratis fedibus, animaduertit præualentem virum flauo coloris, lentiginofis oris, terreis catenis vincrum, Ionis folio, pedibusque fublectum. Interrogatoque iuvene, quo confiderandi cœli duce fuerat via, quifnam efferet; audiit illum Sicilia, atque Italia dirum effe ratum, folutumque vinculis, multis vrbibus exitio futurum: quod fomnium poftero die fermonè vulgavit. Poftquam deinde Dionifium inimica Syracufarum libertati, capibusque infontium infefia fortuna cœlefti custodia liberatum, velut fumem aliquod otio, ac tranquillitati iniecit; Himeraorum mœnia inter effufam ad officium, & ad fpectaculum eius turbam intrantem, vt afpexit hunc effe, quem inquiete viderat, vociferata eft. Id cognitum tyranno, curam tollendæ mulieris dedit.

Tutius fomnium matris eiusdem Dionifij: quæ cum eum conceptam vtero

haberet, parere vita est Satyricum: consultoque prodigiorum interprete, clarissimum, ac potentissimum Graij sanguinis futurum, certo cum euentu cognouit.

At Carthaginensium dux Amilcar, cum obsideret Syracusas, inter somnium audisse vocem credidit nunciantem futurum, ut proximo die in ea vrbe coenaret. Lætus igitur perinde, ac diuinitus promissa victoria, exercitum pugnae comparabat: in quo inter Siculos, & Pœnos orta dissensione, castris eius Syracusani subita irruptione oppressis, ipsum intra moenia sua vincium pertraxerunt. Itaque magis spe, quam somnio deceptus, coenauit Syracusis captiuus, non ut animo præsumperat victor.

Alcibiades quoque miserabilem exitum suum hinc fallaci nocturna imagine speculatus est. Quo enim paulo amice suæ dormiens e pertum se viderat, eo interfectus, & insepultus iacens, coniectus est.

Proximum somnium, et si paulò est longius, propter nimiam tamen euidentiã ne omittatur,

impetrat. Duo familiares Arcades, iter vna facientes, Megaram venerant: quorum alter ad hospitem se contulit, alter in tabernam meritoriam diuertit. Is autem qui in hospitio erat, vidit in somnis comitem suum oranrem, vt sibi cauponis insidijs circumuento subueniret: posse enim celeri eius accursu se imminenti periculo subtrahi. Quo viso excitatus, profugit, tabernamque, in qua is diuertebatur, petere conatus est. Pestifero deinde fato humanissimum proposurum tanquam supernaculam damnauit, idque visum pro nihilo ducens, lectum, ac somnum repetijt. Tunc idem ei saucius oblatu obsecrauit, vt qui auxilium vitæ suæ terre neglexisset, neci saltem, vltionem non negaret. Corpus enim suum à caupone trucidatum, tum maximè planistro ad portam ferri stercore coopertum. Tam constantibus familiaris precibus compulsus, protinus ad portam cucurrit, & plauitrum quod in quiete demonstratum erat comprehendit, cauponemque ad capitale supplicium perduxit,

CAP. VIII. DE MIRAGVLIS.

CAP. VIII. DE MIRACVLIS.

Multa etiam interdium, & vigilantibus acciderunt perinde, ac tenebrarum somnijque nuue inuoluta; quæ quia vnde manauerint, aut qua ratione constiterint, dignoscere arduum est, merito miracula vocantur.

Quorum è magno aceruo in primis illud occurrit. Cum apud lacum Regillum A. Postumius dictator, & Tusculanorum dux Mamilius Octauus magnis viribus inter se concurrerent, ac neutra acies aliquandiu pedem referret; Castor, ac Pollus Romanarum partium propugnatores visi, hostiles copias penitus fuderunt.

Item bello Macedonico P. Vatinius, Reatinæ præfecturæ vir, noctu, Urbem petens, existimauit duos iuvenes excellentis formæ, albis equis insidentes, obuiosibi factos nuntiare, die qui præterierat, Perien rege à Paulo captum. Quod cum senatui indicasset, tanquam maiestatis eius, & amplitudinis vano termene

contemptor, in carcerem coniectus est. Postquam Pauli literis illo die Persen captum apparuit, custodia liberatus, & iniuper agro, & vacatione donatus est. Castorem verò, & Pollucem etiam illo tempore pro imperio populi Romani excubuisse cognitum est, quo ad lacum Iuurnæ, suum, equorumque sudorem abluere visi sunt, iunctaque fonti ædes eorum, nullius hominum manu reserata patuit.

Sed ut ceterorum quoque deorum propensum huic Vrbi numen exequamur: trienio continuo vexata pestilentia ciuitas nostra, cum finem tanti, & tam diuturni mali, neque diuina misericordia neque humano auxilio, imponi videret: cura sacerdotum, inspectis Sibyllinis libris, animaduertit, non aliter pristinam recuperari salubritatem posse, quam si ab Epicauro Aesculapius esset accessitus. Ita que eo legatis missis, vnicam fatalis remedij opem autoritate sua (quæ iam in terris erat amplissima) impetraturam se credidit: Neque eam opinio decepit: partemque studio petitam, ac promissum

est præsidium: euestigioque Epidaurij, Romanorum legatos in templum Æsculapij (quod ab eorum vrbe quinque millibus passum distat) perductos, vt quicquid inde salubre pat iæ laturos se existimassent, pro suo iure sumerent, benignissimè inuitauerunt: Quorum tam promptam indulgentiam numen ipsius dei subiectum, verba mortalium, cœlesti obsequio comprobauit. Siquidem is anguis, quem Epidauri raro, sed nunquam sine magno ipicrum bono visum, in modum Æsculapij venerati fuerunt, per vrbis celeberrimas partes mitibus oculis, & leni tractu labi cœpit, triduoque inter religiosam omnium admirationem cōspectus, haud dubiam præ se appetitæ clarioris sedis alacritatem ferens ad triremem Romanam perrexit. Pauenibusque inuisitato spectaculo nautis, eo conscendit, vbi Q. Ogulnij legati tabernaculum erat, inque multiplicem orbem, per sumā quietē est cœnuolutus. Tum legati, perinde atque exoptatæ rei compotes, expleta gratiarum actione, cultuque anguis à peritis accepto, lati inde toluerunt:

Ac prosperam celeri navigationem postquam Antium appulerunt, anguis, qui ubique in nauigio remanserat, prolapsus in vestibulo ædis Æsculapij, myrti frequentibus ramis diffusæ, super eminentem excelæ altitudinis palmam circumdedit, per uetres dies positus, quibus ueloci solebat, non sine magno metu legatorum, ne in triremem reuerti nollet, Antiensis templi hospitio vsus, urbi se nostræ ad uehendum restituit, atque in ripam Tiberis egressis legatis, in insulam, ubi tempum dicatum est transiit: aduentuque suo tempestatem, cui remedio quælitus erat, dispulit.

Nec minus uoluntarius Iunonis in urbem nostram transitus captis à Furio Camillo Veijs, milites iussu Imperatoris simulacrum Iunonis Menetæ, quod ibi præcipua religione cultum erat, in Urbem tralaturi, sede sua mouere conabantur. Quorum ab vno per iocum irrogata Dea, an Romam migrare uellet. Velle se respondit. Hac voce audita, lusus in admirationem versus est. Iamque non simulacrum, sed ipsam cælo Iunonem

nonem petitam, portare se credentes, læti in ea parte montis Auentini, in qua nunc templum eius cernimus, collocauerunt.

Fortunæ etiam Muliebris simulacrum, quod est viâ Latinâ ad quartum milliarium, eo tempore cum æde sua consecratum, quo Coriolanum ab excidio Vrbis maternæ preces repulerunt, non semel, sed bis locutum conliruit, his penè verbis: Ritè me matronæ vidistis, ritequè dedicastis.

Valerio autem Poplicola C O S. qui post exactos reges bellum cum Veientibus, & Hetruscis gessit, illis Tarquinio pristinum imperium restituere, Romanis nuper partam libertatem retinere cupientibus Hetruscis, & Tarquinio incornu dextro prælio superioribus, tantus terror subito incessit, vt non solum victores ipsi profugerent, sed etiam pauoris sui consortes secum Veientes traherent. Cui rei pro argumento miraculum adijcitur. Ingens repentiè vox è proxima silua Arsa, quæ ore Siluani in hunc penè modum missa traditur, Vno pius Hetrusc

ci cadent: Romanus exercitus victor abi-
bit. Miram dicti fidem digesta numero
cadauera exhibuere.

Quid Martis auxilium, quo victoriam
Romanorum adiuuit, nonne memoria
celebrandum est? Cum Brutij, atque Lu-
cani odio incitatissimo, maximisque vi-
ribus, Thurinæ urbis peterent excidium,
ac præcipuo studio incolumitatem eius
C. Iabricius Luscinus COS. protegeret;
resque ancipiti euentu, collatis vnum in
locum vt riuusque partis copijs gereretur:
non audentibus Romanis prælio con-
gredi, eximia magnitudinis iuuenis pri-
mum eos hortari ad capeßendam forti-
tudinem cœpit. Deinde, vbi tardiores
animaduertit, arreptis scalis per mediam
hostium aciem ad contraria castra cua-
sit, & admotis, vallum conscendit. Inde
voce ingenti clamitans, factum victoriae
gradum, & nostros ad aliena castra ca-
pienda, & Lucanos, Brutiosque ad sua de-
fendenda, illuc traxit, vbi conferri dubio
certamine ferebantur. Sed idem impulsu
armorum suorum prostratos hostes iu-
gulandos, capiendosque Romanis tradi-
dit.

CAP. VIII. DE MIRACVLIS. 67

dit. XX. enim millia caesa, quinque mil-
lia cum Statio Statilio duce viriisque
gentis, & tribus atque XX. militaribus sig-
nis capta sunt. Postero die cum COS. in-
ter honorandos, quorum strenua opera
fuerat. vsus, vallarem coronam ei se ser-
uare dixisset, à quo castra erant oppressa,
nec iuuenis, qui id premium peteret, in-
ueniretur; cognitum pariter, atque cre-
ditum est, Martem patrem tunc populo
suo adfuisse. Inter cetera huiusce rei ma-
nifeste indicia: gaiea quoque duabus dis-
tincta pinnis: qua caeleste caput tectum
fuerat, argumentum praeiuit. Itaque Fa-
bricij edicto, supplicatio Marti est habi-
ta, & à laureatis militibus magna cum
animorum latitia oblato auxiliij testimo-
nium ei est redditum.

Referam nunc quod suo saeculo cog-
nitum manauit ad posteros, Penates deos
Aneam Troia aduecto Lauinij collocas-
se: inde ab Ascanio filio eius Albam,
quã ipse condiderat, translatos pristinum
sacrarium repetisse: & quia id humana
manu factum existimari poterat, relatos
Albam, voluntatem suam altero transiit

significasse. Nec me præterit de motu, & voce eorū immortalium humanis oculis, auribusque percepta, quam in ancipiti opinione æstimatio versetur. Sed quia non noua dicuntur, sed tradita repetuntur, fidem auctores vindicent: nostrum sit, inclytis literarum monumentis consecrata, perinde, ac vana non refugisse.

Facta mentione vr̄bis, è qua primordia ciuitas nostra traxit, Lilius Iulius fausta proles eius, se nobis offert: quem C. Cæsius (nunquam sine prælatiōe publici partitidij nominandus) cum acie Philippensi ardentissimo animo perstaret, vidit humano habitu augustiorem, purpureo paludamento amictum, minaci vultu, & concitato equo in se impetum facientem: quo aspectu perterritus, tergum hosti dedit, voce illa prius emissâ: Quid enim amplius agas, si occidit e parum est? Non occideras tu quidem Cæsarem, neque enim stringi vlla diuinitas potest; sed mortuū adhuc corpore vtentem violando, meruisti, vt tam inestum haberes deum.

Iam quod L. Lentulus littus prænavi-
gans, in quo Cn. Pompeij Magni, perfidia
Ptolomæi regis interempti corpus conf-
cisæ scaphæ lignis comburebatur: igna-
rus casus eius, cum ipsi i. ortuæ erubef-
cendam rogam vi visset, commilitonibus
dixit, *Quid scimus, an hac flamma Cn.
Pompeius cremetur; diuinitus missæ vo-
cis miraculum est.*

Atque hoc quidem hominis tantum:
Illud autem ore ipsius Apollinis editum,
quo Appij interam veridica Pythicæ
vaticinationis fides præcurrit. Is bello
ciuili, quo se Cn. Pompeius à Cæsaris cō-
cordia petiero sibi, nec Republ. ut ili
consilio abruptar, euentum grauißimi
motus explorare cupiens; viribus imperij
(namque Achæiæ præerat) antistite Del-
phicæ cortinæ, in intimam sacri specus
partem coëgit descendere: vnde, ut cer-
ta cōnulentibus sortes petuntur, ita ni-
mius diuini spiritus haultus redeuntibus
petiter exiit. Igitur impulla concepti
numinis intincta virgo, horrendo sono
vocis, Appio inter obscuras verborum
ambages lata cecinit. Nihil, inquit ad te

hoc Romane bellum: Fubæa Calam obtinebis. At is ratus consilijs se Apollinis mœneri, re illi discrimini intererët, in eam regionem fecerit, quæ inter Rhamnenta nobilem Attici soli partem, Carilumque Cha. cidico fœto vicinam interiaccens. Calæ Iubæa nomen obtinet; vbi ante Pharsalicum certamen in orbo confuptus, prædictum à deo locum sepultura possedit.

Possunt, & illa miraculorum loco poni. Quod deusto sacrario Saliorum, nihil in eo præter lituum Romuli integrum repperitum est. Quod Ser. Tullij statua, cum ædes I. ortupæ confugrasset, inuiolata permansit. Quod Q. Claudiæ statua in vestibulo tempi Martis deam posita, bis ea æde incendio confupta, prius P. Nanka Scipione, & L. Bellia: Item M. Serulio, & L. Lamia Cos. in sua basi flammis intacta stetit.

Aliquid admirationis ciuitati nostræ acilij etiam Aniolæ regus attulit, qui, & à medicis, & à cœmeticis mortuus creditus cum aliquandiu humi iacuiset, elatus postquam ignis corpus eius corripuit,

viuere se proclamauit, auxiliumque pedagogi sui (nam is solus ibi remanserat) innocauit: Sed iam flammis circumdatus, fato subtrahi non potuit.

L. quoque Lamiae pratorio viro equè vocem fuisse super rogam constitit.

EXTERNÆ.

Quæ minus admirabilia, Eri Pamphili casus facit: quem Plato scribit inter eos, qui in acie ceciderant, decem diebus iacuisse, biduoque postquam inde sublatus esset, impositum rogo reuixisse: ac mira quædam tenore mortis visa narraffe.

Et quoniam ad externa transgressi sumus, quidam Athenis vir eruditissimus, cum iectum lapidis capite excepisset, cetera omnia tenacissima memoria retinens, litterarum tantummodo, quibus præcipuè interuierat, oblitus est. Dirum malignumque vulnus in animo percussit, quasi de industria scrutatis sentibus, in eum potissimum, quo maximè letabatur, acerbitate nocendi erupit; singula-

rem doctrinam hominis pleno inuidiæ funere efferendo: Cui si talibus studijs perfrui fas non erat vtilius aliquantò fuit, ad illa aditum non impetrasse, quam iam percepta eorum dulcedine caruisse.

Mirabilior tamen sequentis casus narratio. Naufimenis enim Atheniensis vxor, cum filij, ac filia suæ stupro interuenisset, inopinati monstri percussa conspectu, & in præsens tempus ad indignandum, & in posterum ad loquendum commutuit. Illi nefarium concubitum voluntaria morte pensarunt. Hoc modo fortuna fauens huic vocem, in vitam ademit, illi propitia donat.

Agles Samius athleta mutus, cum ei victoriæ, quam adeptus erat titulus, & præmium eriperetur, indignatione accensus, vocalis euasit.

Gorgia quoque Epirotæ forris viri clara fuit origo, qui in tunere matris utero elapsus, inopinato vagitu suo lectum ferentes consistere coegit, nouumque spectaculum patriæ præbuit tantum non ex ipso genitricis rogo lucem, & cunas

affecutus: Eodem enim momento temporis, altera iam fato functa parit, alter antè elatus, quam natus e. t.

Diuinæ fortunæ vulnus Pheræo Iasoni quidam exitij eius cupidus intulit. Nam cum inter insidias gladio eum percussisset, vomitum, quæ a nullo medicorum sanari potuerat, ita rupit, vt hominem pestifero malo liberaret.

Equè dijs immortalibus acceptus Simonides, cuius salus ab imminente exitio defenta, ruinæ quoque subtrahita e. t. Cœnanti enim apud Scopam, in Cranone (quod est in Thessalia oppidum) nuntiatum est, duos iuuenes ad ianuam venisse, magnòperè rogantes, vt ad eos continuo prodiret: ad quos egressus, neminè reperit ibi. Ceterù eo momento temporis triclinium, in quo Scopas epulabatur, collapsum & ipsum, & omnes conuiuas oppressit. Quid hac felicitate locupletius, quam nec mare, nec terra fauens, extingue. e. valuit?

Non inuitus huic subnecto Daphidam, ne quis ignoret quantum intertuerit

rit cecinisse deorum laudes, & numen obrectasse. Hic cum eius studij esset cuius professores Sophistæ vocantur: ineptæ, & mordacis opinionationis Apollinem Delphis irridendi causa contulit, An equum inuenire posset, cum omnino nullum habuisset. Cuius ex oraculo reddita vox est, inuenturum equum, sed ut eo perturbatus, periret. Inde cum iocabundus, quasi delusa sacrarum sortium fide, reverteretur, incidit in regem Attalum, sæpenumero à se contumeliosis dictis ablatum laecessitum eiusque iussu, saxo, cui nomen erat Equi præcipitatus, ad deos usque cauillandos dementis animi iusta supplicia pependit.

Eodem oraculo Macædonum rex Philippus admonitus, ut à quadrigæ violentia salutem suam custodiret, toto regno disungi currus iussit, eumque locum, qui in Bœotia. Quadriga vocatur, semper vitauit: Nec tamen denuntiatum periculi genus effugit: nam Paulanias in capulo gladij, quo eum occidit, quadrigam habuit cælatam.

Quæ tam pertinax necessitas in patre,
& ii-

& filio Alexandro confimilis apparuit. siquidem Calanus Indus sua sponte se ardenti rogo superiacturus, interpellatus ab eo, ecquid, aut mandaret, aut dicere vellet, Breui te inquit, videbo. Nec id sine causa, quia voluntarium eius è vita excessum rapida mors Alexandri subsequuta est.

Regios interitus magnitudine miraculi remigis casus æquat: quem in hexere Tyriorum sentinam haurientem, cum è navi fluctus abiecisset; altero latere percussam, fluctus contrarius in nauem retulit. Itaque miseri simul, ac felicis cōplorationi permitta fuit gratulatio,

Quid illa? nonne ludibria naturæ incorporibus humanis esse credenda tantè tolerabilia quidem, quia sequia caruerunt: ceterum, & ipsa miraculis annumeranda, Nam, & Prusiæ regis Bithyniæ filius eodem nomine, quo pater, pro superiori ordine dentium vnum os equaliter extentum habuit, nec ad speciem deforme, neque ad vsum vlla ex parte incommodum.

Mithridatis verò regis filia Dripetine

Laodice regina nata, duplici ordine dentium deformis admodum, comes fugæ patris à Pompeio deuicti, fuit.

Ne illius quidem parvæ admirationis oculi, quem constat tam certa acie luminem vsum esse, vt à Bilybæo portu Carthagineusium; egredientes claſſes inueretur.

Oculis eius admirabilius Aristomenis Messenij cor: quod Athenienses ob eximiam calliditatem ex ætate pilis retertum inuenerunt: cum eum aliquoties captum, & auitia elapsum, cepissent.

At Poëta Antipater Sidonius omnibus annis vno tantummodo die, quo genitus erat, febrī implicabatur. Cùmque ad ultimam ætatem peruenisset, natali suo cenno illo circuitu morbi consumptus est.

Hoc loco aptè referantur Polystratus, & Hippocrides philosophi, eodem die nati, eiusdem præceptoris Epicuri sectam secuti; patrimonij etiam possidendi ad eundemque scholæ communionē coniuncti, eodemque momento temporis vltima reuolvente extincti. Tam æqualem

fortuna pariter, atque amicitia societatem; quis non ipsius coelestis Concordia sinu genitam, nutritam, atque finitam putet?

Qua propter hoc potissimum fuerit, aut in liberis potentissimorum regum, aut in rege clarissimo, aut in vate ingenij florentis, aut in viris eruditissimis, aut in homine sortis ignotae, ne ipsa quidem, omnis bonae, malaeque materiae foecunda artifex Natura rationem rerum reddiderit. Non magis quam quid ita siluestres capreas, Cretae genitas, tantopere dilexerit, quas sagittis confixas ad salutare auxilium herbae dictamini, tantum non suis manibus deducit: efficit, ut concepta ea, continuo, & tela, & vim veneni vulneribus respuant. Aut in Cephalenia insula, cum omnia ubique pecora haustu aquae quotidie recreentur, in ea pecudes maiore ex parte anni ore aperto ex alto ventos recipientes, sitim tuam sedare instituerit. Aut qua propter Crotonae in templo Iunonis Laciniae aram ad omnes ventos immobili cinere donauerit potissimum. Vel quare alteram

in Macedonia, alteram in Caleno agro aquam proprietatem vini, qua homines inebriantur, possidere voluerit. Non admiratione ista, sed memoria prosequi debemus: cum sciamus rectè ab ea plurimum licentiæ vindicari, penes quam infinitus cuncta gignendi labor consistit.

Quæ quia supra usitatam rationem excentia attigimus, serpentis quoque à T. Livio curiosè pariter, ac faciendè relata fiat mentio. Is enim, ait in Africa, apud Bagradam flumen, tantæ magnitudinis anguem fuisse, ut Attilij Regni exercitum vlti annis prohiberet; multisque militibus ingenti cre correptis, compluribus caudæ voluminibus elisis, cum telorum iactu perforari nequiret, ad vltimum balistarum tormentis vndique peritam, sili cum crebris, & ponderosis verticibus procubuisse, omnibusque, & cohortibus, & legionibus ipsa Carthagine vitam terribiliorem. Atque etiam cruce suo gurgitibus imbutis, corporisque iacentis pestifero affatu

CAP. VIII. DE MIRACVLIS. 79

statu vicina regione poliuta, Romana
inde summouitte castra. Dicit bellum
etiam corium, CXX. pedes lon-
gam in Urbem mis-
sum.

NAE

VALERII MAXI-
MI,
LIBER SECVNDVS.

CAPVT I. DE MATRIMONIORVM
ritu, & necessitudinum officijs.

DIVES, Et præpotens Naturæ reg-
rum scrutatus injiciam stylum
tam nostræ Urbis, quàm cete-
rarum gentium præcis, ac me-
morabilibus institutis. Operæ est enim
cognosci hujusce vitæ, quam suo opti-
mo principe felicem agimus, quænan-
i fuerint elementa, vt eorum quoque res-
pectus præsentibus aliquid moribus pro-
sit.

Apud antiquos non solum publicè sed
etiam privatim nihil gerebatur, nisi aus-
picio prius sumpto: quo ex more nuptijs
etiã manna auspices interponuntur. Qui
quamvis

CAP. I. DE MATRIM. RITV. 81

quāuis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia vsurpant.

Feminæ cum viris cubantibus sedentes cœnitabant: quæ consuetudo ex hominum conuictu ad diuina penetrauit: nam Iouis epulo ipse in lectulum, Iuno, & Minerua in sellas ad cœnam inuitantur. Quod genus seueritatis ætas nostra diligētius in Capitolio, quàm in suis domibus seruat: videlicet, quia magis ad rem pertinet dearum, quàm mulierum, disciplina contineri.

Quæ vno cōtentæ matrimonio fuerāt, corona pudicitix honorabantur. Existimabant enim eū præcipuè matronæ sincera fide incorruptum esse animum, qui depositæ virginittatis cubile pudicū egredi nesciret: multorum matrimoniorum experientiam, quasi illegittimæ cuiusdam intemperantiæ signum esse credentes.

Repudium inter vxorem, & virum, à condita Vrbe vsque ad 20. & 50. annum, nullum intercessit. Primus autē Sp. Caruilius vxorem sterilitatis causā dimisit: Qui quāquam tolerabili ratione motus

videbatur. reprehensione tamen non caruit, quia nec cupiditatem quidem liberorum conjugali fidei præponi debuisse arbitrabantur.

Sed quo matronale decus, verecundia munimento tutius esset, in ius, vocanti matronam corpus eius attingere non permisit, ut inuiolata manus alienæ tactu estola relinqueretur. Vi ni usus olim Romanis feminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur: quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus, ad inconcessam Venere[m] esse consuevit. Ceterum ut non tristes earum, & horrida pudicitie, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis, & auro abundantibus, & multa purpura vix sunt: & quo formam suam concinnores efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilauerunt. Nulli enim tunc subesse alienorum matrimoniorum oculi metuebantur: sed pariter, & videre sanctè, & aspicere mutuo pudore custodiebantur.

Quoties vero inter virum, & uxorem aliquid iurgij intercesserat, in facel-

Iam dea Viriplacæ, quod est in Palatio, veniebant: & ibi inuicem locuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita, concordēs reuertebantur. Dea nomen hoc à placendis viris fertur aſſecuta, veneranda quidem, & nescio an præcipuis, sed exquilitis sacrificijs colenda: ut pote quotidianæ, ac domesticæ pacis custos, in pari iugo charitatis ipsa sui appellatione virorum maiestati debitum, ac reminiſſis reddens honorem.

Huiusmodi inter coniuges verecundia, quid? inter ceteras necessitudines, nonne apparet consentanea? nam ut minimo iudicio maximam vim eius significem, aliquandiu, nec pater cum filio pubere, nec focer cum genero lauabatur. Manifestum igitur est tantum religionis sanguini, & affinitati, quantum ipsis dijs immortalibus tributum: quia inter ista tam sancta vincula non magis, quam in aliquo acratolo loco nudare se, nefas esse credebatur.

Conuiuium etiam solemne maiores instituerunt, idque Charitia, appellauerunt, cui præter cognatos, & affines nemo interponebatur: ut si

qua inter necessarios querela esset orta, apud sacra mensæ, & inter hilaritatem animorum, fautoribus concordia adhibitis tolleretur.

Senectuti iuuentus ita cumulatum, & circumspectam honorem reddebat, tanquam maiores natu adolescentium communes patres essent. Quo circa iuvenes, Senatus die, utique aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum ad curiam deducebant, afflixique valuis ex spectabant, donec reducendi etiam officio fungerentur. Qua quidem voluntaria statione, & corpora & animos ad publica officia impigre sustinenda roborabant, breuique progressu morarum in lucem virtutum verecundia, & laboris meditatione, ipsi doctiores eunt. Inuitati ad coenam diligenter querebant quinam ei conuiuio essent inter futuri: ne senioris aduentum discubitu praecurrerent: sublataque mensa priores conurgerent, & abire patiebantur. Ex quibus apparet coenae quoque tempore quam parco, & quam modesto sermone his praesentibus soliti sint uti.

CAP. II. DE MAGISTRATVM. 85

Maiores natu in conuiujs ad tibus egregia superiorum opera carmine comprehensa pangebant, quo ad ea imitanda iuuentutem alacriorem redderent. Quid hoc splendidius, quid etiam utilius certamine? pubertas canis suum honorem reddebat: defuncta vitium cursu ætas ingredientiens actuosam vitam fauoris nutrimentis prosequabatur. Quas Athenas, quã scholam, quæ alienigena studia huic domesticæ disciplinæ prætulerim? Inde oriebantur Camilli, Scipiones, Fabricij, Marcelli, Fabij: ac ne singula imperij nostri lumina percurrendo sim longior, inde, inquam, cœli clarissima pars Diui fulserunt Cæsares.

CAP. II. DE MAGISTRATVVM, AT-
 QUE ORDINVM OFFICIIS, ET
 INSTITVTIS.

ADEO Autem magna charitate patriæ omnes tenebantur, vt arcana consilia P. Conscriptorum multis seculis nemo senator enuntiauerit. Q. Fabius Maximus tantummodo, & is ipse per im-

prudentiam, de tertio Punico bello indicendo, quod, secreto in curia erat actum, Crasso, rus petens domum reuertenti in itinere narrauit, memor eum triennio ante Questorem factum, ignarusque nondum à Censoribus in ordinem senatorium allectum: quo vno modo his, qui iam honores gesserant, aditus in curiam dabatur. Sed quamuis honestus error Fabij esset, vehementer tamen à consulibus obiurgatus est. Nunquam enim taciturnitatem, optimum, ac tutissimum administrandarum rerum vinculum, labefactari volebant. Ergo cum Asiæ rex Eumenes amantiſſimus nostræ urbis, bellum à Perse aduersus populum Rom. comparari senatui nuntiasset; non ante sciri potuit, quid aut ille locutus esset, aut patres responderent, quam captum Præfectum cognitum est. Idem erat, & alium respectu Curia silentij que salubritate munium & vallo tum undique: cuius limen intrantes, abiecta priuata charitate publicam inciebat. Ita que non dicam vnu, sed neminem audisse crederes quod tam multorum auribus fuerat commissam.

Magistratus verò prisci quantopere suam, populique Romani maiestatem retinentes se gesserint, hinc cognosci potest, quod inter cetera obtinendæ gravitatis indicia, illud quoque magna cum perseverancia custodiebant, de Græcis unquam, nisi Latine responsa darent. Quin etiam ipsa lingue volubilitate qua plurimam valent excussa, per interpretem locui cogebant; non in vrbe tantum nostra, sed etiam in Græcia, & Asia: Quia scilicet. Latine vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Nec illis deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re pallium roge sibi, ei debere arbitrabantur: indignam esse existimantes, illecebris, & suavitatis literarum imperij pondas, & auctoritatem domari.

Quapropter non es damnandus rustici rigoris C. Mari, qui gemina lauro coronatam senectutem tuam Numidicis, & Germanicis illustrem trophæis, victor denique gentis lacundia pulitorem fieri noluit, credo ne alienigena ingenij exercitatione, patrij ritus servus transuga existeres. Quis ergo

huic consuetudini, qua nunc Græcis actionibus aurescuriæ exsurdantur, ianuam patefecit: vt opinor, Molo rhetor, qui studia M. Ciceronis acuit. Fum namque ante omnes exterarum gentium in senatu sine interprete auditum cōstat. Quem honorem non inmerito cepit, quoniam summam vim Romanæ eloquentiæ adiuuerat. Conspiciuæ felicitatis Arpinum, siue vnicum literarum gloriosissimum contemptorem, siue abundantissimum fontem intueri velis.

Maxima autem diligentia maiores hunc morem retinuerunt, ne quis se inter consulem, & proximum lictozem, quamuis officij causa vnà progredere-
tur, inreponeret: filio dumtaxat, & ei puero, ante patrem consulem, ambulandi-
dus erat. Qui mos adeo pertinaciter retentus est, vt Q. Fabius Maximus quin-
ques COS. vir etiam priorem summæ auctoritatis, & tunc vltimæ senectutis à filio consule inuitatus, vt inter se, & lic-
tozem procederet, ne hostium Samnitum turba (ad quorum colloquium descen-
debant) elideretur, id facere noluerit.

Idem

Idem præstitit ille Fabius, qui à senatu legatus ad filium consulem Sueffam missus: postquam animaduertit eum ad officium suum extra oppidum processisse, indignatus quod ex licitoribus XI. nemo se equo descendere iussisset, plenus iræ sedere perseverauit. Quod cum filius sensisset, proximo licitori, vt sibi appareret, imperauit, cuius voci Fabius continuo obsecutus: Non ego, inquit, fili, summum imperium tuum contepsi, sed expirari volui an scires cōsulem agere: Nec ignoro quid patriæ venerationi debeatur: Verum publica instituta priuata pietate potiora iudico.

Relatis Fabiorum laudibus, offerunt se mirificæ constantiæ viri: qui legati à senatu Tarentum ad res repetendas missi, cum grauissimas ibi iniurias accepissent, vnus etiam vrina respersus esset, in theatrum (vt est consuetudo Græciæ) introducti, legationem, quibus acceperunt verbis, peregerunt: De his que passi erant, questi non sunt ne quid ultra, ac mandatum esset loquerentur: insi usque pectoribus eorum antiqui meritis respectus

doloꝝ

dolore, qui ex contumeliâ grauiſſimus noſcitur, & ſentitur combelli non potuit Finem profectò frëndarum opum, quibus ad inuidiam diu abundaueras, Tarentina ciuitas quæſiſti. Nam dum horrida virtutis in ſeipſum connexum ſtabilimentum, nitore fortunæ præſentis inflata taſtidioſè eſtimas in præuidum imperij noſtri mucronē cæca & amens irruiſti.

Sed vt à Luxu perditis moribus ad ſeueriſſima maiorum inſtituta trãſgrediar antea ſenatus aſſiduam ſtationem eò loci peragebat, qui hodie quoque Senatulum appellatur: Nec expectauat vt edicto contraheretur, ſed indecitus protinus in Curiam veniebat ambiguae laudis cinem exiſtimans, qui debitis Reipub. officiis non ſua ſponte, ſed iuſſus fungeretur quia quicquid imperio cogitur exi genti magis quam præſtati acceptum retertar. Illud quoque memoria reperendum eſt quod tribanis plebis intiare Curiam non licebat: ante valuas autem poſitis ſubſellijs, decreta patrum, arrentiſſima cura examinabat, vt ſi qua ex eis im-

probassent, rata esse non sinerent. Itaque
 veteribus Senatusconsultis T. litera sub-
 scribi solebat: eaque nota significabatur,
 ita tribunos quoque censuisse. Qui quam-
 vis pro cōmodis plebis excusabant, inque
 imperijs compescendis occupati erant;
 instrui tamen ea argenteis vasis, & annu-
 lis aureis publicè præbitis patiebantur,
 quò talium rerum vsu auctoritas magis-
 tratuum esset ornatior.

Quorum quemadmodam maiestas am-
 plificabatur, ita abstinentia arctissime
 constringebatur. Immolarum enim ab
 his hostiarum extra, ad quaestores ærarij
 delata veniebant, sacrificijsque popul.
 Rom. tum Deorum immortalium cul-
 tus, tum etiam hominum continentia in-
 erat, imperatoribus nostris quam sanctas
 manus habere deberent apud ita al-
 taria discantibus: Continentiæ vero tan-
 tum tribuebatur, vt multorum æs alie-
 num, qui prouincias sincerè administra-
 uerant, à senatu persolutum sit. Nam
 quorum opera publicam auctori-
 tatem splendorem suum procul
 obtinuisse viderant; eorum digni-
 dig.

dignitatem domi collabi indignum, sibi-
que deforme esse arbitrabantur.

Equestris vero ordinis iuventus
omnibus annis bis Urbem spectaculo sui
sub magnis auctoribus celebrabat, die
Lupercales, & Equitum probatione.
Lupercales mos à Romulo, & Remo
inchoatus est, tunc cum lætitia exultan-
tes, quod his avus Numitor rex Albanor-
um eo loco, ubi educati erant, urbem
condere permisit sub monte Palatino,
hortatu Faustuli educatoris sui, quem
Evander Argivus consecrauerat, facto
sacrificio, caelisque capris, epularum hila-
ritate, ac vino largiore prouecti, diuisa
pastorali turba, cincti pellibus immola-
torem hostiarum, iocantes obuios peti-
uerunt: cuius hilaritatis memoria annuo
circuitu feriarum repetitur. Trabeatos
vero equites Idibus Iulij Q. Fabius tran-
suehi instituit. Idem censor cum P. Decio
seditionis finiendæ gratia, quum comitia
in humillimi cuiusque potestatem re-
ducta accenderant; omnem forensẽ
turbam in quatuor tantummodo tribus
descripsit; easque Urbanas appellauit.

Quo

Quo tam salubri factò; vir alioqui bellieis operibus excellens, Maximus cognominatus est.

CAP. III. DE MILITARIBVS INSTITVTIS.

LAVDANDA Etiam populi verecundia est, qui, impigrè se laboribus, & periculis militiæ offerendo, dabat operam, ne imperatoribus; capite centos Sacramento, rogare esset necesse, quorum nimia inopia suspecta erat, ideoque his publica arma non committebantur.

Sed hanc diutina vsurpatione firmatam consuetudinem C. Marius capite centum legendo militem, abruptit. Cuius alioqui magnificus, sed nouitatis suæ conscientia, vetustati non sanè propitius: memorque si militaris ignauia humilitatem spernere perseueraret, se maligno virtutum interprete vel capite centum imperatorem compelli posse. Itaque fastidiosum delectus genus in exercitijs Romanis obliterandum auxit, ne talis notæ contagio ad ipsius quoque gloriæ

riæ fugillationem penetraret.

Armorum tractandorum meditatio à P. Rutilio consule Cn. Mallij collega, militibus est tradita. Is enim nullius ante se imperatoris exemplum secutus, ex ludo Cn. Aurelij Scauri doctoribus gladiatorum accessit, vitandi atque intendi idus subtiliorem rationem legibus ingeneravit: virtutumq; artium, & rerum artem virtuti immiscuit, ut illa impetui huius fortior, hæc illius scientia cautior fieret. Velitum usus eo bello primum repertus est, quo Capuam Fulvius Flacus imperator obedit. Nam cum equitatus Campanorum crebris excursionibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Nauius Centurio, è pedibus lectos expeditæ corporis breuib; & incuruis septines armatos hostis, paruo tegmine munitos, veloci saltu iungere se equitibus, & tursus celeri motu abici instituit: quo facilius equestri proelio abiecti pedites, viros pariter atque equos hostium telis incesserent. Eaque novitas pugnae unicum Campanæ perfidiæ devilitavit auxilium. Ideo

que

CAP. III. DE ESPECTACVLIS. 45
que auctori eius Næuio adhuc honos est
habitus.

CAP. III. DE SPECTACVLIS.

PROXIMVS Militaribus institu-
tis ad urbana castra, id est, theatra gra-
dus faciendus est, quoniam hæc quoque
sæpenumero animosas acies instruxe-
rant, excogitataque cultus deorum, &
hominum delectationis causa, non sine
aliquo pacis rubore voluptatem, & reli-
gionem ciuili sanguine Icenicorum por-
tantorum gratia, macularunt.

Que inchoata quidem sunt à Mes-
salla, & Cassio censoribus, ceterum auc-
tore P. Scipione Nasica omnem appara-
tum operis eorum subiectum hactæ ve-
nire placuit. Atque etiam S. C. cautum
est, ne quis in vrbe, propius ve pallus
mihi tubellia posuisse, ledentve ludos
spectare vellet, vt scilicet remissioni
animorum iuncta standi virilitas, propria
Romane gentis nota esse.

Per

Per quingentos autem, & quinquaginta octo annos senatus populo mistus ipeſtaculo ludorum interfuit, Sed hunc morem Atilius Serranus, & L. Scribonius ædiles, ludos Matri deum facientes, superioris Africani ſententiam ſecuti, diſcretis ſenatus, & populi locis, ſoluerunt. Ea- que res auerit vulgi animũ, & fauorem Scipionis magnopere quaſſauit.

Nunc cauſam inſtituendorum ludorum ab origine ſua repetam, C. Sulpicio Petico C. Licinio Stolone COSS. intoleranda viſ ortæ peſtilentiæ, ciuitatem noſtram à bellicis operibus reuocatam, domeſtici atque inteſtini mali cura affixerat. Jamque plus in exquisito, & nouo cultu religionis, quam in vilo humano conſilio poſitum opis videbatur: Itaque placandi cœleſtis numinis gratia cõpoſitis carminibus vacuas aures præbuit vſque ad id tempus Circenſi ſpectaculo contenta, quod primus Romulus, raptis virginibus Sabinis, Conſualium nomine celebrauit. Verũ, vt eſt mos hominum, paruula initia pertinaci ſtudio proſequendi, venerabilibus erga deos verbis iuuen-

CAP. IIII. DE ESPECTACVLIS. 77

iuuentus; ruidiatque incomposito motu corporum iocabunda gestus adiecit. Ea-que res Ludium ex Etruria accersendi causam præbuit: cuius decora pernicitas vetusto ex more Curetum Lydorumque (à quibus Etrusci originem traxerunt) nouitate grata Romanorum oculos permulsi. Et quia Ludius apud eos Histrion appellabatur, scenico nomen Histrionis inditum est. Paulatim deinde ludrica ars ad Satyrarum modos perrepsit, à quibus primus omnium poeta Liuius, ad fabularum argumenta spectantium animos transtulit. Isque sui operis actor, cum sæpius à populo reuocatus vocem obtudisset; adhibito pueri, & tibicinis concentu, gesticulatonem tacitus peregit. Attelani autem ab Oscis accipiunt: quod genus delectationis Italica seueritate temperatum, ideo se vaeuum nota est: nam neque tribu mouetur, neque à militari- bus stipendijs repellitur.

Et quia ceteri ludi ipsis appellationibus vnde trahantur, apparet; non absurdum videtur Secularibus initium suum, cuius generis minus certa notitia est, red-

dere. Cum ingenti pestilentia Vrbs, agri-
 que vastarentur, Valefius vir locuples,
 rusticæ vitæ, duobus filijs, & filia ad des-
 perationem vsque medicorum laboran-
 tibus, aquam calidam ijs à foco petens,
 genibus nixus, Lares familiares, vt pue-
 rorum periculum in ipsius caput transf-
 ferrent, orauit. Orta deinde vox est, ha-
 biturum eos saluos, si continuò flumine
 Tiberis deuectos Terentum deportasset,
 ibique ex Ditis patris, & Proserpinæ ara
 petita calda, recreasset. Eo prædicto ma-
 gnopere confusus, quòd, & longa & peri-
 culosa nauigatio imperabatur, pe tamen
 dubia præsentem metum vincente, pue-
 ros ad ripam Tiberis protinus detulit
 (habitabat enim in villa sua propter vi-
 cum Sabinæ regionis Eretum) ac lintre
 Ostiam petens, nocte concubia ad Mar-
 tium campum appulit, sitientibusque
 agris succurrere cupiens, igne in nauigio
 non suppétente; ex gubernatore cognos-
 cit, haud procul apparere fumum. Et
 ab eo iussus egredi Terentum (id ei loco
 nomen est) cupide arrepto calice aquam
 flumine hauttam, eo vnde fumus erat

obortus, iam lætior pertulit, diuinitus da-
 ti reme-dij quasi vestigia quædam in pro-
 pinquo nactum se existimans. Inque solo
 magis fumante, quàm vllas ignis habente
 reliquias, dum tenacius omen appren-
 dit, contractis leuibus, & quæ fors obtule-
 rat nutrimentis, pertinaci spiritu flammam
 emouit, calefactamque aquam pueris
 bibendam dedit. Qua pota, salutari quie-
 te sopiti, diutina vi morbi repente sunt
 liberati. patrique indicauerunt: vidisse se
 in somnijs, quos nescio deorum spongia
 corpora sua pertergere, & præcipere, vt
 ad Ditis patris, & Proserpinæ aram, à
 qua fuerat potio ipsis allata, furuæ hostiæ
 immolarentur, lecti infernia, ludique noc-
 turni fierent. Is quod eò loci nullā aram
 viderat, desiderari credens, vt à se conf-
 trueretur, aram empturus, in Urbem per-
 rexit, relictis qui fundamentorum cons-
 tituendorum gratia terram ad solidum
 foderent. Hi domini imperium exequen-
 tes, cum ad XX. pedum latitudinem hu-
 mo egesta peruenissent; animaduerte-
 runt aram Diti patri, Proserpinæque inf-

cripam. Hoc postquam Valerius nunciante seruo accepit, omisso emendæ aræ proposito, hostias nigras, quæ antiquitus turuæ dicebantur, Tarenti immolauit, ludos, & lectilernia, continuis tribus noctibus, quia totidem filij periculo liberati erant, fecit.

Cuius exemplum Valerius Poplicola, qui primus conuulsiuit, studio succurrendi ciuibus secutus, apud eandem aram publice nuncupatis votis, cæcis, ue atris bubus, Liti matibus, feminis Proserpinæ, lectilernioque, ac ludis trinoctio iactis, aram terra, ut ante fuerat, obruit.

Religionem ludorum crecentibus opibus secuta lauitia est. Fius instinctu Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primus spectantium confessum uelorum umbraculis texit. Cn. Pompeius ante omnes, aquæ per semitas decursu, æstiuam mouit feruorem. C. Pulcher scenam uasere colorum adumbravit, uacuis ante pictura tabulis extenciam. Quam toram argento C. Antonius, auro Perreius, ebore Q. Catulus prætexuit. Versatilem fecerunt Luculi. Argentatis
cho-

CAP. V. DE FRVG. ET IN HOC. 101
choragijs P. Lentulus Spinter adornauit.
Translatum aluea Pœniceis in autum
tunicis M. Scaurus exquisito genere ves-
tis cultum induxit.

• Gladiatorium munus primum Romæ
datum est in foro boario, Ap. Claudio,
M. Iulio COSS. Dederunt M. & D.
Bruti, funebri memoria patris cineres
honorando. Athletarum certamen à M.
Scauri tractum est munificentia.

CAP. V. DE FRVGALITATE, ET
innocentia.

Statuam auratam nec in Vrbe, nec
in vlla parte Italiæ quisquam prius af-
pexit, quàm à M. Acilio Glabrione equef-
tris patri poneretur in æde Pietatis Eam
autem ædem P. Cornelio Lentulo & M.
Bæbio Pamphilo COSS. ipse dedicauit,
quia pater compos voti factus, rege Au-
tiocho apud Thermopylas superato.

Ius ciuile per multa sæcula inter sacra
ceremoniaque deorum immortalium
abditum, solisque pontificibus notum,
Cn. Flavius libertino patre genitus, &

scriba, cum in genti nobilitatis indignatione factus adilis curulis, vulgavit, ac factos penè toto foro exposuit. Qui cum ad visendum agrum collegam suum veniret, neque à nobilibus, quorum frequentia cubiculum erat completum, sedendi loco reciperetur: sellam curullem afferri iussit, & in ea honorum pariter, atque contemptus sui vindex, confedit.

Veneficij questio, & moribus, & legibus Romanis ignota complurium matronarum patefacto scelere orta est: Quæ cum viros suos clandestinis insidijs, veneno perimerent, unius ancillæ indicio protractæ, pars capitali iudicio damnatæ, centum septuaginta numerum expleverunt.

Tibicinum quoque collegium solet in foro vulgi oculos in se convertere, cum inter publicas. priuatasque ferias, actiones, personis tecto capite, variaque veste velatis: concertuique edit. Inde tracta licentia, Quondam vetiti in æde Iouis, quod prisco more factitauerant, vesci, Tibur irati se conuulerunt. Quorum ministerio senatus deserta sacra non æquo animo ferens,

ferens, per legatos à Tiburtibus petijt, vt eos gratia sua Romanis templis restituerent. Quos illi in proposito perseverantes interposita festæ epulationis simulatione, mero somnoque sopitos, plaustris in urbem devehendos curauerunt: quibus, & honos pristinus restitutus, & huiusce lusus ius est datum. Personatum vsus, pudorem circumuentæ temulentæ causam habet.

Fuit etiam ista simplicitas antiquorum in cibo capiendo, humanitatis simul, & continentia certissima index. Nam maximis viris prandere, & coenare in pretorio, verecundiæ non erat, nec sanè vllas epulas habebant, quas populi oculis tubi cere erubescerent: Erant ad eò continentiae attentissimi; vt frequentior apud eos pultis vsus quàm panis esset. Ideoq; in sacrificijs mola, quæ vocabatur ex farre, & sale constat: Exta farre sparguntur: & pullis, quibus auspicia petuntur, puls obijciuntur: Primitus enim ex libamētis iustissimi deos eo efficacius, quò simplicius placabant.

Et ceteros quidē ad beneficiendū venerabatur. Febrē autem ad mīnus nocē-

dum, templis colebant, quorum adhuc vnum in Palatio, alterum in arca Marianorum monumentorum, tertium in summa parte vici longi extat. In eaque remedia; quæ corporibus agrorum adnexa fuerant, deferebantur. Hæc ad humanæ mentis æstus leniendos cum aliqua vsus ratione excogitata, ceterum salubritatem suam industriae certissimo, ac fidelissimo munimento tuebantur, bonæque valetudines eorum quasi quædam mater erat frugalitas inimica luxuriosis epulis, & aliena nimia vini abundantia, & ab immoderato Veneris vsu auerta.

CAP. VI. DE EXTERNIS INSTITVTIS.

Idem sensit proxima maiorum nostrorum grauitati Spartana ciuitas: quæ seuerissimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu ciuium suorum oculos à contempla da Asia retraxit; ne illecebris eius capti, ad delicatius vitæ genus prolaberentur. Audierant enim lautitiam inde, & immodicos sumptus, & omnia

non necessariae voluptatis genera fluxisse: primosque Ionas vnguenti, coronarumque in conuiuio dandarum, & secundae mensae ponendae consuetudinem, haud parua luxuriae irritamenta reperisse. Ac minime mirum est, quod homines labore, ac patientia gaudentes tenacissimos patriae neruos, externarum deliciarum contagione solui, & hebetari noluerunt, cum aliquanto faciliorem virtutis ad luxuriam, quam luxuriae ad virtutem transitum viderent. Quod eos non frustra timuisse dux ipsorum Pausanias patrefecit, qui maximis operibus editis, ut primum se Asiae moribus permisit, fortitudinem suam, effeminato eius cultu, mollire non erubuit.

Eiusdem ciuitatis exercitus non ante ad dimicandum descendere solebant, quam tibiae concentu, & anapesti pedis modulo cohortationis calorem animo traxisset, vegeto, & crebro ictus sono strepue hostem intradere admoniti: Idem ad dissimulandum, & occulrandum vulnerrum suorum errorem, Poeniceis in proelio tunicis utebantur, non, ne ipsis

aspectus eius terrorem, sed ne hostibus fiducia aliquid afferret.

Egregios virtutis bellicæ spiritus Lacedæmoniorum, prudentissimæ pacis moribus Athenienses subsequuntur: apud quos inertia è latebris suis, langore marcens, in forum perinde, ac delictum aliquod protrahitur, fitque vt facinerosæ, ita erubescendæ re à culpæ.

Est & eiusdem vrbis sanctissimum consilium Areopagus, vbi quid quisque Atheniensium ageret, aut quonam quæstu suitentaretur, diligentissimè inquire solebat, vt homines honestatem (vitæ rationem memores reddendam esse) sequerentur.

Eadem bonos ciues corona decorandi primo consuetudinem introduxit, duobus oleæ connexis ramulis clarum Periclis cingendo caput. Probabile institutum, rem siue personam intueti velis. Nam, & virtutis vberimum alimentum est honos, & Pericles dignus à quo talis muneris dandi posteritas potissimum initium caperet.

Age, quid illud institutum Athenarum,

rum, quàm memorabile: quòd conuictus à patrono libertus ingratus, iure libertatis exiit. Super sedeo te, inquit, habere ciuem tanti numeris impium æstimatorem. Nec adduci possum, vt credam vrbi vtilem, quem domui scelestam cerno abiigitur, & esto seruus, quoniam libet esse nescisti.

Inde Massilienses quoque ad hoc tempus vsurpant disciplinæ grauitatem, præfici moris obseruantia, charitate populi Rom. præcipuè conspicui, qui tres in eodem manumissiones rescindi permitunt, si ter ab eodem deceptum dominum cognouerint. Quarto errori subueniendum nõ putant, quia sua iam culpa iniuriã accepit, qui ei se toties obiecit, Eadẽ ciuitas seueritatis custos acerrima est. Nullũ aditũ in scenã Mimis dando, quorũ argumenta maiore ex parte stuporũ cõtinet actus ne talia spectãdi cõsuetudo, etiã imitãdi licẽtiã sumat. Omnibus autẽ, qui per aliquã religionis simulationẽ alimẽta inertiã quærunt, clausas portas habet, & mēdacẽ, & fucosã superstitionẽ submouẽdã esse existimans, ceterũ à cõdita vrbe gladius est ibi, quo noxi] iu-

ingulantur: rubigine quidem exesus, & vix sufficiens ministerio, sed index in minimis quoque rebus omnia antiquæ cōtuetudinis momenta seruanda.

Duæ etiam ante portas eorum arcæ iacent: altera, qua liberorum, altera, qua seruum corpora ad sepulturæ locum plastro deuehuntur, sine lamentatione, sine planctu luctus funeris die, domestico sacrificio, adiectioque necessariorum cōnatio, finitur. Etenim quid attinet, aut humano dolori indulgēri, aut diuino nō mini inuidiam fieri, quod immortalitatem suam nobiscum paritari noluerit? Venenum cicutā temperatum in ea ciuitate publicè custoditur, quod datur ei, qui causas Sexcentis (id enim Senatus eius nomen est) exhibuit, propter quas mors sit illi expetenda. Gognitione vi illi benivolentia temperata, quæ nec egredi vita temerè patitur, & sapienter excedere cupienti celerem fati viam præbet, vt vel aduersa, vel prospera nimis vtilis fortuna (vtraque enim finiendi spiritus, illa ne perseveret, hæc ne destinet, rationem præbet) comprobato exitu terminetur.

Quam

Quam consuetudinem Massiliensium
 non in Gallia ortam, sed è Græcia transla-
 tam inde existimo, quo illam etiam in
 insula Ceo seruari animaduerti, quo tem-
 pore, Asiam cum Sex. Pompeio petens, lu-
 lida oppidum intraui. Fortè enim euenit,
 vt tunc summæ dignitatis ibi femina,
 sed ultimæ iam senectutis, reddita ratio-
 ne ciuibus, cur excedere vita deberet, ve-
 reno consumere se destinarit, mortem-
 que suam Pompeij præsentia clariorem
 fieri magni æstimarit. Nec preces eius vir
 ille, vt omnibus virtutibus, ita humani-
 tatis quoque laudibus iustruissimus, as-
 pernari sustinuit. Venit itaque ad eam,
 tacundissimoque sermone, qui ore eius
 quasi è beato quodam eloquentiæ fonte
 manebat, ab incepto consilio diu nequic-
 quam reuocare conatus, ad vltimum pro-
 positum exequi passus est, quæ nonagesi-
 mum annum transgressa cum summa, &
 animi, & corporis sinceritate, lectulo
 quantum dignoscere erat, quotidiana cõ-
 suetudine cultius litrato recubans, & in-
 nixa cubito, Tibi quidem, inquit, Sex.
 Pompei dii magis, quos relinquo, quam
 quos

quos peto, gratias referant: quia nec hor-
 tator vitæ meæ, nec mortis spectator es-
 se fastidisti. Cæcerum ipsa hilarem For-
 tunæ vultum semper experta, ne auidita-
 te lucis tristem intueri cogar; reliquias
 spiritus mei prospero fine, duas filias, &
 septem nepotum gregem superstitem re-
 lictura, permuto. Cohortata deinde ad
 concordiam suos, distributo eis patrimo-
 nio, & cultu suo sacrisque domesticis ma-
 iori filiæ traditis; poculum, in quo vene-
 num temperatum erat, constanti dex-
 tra arripuit. Tunc deffusus Mercurio deliba-
 mentis, & inuocato numine eius, vt se
 placido itinere in meliorem sedis infer-
 næ deduceret partem; cupido haustu mor-
 tiferam traxit potionem. Ac sermone
 significans, quasnam subinde partes cor-
 poris sui rigor occuparet, cum iam vilce-
 ribus eum, & cordi imminere esset locu-
 ta; filiarum manus ad supremum oppri-
 mendorum oculorum officium aduoca-
 uit. Nostros autem, tametsi nouo specta-
 culo obstupescati erant, suffusos tamen
 lacrymis dimisit.

Sed vt ad Massiliensium ciuitatem,
 vnde

unde in hoc diuerticulū excessiu , reuertar: intrare oppidum eorum nulli cum te lo licet : Præstoque est , qui id custodiæ gratia acceptum, exituro reddat , vt hoi-pitia sua, quemadmodum aduenientibus humana sunt: ita ipsis quoque tuta sint.

Horum moenia egresso vetus ille mos Gallorum occurrit , quos memoria proditum est, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur , dare solitos : quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse Dicerem stultos , nisi idem bracati sensissent , quod palliatus credidit.

Auara , & fœneratoria Gallorum philosophia: Alacris , & fortis Cimerorum, & Ceitiberorum, qui in acie exultabant, tanquam gloriose, & feliciter vita excusuri: lamentabantur in morbo quasi turpiter, & miserabiliter perituri. Celtiberi etiam nefas esse ducebant prælio superesse, cum is occidisset. pro cuius salute spiritum deuouerant : Laudanda utrorumque populorū animi præstantia, quod, & patriæ incolumitatē tortiter tueri, & fidē amicitie constanter præstandum arbitrabantur,

Thra-

Thraciæ verò illa natio meritò sibi sapientiæ laudem vendicauerit, quæ natales hominum flebiliter, exequias cum hilaritate celebrans, sine vllis doctorum præceptis verum conditionis nostræ habitum perdidit. Remouearur itaque naturalis omnium animalium dulcedo viræ, quæ multa, & facere, & pati turpiter egit, si eius aliquanto felicior, ac beatior finis reperietur.

Quo circa rectè Lycij, cum ijs luctus inciait. muliebrem vestem induunt: vt deformitate cultus commoti maturius stultum præijcere merorem velint,

Verùm quid ego fertissimos hoc in genere prudentiæ viros laudem; Respiciantur Indorum femine, quæ cum more patrio complures eidem nuptæ esse soleant mortuo marito, in certamen, iudiciumque veniunt quam ex ijs maximè dilexerit: Vidrix gaudio exultans, deductaque à necessarijs lætum præferens vultum, coniugis se flammis superiacit, & cum eo tanquam felicissima crematur: superatæ cum tristitia, & mærore in vita remanent. Protrahe in medium Cimbriam

bricam audaciam, adijce Celtibericam fidem, iunge animosam Thraciæ sapientiam, annecte Lyciorum in luctibus abijciendis callidè quæsitam rationem: Indico tamen rogo nihil eorum præferes, quem uxoris pietas in modum genialis tori propinquæ mortis secunda conscendit.

Cui gloriæ Pœnicarum feminarum, ut ex comparatione turpius appareat, dedecus subnectam. Siccæ enim fanum est Veneris, in quod se matronæ conferebant, atque inde procedentes ad quæsum, dotes corporis iniuria contrahebant, honesta nimirum tam inhonesto vinculo coniugia iuncturæ.

Iam Persarum admodum probabile institutum fuit, quòd liberos suos non prius aspiciabant, quàm septimum impleverant, quo parvulorum amissionem æquiorè animo sustinerent.

Ne Numidiæ quidem reges vituperandi, qui more gentis suæ nulli mortaliæ osculum ferebant. Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili, & humili consuetudine, quò sit venerabilius,

vacuum ille conuenit.

CAP. VII. DE DISCIPLINA
MILITARI.

Venio nunc ad præcipuum decus, & stabilimentum Rom. imperij, salutari perseuerantia ad hoc tempus sincerum, & incolume seruatum, militaris disciplinae tenacissimum vinculum, in cuius sinu, à ce tutela serenus tranquillisque beatæ pacis status acquiescit.

P. Cornelius Scipio, cui deleta Carthago auitum cognomen dedit, consul in Hi paaiam missus, vt insolentissimos Numantinae vrbs spiritus, superiorum ducum culpa nutritos, contunderet, eodem temporis momento, quo castra intrauit, edixit, vt omnia ex his, quæ voluptatiscaula comparata essent, auferrentur ac luminouerentur. Constat tum maximum incè institorum, & lixarum numerum, cum duobus milibus scortorum abiisse. Hac turpi, atque erabescenda sentina vacuefactus noliter exercitus, qui paulo antè, meru mortis, deformile

CAP. VII. DE DISC. MILIT. 115

Fœderis ictu maculauerat, erecta virtute, recreataque, acrem illam, & animosam Numantiam incendijs exustam, ruiniſque prostratam solo æquauit. Itaque neglectæ disciplinæ militaris indicium, Mancini miserabilis deditio, seruata merces, speciosissimus Scipionis triumphus extitit.

Eam sectam Metellus secutus, cum exercitum in Africa, Iugurthino bello nimia Sp. Albi indulgentia corruptum consul accepisset, omnibus imperij neruis ad reuocandam pristinæ disciplinam militiæ conuersus est. Nec singulos partes apprehendit, sed totam continuo in statum suum redegit. Protinus namque lixas è castris summouit, cibumque coctum venalem proponi vetuit: In agmine neminem militum ministerio seruorum iumentorumque, vt arma sua, & alimenta ipsi ferrent, vti passus est. Castrorum subinde locum mutauit: eadem tanquam Iugurtha semper adesset, vallo fossaque aptissimè cinxit. Quid ergo reſtituta cōtinentia, quid repetita industria profecit? Crebras scilicet victorias, & multa tro-

phœa peperit ex eo hoste, cuius tergum, sub ambizioso imperatore, Romano militi videre non contigerat.

Bene etiam illi disciplinae militari affuerunt, qui necessitudinum perruptis vinculis, ultionem vindictamque lætæ cum ignominia domuum suarum exigere non dubitauerunt. Nam P. Rupilius consul eo bello, quod in Sicilia cum fugitiuis gessit. Q. Fabium generum suum, quia negligentia Taurominitanam arcem amiserat, prouincia iussit decedere.

Iam C. Cotta P. Aurelium Pecunio- lam sanguine nobi iunctum, quem obsidioni Liparitanæ ad auspicia repetenda Messanam transiturus præfecerat, virgis caelum, gregalis militiæ munere inter pedes fungi cogit, quod eius culpa agger incensus, & penè costra fuerant capta.

Quæ etiam Fuluius Flacus censor, Ful- tium trare cohortem legionis, in qua Tribus militum erat, iniussu consulis domum dimitti ere ausum, senatu mouit. Non digna exempla quæ tam breuiter, nisi maioribus virgeter, referrentur. Quid enim tam difficile factu, quam co- pulato

pulato societate generis, & imaginum: deformen in patriam reditum indicere: aut communiōne nominis, ac familiæ veteris propinquitatis serie coherenti, virgarum contumeliosa verbera adhibere: aut censorium supercilium aduersus fraternam charitatem distringere: Dentur hæc iungula quamuis claris ciuitatibus, abunde tamen gloria disciplinæ militaris instructæ videbuntur.

At nostra vrbs, que omni genere mirificorum exemplorum totum orbem terrarum repleuit, Imperatorum proprio sanguine manantes seculares (ne turbato militiæ ordine vindicta deceret) è castris publicè speciosas, priuatim lugubres duplici vultu recepit: incerta gratulandi prius, an alloquendi officio fungeretur: Igitur ego quoque hæsitante animo vos bellicarum rerum seuerissimi custodes, Postumi Tuberte, & Manli Torquate, memoria, ac relatione complector; quia animaduerto fore, vt ponde e laudis, quã meruistis, obrutus, magis imbecillitatem ingenij mei detegam, quàm vestram virtutem, sicut par est, representem. Tu nam-

que Postumi dictator, A. Postimium; quem ad generis penetraliumque sacrorum successionem propagandam genueras; cuius ianfantia blandimenta sinu, atque osculis foueras, quem puerum literis, quem iuuenem armis instruxeras, sanctum, fortem, amantem tui pariter, ac patria, cuius non tuo iussu, sed sua sponte presidio progressus, hostes fuderat, victorem securi feriri iussisti, & ad hoc peragendum imperium, paternae vocis ministerio sufficere valuisti. Nam oculos tuos certum scio, clarissima in luce tenebris offusos, ingens animi opus intueri nequiuisti. Tu item Manli Torquate Latino bello consul, filium, quod provocatus à Ceminio Metio duce Tusculanorum ad dimicandum te ignaro descenderat, gloriosam victoriam, & speciosa spolia referentem; abripi à lictore, & in modum hostiae mactari iussisti: satius esse iudicans, patrem fortifilio, quàm patriam militari disciplina carere.

Age, quanto spiritu putamus usum L. Quinctium Cincinnatum dictatorem eo tempore quo deiectis AEquis, & sub iugum

gum missis, L. Minutium consulatum deponere coegit, quod castra eiusdem hostes obsederant. Indignum enim maximo imperio credidit, quem non sua virtus, sed fossa vallumque tutum praestiterat: cuique verecundi non fuerat, arma Romana metu trepida clausis portis contineri. Ergo imperiosissimi XII. fascēs, penes quos senatus & equestris ordinis, & vniuersae plebis summam decus erat, quorum quae nam Latium, ac totius Italiae vires regebantur, contra si atque fracti dictatoriae se animaductioni substraverunt. Ac ne inulta foret laesa gloria militaris, consul delicti omnis vindex paratus est. His (ut ita dicam) piaculis, vana imperij nostri pater, vbi aliqua ex parte à tuis auspitijs degeneratum erat, numē tuum propitiabatur: affinium, & cognatorum, & ratrum nota, filiorumque strage, ignominiosa consulum coniuratione.

Eiusdem ordinis est quod sequitur: Papirus dictator, cum aduersus imperium eius Q. Fabius Rullianus magister equitum exercitum in aciem eduxisset, eam quam fuis Samnitibus in castra redierat.

tamen neque virtute eius, neque successu, neque nobelitate motus virgas experire, eumque undari iussit. Spectaculum admirabile, & Rullianus, & magister equitum, & victor, scissa veste, spoliatoque corpore, licitorum verberibus lacerandus: ut in acie exceptorum vulnerum nodosis ictibus cruore renouare, victoriarum, quos modò speciosissimos erat adeptus titulos, respergeret. Precibus deinde suis exercitus occasionem Fabio centrifugendi in urbem dedit, vbi frustra senatus auxilium implorauit. Nihilominus enim Papirius in exigenda potestate perseverauit: itaque coactus est pater eius post dictaturam, tertiumque consulatum, rem ad populum deuocare, auxiliumque tribunorum plebis suppliciter pro filio petere. Neque hac re severitas Papirij refrenari potuit: ceterum, cum ab vniuersis ciuibus, & ipsis tribunis plebis rogaretur: testatus est, non poenam illam se Fabio, sed populo Romano, & Tribunitia concedere potestati.

L. quoque Calpurnius Piso consul, cum in Sicilia bellum aduersus fugitiuos
gere-

gereret, & G. Titius equitum præfectus fugitiuorum multitudine circumuentus, arma cum suis tradidisset, his præfectum ignominia generibus affectit. Iussit eum toga lacinijs abscissis amictum, discinctaque tunica indutum, nudis pedibus, à manè in noctem vsque ad principia, per omne tempus militiae adesse. Interdixit etiam ei conuictum hominum, vsumque binearum: turmasque equitum, quibus præfuerat ademptis equis, in funditorum alas transcribat. Magnum profecto dedecus patriæ magno Pisonis decore vindicatum est: quoniam quidem id egerit, vt qui cupiditate adducti, cruce dignissimis fugitiuis trophœa de se statuere concesserant, libertatique suæ seruii manuflagitiosum imponi iugum non crubuerant, amarum lucis vium experirentur, mortemque, quam effeminate timuerant, viriliter optarent.

Nec minus Pisonem acriter Q. Metellus qui cum apud Gontrebiam res gereretur, collocatas à se in quadam statione quinque cohortes, atque ex ea viribus hostiũ depulsas, repetere eandem stationem
euel-

euelligio iussit: non quòd speraret ab ijs
 amissum locum recuperari posse; sed vt
 præteritæ culpam pugnae insequentis cer
 ramini manifesto periculo puniret.
 Edixit etiam, vt si quis ex his fugiens cas
 tra petisset, pro hoste interficeretur.
 Qua seueritate compressi milites, cor
 poribus fatigatis, & animis desperatione
 vitæ implicatis, loci tamen iniquitatem,
 multitudinemque hostium superarunt.
 Humanæ igitur imbecillitatis efficacissi
 mam damentum est necessitas.

In eadem prouincia Q. Labius Max.
 ferocissimæ gentis animos contendere,
 & debilitare cupiens, mansuetissimum
 ingenium suum, ad tempus deposita cle
 mentia, sæuore vt seueritate coegit.
 Omnium enim, qui ex prædijs Roma
 nis ad hostes transfugerant, manus abici
 dit: vt trunca præ se brachia gestantes,
 defectionis metum reliquis inijcerent.
 Rebelles itaque manus a corporibus suis
 distractæ inque cruerato solo ipsarum, ce
 teris ne idem committere auderent, do
 cumento fuerunt.

Nihil mitius superiore Africano, is ta
 men

men ad firmandam disciplinam militarem, aliquid ab alienissima sibi crudelitate amaritudinis mutuandam existimavit. Siquidem devicta Carthagine, cum omnes, qui ex nostris exercitibus ad Pænos transferant, in suam potestatem redeisset, gravius in Romanos, quam in Latinos transtugas animadvertit. Hos enim tanquam patriæ fugitivos crucibus affixit, illos tanquam perfidos socios securi percussit. Non prosequar hoc factum ulterius, & quia Scipionis est, & quia Romano sanguini, quamvis merito perpesto, servile supplicium insultare non attinet: cum præsertim transire ad ea liceat, quæ sine domestico vulnere gesta narrari possunt.

Nam posterior Africanus, everso Punico imperio, exterarum gentium transtugas, in edendis populo spectaculis feris obiecit.

Et L. Paullus Perse rege superato, eiusdem generis, & culpæ homines elephantis proterendos substravit, utilisimo quidem exemplo, si tamen acta excellentissimorum virorum humiliter
estis

æstimare, sine insolentiæ reprehensione
permittitur. Aspero enim & ab eise casti-
gationis genere militaris disciplina indi-
get, quia vires armis constant, quæ vbi à
recto tenore descuerunt, oppressura sunt
nisi opprimantur.

Sed tempus est eorum quoque men-
tionem fieri, quæ iam non à singulis, ve-
rum à vniuerso senatu, pro militari mo-
re obtinendo, defendendoque, adminis-
trata sunt. L. Marcius Tribunus militum,
cum reliquias duorum exercituum P. &
Cn. Scipionum, quos arma Pænorum in
Hispania absumpserant dispersas mira
virtute collegisset, earumque suffragis
dux esset creatus, senatus de rebus actis à
se scribens, in hunc modum oritur est: L.
MARCIVS PROP. Cuius honoris vsur-
pationi vti cum Patribus conscriptis non
placuit, quia duces à populo, non à mili-
tibus, creari solerent. Quo tempore tam
angusto, tam que graui, propter immane
Reipubl. damnatum etiam trib. militum
aduandus erat, quoniam quidem ad sta-
tum totius ciuitatis corrigendum vnus
fuit cerat. Sed nulla clades, nullum meri-
tum

rum valētius militari disciplina apud senatum fuit; succurrebat enim quam animosa seueritate Tarentino bello maiores eorum vti fuissent: In quo quassatis, & attritis Reipubl. viribus, cum magnum captiuorum ciuium suorum numerum à Phyrro rege vltro missum recepissent, decreuerunt, vt ex ijs qui equo meruerant, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transferberentur: Nèue quis eorum intra castra tenderet, nèue locum extra assignatum, vallo, aut fossa cingeret, nèue reuortorium ex pellibus haberet: Recursum autem ijs ad pristinum militiæ ordinem proposuerunt si quis bona spolia ex hostibus tulisset. Quibus supplicijs compressi, ex deformibus Pyrrhi munusculis, accerrimi hostes extiterunt. Paremiram aduersus illos senatus distrinxit, qui apud Cannas Remp. deseruerant. Nam cum eos grauitate decreti vltra mortuorum conditionem relegasset, acceptis à M. Marcello literis, vt eorum sibi opera ad expugnationē Syracusarum vti liceret; rescripsit indignos esse qui in castra reciperentur.

rentur. Ceterum se ei permittere, vt faceret quod expedire Reip. iudicasset, dum nequis ex eis munere vacaret, aut dono militia donaretur, aut in Italiam, donec hostes in ea essent, accederet. Sic enerues animos odisse virtus solet. Age, quam grauiter senarus tulit, quid Q. Petilium consulem fortissimè aduersus Ligures pagnantem occidere milites passi essent. Legioni enim, neque stipendium anni procedere, neque æra dari voluit, quia pro salute imperatoris, hostium telis se non contulerant. Idque decretum amplissimi ordinis, speciosum, & æternum Petilij monumentum extitit, sub quo in acie, morte, in Curia vltione clari cineres eius acquiescunt. Consimili animo, cum ei Annibal sex millium Romanorum, quæ capta in castris habebat, redimendorum potestatem fecisset, conditionem spreuit; memor tantam multitudinem armatorum iuuenum, si honestè mori voluissent, turpiter capi non potuisse. Quorum nescio vtrum maius dedecus fuerit, quod patria se, an quod hostis metus nihil in his reponeret: hæc pro se ille, ne aduersus se

dimicarent, parui pendendo. Sed cum aliquoties senatus promilitari disciplina se seuerum exhibuerit, nescio an tum præcipuè, cum milites qui Rhegeam iniulto bello occupauerant, mortuoque duce Iubellio, M. Cæsum scribam eius, sua sponte imperatorem delegerant, carcere inclusit, ac M. Fuluo Flacco Trib. pl. denunciante, ne in ciues Romanos aduersus morem maiorum animaduerteret, nihilominus propositum executus est. Ceterum quo minore cum inuidia id perageretur, quinquagenos per singulos dies virgis caelos, securi percuti iussit, eorumque corpora sepulturæ mandari, mortemque lugeri vetuit.

ÆXTERNA EXEMPLA.

Leniter hoc patres conscripti, si Carthaginensium senatus in militiæ negotijs procurandis violentiam intueri velimus, à quo duces bella prauo consilio gerentes, etiam si prospera fortuna subsequuta esset, cruci tamē suffigebantur: quod

quod bene gesserant, deorum immortalium adiutorio: quod malè commiserant, ipsorum culpæ imputantes.

Clarchus vero Lacedæmoniorum dux egregio dicto disciplinam militæ continebat, identidem exercitus sui auribus inculcando, à militibus imperatorem potius, quàm hostem metui debere. Quo aperte denunciabat futurum, ut spiritum pœnæ impenderent, quem pugnæ acceptum ferre dubitassent. Idque à duce præcipi non mirabantur, maternarum blanditiarum memores, quæ exituros eos ad præliandum monebant, ut aut vivi eum armis in contemptum earum venirent, aut mortui in armis referrentur. Hoc intra domesticos parietes accepto signo, Spartanæ acies dimicabant. Sed aliena profexisse tantummodo satis est, cum proprijs multoque vberioribus, & felicioribus exemplis gloriari liceat.

CAP. VIII. DE IVRE TRIVMPHANTI.

Disciplina militaris acriter retenta,
prin-

principatum Italiae Romano imperio peperit, & multarum urbium, magnorum Regum, validissimarum gentium regimen largita est, fauces Pontici sinus patefecit, Alpium Taurique montis conuulsa claustra tradidit, ortumque è paruula Romuli casa totius terrarum orbis fecit columen. Ex cuius sinu quoniam omnes triumphii manarunt, sequitur vt de triumphandi iure dicere incipiam.

Ob leuia proelia quidam imperatores triumphos sibi decerni desiderabant: quibus vt occurreret, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia hostium vna ecie caecidisset. Non enim numero, sed gloria triumphorum excelsius vrbis nostrae futurum decus maiores existimabant. Ceterum ne tam praecleara lex cupiditate laurae oblitteraretur, legis alterius adiutorio fulta est, quam L. Marius, & M. Cato Trib. pl. tulerunt. Poenam enim Imperatoribus minatur, qui aut hostiam occisorem in proelio, aut amissorum ciuium fallum numerum literis senatui ausi essent referre. Iubetque eos, cum primum Urbem intrassent, apud

quest-

quæstores urbanos iurare, de utroque numero vere ab his senatui esse scriptum.

Post has leges iudicij illius tempestitua mentio introducetur, in quo de iure triumphandi inter clarissimas personas, & actum, & excusum est. C. Lutatius consul, & Q. Valerius Pater circa Siciliam insignem Pœnorum classem deleuerant. quo nomine Lutatio consuli triumphum senatus decreuit. Cum autem Valerius sibi cum quoque decerni desideraret, negauit id fieri oportere Lutatius, ne in honore triumphii minor potestas maiori æquaretur. Pertinaciusque progressa contentione, Valerius sponsione Lutatium prouocauit, ni suo ductu Punica clasis esset oppressa. Nec dubitauit restipulari Lutarius, Itaque iudex inter eos conuenit Atilius Calatinus, apud quem Valerius in hunc modum egit, consulem ea pugna in lectica claudum iacuisse, se autem omnibus imperatorijs partibus functum. Tunc Calatinus, prius quam Lutatius causam ordiretur, Quæro, inquit, Valeri, a te si, dimicandum necne esset, contrarijs inter vos sententijs dilectissimis

CAP. VIII. DE IVRE TRIVMG, 137
ris, vtrum quod consul an quod prator
imperasset, maius habiturum fuerit mo-
mentum; Respondit Valerius, non face-
re controuersiam, quin priores partes co-
sulis essent futurae. Age deinde, inquit
Calatinus, Si diuersa auspicia accepisse-
tis, cuius magis auspicio staretur? Item
respondit Valerius, consulis. At iudex.
Iam mehercule, inquit, cum de imperio,
& auspicio inter vos disceptationem sus-
ceperim, & tu utroque aduersarium tuum
superiorem fuisse fatearis, nihil est quod
ulterius dubitem. Itaque Lutati, quamuis
adhuc raqueris, secundum te litem do.
Mirifice iudex, quod in manifesto nego-
tio tempus teri passus non est. Probabi-
lius Lutatius, quod ius amplissimi hono-
res constanter defendit. Et ne Valerius
quidem improbe, quia fortis: & prosperae
pugnae, ut non legitimam, ita se dignum
praemium petijt.

Quid facias Cn. Fulvio Flacco, qui tam
expetendum alijs triumphum honorem de-
cretum sibi a senatu ob res gestas spreuit,
ac repudiabit? Nimirum non plura pra-
serpens, quam acciderunt. Nam, ut Vr-

beni intrabit, continuo ipse quaestione publica afflictus, exilio multatus est, ut si quid religionis insolentia commisset. poena expiaret.

Sapientiores igitur Q. Fulvius, qui Capua capta, & L. Opimius, qui Fregellanis ad deditiōem compulsis, triumphandi potestatem à senatu petierunt. Vterque editis operibus magnificus, sed neuter petita rei compos. Non quidem invidia Patrum conscriptor, cui nunquam aditum in Curia esse voluerunt: sed summa diligentia obseruandi iuris, quo cautum erat, ut pro aucto imperio, non pro recuperatis, quae populi Romani fuissent, triumphus decerneretur. Tantum enim interest adicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab iniuriae fine.

Quin etiam ius, de quo loquor, sic custoditum est, ut P. Scipioni ob recuperatas Hispanias, M. Marcello ob captas Syracusas triumphus non decerneretur, quod ad eas res gerendas, sine vilo missi erant magistratu. Probetur nunc cuiuslibet gloriae cupidi, qui ex desertis montibus,
myopa

CAP. VIII. DE IVRE TRIVMP. 133

myoparonumque piracitis rostris. laudis inops, laureæ ramulos festinabunda manu decerpserunt. Carthagini imperio abrupta Hispania & Sicilia cepit abscissum Syracusæ triumphales iungere curus nequiverunt. Et quibus viris? Scipioni & Marcello: quorum ipsa nomina instar æterni sunt triumphi. Sed clarissimos solidæ veræque virtutis auctores, humeris suis salutem patriæ galantes, etli coronatos intueri senatus cupiebat, iustiori tamen reservandos laureæ putavit.

His illud subnectam: Moris erat ab imperatore triumphum ductore, COSS. inuitari ad eoriam deinde rogari, vt venire supersedeant, ne quis eo die, quo ille triumpharet, maioris iu eodem conuiuio sit imperij.

Verùm quamvis quis præclaras res maximèque vtilis Reip. civili bello gessisset, imperator tamen eo nomine appellatus non est, nec vllæ supplicationes decretæ sunt, neque aut ouans, aut curru triumphauit, quia vt necessariæ istæ, ita lugubres semper existimatæ victoriæ sunt, vtpote non externo, sed domestico

partē cruore Itaque & Nasica Ti. Gracchi: & Opimius C. Gracchi factiones maesti trucidarunt. Q. Catulus M. Lepido collega suo cum omnibus seditiosis: copijs extincto, tantum moderatum præ se ferens gaudium, in Urbem reuertitur. C. etiam Antonius Catilinæ victor, abstersos gladios in castra tetulit. L. Cinna, & C. Marius hauserant quidem auidi ciuilem sanguinem: sed non protinus ad templa deorum, & aras tetenderunt. Item L. Sylla, qui plurima bella ciuilia confecit cuius crudelissimi, & insolentissimi successus fuerunt: cum conummata potentia sua triumphum duceret, vt Grecia, & Asia multas vrbes, ita ciuium Rom. nullum oppidum vexit.

Piget tædetque per vulnera Reip. ulterius procedere: lauream nec senatus cuiquam dedit, nec quisquam sibi dari desiderauit, ciuitatis parte lacrymante. Ceterum ad quercum pronæ manus porriguntur, vbi ob ciue. seruatos corona danda est, qua postea Augusta domus sempiterna gloriæ triumphant.

CAP. IX. DE CENSORIA SEVERIT.

Castrensis disciplinae tenacissimum vinculum, & militaris rationis diligens observatio admonent me, vt ad centuram pacis magistram, custodemque transgrediar. Nam vt opes pop. Rom. in tantâ amplitudinē imperatorū virtutibus excesserunt; ita prohibitas, & continentia censorio supercilio examinata est. Opas effectu par bellicis laudibus. Quid enim prodest foris esse strenuum, si domi malè viuatur? Expugnentur licet vrbes, corripantur gentes, regnīs iniiciantur manus, nisi foro, & curiæ officiam, ac verecundia sua confiterit, partitaram rerum æquatus cælo cumulus, selem stabilem non habebit. Ad rem igitur pertinet nosse, atque adeo recordari acta censoriæ potestatis.

Camillus, & Postimius censores, æra pænæ nomine eos, qui ad senectutem cœlibes peruenerant, in ararium deferre iusserunt: iterum paupribus dignos: si quo modo de tam iusta

constitutione queri essent ausi: cum in hunc modum increparentur. Natura vobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit; parenteque vos alendo, nepotum nutriendorum debito (si quis est pudor) alligauerunt. Accedit his, quod etiam fortuna iungam præstandi huiusce muneris aduocati nem esse affecuti; cum interim consilii impati sint anni vestri, & mariti, & patris nomine vacui. Ite igitur, & node tam exsoluite stipem, vtilem posteritati non erosa.

Hæc romæ seueritatem M. Valerius Max. & C. Iunius Bubuleus Brutus censores in consimili genere animaduersionis imitati, L. Antonium senatu mouerunt: quod quam virginem in matrimonium duxerat, repudiasset, nullo amicorum in consilium adhibito. At hoc crimen nescio an superiore maius: illo namque conjugalia sacra spreta tantum, hoc etiam iniuriosè tractata sunt. Optimo ergo iudicio censores indignum eum aditu Curia existimauerunt.

Sic M. Porcius Cato L. Flaminium è numero senatorum sustulit, quia in pro-
uincia

uincia quendam damnatum securi percussisset tempore supplicij, ad arbitrium, & spectaculum mulierculæ, cuius amore tenebatur, electo. Et poterat inhiberi respectu consulatus, quem is gesserat, atque auctoritate fratris eius V. G. T. Flamini: sed, & censor, & Cato duplex seueritatis exemplum, eo magis illum notandum statuit: quod amplissimi honoris maiestatem tam tetro facinore inquinauerat: nec pensi duxerat, iisdem imaginibus ad cribi meretricis oculos humano sanguine delectatos, & regis Philippi supplices manus.

Quid de Fabricij Luscini censura loquar; narravit omnis ætas, & deinceps narrabit: ab eo Cornæium Rufinum duobus consulatibus, & dictatura speciosissimè functum, quòd decem pondo vasa argentea comparasset; perinde ac malo exemplo luxuriosum, in ordine senatorio retentum non esse. Ipsæ medus fidius mihi literæ seculi nostri obstupescere videntur, cum ad tantam seueritatem referendam ministerium accommodare coguntur, ac vereri ne non nostræ urbis
acta

acta commemorare existimarentur. Vix enim credibile est intra idem pomerium decem pondo argenti, & inuidiosam rursus centum, & inopiam haberi contemptissimam.

M. autem Antonius, & L. Flacus censores Duronium senatu mouerunt, quod legem de coercendis conuiuiorum sumptibus latam tribanus pleb. abrogauerat, mirifica notæ causa. Quam enim impudenter Duronius Rostra conscendit, illa dicturus: Fræni sunt iniectioni vobis Quiritibus nullo modo perpetuandæ: alligati, & constricti estis amaro vinculo seruitutis. Lex enim lata est, quæ vos esse frangi iubet: abrogemus igitur istud horridæ vetustatis rubigine oblitum imperium. Etenim quid opus libertate, si volentibus luxu perire non licet?

Age, par proferamus æquali iugo virtutis, bonorumque societate iunctum, instructum autem emulationis namo diffidens. Claudius Nero, Liniusque Salinator secundi Punici belli temporibus firmissima Reip. latera, quam destriictam simul egerunt censuram. Nam cum equitum

CAP. IX. DE CENS. SEVERIT. 130

tum centurias recognoscere, & ipsi propter robur ætatis etiamnum eorum essent è numero, ut est ad Poliam ventum tribum, præco lecto nomine Salinatoris, citandum necne sibi esset hæsitavit: Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere iussit quia populi iudicio damnatus esset. Salinator quoque eadem animaduersione Neronem persecutus est, a lieca causa, quod non sincera fide secum in gratiam redisset. Quibus viris si quis cœlestinum significasset futurum, ut eorum sanguis illustriam imaginum serie deductis, in ortum salutaris principis nostri conflueret, depositis inimicijs, arētissimo se amicitie foedere iunxissent seruatam ab ipsi patriam communi stirpi seruandam relicturi. Salinator verò quator & triginta tribus inter ætarios referre non dubitavit, quod cum se damnassent, postea consulem, atque censores fecissent: prætexitque causam, quia necesse esset eas alterutro facto, crimine remeritatis, vel periurij teneri. Vnam tantummodo tribum Mæciam vacuam nota reliquit; quæ cum suffra-

gijs suis, vt non damnatione, ita ne honore quidem dignum iudicauerat. Quam constantis, & præualidi illum putamus ingenij fuisse, qui neque tristi iudiciorum exitu compelli, neque honorum magnitudine adduci potuit, quo se blandiorem in administratione Reip. gereret?

Equestris quoque ordinis bona magnaue pars quadringenti iuuenes, cenoriam notam patiente animo sustinuerunt. quos N. Valerius, & P. Sempronius, quia in Sicilia ad munitionem opus explicandum ire iussi, facere id neglexerant, equi publicis spoliatos, in numerum ærario um retulerunt.

Turpis etiam metus censors summa cum severitate pœnam exegerunt. M. enim Atilius Regulus, & P. Furius Philus, L. Metellum quæstorem, compuresque equites Romanos, qui post infeliciter commissam Cannensem pugnam cum eo abituros se Italia iurauerant, direptis equis publicis inter ærarios referendos curauerunt. Eosque graui nota affecerunt, qui cum in potestatem Annibalis venissent, legati ab eo ad senatum missi

de

CAP. X. DE MAIESTATE. 141

de permutandis captiuis, neque impe-
trassent quod petebant, in vrbe manle-
runt: Quia, & Romano sanguini fidem
præstare conueniens erat, & M. Atilius
Regulus censor perniciam notabat; cuius
pater per summos cruciatus expirare,
quàm fallere Carthagenienses, satius
esse duxerat. Iam hæc censura ex foro in
castra transcendit, quæ neque timeri, ne-
que decipi voluit hostem.

Sequuntur duo eiusdem generis exem-
pla, eaque adiecisse satis erit, C. Ceta, cum
à L. Metello, & Cn. Domitio censoribus
senatu motus esset, postea censor factus
est.

Item M. Valerius Messalla censoria
nota pestrictus, censoria postmodum po-
testate imperavit: Quorum ignominia
virtutem acuit: rubore enim eius excita-
ti, omnibus viribus incubuerunt, vt digni,
cuius viderentur, quibus dari potius,
quàm obijci censura deberet.

CAP. X. DE MAIESTATE.

Est & illa quasi priuata censura ma-
iestas

icestas clarorum virorum, sine tribunali fastigio, sine apparitorum ministerio potens in sua amplitudine obtinenda. Grato enim, & iucundo introitu animis hominum illabitur admirationis pratexta veciata: quam rectè quis dixerit, longum & beatum honorem esse sine honore.

Nam quid plus honoris tribui potuit consuli, quam est datum reo Metello: qui cum causam repetundarum diceret, tabulae eius ab accusatore expositatae, & ad nomen inspiciendi circa iudiciū ferrentur; totum concilium ab earum contemplatione oculos auertit, ne de aliqua re, quæ in his relata erat, videretur dubitasse. Non in tabulis, sed in vita Q. Metelli argumenta sincerè administratae provinciae legenda sibi iudices crediderant: indigni rati integritatem tanti viri exigua cera, & paucis literis perpendi.

Sed quid mirum, si debitus honos à civibus Metello tributus est quem superiori Africano etiam hostis præstare non dubitavit: Siquidem rex Antiochus bello, quod cum Romanis gerebat, filium eius

à mi-

à militibus suis inreceptum, honoratiffimè excepit, regijſque muueribus donatū vitro, & celeriter patri remiſſit: quāquam ab eo tum maximè finibus imperij pellebatur. Sed, & rex laceſitus, maiestatem excellentiſſimi viri venerari, quāam dolorem ſuum vlcisci maluit. Ad Africānum eundem in Liternina villa ſe tenentem, complures prædonum duces videndum eodem tempore fortè confluxerant. Quos cum ad vim faciendam venire exiſtimaret præſidium domeſticorum in tecto collocavit, eratque in his repellendis, & animo, & apparatu occupatus. Quod vt prædones animaduertent, dimiſiſ militibus abiectiſque armis, ianux appropinquant, clara voce nunciantes, non vitæ eius hoſtes, ſed virtutis admiratores veniſſe, conſpectum, & congreſſum tanti viri, quaſi cœleſte aliquod beneficiū expetentes. Proinde ſecurum ſe ſpectādū præbere, ne grauaretur. Hæc poſtquam domeſticiſcipioni retulerunt, fores referari, eoſq; intromitti iuſſit: qui poſtes ianux tanquam aliquam reliquiſſimam aram, ſanctumque templum venerati, cupi-

de Scipionis dexteram apprehenderunt; ac diu deosculati, positis ante vestibulum donis; quæ deorum immortalium numini consecrari solent, læti quòd Scipionem vidisse contigisset, ad lares reuertunt. Quid hoc fructu maiestatis excelsius? quid etiam iucundius? Hostis iram admiratione sui placavit, spectaculo præsentia suæ latronum gestientes oculos obstupescit. Delapsa cœlo sidera hominibus si se offerant, venerationis amplius non recipient.

Et hæc quidem viuo Scipioni; illud autem Æmilio Paulo exanimi contigit. Nam cum exequiæ eius celebrarentur, ac fortè tunc principes Macedonia, legationis nomine, Romæ morarentur, funebri lecto sponte sua sese subiecerunt. Quod aliquanto maius videbitur, si quis cognoscat lecti illius frontem Macedonicis triumphis fuisse adornatam. Quantum enim Paulo tribuerunt, propter quem gentis suæ cladum indicia per ora vulgi ferre non exhorverunt: quod spectaculum funeri speciem alterius triumphi adiecit. Bis enim te Paule Macedo-
nia

nia urbi nostræ illustrem ostendit: incolumen, (polijs suis; fato functum, humeris.

Ne filij, quidem tui Scipionis Æmilianij, quem in ad optionem dando, duarum familiarum ornamentum esse voluisti, maiestati parum honoris tributum est: eum enim adolescentem admodum, à Lucullo consule petendi auxiliij gratia ex Hispania in Africam missum, Carthaginenses, & Massanilla Rex de pace disceptatorem velut, consulem, & imperatorem habuerunt. Ignara quidem tatorum suorum Carthago. Orientis enim illud iuventæ decus, deorum, atque hominum indulgentia, ad excidium eius alebatur: ut superius cognomen Africanum capta, posterius euersa Cornelix genti daret.

Quid damnatione, quid exilio miserius? at P. Rutilio conspiratione publicanorum perculso, auctoritatem adimere non valuerunt. Cui Asiam perenti omnes provinciæ illius ciuitates legatos secessum eius operientes obuiam miserunt. Exulare aliquis hoc loco, an triumphare iustius dixerit?

C. etiam Marius in profundum vitima-
rum miseriarum abiectus, ex ipso vitæ
discrimine beneficio maiestatis emerfit.
Nullus enim ad eum occidendum in pri-
uata domo Minturnis clausum seruus pu-
blicus natione Cimber, & senem, & in-
mem & equatore oblitum, strictum gla-
cium tenens, aggredi non iustinuit: sed
claxitate viri et caecatus abiectio ferro, at-
tonitus inde, ac tremens fugit. Cimbrica
nimirum calamitas oculos hominis peri-
traxit: deuictaque suæ gentis interitus
animam conminuit: etiam dijs immor-
talibus indignam raris ab vno eius natio-
nis interfici Marium, quam totam dele-
uerat. Minturnenses autem maiestate
illius capi, compressum iam, & constric-
tam dira fati necessitate, incolumem
praestiterunt, nec tunc his timori asperri-
ma Syllæ victoria ne in eos conseruatio-
nem Marij vicisceretur, cum præsertim
ipse Marius eos à conseruando Mario
absterrere posset.

M. quoque Porcium Catonem admi-
ratio fortis, & sinceræ vitæ, adeo admira-
bilem tenatui fecit, vt cum inuito C. Car-
iare

fare consule aduersus publicanos dicen-
do in curia diem extraheret, & ob id eius
iussu à litore in caccerem duceretur, vni-
uersus senatus illum sequi non dubitaret;
quæ res diuini animi perseverantiam
flexit.

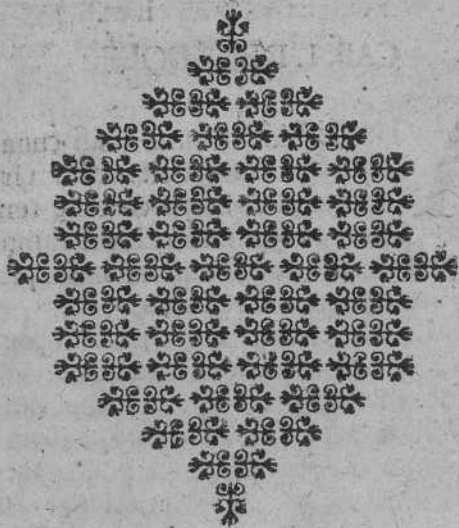
Eodem Ludos Florales, quos Messius
ædiis faciebat, spectante, populus, vt Mi-
mæ nudarentur postulare erubuit: quo
cum ex raquo: amicissimo sibi vna se-
dente cognouisset, discessit è theatro, ne
presentia sua spectaculi consuetudinem
impediret. Quem abeuntem ingenti pla-
sui populus profecutus, prisceum morum
iocorum in scenam reuocauit; confessus
plus se maiestatis vni tribuere, quam vni-
uerso sibi vindicare. Quibus opibus, qui-
bus imperijs, quibus triumphis hoc di-
tum est: exiguum viri patrimonium, astric-
ti continentia mores, modica clientelæ,
domus ambitioni clausa, paterni generis
vna imago, minimè blanda frons: sed om-
nibus numeris perfecta virtus. Quæ qui-
dem effecit, vt quisquis sanctum, & ege-
gium ciuem significare velit, sub nomine

E X T E R N A.

Danduum est aliquid loci etiam alienigenis exemplis: ut domesticis aspersa, varietate ipsa delectent. Harmodij, & Aristogitonis, qui Athenas tyranide liberare conati sunt, effigies aeneas Xerxes ea vrbe deuicta in regnum suum transtulit: longo deinde interiecto tempore, Seleucus in pristinam sedem reportandas curauit! Rhodij quoque eas vrbi suæ appulsas, cum in hospitium publice inuitassent, sacris etiam puluinaribus collocauerunt. Nihil hac memoria felicius, quæ tantum venerationis in tam parauolo ære possedit.

Quantum porrò honoris Athenis Xenocrati sapientia pariter, ac sanctitate claro tributum est: Qui cum testimonium dicere coactus ad aram accessisset, ut more ciuitatis iuraret omnia se verè retulisse, vniuersi iudices

ces consurrexerunt , proclamaruntque
ne iusiurandum diceret : Quodque si-
bi metipsis postmodum dicendæ sen-
tentix loco remissuri non erant,
sinceritati eius concedendum
existimarunt.

VALERII MAXI.

MI.

LIBER TERTIVS.

CAP. I. DE INDOLE.

ATTINGAM Nunc quasi cunabula quadam, & elementa virtutis, animique procedente tempore ad tumulum gloriae cumulum perueniunt; certo cum indolis experimento, datos gubius te.eram.

Amilius Lepidus puer etiam tum progressus in aciem, hostem interemit, ciuem seruauit, cuius tam memorabilis operis index est in Capitolio ita tua bullata, & incincta praetexta S. C. pefita. Iniquum enim putauit, cum honori no dum tempus videri, qui iam virtuti matutus ipillet. Praecurrit igitur Lepidus

aria

CAP. I. DE INDOLE. 151

etatis stabilimentum fortiter faciendi celeritate: duplicemque laudem è proelio retulit cuius cum vix expectatorem anni esse patiebantur. Arma enim infesta, & districti gladij, & discursus telorum, & auentantis equitatus fragor, & concurrentium exercituum impetus, iuuenibus quoque aliquantum terroris incutit. Inter quæ Emilie gentis pueritia coronam mereri, spolia rapere valuit,

Hic spiritus ne M. quidem Catonis pueritiæ defuit. Nam cum in domo M. Drusi auncali sui educaretur, & ad eum Trib. plebis Latini de ciuitate imperranda conuenissent à Q. Poppedio Latinorum principe, Drusi autem hospite rogatus ut socius apud aunculum adiuraret, constanti vultu non facturum se repondit. Iterum deinde, ac sapius interpellatus in proposito perstiruit. Tunc Poppedius in excessam et diam partem leuatum abiecturum inde se nisi precibus obtemperaret minatus est, nec hac re ab incepto moueri potuit. Expressa est, itaque illa vox hominum, gratulemur nobis Latini, & locis, hunc esse tam paruum; quo sena-

tore ne sperare quidem nobis ciuitatem
licuisset. Tenero ergo animo Cato totius
Curia grauitatem percepit, perseueran-
tiaque sua Latinos iura nostrae ciuitatis
apprehendere cupientes repulit:

Idem cum salutandi gratia praetexta-
tus ad Syllam venisset, & capita proscrip-
torum in atrium allata vidisset; atroci-
tate rei commotus paedagogum suum
Sarpedonem nomine interrogauit, qua
propter nemo inueniretur, qui tam cru-
delem tyrannum occideret, Cumque is,
non voluntatem hominibus, sed faculta-
tem deesse, quod salus eius magno mili-
tum praesidio custodiretur, respondisset:
ut ferrum sibi daretur, obsecrauit, affir-
matio peracile se eum interfecturum,
quod in lecto illius consistere soleret. Pae-
dagogus, & animi in Catonis agnouit, &
propositum exhorruit, eumque postea ad
Syllam excussum semper adduxit. Nihil
hoc admirabilius: Puer in officina crude-
litate deprehensus, victorem non exti-
muit; tum maxime Consules, Municipia,
Legiones, Equitum ordinis maiorem par-
tem trucidantem: ipsum Marium si quis
eò

ed loci statuisset, celerius aliquid de fuga sua, quam de Syllæ nece cogitasset.

Cuius filium Faustum C. Cassius condiscipulum suum in schola proscriptionem paternam laudantem, ipsum quoque, cum per ætatem potuisset, idem facturum minitantem, colapho percussit. Dignam manum; quæ publico parricidio se non contaminaret.

EXTERNÆ.

Et ut à Græcis aliquid; Alcibiades ille, cuius nescio vtrum bona, an vitia patriæ perniciosiora fuerint: illis enim ciues suos decepit. his afflixit: cùm adhuc puer ad Periclem auunculum suum venisset, eumque secreto tristem sedentem vidisset, interrogauit, quid ita tantam in vultu confusionem gereret: At illo dicente, mandato se ciuitatis Propylæa Mineræ, quæ sunt ianux arcis, ædificasse, consumptaque in id opus ingenti pecunia, non inuenire quo pacto ministerij rationem redderet, atque ideo confictari. Ergo, inquit; quare potius quemadmodum ratio-

riorem non reddas. Itaque vir amplissimus, atque prudentissimus suo consilio defectus, puerili usus est atque id egit, ut Athenienses finitimo implicari bello rationibus exigendis non vacarent. Sed viderint Athenæ utrum Alcibiadem lamententur, an gloriantur: quoniam adhuc inter exedationem hominis, & admirationem, dubio mentis iudicio fluctuantur.

CAP. II. DE FORTITVDINE.

Nos quia iam initia procursumque virtutis patefecimus, actum ipsum persequemur, cuius ponderosissima vis, & efficacissima vis, & efficacissimi lacerti, in fortitudine consistunt. Nec præterit me, conditor Urbis nostræ Romule principatum tibi hoc in genere laudis assignari oportere. ad patere, obsecro vno te præcurri exemplo, cui, & ipse aliquantulum honoris debes quia beneficio illius effectum est, ne tam præclarum opus tuum Roma diaberetur.

Liruseis in urbem pente Subiugio it-

rum.

rampentibus, Horatius Cocles extre-
mam eius partem occupauit: totumque
hostium agmen, donec post tergum suum,
pons abrumperetur, in fatigabili pugna
iustinuit. Atque, vt patriam periculo im-
minenti liberatam vicit, armatus se in
Tiberim misit: cuius fortitudinem dij
immortales admirati, incolumitatem sin-
ceram ei præstiterunt. Nam neque alti-
tudine deiectus, quatratuue, neque pon-
dere armorum pressus, nec vilo vorticis
circuitu actus; nec telis quidem, quæ vn-
dique congerebantur, læius, tutum natan-
di euentum habuit. Vnus itaque tot ci-
uium, tot hostium in se oculos conuertit,
stupentes illos admiratione, hos inter læ-
ritiam, & metum hæsitantes: vnusque
duos acerrima pugna conertos exerci-
tu, alterum repellendo, alterum prop. g-
nando, dixtraxit. Denique vnus vrbi noi-
træ tantum scuto suo, quantum Tiberis
aluco, munimenti attulit: Qua propter
discedentes Etruscij dicere poterunt:
Romanos vicimus, ab Horatio victi su-
mus.

Immemorem me propositimi mei
Clæ-

Cloelia pene facit : eadem enim tempestate, certè aduersus eundem hostem, & in eodem Tyberi inclitum ausa facinas. Inter ceteras enim virgines obses nocti Por-senæ data, nocturno tempore custodiam egressa, equum conscendit, celerique tra-ictu fluminis non solum obsidione, sed etiam metu patriam puella soluit, viris lumen virtutis præferendo.

Redeo nunc ad Romulum, qui ab Acrone Cenientum rege ad dimicandum prouocatus, quanquam, & numero, & fortitudine militum superiorem se crederet, tutiusque erat toto cum exercitu, quàm solum in aciem descendere : sua potissimum dextra omen victoriæ rapuit : nec incepto eius fortuna defuit. Occiso enim acrone suisque hostibus, opima de eo spolia Ioui Feretrio reuulit. Haftenus istud : quia publica religione consecrata virtus nulla priuata laudatione indiget.

A Romulo proximus Cornelius Cossus, eidem deo spolia consecrauit, cum magister equitum ducem Fidenatum in acie congressus interemisset. Magnus initio huiusce generis inchoatæ gloriæ Romulus

Cos-

Cosſo quoque multum acquiſitum eſt, quòd Romulum imitari valuit.

N. M. quidem Marcelli memoriam ab his exemplis ſeparare debemus. in quo tantus animi vigor fuit, vt apud Padum Gallorum regem, ingenti exercitu itipatum, cum paucis equitibus inuaderet: quem protinus obruncatum, armis exiit eaque Ioui Feretrio dicauit.

Eodem virtutis, & pugne genere uſi ſunt T. Manlius Torquatus, & Valerius Coruus, & Amilianus Scipio. Hi enim uſtro prouocatos hoſtium duces interemerunt: ſed quia ſub alienis auſpicijſ rem geſſerant, ſpolia Ioui Feretrio non poſuerunt conſecranda. Idem Scipio Amilianus, cum in Hiſpania ſub Lucallo duce militaret, atque Intercatia præbaldum oppidum circumfederetur, primus mœnia conſcendit: Neque erat in eo exercitu quiſquam, aut nobilitate, aut animi indole, aut futuris actis, cuius ſaluti magis parei, & conſuli deberet: ſed tunc clariffimus quiſque iuuenum, pro ampliſſanda, & tuenda patria, plurimum laboris, ac periculi ſuſtinebat, deſorme noi
exiit

existimans, quos dignitate præstaret, ab his virtute superati: ideoque Amilianus hanc militiam, alijs propter difficultatem vivantibus, sibi deposcit.

Magnum inter hæc fortitudinis exemplum antiquitas offert. Romani a Gallorum exercitu pulsæ cum se in Capitolium, & in arcem conferrent, inque his collibus morari omnes non possent, necessariam consilium in plana vrbis parte teniorum relinquendum ceperunt, quo facilius inuentus reliquias imperij tuetur. Ceterum de illo quidem tam misero tamque iustus illo tempore civitas nostra virtutis suæ obiit. De uncti enim honoribus, apertis ianuis, in curalibus sellis, cum insignibus magistratum, quos gesserant, sacerdotiorumque, quæ erant adepti, confederunt, ut, & ipsi in occalu suo splendorem, & ornamenta vitæ præterite retinerent, & plebem ad fortius sustinendos casus suo vigore prouocarent. Venerabilis eorum aspectus primò horibus fuit, & nouita rei, magnificentia cultus, & ipso audaciæ genere commotis. Sed quis dubitaret, quin, & Galli, & victo-

res, illam admirationem mox in risum, & in omne contumeliæ genus conuertiri essent. Non expectauit igitur hanc iniuriæ maturitatem C. Atilius; verùm barbaram iam permulcenti Gallo Scipionem vehementi ictu capiti infixit eique propter colorem ad se occidendem tuenti cupidius corpus obtulit. Capi ergo virtus nescit, patientia dedecus ignorat. Fortuna succumbere tristius ducit omnifato, noua, & speciosa genera interitus excogitat, si quisquam interit, qui sic extinguitur.

Reddendus est nunc Romanæ iuentuti debitus honos, & gloriæ titulus, quæ C. Semprenio Atratinio consule cum Volseis aqua Verruginem parum prosperè dimicante, ne acies nostra iam inclinata propelleretur equis delapsa seipsam ceuturiavit, atque hostium exercitum rupit. Quo dimacto proximam tumulam occupauit, effecitque vt omnis Volscorum in se conuersus impetus, legionibus nostris ad confirmandos animos salutare laxamentum daret. Itaque cum iam de trophæis statuendis cogitarent, præliam nocte

te dirimente, victoresne an victi abirent, incerti discesserunt.

Strenuus ille quoque flos ordinis equestris, cuius mira virtute Fabius Maximus Rullianus magister equitum bello quod aduersus Samnites gerebatur, malè commisi proelii crimine leuatus est. Namque Papirio Curfore propter auspicia rependa ad Urbem proficiscente castris propositus, ac vetitus in aciem exercitum ducere nihil hominus manus cum hoste, sed non tam feliciter, quàm temerè conseruit: procul enim dubio superabatur. Ceterum optimæ indolis iuuentus detractis e iuorum frenis, vehementer eos calcari- bus stimulos, aduersos Samnites egit, oblinataque animi præstantia extortam manibus hostium victoriam, & cum ea spem maximi ciuis Rulliani patriæ restituit.

Qualis demum roboris illi milites? Qui vehementi ictu remorum concitatam fugæ Punicam classem, nantes lubrico pelagi, quasi camporum firmitate, pedes in litus retraxerunt?

Eius.

Eiusdem temporis, & notæ miles, qui Cannensi prælio, quo Annibal magis vires Romanorum contudit, quam animos fregit, cum ad retinenda arma inutilis vulneribus manus haberet, spoliare se conantis Numidæ ceruicem complexus, os naribus, & auribus corrosis, deforme reddidit: inque plenæ vltionis moribus expirauit. Sepone iniquam pugne euentum, quantum interfectore torrior interfectus: Pænus enim in victoria obnoxius morienti, solatio fuit: Romanus in ipso fine vitæ index sui extitit.

Militis huius in aduerso casu tan egregius, tamque virilis animus, quam relaturus sum, imperatoris. P. enim Crassus cum Aristonico bellum in Asia gerens, à Thracibus, quorum is magnam numerum in præsidio habebat, inter Eleani & Smyrnam exceptus, ne in ditionem eius perueniret; dedecus, accersita ratione mortis effugit. Virgam enim, qua ad regendum equum usus fuerat, in vnius barbari ocnium direxit, qui vi doloris accensus, latus Crassi sic confodit: dataque se vlciscitur, Romanam imp. a. t. o. r. e. n. a.

maiestatis amissæ turpitudine liberavit. Offendit fortunæ Crassus quam indignum virum tam graui contumelia afficere voluisset; quoniam quidem iniectos ab ea libertati suæ miserabiles laqueos prudenter pariter, ac fortiter rupit, donatumque se iam Ariltonico, dignitati suæ reddidit.

Eodem mentis proposito usus est Scipio: namque inelicitæ Cn. Pompeij generi sui defensis in Africa partibus, classe Hispaniam petens, cum animaduertisset nauem, qua uehebatur, ab hostibus captam, gladio præcordia sua transuerberauit. Ac deinceps prostratus in puppi, quærentibus Cæstarianis militibus ubinam esset imperator, respondit: Imperator bene se habet tantumque eloqui valuit, quantum ad testandam animi fortitudinem æternæ laudi satis erat.

Tui quoque clarissimi excessus Cato Utica monimentum est, in qua ex fortissimis vulneribus tuis plus gloriæ, quam sanguinis manauit. Siquidem constantissimè in gladium incubendo, magnum hominibus documentum dedisti, quanto potior esse debeat probis dignitas sine

vita, quam vita sine dignitate.

Cuius filia minimè muliebris animi: quæ cum Bruti viri sui cõsilium, quod de interficiendo Cæsare ceperat, ea nocte, quam dies terribissimi facti secutus est, cognouisset; egresso cubiculum Bruto, cultellum tonsorium quasi vnguium ressecandorum causa poposcit, eoque velut fortè elapso, se vulnerauit. Clamore deinde ancillarum in cubiculum reuocatus Brutus, obiurgare eam coepit, quod tonsoris præripuisset officium. Cui secretò Porcia. Non est, inquit, hoc temerarium factum meum, sed in tali statu nostro amoris mei erga te certissimum indicium. Experiri enim volui, si tibi propositum ex sententia parum celsisset, quam æquo animo me ferro essem interemptura.

Felicioꝝ progenie sua superior Cato, à quo Porciæ familiæ principia manarunt. Qui eū ab hoste in acie vehementi periculo peteretur, è vagina gladius eius elapsus decidit: Quē subiectu præstantiū globo, & vndiq; hostibus pedibus circadatu, postquā abesse sibi animaduertit; ad eocõfati animo iam suā potentatē redegit, vt illi

non periculo oppressus rapere, sed metum
vacuus lumere videretur. Quo spectantibus
lo artoniti hostes, postero die ad eum
supplices pacem petentes venerunt.

Toga quoque solitudo militaribus
operibus inferenda est, quia eandem lau-
dem foro, atque castris edita meretur.
Cum Vi Cracchus in tribunatu profusis
largitionibus favore populi occupato
remp. oppressam teneret: palamque dic-
taret, interempto senatu, omnia per
plebem agi deberet, in adem Fidei publi-
cè conuocati Patres conscripti à consu-
le Mucio Scævula, quidnam in tali tem-
pestate faciendum esset, deliberabant;
cunctisque consentientibus, ut consul ar-
mis rempubl. tueretur, Scævula negavit
se quidquam vi esse acturum. Tum sci-
pio Nafica, Quoniam, inquit, consul, dum
iuris ordinem sequitur, id agit, ut cum
omnibus legibus Romanum imperium
corruat; ego me priuatus voluntati ve-
stræ me ducem offero: Ac deinde lauan-
manum apertæ togæ circumdedit, subla-
taque dextera proclamauit: Qui remp.
saluam esse volunt, me sequantur eaque
voce,

voce, cunctatione bonorum ciuium difficulta, Gracchum cum icelerata factione, quas merebatur, pœnas persoluere coegit.

Item cum tribanus plebis Saturninus, & Prætor Glaucia, & Equitius designatas Trib. plebis maximos in ciuitate nostra seditionum motas excitassent, nec quicumquam se populo concitato opponeret: primum M. Emilius Scæurus C. Marii consulatum sextum gerentem hortatus est, vt libertatem, legesque manu defenderet: protinusque arma sibi afferri iussit: Quibus allatis, vltima senectute confectum, & penè dissipatum corpus induit, spiculoque innixus ante fores Curie constitit, ac paruulis extremi spiritus reliquijs, ne respub. expiraret, effecit; Præstantia enim animi sui senatum, & equitatem ordinem ad vindictam exigendam impulit.

Sed vt superius armorum, & togæ; ita nunc etiam siderum clarum decus Diuum Iulium, certissimam veræ virtutis etingiem, representemus. Cum innumerabili multitudine, & feroci impetu Ner-

uicium, inclinari aciem suam videret; timidius pugnanti militi scutum detraxit, eoque rectius acerrimè præliari cœpit. Quo factò fortitudinem per totum exercitum diffudit, labentemque belli fortunam diuino animi ardore restituit. Idem alio proelio legionis Matriæ aquiliferum in eundæ fugæ gratia iam conuersum in faucibus comprehensum, in contrariam partem detraxit, dexteramque ad hostem tendens, Quorsum tu, inquit, abis: illic sunt cum quibus dimicamus, & manibus quidem vnum militem; adhortatione verò tam acri omnium legionum tepidationem correxit, vincique paratas vincere docuit.

Ceterum vt humanæ virtutis actum exequamur: cum Annibal Capuam, in qua Romanus exercitus erat, obsideret, Vibius Accus Pelignæ cohortis præfectus, vexillum trans Pœnicum vallum præiecit: se ipsum, suosque commilitones (si eo hostes potiti essent) execratus: & ad id petendum subsequente cohorte primus impetum fecit. Quod vt Valerius Flacus tribunus tertię legionis aspexit,

con-

conuersus ad suos Spectatores, inquit, vt video a ienæ virtutis huc venimus: sed ablit hoc dedecus à sanguine nostro, vt Romani gloria cedere Latinis velimus. Ego certe, aut speciosam optavi mortem, aut felicem audaciæ exitum: Vel solus igitur præcurrere paratus sum. His auditis, Pedanius Centurio conuulsam signam dextra retinens. Iam hoc, inquit, intra hosti e valium mecum erit: proinde sequantur qui id capi nolunt: & cum eo in castra Pœnorum irrupit, totamque fecum traxit legionem. Ita trium virorum fortis temeritas, Annibalem paulo antè spe sua Capuæ petitozem, ne castrorum quidem suorum potentem esse passa est.

Quorum virtuti nihil cedit Q. Cotias, qui propter fortitudinem Achilles cognominatus est. Nam vt reliqua eius opera non exequar: abundè tamen duobus factis quæ relaturus sum, quantus bellator fuerit, cognoscetur. Q. Metello consule legatus in Hispaniam profectus, Celtibericam sub eo bellum gerens, postquã cognouit à quodam gentis huius iunene; se ad dimicandum prouocari erat autem

illi fortè prædandi gratia mensa posita: relicta ea arma sua extra vallum deferri, equumque clam educi iussit. ne à Meretulo inpediretur: Et illum Celtiberum insolentissimè obsequitantes confectatus interemit, detractasque ue corpori eius exunias cuans lætitia in castra retuli. Idem Piresium nobilitate, ac virtute Celtiberos omnes præstantem, cum ab eo in certamen pugne deuocatus esset, succumbere sibi coegit. Nec tribuit flagranti sinu pectoris iuuenis gladium ei suum, & tegulum utroque exercitu spectante tradere. Ille verò etiam petijt, vt hospitij iure inter se iuncti essent: quando inter Romanos, & Celtiberos pax foret restituta.

Ne C. Atilium quidem præterite possumus, qui cum decimæ legionis miles pro C. Cæsaris partibus maritima pugna præliaretur, abscissa dextra, quam Massiliensium nauis iniecerat, læua puppim apprehendit: nec antè dimicare destitit, quàm captam profundo mergeret: Quod factum parum iusta notitia patet. Ac Cynægirum Atheniensem simili pertinacia

in

in cōspectandis hostibus vsum, verbosa laudum suarum cantu Græcia, omnium seculorum memoriæ literarum præconio inculcat.

Clasificam Atilij gloriam terrestri laude M. Cæsius Scæua eiusdem imperatoris centurio subsecutus est. Cùm enim pro castello, cui præpositus erat, dimicaret, Ceneique Pompeij præfectus, iussu eius, summo studio & magno militum numero ad id capiendum mitteretur, omnes, qui propius accesserant, interemittit: ac sine vilo regre su pedes pugnans, super ingentem stragem, quam ipse fecerat, corruit. Cuius capite, humero, femore laucij, & oculo eruto cæci, scutum centum, & viginti ictibus perfossum apparuit. Tales in castris Diui Iulij disciplina milites aluit, quorum alter dextera, alter oculo amisso hostibus inhaesit: ille post hanc iacturam victor, hic ne hac quidem iactura victus.

Tuum verò Scæua inexuperabilem spiritum in vtraque parte rerum uarum, qua admiratione prosequar, nescis: quoniam excellenti virtute dubium reliquit

ti, inter vadaine pugnam fortiozem edi-
 deris, an in terra vocem emisseris. Bello
 namque, quo C. Cæsar, non contentus
 opera sua Oceani claudere littoribus,
 Britannicæ insulæ coelestes iniecit ma-
 nus cum quator commitionibus rate
 transflectus, in scopulum vicinum insulæ,
 quam hostium ingentes copix obtine-
 bant; postquam ætus regressu suo spaciū,
 quo scopulus & insula diuidebantur, in
 vadum transitu facilem redegit, ingenti
 multitudine barbarorum affluente, cete-
 ris rate ad litus regressis; solus immobi-
 lem stationis gradum retinens undique
 ruentibus telis. & ab omni parte acri stu-
 dio ad te inuadendum nitentibus, quin-
 que militum diurno prælio sussectura
 pila, vna dextra, hostium corporibus ade-
 gisti: Ad vltimum districto gladio, auda-
 cissimum quemque modò vmbonis im-
 impulsu, modò mucronis ictu depellens,
 hinc Romani, illinc Britanicis oculis in-
 credibili, nisi cernereris, spectaculo fuisti.
 Postquam deinde ira, ac pudor cuncta
 conari fessos coëgit, tragula femur tra-
 iectus, saxique pondere ora contusus, ga-
 lea

CAP. II. DE FORTITVDINE. 171

lea iam ictibus discussa, & scuto crebris foraminibus absumpto, profundo te credidisti; ac duabus loricis onustus, inter vndas, quashostili curore infecerat, enatasti; Visoq; imperatore armis non amissis, sed bene impensis, cū laudē mereris, veniā petisti. Magnas proelio, sed maior disciplinae militaris memoria: itaq; ab optimo virtutis aestimatore: cū facta etiam verba tua, centurionatus honore, donata sunt.

Sed quod ad proeliorum excellentem fortitudinem attinet, meritò L. Siciuij Dentati commemoratio omnia Romana exēpla finierit: cuius opera honoresq; operū ultra fidem veri excedere iudicari possent; nisi ea certi auctores, inter quos M. Varro, monumentis suis testata esse voluisset: Quē cēties, & vigesies in acie descēdisse tradunt, eo robore animi, atq; corporis utētē, ut maiorē sēper victoriae partē traxisse videretur. Sex & xxx. spolia ex hoste retulisse, quorū in numero octofuisset, cū quibus inspectante utroq; exercitu ex prouocatione dimicasset, xlii. ciues ex media morte raptos seruasse, quin, & NL

272 VALER. MAXIM. LIB. III.
vulnera pectore excepisse, tergo cicatricibus vacuo. Non enim triumphales imperatorum currus secutum, totius civitatis oculos in se numerosa donorum pompa convergentem. Præferabantur enim aureæ coronæ octo, civicæ XIII. murales tres, obsidionalis una torques CLXXXIII annulæ CLX. hastæ XVIII. phaleræ XXV ornamenta etiam regioni, nedum militi, satis multa.

EXTERNÆ.

Ille quoque ex pluitibus corporibus in unum magna cum admiratione Calibus cruor contusus est: in quo oppido cum Fulvius Flacus propter Campanam perfidiam principes civitatis ante tribunal suum capitali supplicio afficiendos iudicaret, literisque a senatu acceptis, finem pænæ eorum statuere cogeretur, vltro se T. Iubeilius Taurea Campanus obtulit: & quam potuit clara voce, Quoniam inquit Fulvi cupiditate tanta hauriendi sanguinis nostri tenens, quid cessas in me cruentam securim diltringere; et gloriari possis

sis tortiorem aliquanto virum, quàm ipse es, tuo infusse interemptum: Eo deinde dicente, libenter id se esse facturum, nisi tenatus voluntate impediretur: At me, inquit, cui nihil Patres conscripti præceperunt, aspice, oculis tuis quidem gratum, animo verò tuo maius opus edentem. Protinusque, interfecta coniuge, ac liberis, gladio incubuit. Quem illum virum putemus fuisse, qui suorum, ac sua cade testari voluit, se Fuluij crudelitatem fugillare, quàm senatus misericordia vti maluisse.

Age, Gobriæ quantus ardor animi: quia cum sordida, & crudeli Magorum tyrannide Persas liberaret vnumque ex is obscuro loco abiectum corpore is pondere vrgeret, præclari operis socio plagam ei in terre dubitanti, ne dum Magum petit, ipsum vulneraret, Tu vero, inquit, nihil est quod respectu mei timidius gladio vtaris: vel vtrumque illum agas licet, dum his quàm celerrimè pereat.

Hoc loci Leonidas Spartanus nobilis occurrit: cuius proposito, opere, exitu nihil tortius. Nam cum CCC. ciuibus apud
The

Thermopylas toti Asiæ obiectus grauem illū, & mari, & terræ Xerxem, nec hominibus tantum terribilem, sed Neptuno quoque compedes, & cœlo tenebras minitantem, pertinacia virtutis ad vltimam desperationem redegit. Ceteram perfidia, & scelere incolarum eius regionis, & loci opportunitate, qua plurimum id iuuabatur, spoliatus; occidere dimicans quàm assignatam sibi à patria stationem deserere, maluit. Ideoque tam alacri animo suos ad id prælium, quò petituri erant, cohortatus est, vt diceret. Sic prandete cœmilitones tanquam apud inferos cœnaturi. Mors erat denuntiata: Lacedæmonij, perinde ac victoria esset promissa, ductori intrepide paruerunt.

Othryadæ quoque pugna pariter ac morte speciosa Thyreatium laude, quàm spatium latius solum cernitur. Qui sanguine suo scriptis literis, diremptam hostibus victoriam, tantum nō post fata sua in sinū patriæ cruēto trophœi titulo retulit.

Excellentissimos Spartanæ virtutis prouentus miserabilis lapsus sequitur. Epaminondas maxima Thebarum felicitas,

citas, idemq; Lacedæmonis prima clades,
 cūm verūstam eius vr̄bis gloriam, inuic-
 tamq; ad id tempus publicā virtute apud
 Leuctra, & Mantineā, secūdis proelijs, cō-
 tudisset; traieci us hasta, sanguine, & spiti-
 tu deficiens, recreare se conantes, primū,
 an clypeus suus saluus esset, deinde, an pe-
 nitus fusi hostes forent, interrogauit: Que
 postquā ex animi sententia cōperit, Non
 finis, inquit, commilitones, vitæ meæ, sed
 milius, & auctius initium aduenit. Nunc
 enim vester Epaminondas nascitur: quia
 sic moritur. Thebas ducta, & auspicijs
 meis caput Græciæ factas video: tortis, &
 animosa ciuitas Spartana iacet, armis nos-
 tris abiecta: Amara dominatione Græciā
 liberata est. Orbis quoq; nō tamē: sine li-
 beris morior; quoniā mirificas filias Leu-
 trā, & Mārīneā relinquo. E corpore dein-
 de tuo hastā educi iussit, eoque vulnere ex-
 pirauit. Quod si eū dij immortales victo-
 rijs suis perfrui passi essent, sospes glo-
 riosior patria moenia non intrasset.

Ac ne Theramenis quidē Atheniensis
 in publica custodia mori coactiparua mē-
 tis cōstātia, in qua triginta tyranorū iulū
 porrectā veneni potione nō dubitāter hau-
 sit: Quod

Quodque ex ea superfuerat, iocabundus illiam humo elatum edere sonum coëgit. Benidensque seruo publico, qui eam tradiderat, Critiæ, inquit, propino: Vide igitur vt hoc poculum ad eum continuo perferas. Erat autem is ex XXX. tyrannis crudelissimus. Profecto est supplicio se liberare; tam facile supplicium perpeti. Itaque Theramens, perinde ac indomestico leuulo moriens, vitam excelsit: inimicorum existimatione punitus, suo iudicio finitus.

Sed Theramenes è literis, & doctrina virilitatem traxit. Numantino verù Theogeni ad consimilem virtutem capeffentiam, quasi magistra gentis suæ terocitas extitit: Perditis namque, & afflictis rebus Numantinorum, cum omnes ciues nobilitate, pecunia, honoribusque præstaret; vicam suam, qui in ea vrbe speciosissimus erat contractis vndique nutrimentis ignis, incendit. protinusque strictum gladium in medio posuit, ac binos inter se commicare iussit: vt victus, incisa ceruice ardentibus tectis superiaceretur: Qui cum tam ferti lege mortis omnes absump-

sumpsisset, ad vitimum se ipse flammis immerſit.

Verum vt æquè populo Rom. inimicę vr̄bis excidium referam: Carthagine capta, vxor Al̄drubalis exprobrata ei impietate, quod à Scipione ſoli ſibi impetrare vitam cōtentus fui ſet; dextra, læuæque communes filios mortem non recuſantes, trahens incendio ſe flagrantis patrię iniecit.

Muliebris fortitudinis exemplo æquè fortem duarum puellarum caſum adijciam. Cum poſtitera ſeditione Syracuſarum, tota régis Gelonis ſtirps euidentiſſimis exhauſta eladibus, ad vnicam filiam Harmoniam virginem eſſet redacta, & in eam certatim ab inimicis impetus fieret: nutrix eius æqualem illi puellam, regio cultij ornata, hoſtilibus gladijs obiecit. Quę ne cum ferro quidem trucidaretur, cuius eſſet cōditionis, ederet: proclamauit admirata illius animum Harmonia, & tantę fidei ſuper eſſe nō ſuſtinuit: Reuocatoſque interfectores, profeſſa quęnam eſſet, in cædem ſuam conuert. Ita alteri tectū mēdaciū, alteri veritus aperia finis

M viceruit.

vite fuit.

CAP. III. DE PATIENTIA.

EGREGII Svirorum pariter ac femina-
rum operibus tortitudo se oculis homi-
num subiecit: Patientiamque in medium
procedere hortata est, non an infirmiori-
bus radicibus stabilitam, aut minus gene-
roso spiritu abundantem, sed ita similitu-
dine iunctam, ut cum ea vel ex ea nata vi-
deri possit.

Quid enim ijs, quæ supra retuli, facto
Mucij convenientius? cum à Portena rege
Etruscorum vrbem nostram graui ac diu-
tino bello vigeri agere ferret, castra eius clā
ferro circum intravit: immolantem que an-
te altaria conatus est occidere. Ceterum in
termolitionem pij pariter, ac fortis pro po-
sitio oppressus nec causam aduentus rexit,
& tormenta quanto opere contemneret, mira
patientia ostendit. Perolus enim (credo) dex-
teram, quod eius ministerio in caderegis
viti nequisset iniectam fuculo exuri parus
est, Nulum profecto dij immortales admo-
nuū aris cultum attentionibus oculis viderunt
Ipsius quoque Portenā oblitum periculi,
viti-

ultionem suam vertere in admirationem coegit. Nam, Reuertere, inquit, ad tuos Muci, & eis reuer, te, cum vitam meam petieris. à me vita donatum. Cuius clementiam non adulatus Mucius, tristior Porfenæ salute, quàm sua lætior, vrbi secum æternæ gloriæ cognomine, Scruolam reddidit.

Pompeij etiam probabilis virtus: qui dum legationis officio fungeretur, à Gentio rege interceptus, cum senatus consilia prodere iuberetur ardenti lucernæ ad motum digitum cremandum præbuit: eaque patientia regi simul, & desperationem tormentis quicquam ex se cognoscendi excussit, & expetendæ populi Rom. amicitia magnam cupiditatem ingenerauit. Ac ne plura huiusce generis exempla domi scrutando, sepius vt ciuiliū bellorum detestandam memoriam progredi cogar, duobus Romanis exemplis contentus, quæ vt clarissimarum familiarum commendationem, ita nullum publicum marorem continent, externa subnectam.

Vetusto Macedoniæ more regi Alexãdro nobilissimi pueri prelo erant sacrificanti, Equibus vnus thuribulo arrepro, ante ipsum astitit, in cuius brachio carbo ardens delapsus est: quo, etiam ita vrebatur, vt adusti corporis eius odor ad circumstantium nares perueniret, tamen & dolorem silẽtio preisit, & brachium immobile tenuit, ne sacrificium Alexandri, aut concussio thuribulo impediret, aut edito gemitu regias aures exasperaret Rex quoque patientia pueri magis delectatus hoc certius perseverantiæ experimentũ timere voluit: consulto enim iacificauit diutius, ne hac re cum à proposito repulit. Si huic miraculo Darius interuisset oculos, sciret eius stirpis milites vinci non posse, cuius infirmam ætatem tanto robore præditan animaduertiret.

Est, & illa vehemens, & constans animi militia, literis pollens venerabilium doctrinæ sacrorum antistes philosophia, quæ vbi pectore recepta est hominum in honesto, at q̄ inutili a seculo dispulso, totos in solidi virtutis manimẽto cõfirmat,

potentiores metu, ac dolore faciens.

Incipiam autem à Zenone Eleate: qui cum esset in dispicienda rerum natura maximæ prudentiæ, inque excitandis ad vigorem iuuenam animis præoptissimus præceptorem fidem exëplo virtutis suæ publicavit. Patriam enim egressus, in qua frui securâ libertate poterat, Agrigentû miserabili seruitute obrutum petijt, tanta fiducia ingenij, ac morum suorum fretus, ut sperasset, & tyranno, & Phalari vesanæ mentis feritatem à se diripi posse. Postquam deinde apud illum plus conuetudinem dominationis quam consilij salubritatem valere animaduertit; nobilissimos eius ciuitatis adolescentes cupiditate liberandæ patriæ inflammauit. Cuius rei cum iudicium ad tyrannum mansisset, conuocato in foro populo, torquere eum vario cruciatus genere cepit, subinde quærens quosnam consilij participes haberet. At ille nec eorum quemquam nominauit, sed proximam quemque, ac fidissimum tyranno suspectum reddidit: Increpitanique Agrigentinis

tinis ignauiam, ac timiditatem, effecit ut subito mentis impulsu concitati, Phalarim lapidibus prosternerent. Senis ergo vnus eculeo impositi, non supplex vox, nec miserabilis eiulatus; sed fortis cohortatio totius vrbs animum, fortunamque mutauit.

Eiusdem nominis phlosophus, cum à Nearcho tyranno, de cuius necesse cōsiliū inierat, torqueretur, suplici pariter, atque indicandorum consciorum gratia, doloris victor, sed vltionis cupidus, esse dixit quod eum secreto audire admodū expediret: laxatoque eculeo postquam insidijs opportunum tempus animaduertit, aurem eius morū corripuit, nec antè dimisit, quàm & ipse vita, & ille corporis parte priuaretur.

Talis patientiæ amulus Anaxarchus, cum a tyranno Cypriorum Nicocrene torqueretur, nec vlla vi inhiberi posset, quo minus amarissimorum eum maledicorum verberibus inuicem ipse torqueret; ad vltimum amputationem linguæ minitanti, Non erit inquit effeminate adolescens, hæc quo

quoque pars corporis mei tuæ ditionis: propinquaque dentibus abscisam, & commanducatam linguam, in os eius ira patens, expuit. Multorum aures illa lingua, & in primis Alexandri regis admiratione sui attonitas habuerat, dum terræ conditionem, habitum maris, siderum motus, totiusque denique mundi naturam prudentissimè, & facundissimè expromit. Penè tamen occidit gloriosius, quàm vixit; quia tam forti sine illustrem professionis actum comprobabit, Anaxarchusque vitam non modo non deseruit, sed mortem reddidit clariorem.

In Theodoro quoque viro gravissimo Hieronymus tyrannus frustra totorum manus fatigavit, Rupit enim verbera, fideculas laxavit, solvit ecuem, laminas extinxit pias, quàm efficere potuit: ut tyrannicidij conscios indicaret. Qui etiam satellitè, in quo totius dominationis summa, quasi quodam cardine, versabatur, falsa criminatione inquinando, fidam latericium custodem eripuit; beneficioque patientiæ, non solam que occulta fuerunt, texit

sed etiam tormenta sua vltus est: quibus Hieronymus dum inimicum cupidè lacerat, amicum temere perdidit.

Apud Ineos verò patientiæ meditatio tam obstinatè vturpari creditur vt sint qui en ne vitæ tempus nudi exigant modo Caucasii montis glaciali rigore corpora sua durantes, modo flammis sine vilo gemitu obijcientes: Atque haud parua his gloria contemptu doloris acquiritur titulus namque sapientiæ datur.

Hæc è pectoribus altis, & eruditis orta sunt. Illud tamen non minus admirabile, quod seruilis animus cepit.

Seruis barbarus Atrubalem, quod dominum suum occidisset, grauitet terrens, subito aggressus interemit. Cuique comprehensus omni modo cruciaretur, latitiam tamen quam ex vindicta ceperat, in ore constantissimè retinuit. Non ergo pallidioso aditu virtus excitata, ingenia viuida ad se penetrare patitur, neque haustum sui cum aliquo personarum discrimine largum, magnum ve præbet sed omnibus æ qualiter exposita, quid cupiditatis potius, quam quid dignitatis

at tuleris, æstimat. Inque captu bonorum tuorum tibi ipse pondus examinandum relinquit, vt quantum subire animo sustinuris, tantum te cum auferas.

CAP. IIII. DE HUMILI LOCO
NATIS, QUI CLARI EVA-
SERVNT.

QUO sæpè euenit, vt & humili loco nati ad summam dignitatem cõfurgant, & generosissimarum imaginum rætus, in aliquod deuoluti dedecus acceptã à maioribus lucem, in tenebras conuertant. Quæ quidem planiora suis exemplis reddentur: vt primam de ijs ordiar, quorum in meliorem statum facta mutatio, splendidam relatu prebet materiam.

Ineuabula Tulli Hostilij agreste tugurium cepit: eundem adolecentia in pœore pacendo fuit occupata: validior ætas imperium Romanum rexit, & duplicauit: iunctus excellensissimis ornamentis decorata, in altissimo maiestatis fastigio fuit.

Verum Tullus et si magnus, & admirabilis incrementi, domesticum tamen exemplum est. Tarquinium autem Priscum ad Romanorum imperium occupandum fortuna in urbem nostram aduexit: alienum, quod ortum Corintho: facti diendum, quod mercatore Damara o genitum: erubescendum, quod etiam exule. Ceterum tam proprio conditionis suae cunctu industriosum pro ignominioso, pro inuito gloriam reddidit. Dilatavit enim imperij fines, cultum deorum nouis sacerdotijs auxit, numerum senatus amplificauit, equestrum ordinem vberiorē reliquit: Quaeque laudum, eius consummatio est praclaris virtutibus effecit, ne haec ciuitas penitentiam ageret, quod regem à finitimis potius mutasset, quam de suis legisset.

In Ser. autem Tullio fortuna praecipue vires suas ostendit: veram hanc urbem a rege dandam. Cui quidem diutissime imperium obtinere, quater iulium cedere, terebrum phare contigit: Ad summam, aut vnde procederet, aut quo perueniret, statuae ipsius titulus abunde testatur, seruii cognomine, & regia appellatione perplexus.

Miro quoque gradu Varrus ad consulatum ex macellaria patris taberna

conf.

conscendit: Et quidem fortuna parum duxit sordidissimæ mercis capturis alio, XII. fascēs largiri, nisi etiam L. AEmilium Paullum dedisset collegam: Atque; ita se in eius sinum infudit, ut cum apud Cannas culpa sua vires populi Ro. exhausisset, Paullum, qui prociūm committere noluerat, occidere pateretur; illum in urbem incolumen reduceret. Quin etiam senatum gratias ei agentem quod redire voluisset ante portas eduxit extuditque, ut gravissimæ cladis auctori etiam Dicta tura deferretur.

Non parvus consolatus rubor M. Perperna, utpote qui consulantè quàm civis sed in bello gerendo utilior aliquatò reip. Varrone imperatore. Regem enim Aristonicum cepit, Crassianæ que stragis punitor extitit. Cum interim cuius vita triumphavit, mors Papia lege damnata est. Namque patrem illius, nihil ad sepertinentia civis Romani iura complexum, Sabelli iudicio petitum, redire in prestinas sedes coegerunt. Ita M. Perpernæ nomen adambratum, salus consularis, caliginis simile imperi-

perium, caducus triumphus, aliena in vr
be improbè peregrinatus est.

Mi verò Porcij Catonis incrementa
publicis votis ex petenda fuerunt: qui no
men suum Tuscum ignobile, Romæ no
bilissimum reddidit. Ornata sunt enim ab
eo literarum Latinarum monumenta,
adiuta disciplina militaris, aucta maief
tas senatus, prorogata familia, in qua ma
ximum decus posterior est ortus Cato.

EXTERNÆ.

Sed vt Romanis externa iungamus:
Socrates non solùm hominum consensu,
verum etiam Apollinis oraculo sapien
tissimus iudicatus, Phænarete matre ob
tetrica & Sophronisco patre marmora
rio genitus, ad clarissimum lumen glo
ria excessit neque immerito Nam cum
eruditissimorum virorum ingenia in
disputatione cæca vagarentur, men
suræque Solis, & Lææ, & ceterorum
siderum loquacibus magis, quam
certis argumentis explicare conarentur,
totius etiam mundi ambitum complecti
aude-

CAP. IIII. DE HVM. LOC. NAT. 180
auderent; primus ab his indoctis erroribus ab ductum animum, intima conditionis humanæ. ac in secessu pectoris repositos affectus scrutari coegit: si virtus per seipiam estimetur, vitæ magister optimus

Quam matrem Euripidis, aut quem patrem Demosthenes habuerit, ipsorum quoque seculò ignotum fuit: alterius autem matrem olera, alterius patrem cultellos venditasse omnium penè doctorum literæ loquuntur: Sed quid, auxilius tragica, aut huius oratoria vi clarius?

CAP. V. QVI A PRAECLARIS PARENTIBVS DEGENERAVNT.

SEQVITVR duplicis promissi pars ad optatis illustrium virorum imaginibus reddenda: quoniam quidem iam referenda, quæ ab earum splendore degenerauerunt, teterrimis ignaviae, ac nequitiae sordibus imbuta nobilia portenta.

Quid enim monstro similis, quam superioris

180 CAP. III. DE PRES. PAR. NAT.
Africanā filius Scipio: Qui in tanta do-
mestica gloria ortus, à paruulo admo-
dum regis Antiochi presidio capi susti-
nuit: cum ei voluntaria morte abiumi
satius tuerit, quàm inter duo fulgentissi-
ma cognomina patris, & patruī, altero
cypria Africa iam parto, altero iam
à maiore ex parte recuperata Asia, surgere
incipiente, manus vincendas hosti tra-
dere, eiusque beneficio piecarium spiri-
tum obtinere: de qua mox L. Scipio spe-
ciosissimum deorum, hominumque ocu-
lis sublecturus erat triumphum.

Idem præturæ petitur candidam togā
a deo turpitudinis maculis obsoletam
in campum detulit, vt nisi gracia Ci-
ceri, qui patris eius scriba fuerat, adiu-
tus esset, honorem à populo impetratu-
rus non videretur. Quamquam quid in-
terfuit virum repuliam, an sic odeptam
præturam domū reterret: quam cū pro-
puiqui ab eo pollui animaduertent, id
egerunt ne aut se lam ponere, aut ius di-
cere audere. Insuperq; è manu eiu anni il-
lam, in que caput Africani scriptū erat,
destraxerūt. Di beni quas tenebras ex quo
ful-

fulmine nifci paffi eftis!

Age Q. Fabij Max. Allobrogici, & ciuis & imperatoris clariffimi filius Q. Fabius Max quam perditam luxuria vitam egit: cuius vt cetera flagitia obi terentur, tamen abundè illo dedecore mores nudari poffunt, quod ei Q. Pompeius prætor vrbani paternis bonis interdixit: neque in tanta ciuitate, qui illud decretum reprehenderet, inuentus eft. Dolenter enim homines ferebant, pecuniam quæ ab iæ gentis splendori feruire debebat, flagitijs difijci. Quem ergo nimia patris indulgentia heredem reliquerat, publica feueritas exheredauit.

Poffedit fauorem plebis Clodius Pulcher, adheufque Fuluianæ ftolæ pugio, militati decus muliebræ imperio fubiectam habuit: quorum filius Pulcher, præterquam quod enervem, & frigida iuuentam egit, perditæ etiam amore vniuersiffimæ meretricis intamis fuit, mortifque erubescendo genere confumptus eft. Abdomine enim auide deuorato, fædæ, ac torridæ in temperantiæ fpiritum redidit.

Iam

Iam Q. quidem Hortensii qui in maximo, & ingenuorum ciuium, & amplissimorum prouentu, summum auctoritatis, atque eloquentiæ gradum obtinuit, nepos Hortensius Corbionibus scortis abiectiorem, & obsceniorē uitam exegit: ad vltimumque lingua eius tam libidini cubetorum inter lupanaria prostitit, quā auī pro salute ciuium in foro excuberat.

CAP. VI. DE ILLVSTRIBVS QVI

Inueste, aut cetero culto licentius sibi inuulerunt.

ANIMAEVERTO in quam periculosum iter procefferim. Itaque me ipse reuocab, ne si reliqua eiusdem generis naufragia contectari, perseuerauero, aliqua inutili relatione implicer. Referam igitur pedem, deformeque umbras in imo gurgite turpitudinis suæ iacere atiar catus est enim narrare qui illustres viri inculta ceteroque ritu aliqua ex parte nouando sibi indulserint.

P. Scipio, cum in Sicilia augendo, traiciendoque in Africam exercitu oppor-
tunus

tunam quærendo gradum, Carthaginis ruinam animo voluerit; inter cõnũia ac molitiones hulus tantæ rei operam gymnasio dedit, pallioque, & crepidis vius est. Nec hac re segniores Pœnicis exercitibus manus intulit: sed nescio an ideo alacriores quia vegeta, & strenua ingenia, quo plus recessus sumunt, hoc vehementiores impetus edunt. Crediderim etiam aurorem eum iociorum vberiotem se adepturum existimasse si victum eorum, & solennes exercitationes comprobasset: Ad quas tum veniebat, cum multam, ac diu fatigasset humeros, & cetera membra militari agitatione firmitatem suam probare coegisset: consistebatque in his labor eius, in illis remissio laboris.

L. verò Scipionis statuam chlamydatam, & crepidatam in Capitolio cernimus: Quo habitu videlicet: quia aliquando vsus erat; effigiem suam formatam poni voluit.

L. quoque Sylla, cum imperator esset, chlamydato sibi, & crepidato Neapoli ambulare deforme non duxit:

C. autem Duilius, qui primus naualem

triumphum ex Pœnis refulit, quotiescumque epulaturus erat, ad funalem ceterum. præeunte tibicine, & fidicine, à cœna domum reuerti solitus, insignem bellicæ rei successum nocturna celebratione testado.

Papirius quidem Maso, cum bene gesta Rep. triumphum à Senatu non impetrasset, in Albano monte triumphandi, & ipse initium fecit, & ceteris postea exemplum præbuit: proque laurea corona, cum alicui spectaculo interesset, myrtea semper usus est.

Iam C. Marij penè insolens factum, nam post Iugurthinum, Cimbricumque, & Teutonicum triumphum, cantharo semper potauit quod Liber Pater, inclytum ex Asia ducens triumphum, hoc usus poculi genere terebatur; ut inter ipsum hastam vini, victoriæ eius suas victorias compararet.

M. autem Cato Prætor, M. Scauri, ceterorumque reorum iudicia, nulla indutus tunica, sed tantummodo prætexta amicus egit.

CAP. VII. DE FIDUCIA SVI.

Sed hæc, atque his similia, virtutis aliquid sibi in consuetudine nouanda, licentiæ sumentis indicia sunt. Illis autem quæ deinceps subnectam, quantum sui fiduciam habere soleat, cognoscetur.

P. & Cn. Scipionibus in Hispania cum maiore parte exercitus ab acie Punica oppressis, omnibusque provinciæ eius nationibus Carthaginensium amicitiam lecutis, nullo ducum nostrorum illuc ad corrigendam rem proficisci audente, P. Scipio quartum, & vigesimum annum agens iterum se pollicitus est. Quæ quidem fiducia populo Rom. salutis, ac victoriæ spem dedit. Eademque in ipsa Hispania usus est. Nam tunc oppidum Badiam circumfederet, tribunal suum ad eantes, in ædem, quæ intra mœnia hostium erat, vadimonia in posterum diem facere iussit: continuoque vrbe potitus, & tempore, & loco, quo prædixerat, sella posita, ius eis dixit. Nihil hac fiducia generosius, nihil prædictione verius, nihil celeritate effi-

cacius, nihil etiam dignitate dignius. Nec minus animosus, minime prosperus illius in Africam transitus, in quam ex Sicilia exercitum lenata vetante traduxit; quia nisi plus in ea re, suo, quam patrum concriptorum consilio credidisset, secundi Punici belli finis iruentus non esset. Cui facta par illa fiducia, quod postquam Africam attigit, speculatores Annibalis in castris deprehenso, & ad se per ductos nec supplicio affecit, nec de consilijs ac viribus Penorum percunctatus est. Sed circa omnes manipulos diligentissime deducendos curavit. Interrogatosq; an satis ea considerassent, quae speculati iussi erant, prandio dato ipsis, iumentisq; eorum, incolas dimisit: Quo tam pleno fiduciae & spiritu prius animos hostium, quam arma cotudit, Verum ut ad domestica eximia eius fiduciae acta veniamus: cum à L. Scipione ex Antiocheni pecunias H. S. quadragies ratio in curia repositae: prolatae ab eo librum, quo acceptae, & expensae summae continebantur. & refelli inimicorum accuatio poterat, diceret: indignatus de ea re cubitari,

quae

quæ sub ipso legato administrata fuerat. Quin etiam in hunc modum egit: Non reddo, patres conscripti, arario vestro HS. quadrages rationem, alieni imperij minister, quod meo ductu, meisque auspicijs bis millies HS. vberius feci. Neque enim huc puto malignitatis ventum, unde mea innocentia quaerendum sit. Nam cum Africam totam potestati vestrae subiecerim, nihil ex ea quod meum diceretur, præter cognomen retuli. Non igitur me Punica, non fratrem meum Asiaticæ gaçæ abarum reddiderunt: sed vterque nostrum, magis inuidia, quam pecunia locupletior est. Tam constantem defensionem scipionis vniuersus senatus comprobavit.

Sicut & illud factum: quòd cum ad necessarium reip. vsum pecuniam ex arario promi opus esset idque Quætores, quia lex obstat videretur, aperire non aude-
rèt, priuatus clauis poposcit, parefactor, arario, legē utilitati cedere coegit. Quam quidem ei fiduciam conscientia illa dedit, qui à meminerat omnes leges à se esse seruatas. Non tam rigor eiusdem facta idem

tidem referendo, quoniam nec ille quidem in eodem simili genere virtutis edendo fatigatus est. Diem illi ad populum. Nævius tribunus pleb. aut (vt quidam memorant) duo Petilij dixerant: quo ingēti frequentia in forū deductus. rostra cōscedit. capiti que suo corona triumphali imposita, hæc, inquit, Quirites, die Carthaginem magna sperantem leges vestras accipere iussi: proinde æquum est vos mecū ire in Capitolium, supplicatum. Speciosissimam eius deinde vocem æquè clarus euentus secutus est: siquidem, & senatum totum, & vniuersum equestrem ordinem, & cunctam plebem lobis Optimi Maximi puluina petens, comitem habuit. Restabat vt tribunus apud populum sine populo ageret, desertusque in foro cum magno calumniæ suæ ludibrio, solus moraretur: Cuius deuitandi ruboris causa, in Capitolium processit, de que accusatore, Scipionis venerator est factus.

Auiti spiritus egregius successor Scipio Amilianus cum urbem preualidam obsideret, suadentibus quibusdam vt circa eius mania ferreos murices spargeret, omnia

nia

niaque vada tabulis plumbatis consterne-
ret, habentibus clavorum cacumina ne
subita eruptione hostes impresidia nos-
tra imperū facere possent: respondit, Non
esse eiusdem, & capere aliquos belle, & ti-
mere.

In quamcumque memorabilium par-
tem exemplorum cōuertat, velim nolim,
incognomine Scipionum hæream necesse
est. Qui enim licet hoc loci Nasicam præ-
terire fidentis animi, dictique clarissi-
mum auctorem: Annonæ caritate incre-
brescente. C. Curatius Tribunus pleb. pro-
ductos in contionem CCSS. compellebat,
vt de rumento emendo, atque ad id ue-
gotiam explicandum mittendis legatis
in curiam referrent. Cuius instituti mini-
me utilis interpellandi gratia Natica con-
trariam actionem ordini cepit. Obstre-
pente deinde plebe, Tacete quæso Quiri-
tes, inquit, plus enim ego, quam vos quid
reip. expediat, intelligo. Qua voce audi-
ta omnes pro no venerationis silentio ma-
iorem eius autoritatis quam suorum ali-
mentorum respectum egerunt.

Liuij quoque Salinatoris eternæ me-

merita tradendus animus: qui cum Afrubalem exercitumque Pœtorum in Umbria cecisset, & ei diceretur, Calos, ac Ligures ex acie sine ducibus, & signis, sparios, atque pallantes parua manu oprimi posset; rei pœdi Parci eis oportere ne hostibus tanta ciadis de mellici nunciij deessent.

Bellica hæc præsentia animi; togata illa, sed non minus laudabilis, quam P. Furius Philus consul in senatu exhibuit, Quæ enim Metellum, Quæ Pompeium consulares viros vehementes inimicos suos, cupitanti sibi profectio nem improuintiam Hispaniam, quam sortitus erat, identicem ex probrâtes legatos secum illuc ire cecigit. Osiduciam non solum fortem, sed penè etiam temerariam, qua duobus acerrimis odijs latera sua cingere est ausus, vnumque ministerij vix tutum in amicis, è sinu inimicorum petere subiunxit.

Huius factum si cui placet, necessest L. etiam Crassi qui apud maiores eloquentia clarissimus fuit, prope situm non displiceat nam cum ex consulatu prouinciã Callern obtineret, atque in eam C. Carbo, cuius patrem damnauerat, ad
 2000

speculanda acta sua venisset: non solum eum inde non summouit, sed in super locum ei in tribunali assignauit, nec vlla dere, nisi eo in consilium adhibito, cognouit. Itaque acer, & vehemens Carbo nihil aliud Gallica peregrinatione consecutus est, quam vt animaduerneret fontem patrem suum ab integerrimo viro in exilium missum.

Cato verò superior sæpenumero ab inimicis ad causæ dictionem vocatus, nec vilo vnquam crimine conuictus: ad vltimum tantum fiducia in sua innocentia reperuit, vt ab his in questionem publicam deductus, Ti. Graccum, à quo in administratione reip. ad multum odium dissidebat, iudicem deposceret. Quæ quidem animi præstantia pertinaciam eorum insectandis inhibuit.

Eadem M. Scauri fortuna æquè tenectus longa ac robusta. Idem animus. Qui cum pro rostris accutaretur, quod a rege Mithridate ob rem pub. prodendam pecuniam accepit, et, causam suam ita egit: Est quidem iniquam Quirites, cum in, et alios vixerim, apud aios me rationem

vitæ reddere. Sed tamen audebo vos, quorum maior pars honoribus, & actis meis interessè non potuit, interrogare: Varius Sacronensis Æmilium Scaurum regia mercede corruptum imperium populi Rom. prodidisse ait: Æmilius Scaurus huic se affinem esse culpæ negat: Vtri creditis? Cuius dicti admiratione populus commotus, Varium ab illa dementissima actione pertinaci clamore depulit.

Contrà M. Antonius ille disertus: non enim respuendo, sed amplectendo causæ dictionem, quàm innocens esset, testatus est. Quæstor proficiscens in Asiam, Brundisium iam peruenerat: vbi literis certior factus incesti se postulatum apud L. Cassium Prætorem, cuius tribunal propter nimiam seueritatem scopulus reorum dicebatur: cum id vitare beneficio legis Memmiæ liceret, quæ eorum, qui reip. causa abessent, recipi nomina vetabat: in Urbem tamen recurrit: Quo tam pleno fiduciæ bonæ consilio, cum absolutionem celerem, tum profectiorem honestiorem consecutus est.

Sunt, & illa speciosæ fiduciæ publica
 exem-

exempla. Nam eo bello, quod aduersus Pyrrhum gerebatur. Carthaginenses C. ac XXX. nauium classem in praesidium Romanis Hostiam vitro cum misissent; senatui placuit legatos ad ducem eorum ire, qui dicerent, populum Rom. bella suscipere solere, quæ suo milite gerere posset: proinde classem Carthaginem reducerent. Idem post aliquot annos Cannensi clade exhaustis Romani imperij viribus, supplementum exercitus in Hispaniam mittere ausus, fecit ne hostilium locus castrorum; tum maximè Capenam portam armis Annibale pulsante, minoris veniret, quàm si Pœni illum non obtinerent. Ita se gerere in aduersis rebus quid aliud est, quàm seuientem fortunam, in adiutorium sui, pudore victam conuerrere?

Magno spacio diuisus est à senatu ad poetam Accium transitus. Cæterum, ut ab eo decentius ad externa transeamus, producat in medium. Is Iulio Cæsari amplissimo, & florentissimo viro, in collegium poetarum uenienti nunquam assurrexit; non
ma-

maiestatis eius immemor, sed quòd in
 comparatione communium studiorum
 aliquanto superiorem se esse consideret:
 Qua propter insolentiæ crimine caruit,
 quia ibi voluminum, non imaginum cer-
 tamina exercebantur.

EXTERNÆ.

Nec Euripides quidem Athenis arro-
 gans visus est, cum postulante populo, ut
 ex tragœdia quadam sententiam tolle-
 ret, progressus in scenam, dixit: Se, ut eum
 doceret, non ut ab eo disceret, fabulas
 componere solere. Laudanda profecto fi-
 ducia est: quæ æstimationem sui certo
 pondere examinat, tantum sibi arrogans
 quantum à contemptu, & insolentia dif-
 tate satis est.

Itaque etiam quod Alcestidi tragico
 poetæ respondit, probabile: apud quem
 eum quereretur, quòd eo triduo non vl-
 tra tres versus maximo impenio labore
 deducere potuisset, atque sis se centum
 perfacile scripsisse gloriaretur. Sed hoc, in-
 quit, interest, quod tui in triduum tan-
 tum;

tum modo, mei verò in omne tempus sufficient. Alterius enim fecundi curius scripta intra primas memoriæ metas corruerunt, alterius cunctante stylo elucubratum opus per omne ævi tempus plenis gloriæ velis teretur.

Adijciam scenæ eiusdem exemplum. Antigonas tibicen discipulo suo magni profectus, sed parum feliciter populo se approbanti, cunctis audientibus, dixit: Mini cæne, & Musis. Quia videlicet perfecta ars fortunæ lenocinio defecta, fiducia iuita non exuitur: quamque scit se laudem mereri, eam etsi ab alijs non impetrat domesticò tamen acceptam iudicio refert.

Zeuxis autem cum Helenam pinxisset, quid de eo opere homines centuri essent, expectandum non putauit: sed protinus hos verus adiecit:

*Dixerat. & cilijs mox Iuppiter anuit atris;
Ambrosiæque comæ immortali vertice Rehis
Vndarunt; magnusque simul concussus Olym-
pus.*

Adeò ne dextræ suæ multum pictor arrogauit, ut eo tantum forma comprehensum

hesum crederet, quantum aut Leda coelesti partu edere; aut Homerus diuino ingenio exprimere potuit:

Phidias quoque Homeri versibus egregio dicto alludit. Simulacro enim Iouis Olympij perfecto, quò nullum præstantius, aut admirabilius humana fabricatæ sunt manus, interrogatus ab amico, quoniam mentem suam diligens, vbi tum Iouis prope modum ex ipso coelo petiit eboris lineamentis esset amplexus: illis se versibus quasi magistris vsu respondit:

*Nō pudet his, Helenæ causa, perferre dolores
Tepere ta longis Teucro, Danaosque superbos;
Est enim specioso nimis, similisque Deabus.*

Non patiuntur me tenuioribus exemplis diutius intulere fortissimi duces. Si quidem Epaminondas, cum ei ciues irati, sternendarum in oppido viarum contumencie causa curam mandarent (erat enim illud ministerium apud eos sordidissimum) sine vlla cunctatione id recepit, daturumque se operam, vt breui speciosissimum fieret, assenerant: Mirinca deinde procuracione, abiectissimum negotium pro amplissimo ornamento expetendum

Thebis reddidit.

Annibal verò, cùm apud Regem Prusiam exularet, auctorque ei committendi prælij esset, atque is non idem sibi exris portendi diceret; An tu, inquit, vitulina caruncalè, quàm imperatori veteri maus credere? Si verba numeres, breuiter & abscisè, si sensum æstimes, copiosè, & valenter. Hispanias enim ereptas populo Ro. Galliarum, ac Liguria vires in tuam redactas potestatem, & nouo transitu Alpium iuga patefacta, & Trasimenū lacum dira inultum memotia, & Cannas Pœnicæ victoriae clarissimum monimentum, & Capuā possessam, & Italiam laceratam, ante pedes hominis effudit, vniuscue hostiæ iocinori, longo experimento testatam gloriam suam, postponi æquo animo non tulit: Et sanè quod ad exploranda bellica sacrificia, æstimandosque milites ductus attinebat; omnes foculos, omnes aras Bythinia, Martè ipso indice, pectus Annibalis prægrauauer.

Capax generosi spiritus illud quoq; dictum regis Cotys: vt enim ab Atheniensibus ciuitatè sibi datā cognouit, Et ego inquit, illis

illis mee gentis ius dabo. Equavit Athenis Thraciam, ne vicifitudine talis beneficij imparem te iudicando humilius, de origine sua sentire existimaretur.

Nobiliter etiam uterque Spartanus, & qui increpitus à quodam, quod in aciem claudus deiceret, pugnare, non iugere propositum, sibi esse respondit. Et qui referente quodam, sagittis Persarum, olem obturrari colere: Benè narras inquit, in umbra enim melius præliabimur. Eiusdem vir urbis, atque animi, hospiti suo patriæ muros excelsos, latoque hostèdenti, dixit: si mulieribus istos comparastis, rectè: si viris, turpiter.

CAP. VIII. DE CONSTANTIA.

Apertum, & animosum bonæ fiducia peccus cimento, quasi debitum super est opus constantiæ natura enim comparatum est, ut quisquis se aliquid ordiæ, ac rectè mente complexum, conhit, vel iam gestum, si obtretet, r, ac ter tueatur: vel nondam eairum, si interpellètar, sine vlla cunctatione ad effectum perducat.

Sed

Sed dnm exemplar propositæ rei persequor, latiùs mihi circumspicienti ante omnia se Fuluij Flacci constantia offert. Capuam fallacibus Annibalis promissis Italiae regnum nefaria detectione pacisci persuasam, armis occupauerat: Tam deinde culpæ hostium iustus æstimator, quàm speciosus victor, Campanum senatum impij decreti auctorem funditus delere constituit. Itaque catenis onustum in duas custodias Theanam, Calenamque diuisit: consilium executurus, cum ea peregisset, quorum administrandorum celerior esse necessitas videbatur. Rumore autem de mitiore senatus sententia orto, ne debitam pœnam scelerati effugerent, nocte admisso equo, Theanam contendit, interfectisque qui ibi a seruabantur, euestigio Cales transgressus, perseuerantia suæ opus executus est: Et iam deligatis ad palum hostibus, literas à P. C. nequicquam Campanis salutare accepit. In sinistra enim eas manu, sicut erant traditæ, retinuit: ac iussu lictore lege agere, tum demum aperuit, postquam illis obtemperari non poterat. Quia constantia

Q

victor

victoria quoque gloriam antecellit: quia si eum intra seipsum partita laude aestimares maiorem punita Capua, quam capta reperies.

Atque ista quidem severitatis, illa vero pietatis constantia admirabilis, quam Quintus Maximus infatigabilem patriae praestitit: Pecuniam pro captivis Annibali numeravit, fraudatus ea publice, tacuit. Dictatori ei magistrum equitum Minucium iure imperij tenuerat, licentiam egit. Compluribus praeterea iniurijs lacepsitur, in eodem animi habitu permansit, nec vngnam tibi reip. permisit irasci, tam persequens in amore civium fuit. Quid in bello gerendo, nonne parcius comperit? Imperium Romanum Cannensi proelio pene destructum, vix sufficere ad exercitus comparandos videbat. Itaque irritari, Secludere Poenorum imperus, quam manum cum his tota acie conferere melius ratus, pluribus comminationibus Annibalis irritatus, saepe etiam specie bene gerenda rei obviata, numquam a consilij tambritate, ne parvi quidem certaminis discrimine, recessit. Quodque

est

est difficilimum, vbiq; ira, ac spes superior apparuit. Ergo vt Scipio pugnando, ita hic non dimicando, maximè ciuitati nostræ succurrit. Alter enim celeritate sua Carthaginem opprefit: alter cunctatione id egit, ne Roma opprimi posset.

C. etiam Pisonem mirificè, & constanter turbulento reip. estatu egisse consulem, narratione insequentem parebit. M. Palicani sediciosissimi hominis pestiferis blandicijs precepsus populù fauor, conularibus comitijs turannum dedecus admittere conabatur, amplissimum ei imperium deferre cupiens, cuius teterrimis actis exquisitum potius supplicium, quam vllus honos debebatur. Neque leuata consternata multitudinè furialis fax tribunicia, quæ temeritatem eius, & ruentem committeretur, & languentem actionibus suis inflammaret. In hoc miserando pariter, & erubescendo statu ciuitatis, tantum non manibus tribunorum pro rostris Pissò collocatas, cum hinc, atque illinc eam ambissent, & an Palicanus suffragijs populù consulem creatum: renu-
ciaturus esset, interrogaretur; primo res-

pondit. Non existimare se tantis tenebris
 offusam esse remp. vt huc indignitatis
 veniretur. Deinde cū perseuerāter instarēt
 ac dicerent: Age, si vetū fuerit: Nō aenun-
 ciabo, inquit. Quò quidem tam abscisso
 responso consulatū Palicano, prius quā
 illum adipisceretur, eripuit. I. vlt. & ter-
 ribilia Piffo contempsit, dum speciosum
 mentis suæ aucti non bult rigorem.

Metellus autem Numidicus, propter
 consimile perseuerantiæ genus, excepit
 quoque indignam maiestate, ac moribus
 suis procellam. Cū enim animaduerte-
 ret: quo tenderent Sarrhini Tribuni ple-
 bis inuesti conatus, quantoque malo reip.
 nisi his occurreretur, erupturi essent, in
 exilium, etiam in legem eius ire maluit
 potest aliquis hoc viro dici constantior?
 qui ne sententia sua pelleretur, patria, in
 qua summam dignitatis gradum obtine-
 bat, carere sustinuit.

Ceterum, vt neminem ei prætulerim,
 ita Q. Scæuolam Augurem meritò com-
 parauerim. Depulsis, prostratisque inimi-
 corum partibus, Sylla occupata vrbe, ie-
 natum armatus coegerat, ac summa cu-
 pidi-

piditate ferebatur, vt C. Marius quàm celerimè hostis iudicaretur: Cuius voluntati nullo obuiam ire audente, solus Scæuola interrogatus de hac re, sententiam dicere noluit. Quin etiam truculentius sibi minitanti Syllæ, Licèt, inquit, mihi agmina militum, quibus Curiam circue-disti, ostentes licet mortem identidem miniteris, numquam tamen efficies, vt propter exiguum, senilemque sanguinem meum, Marius, à quo Vrbs, & Italia conseruata est, hostem iudicem.

Quid fæminæ cum concione? si patrius mos seruetur, nihil. Sed vbi domestica quies seditionum agitata fluctibus est, præcæ consuetudinis auctoritas conuelitur, plusque valet, quod violentia cogit, quam quod suadet, & præcipit verecundia. Itaque, & Sempronia Ti. & C. Gracchorum soror, vxor Scipionis Emilianii, non vt absurdè grauisimis viro- rum operibus interens, maligna relatione comprehendam; sed quia a tribuno plebis producta ad populum, in maxima conuiuione nihil a tuorum amplitudine degenerasti, honorata memoria prosequar.

Coacta es eo loci consistere, vbi principium ciuitatis perturbari srons solebat: Inhabat tibi toruo vultu minas profundens amplissima potestas, clamore imperita multitudinis obstrepens, totum forum accerrimo studio nitebatur, vt Equitio, cui Sempronie gentis tallum ius quærebatur, tanquam filio Tiberij fratris tui & scutum dares: tu tamen illum, nescio cuius tenebris protractum, per tentum, & execrabili audacia, ad vsurpandam alienam propinquitatem tendentem repulisti.

Non indignabuntur Urbis nostre lumina si inter eorum eximium fulgorem, cenurionum quoque virtus spectandam se obtulerit. Nam vt humilitas amplitudinem venerari debet, ita nobilitati fouenda magis, quam spernenda bonæ indolis nouitas est. An abigi debet Pontius ab horum exemplorum contextu? qui pro Cæsaris partibus excubans, Scipionis præsidio interceptus, cum vno modo salus ab eo daretur, si se futurum Cn. Pompeij generi ipsius mi item affirmasset, ita respondere non dubitauit: Tibi quidem
Sci-

Scipio gratias ago : sed mihi vti ista conditione vitæ non est opus.

Sine vllis imaginibus nobilem animum. & idem constantiæ propositum tecurus C. Meuius centurio diui Augusti, cum Antoniano bello sæpenumero excellentes pugnas edidisset, impreuifis hostium insidijs circumuentus & Antonium Alexandriam perductus, interrogatusque quidam de eo statui deberet : Jugulari me, inquit, iube : quia nec salutis beneficio, neque mortis supplicio adduci possum, vt Cæsaris miles esse desinam, & tunc esse incipiam. Ceteram quo constantius vitam contempsit eo facilius impetrauit. Antonius enim virtuti eius incolumitatem tribuit.

EXTERNÆ.

Complura huius notæ Romana exempla superant, sed satietas modo vitanda est. Itaque stylium meum ad externa iam de tibi permittam, quorum principatum teneat Blalsius, cuius constantia nihil pertinacius. Salapiam enim patriam tuam

praesidio Punico occupatam, Romanis
 cupiens restituere, Dasium accerrimo stu-
 dio secum in administratione reipublicæ
 dissidentem, & animo toto Annibali-
 amicitiaë vacantem, sine quo propositum
 consilium peragi non poterat, ad idem
 opus aggrediendum maiore cupiditate,
 quàm spe certiore, tentare ausus est: qui
 protinus sermonem eius adiectis, quæ se
 commendatiorem, & inimicum inuisio-
 rem factura videbantur, Annibali retulit:
 A quo adeste iussi sunt, ut alter crimen
 probaret, alter defenderet. Ceterum pro
 tribunali cum res gereretur, & quaestioni
 illi omnium oculi essent intenti, dum
 aliud fortè citioris curæ negotium trac-
 tatur, Blassium vultu dissimulante, & vo-
 ce summissa, monere Dasium cepit, ut
 Romanorum potius quam Carthaginien-
 sium partes foueret. Enim vero tunc ille
 proclamat, se in conspectu ducis aduersus
 eum sollicitari: quod quia, & incredibile
 videbatur, & ad unius tantum aures pe-
 netrauerat, & dictabatur ab inimico, be-
 ritas fide caruit: sed non ita multo post
 Blassium mira constantia Dasium ad se tra-

xit, Marcelloque Salapiam, & quingentos Numidas, qui in ea custodia causa erant, tradidit.

Phocion verò, cum Athenienses rem aliter, atque ipse suaserat prosperè administrarent, adeò perseverans sententiæ suæ propugnator extitit, ut in contione latari quidem se successu eorum, sed consilium tamen suum aliquanto melius fuisse diceret. Non enim damnauit, quod rectè viderat: quia quod alius male cõsuluerat, benè cesserat: telicius hoc existimans, illud etiam sapientius. Blandum animum sanè temeritati casus facit, vbi prabo consilio propitius aspirat, & quo vehementius noceat, in speratius prodest Placidi, & misericordes & liberales, omni que suauitate temperati mores Phocionis, quos optimè profectò consensus omnium bonitatis cognomine decorandos censui. Itaque constantia, quæ natura rigidi or videbatur, lenis è mansueto pectore iuxit.

Socratis autem virilitatis robore palliatus animus aliquanto præ ractius perseverantiæ exemplum edidit. Vniuersa ciuitas Atheniensium iniquissimo, ac cru-

cuen-

culētissimo errore instincta, de capite decem Prætorum, qui apud Arginusas Lacedæmonianæ classem deleuerant, tristem sententiam tulerat. Fortè tunc eius potestatis Socrates, cuius arbitrio plebiscita ordinarentur, indignum iudicans tot, & tam bene meritos ex indigna causa imperu inuidiæ abripi, temeritati multitudinis cōstātiā tuam obiecit: maximoq̃ concionis iragore & incitatissimis minis compallus non est: ut se publicè dementiæ auctorem adscriberet. Quæ opposita eius legitima grassari via prohibita iniusto Prætorum cruore manus suas contaminare perseuerauit; nec timuit Socrates, ne conternata patriæ, vnde cinus terror mors ipsius existeret.

Proximum, cui non eiusdem splendoris est, tamen adeo certum constantiæ haberi potest experimentum, cum efficacis opere, & renis, tum fidei non latentis. Athenis Ephialtes accutare publicè iuuis, & inter ceteros Demonstrati nomen deferre coactus est, cuius filius erat Demochares excellentis formæ puer, animo eius fragrantissimo inhærens amore. Itaque

communis officij forte truculentus accusator, privati affectus conditione miserabilis reus puerum ad se exorandum, quo parcius patris criminibus insisteret, venientem, neque repellere, neque supplicem genibus suis aduolutum intueri sustinuit. Sed aperto capite flens, & gemens, preces expromere passus est. Nihiloque minus sincera fide accusatum Demonstratum damnauit: victoriam nescio laude, an tormento maiore consecutus: quoniam prius quam fontem opprimeret, se ipsam vicit.

Quem Syracusanus Dion diuersitate exempli prægrauat: qui quibusdam momentibus: vt aduersus Heraclidem, & Callippum, quorum fidei purissimam credebat, tanquam insidias ei neccentes cautior esset; respondit, se vita male excedere, quam metu violentæ mortis, amicosque iuxtâ ponere.

Quod sequitur, & rei ipsius admiratione, & claritate auctoris illustre. Alexander Macædonum rex incliyta iam pugna; excellentissimis opibus Darij contulsus, æstus, & itineris feruore
in

in Cilicia per calefactus, Cydno, qui aquæ
 liquore conspicuus, Tartum interfuit,
 corpus suum immerfit: Subito deinde ex
 nimio haustu rigoris obtupefactis ner-
 uis, ac torpore hebetatis artubus, maxima
 cum examinatione totius exercitus, in
 oppidum castris propinquum deferitur.
 Iacebat aeger Tarsi, inque valetudine eius
 aduersa, instantis victoriæ spes fluctua-
 bat. Itaque conuocati medici, attentissi-
 mo consilio salutis remedia circumspi-
 ciebant. Qui cum ad vnam potionem sen-
 tentiam direxissent, atque eam Philippus
 medicus suis manibus temperatam Ale-
 xandro (erat autem ipsius amicus, & co-
 mes) porrexisset, à Parmenione missæ li-
 teræ superueniunt, ammonentes vt rex in-
 fidias Philippi, perinde, ac pecunia corrup-
 ti à Dario, caueret. Quas cum legisset, si-
 ne vlla cunctatione medicamentum hau-
 sit, ac tunc legendas Philippo tradidit: Pro
 quo tam constanti erga amicum iudicio,
 dignissimam à dijs immortalibus merce-
 dem recepit: qui in columitatis eius
 præsidium falso interpellari iudi-
 cio noluerunt.

VALERII MAXI- MI.

LIBER QVARTVS.

CAP. I. DE ANIMI MODE- RATIONE.

Transgrediar ad saluberrimam partem animi moderationem, quæ mentes nostras impotenti temeritatis incuria tranuerſas ferri non patitur. Quo euenit, vt reprehensionis morſu ſit vacua, & laudis quæſitu opulentiffima: itaque effectus ſuos in claris viris recognoſcat.

Atque vt ab incunabulis ſummi honoris incipiam, P. Valerius, qui populi maiestatem venerando, Poplicolæ nomen aſſecutus eſt, cùm exactis regibus, imperij

eorum vim vniuersam, omniaque insignia sub titulo consulatus in se translata cerneret, inuidiosum magistratus fastidium moderatione ad tolerabilem habitum deduxit: fasces securibus vacuofaciendo, & in concione populo summittendo; numerum quoque eorum dimidia ex parte minuit, vtroque Sp. Lucretio colloca- assumpto: ad quem, quia maior natu erat priores fasces transferri iussit. Legem etiam comitijs centuriatis tulit, ne quis magistratus ciuem Romanum aduersus pro- uocationem verberare aut necare vellet. Ita quo ciuitatis conditio liberior esset, imperium suum paulatim destraxit. Quid quod ades suas diruit, quia excelsiore loco posita, instar arcis habere videbantur: nonne quantum domo inferior, tantum gloriar superior euasit.

Vix inuat abire a Poplicola, sed venire ad Iulium Camillum libet, cuius tam moderatus ex magna ignominia ad summum imperium transitus fuit; ut cum praesidium eius ciues capta a Gallis vrbe Ardea exstantis petissent, non prius Veios ad accipiendam exercitum iret, quam de

Dic:

Lictatura sua omnia solenni iure acta comperisset. Magnificus Camilli Veientanus triumphus, egregia Gallica victoria; sed ista cunctatio longè admirabilior. Multo enim, multoque seipsum, quam hostem superare operosius est: nec aduersa præpropera festinatione fugientem, nec secunda effuso gaudio apprehendentem:

Par turio moderatione Marcius Rutilus Censorius. Iterum enim censor creatus, ad concionem populum vocatum quam potuit grauissima oratione corripuit, quod eam potestatem bis sibi detulisset, cuius maiores, quia nimis magna uideretur, tempus, coarctandū iudicassent.

Uterque rectè, & Censorius, & populus: alter enim, ut moderatè honores crederent, præcepit: alter se moderato credidit.

Age, L. Quinctius Cincinnatus qualem consule egit: cū honorè eius Patres concipiti conuare uellent non solū propter illius egregia opera, sed etiā quod populus eosq̄ tribunos in proximi annū creare conabatur, quorum neutrum iure fieri poterat: utrumque discussit, senatus omni studium inhibendo, & tribunos

uere-

verecundia suæ exemplum sequi cogendo ita vnus in causa tuit, vt amplissimus ordo populusque tutus, esset ab iniusti facti reprehensione.

Fabius vero Maximus cum à se quinquies, & a patre, auo, proauo, maioribusq; suis saepenumero consularum gestum animaduerteret: comitijs, quibus filius eius summo consensu consul creabatur, quam potuit constanter cum populo egit, vt vacationem aliquando huius honoris Fabiæ genti daret: non quod filij virtutibus distuderet (erat enim illustris) sed ne maximum imperium in vna familia continuaretur. Quid hac moderatione valentius, aut efficacius; quæ etiam patrios affectus, qui potentissimi habentur, superauit.

Non demit maioribus grata mens ad premia superiori Africano exoluenda; siquidem maxima eius merita paribus ornamentis decorare conati sunt. Voluerunt illi ista tuas in comitio, in rostris, in curia, in ipsâ denique Iouis Optim. Maxim. sella ponere: voluerunt imaginem eius, triumphali ornatu indutam, Capitolinis

linis puluinaribus applicare: veluerunt ei
 continuum per omnes vitæ annos consu-
 latum, perpetuamque dictaturam tri-
 buere. Quorum tibi nullum, neque ple-
 biscito dari, neque senatusconsulto de-
 cerni patiendò, penè tantum in recusan-
 dis honoribus se gessit, quantum gesserat
 in emerendis. Eodem robore mentis cau-
 sam Annibalis in senatu protexit, cum
 cum ciues sui missis legatis tanquam se-
 ditiones apud eos mouerem accusarent:
 Adiecit quoque non oportere Patres conf-
 criptos se reip. Carthaginiensium interpo-
 nere: altissimamq; moderatione alterius sa-
 luti cõsuluit, alterius dignitati; victoria te-
 nus, vtriusque hostem egisse contentus.

At M. Marcellus, qui primus, & Anni-
 balem vinci, & Syracusas capi posse do-
 cuit: cū in cõsulatu eius Siculi de eo ques-
 tum in urbem venissent, nec senatum vi-
 la de re habuit, quia collega Valerius Læ-
 pinus fortè aberat, ne ob id Siculi inquerẽ
 do timidiores essent: At vt is rediit, vitro
 de his admitendis retulit, querentesque
 de se patienter sustinuit. Iustos etiam à
 Leuino discedere temanere, vt suę de-

210 VALER, MAXIM. LIB. IIII:
ferfioni intereffent, coegit: Ac deinde
vtraque parte perorata, etiam exceden-
tes curia, fubfecutus eft; quo liberius fe-
natus fententiam ferret. Improbatis quo-
que eorum querelis, fuplices, & orantes
vt ab eo inclientelam reciperentur, cle-
menter excepit: Super hæc Siciliam forti-
tus, eam prouinciam collegæ cefsi. To-
ties laudatio Marcelli variari potef, quo-
ties nouis ipfe gradibus moderacionis ad-
uerfus focios vius eit.

Quam Tib. etiam Gracchus admirabi-
lem fe exhibuit! Tribunus enim piebis,
cum ex profefio inimicitias cum Africa-
no, & Afiatico Scipionibus gereret, & Afia-
ticus iudicata pecuniæ fatidare non po-
fet, atque ideo a confule in vincula publi-
ca duci iuffus effer, appellaretque colle-
gium tribunorum, nullo volente interce-
dere, fecelfit à collegis, decretumque cõ-
pofuit: Nec quifquam dubitauit, quin eo
feribendo, irati hoftis aduerfus Afaticum
verbis vfurus effer. At is primum iurauit
fe cum Scipionibus in gratiam non redif-
fe, deinde tale decretum recitauit: Cum
L. Cornelius Scipio die triumphi fui ante
cur-

currum aëtos hostium duces in carcerem coniecero, indignum, & alienum à maiestate populi Rom. videri eodem ipsum duci: Itaque id non se passurum fieri. Libenter tunc opinionem suam populus Rom. à Graccho deceptam cognouit, moderationemque eius debita laude prosecutus est.

C. quoque Claudius Nero inter cetera præcipuæ moderationis exēpla numerandus est. Liviij Salinatoris in Asdrubale opprimēdo gloriæ particeps fuerat: attamen eum triūphantē equo sequi, quā triūpho, quem ei senatus æquè decreuerat, vti maluit; quia res in prouincia Salinatoris gesta fuerat. Sine curru ergo triumphauit, eo quidē clarius, quod illius victoria tantum modo laudabatur, huius etiam moderatio.

Ne Africanus quidem posterior nos de se tacere patitur: Qui censor, cum lustrum conderet, inque solito fieri sacrificia scriba ex publicis tabulis solenne ei precationis carmen præiret; quo dii immortales, vt populi Rom. res meliores amplioresque facerent regabantur: Satis,

inquit, bonæ ac magnæ sunt: itaque precor, ut eas perpetuo incolumes seruent. Ac protinus in publicis tabulis ad hunc modum carmen emendari iussit. Quæ votorum verecundia deinceps censores in condendis lustris vti sunt. Prudenter enim sensit tunc incrementum Romano imperio petendum fuisse, cum intra septimum lapidem triumphum quærebantur: Maiorem autem totius terrarum orbis partem possidenti, ut ab idem et quicquam ultra appetere; ita abundè felix, si nihil ex eo, quod obtinebat, amitteret. Neque alia eius in censura moderatio pro tribunali apparuit. Centurias recognoscens equitum, postquam C. Licinium sacerdotem citatum processisse animaduertit: dixit se scire illum verbis conceptis perierasse. Proinde si quis eum accusare vellet, vltimum testimonio suo: sed nullo ad id negotium accedente, Traduc equum, inquit Sacerdos, ac lucri tac censoriam notam: ne ego in tuam personam, & accusatoris, & testis, & iudicis partes egisse videar.

Quod animi temperamentum etiam
in

in Q. Scævola excellentissimo viro adnotatum est. Testis namque in reum productus, cum id respondisset, quod salutem periclitantis magnopere laeturum videbatur, discedens adiecit, ita sibi credi oportere, si & alij idem assenerassent: quoniam vnus testimonio aliquem credere pessimi esset exempli: Et religioni igitur suæ debitam fidem, & communi vtilitati salubre consilium reddidit.

Sentio quos cives, quæve facta eorum, ac dicta quam angusto ambitu orationis amplectar. Sed cum magna, & multa breuiter dicenda sint de claritate excellentibus viris, sermo infinitis personis, rebusque circumfusis, vtrumque præstare non potest. Itaque propositi quoque nostri ratio non laudanda sibi omnia, sed recordanda sumpsit. Qua propter bona cum venia duo Metelli, Macedonicus & Numidicus maxima patriæ ornamenta, stric- tim se narrari patientur. Accerrimè cum Scipione Africano Macedonicus dissen- serat, eorumque ab æmulatione virtutis profecta contentio, ad graues testataeque inimicitias progressa fuerat. Sed cum in-

teremptum Scipionem conclamari audisset, in publicum se proripuit, mæstoque vultu & voce consula. Concurrite, concurrere inquit cives, mœnia Urbis nostræ eueria sunt: Scipioni enim Africano intra suos penates quiescenti nefaria vis illata est. O Remp. pariter Africani morte miseram, & Macedonici tam humana, tamque civili lamentatione felicem! eodem enim tempore, & quantum amisisset principem, & qualem haberet, recognouit. Idem filios suos monuit, vt funebri eius lecto humeros subijcerent, atque huic exequiarum, illum honorem vocis adiecit, Non fore, vt postea id officium ab illis viro maiori præstari posset. Vbi illa tot in curia iurgia: vbi tam multæ pro rostris altercationes: vbi maximorum ducum, & ciuium tantorum togata prælia: Omnia nimiram ista præcipua veneratione prosequenda deleuit moderatio.

Numidicus autem Metellus populari factione patria pulsus in Asiam secessit: in quâ cum ei fortè ludos Trallibus spectanti literæ redditæ essent, quibus scriptum erat, maximo senatus, & populi con-

sen-

CAP. I. DE ANIMI MODERAT. 221
sensu reditum illi in Urbem datum, non
è theatro prius abiit, quam spectaculum
ederetur: non lætitiã suã proximè se-
dentibus vlla ex parte patefecit, sed iun-
ctum gaudium intra se continuit. Eun-
dem constat pari vultu, & exulem fuis-
se, & restitutum, adeo moderationis be-
neficio, medius semper interfecundas, &
aduersas res, animi firmitate versatus
est.

Tot familijs in vno genere laudis enu-
meratis, Portium nomen velut ex pers lu-
iulæ gloriæ silētiõ ne prætervndē: Negat
fieri debere posterior Cato, non patuo
summæ moderationis filius indicio. Cy-
priacam pecuniam maxima cum diligen-
tia & sanctitate in urbem deportauerat:
cuius ministerij gratia, senatus relatio-
nem interponi iubebat, vt Prætoris co-
mitijs extra ordinem ratio eius habere-
tur. Sed ipse id fieri passus non est, iniquū
esse affirmans quod nulli alij tribueretur,
sibi decerni. Ac nequid in persona sua no-
uaretur, campestem experiri temerita-
tem, quam curiæ beneficio vti, satius ei-
se duxit.

Ad externa iam mihi exempla transire conanti, M. Bibulus vir amplissima dignitatis, & summis honoribus functus, manus iniecit: Qui cum in provincia Syria moraretur, duos egregie indolis filios suos a Gabinianis militibus occisos esse cognouit. Quorum interfectores ad eum victos regina Cleopatra misit, ut grauissima cladis ultionem arbitrio suo exigeret: At ille obiato beneficio, quo nullum maius iugenti tribui potuerat, dolorem moderationi cedere coegit; carnificesque sanguinis sui, intactos euestigio ad Cleopatram reduci iussit: dicendo, potestatem huius vindictæ non suam, sed Ienatus esse debere.

EXTERNA.

Tarentinus Architas, dum se Pythagoræ præceptis Metaponti penitus immergit, magno labore, longoque tempore solidum opus doctrinæ complexus, postquam in patriam reuertitur, ac rura sua reuisere coepit: animaduertit negligentia villici corrupta, & perditâ: intuent
que

que malè meritum: Sumpſiſſem, inquit, à te ſupplicium, niſi tibi iratus eſſem: Maluit enim impunitum dimmittere, quàm propter iram grauius iuſto punire.

Nimis liberalis Architzæ moderatio, Platonis temperatio: nam cum aduerſus delictum ſerui vehementiùs exarſiſſet, veritus ne ipſe modum vindictæ deſpicere non poſſet, Speuſippo amico caſtigatio- nis arbitrium mandauit; deforme ſibi futurum exiſtimans, ſi commiſiſſet, vt pa- rem reprehensionem culpa ſerui, & ani- maduerſio Platonis mereretur. Quo mi- nus miror, quod in Xenocrate diſcipulo ſuo tam conſtanter moderatus fuit. Au- dierat eumde ſe multa impiè locutum: ſi- ne vlla cunctatione criminationem reſ- puit. Inſtabat certo vultu index, cauſam quærens, cur ſibi fides non haberetur: adiecit, non eſſe credibile, vt quem tan- to opere amaret, ab eo inuicem non dilige- retur. Poſtremo cum ad iuſſurandum ini- micitijs ferentis malignitas conſugiſſet, ne de periurio eius diſputaret, affirmavit numquam Xenocratem illa dicturum fuiſſe, niſi ea dici expedire ſibi iudicaſſet.

Non

Non in corpore mortali, sed in arce cœlesti, & quidem armatum animum eius, vitæ stationem putes perregisse, humanorum vitiorum incurtus à se inuicta pugna repulsum, cunctoque virtutis numeros altitudinis lætæ sinu clauos custodientem.

Nequaquam Platoni literarum commendatione par Syracusanus Dion: sed quod ad præstandam moderationem attinet, vehementioris experimenti. Patria pulus à Dionysio tyranno, Megaram petierat: vbi cum Theodorum principem eius vrbs domi conuenire vellet, neque admitteretur, multum diuque ante fores retentus, comiti suo. Patienter hoc ferendum est, ait: forsitan enim. & nos cum in gradu dignitatis nostræ essemus, aliquid tale fecimus. Qua tranquillitate consilij, ipse sibi conditionem exilij placidiorem reddidit.

Thrasylbulus etiam hoc loci apprehendendus est: qui populum Atheniensem XXX. tyrannorum læuitia sedes suas relinquere coactum, dispersamque, & vagam vitam miserabiliter exigentem, ani-
mis

mis pariter, atque armis confirmatum, in patriam reduxit. Insignem deinde restitutione libertatis victoriam clariorem aliquanto moderationis laude fecit. Plebiscitum enim interposuit, ne qua præteritarum rerum mentio fieret: hæc obliuio, quàm Athenienses *amissionem* vocant, concussam, & labentem ciuitatis statam, in pristinum habitum reuocauit.

Non minoris admirationis illud: Stasippus Tegeates, hortantibus amicis, vt grauem in administratione reipublicæ æmulum, sed alioqui probum & ornatum virum, qualibet ratione, vel tolleret, vel summoueret, negauit se facturum, nequem in tutela patriæ bonus ciuis locum obtineret. malus, & improbus occuparet: seque potius vehementi aduersario urgeri, quàm patriam egregio aduocato cedere præoptauit.

Pittaci quoque moderatione pectus instructum, qui Alcæum poëtam, & amaritudine odij & viribus ingenij aduersus se pertinacissimè vsurpantem tyrannidem à ciuibus delatam adeptus, tantummodo quid in opprimendo posset, admonnit.

Huius viri mentio subiicit, ut de septem sapientium moderatione referam. A piscatoribus in Milesia regione verriculum trahentibus, quidam iactum emerat Extracta deinde magni ponderis aurea mensa Delphica, orta controuersia est: illis piscium se capturam vendidisse affirmantibus, hoc fortunam tractus se emisse dicente. Qua conditione propter nouitatem rei, & magnitudinem pecuniae: ad vniuersum eius ciuitatis populum delata, placuit Apollinem Delphicum consuli, cuiusnam adiucari mensa deberet. Deus respondit, illi esse dandam, qui sapientia ceteros praestaret, his verbis:

Ille ferat tripodem sophia, qui excesserit omnes.

Tum Milesij consensu Thaleti mensam dederunt: ille cessit eam Bianti, Bias Pittaco, is protinus alij: deincepsque per omnium septem sapientium orbem, ad vltimum, ad Solonem peruenit: Qui, & titulum amplissimae sapientiae, & praemium ad ipsum Apollinem transfudit.

Atque ut Theopompo quoque Spartanorum regi moderationis testimonium

reddamus : cum primus instituisset , ut Ephori Lacedæmone crearentur , ita futuri regis potestati oppositi , quemadmodum Romæ consulari imperio trib. pl. sunt obiecti : atque illi vxor dixisset , id egisse illum , ut filijs minorem potestatem relinqueret : Relinquam , inquit , sed diuturniorem. Optimè quidem : ea enim demum tuta est potentia , quæ viribus suis modum imponit. Teopompus igitur legitimis regnum vinculis constringendo , quo longius à licentia retraxit , hoc propius ad beneuolentiam ciuium admouit.

Antiochus autem à L. Scipione ultra Taurum montem imperij finibus summotus , cum Asiam prouinciam , vicinasque ei gentes amisisset : gratias agere pop. Rom. non dissimulanter tulit , quod nimis magna procuratione liberatus , modicis regni terminis vteretur. Et sanè nihil est tam præclarum , aut tam magnificum , quod non moderatione temperari desideret :

CAP. II. DE RECONCILIATIONE.

Quæ quoniam multis, & claris auctoribus illustrata est, transgrediamur ad egregium humani animi ab odio ad gratiam deflexum; & quidem eum lato stylo prosequamur. Nam si placidum mare ex aspero, cœlumque ex nubilo serenum hilari aspectu sentitur, si bellum pace mutatum plurimum gaudij affert: offensarum etiam acerbitas depecta candida relatione celebranda est.

M. Amilius Lepidus bis consul, & Pontifex Maxim. splendorique honorum par gravitate vitæ, diutinas, ac vehementes inimicitias cum Fulvio Flacco eiusdem amplitudinis viro gessit. Quas, ut simul censores renuntiati sunt, in campo deposuit, existimans non oportere eos privatis dijs dissidere, qui publicè summa iuncti essent potestate. Id iudicium animi eius, & præsens ætas comprobavit, & nobis veteres Annalium scriptores laudantem tradiderunt.

Sicuti Livi quoque Salinatoris finien-
daram

darum simultatum illustre consilium ignotum posteritati esse noluerunt: is namque etsi Neronis odio ardens in exilium profectus fuerat, testimonio eius precipuè affictus, tamen postquam eum inde reuocatum ciues collegam illi in consularatu dederunt, & ingenij sui, quod erat acerrimum, & iniuriæ, quam grauissimam acceperat, obliuisci sibi imperauit. Ne si dissidente animo confortium imperij usurpare uoluisset, pertinacem se exhibendo inimicum, malum consullem ageret: Quæ quidem mentis ad tranquilliorum habitum inclinatio, in aspero, ac difficili temporum articulo plurimum salutis Vrbi, atque Italiae attulit: quia pari virtutis impetu confisi, terribiles Pœnicas vires contuderunt.

Clarum etiam in Africano superiore, ac Ti. Graccho depositarum inimiciarum exemplum. Siquidem ad cuius mensæ iacra, odio dissidentes venerant, ab ea, & amicitia, & affinitate iuncti discesserunt: Non contentus enim Scipio auctore senatu, in Capitolio, Iouis epulo cum Graccho concordiam communicasse, filiam

queque ei Corneliam protinus ibi despondit.

Sed huiusce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui cum in consulatu suo Vrbe expulerat. Idemque P. Vatinius dignitati suæ semper infestum, duobus publicis iudicijs tutatus est, ut sine vilo crimine leuitatis, ita cum aliqua laude. Quia speciosius aliquanto iniuriæ beneficijs vincuntur, quam mutui odij pertinacia pensantur.

Ciceronis autem factum adeò visum est probabile, ut imitari id ne inimicissimus quidem illi P. Pulcher dubitauerit: qui incesti crimine à tribus Lentulis accusatus, vnum ex his ambitus reum patrocínio suo protexit. Atque in animum induxit, & iudicem, & Prætorem, & Vestæ adem intruens, amicum Lentulo agere: inter quæ ille salutem eius fædo crimine obtinere cupiens, hostili voce perorauerat.

Caninius autem Callus reum pariter, atque accusatorem admirabilem egit, &

C. Au-

CAP. III. DE ABST. ET CONT. 231

C. Antonij, quem damnauerat, filiam in matrimonio ducendo, & M. Colonium, à quo damnatus fuerat, rerum suarum procuratorem habendo.

Cælij vero Rufi, vt vita inquinata, ita misericordia, quam Q. Pompeio præstitit, probanda: cui à se publica quæstione prostrato, cum mater Cornelia fideicommissa prædia non redderet, atque iste auxilium suum literis implorasset; pertinacissimè absenti adfuit. Recitauit, & eius epistolam iudicio vltimæ necessitatis indicem, qua impiam Cornelie avaritiam subuertit; factum propter eximiam humanitatem, ne sub Cælio quidem auctore repudiandum.

CAP. III. DE ABSTINENTIA, ET
CONTINENTIA.

Magna cura, præcipuoque studio referendum est, quanto pere libidinis & avaritiæ futuri similes impetus ab illustrium virorum pectoribus, consilio, ac ratione summoti sunt. Quia demum ij penates, ea ciuitas, id regnum æterno in gradu fa-

Q

cile

cilè steterit; vbi minimum vitium verè
 ris pecuniæ; ne cupido sibi vindicauerit.
 Nam quò ista generis humani certissimæ
 pestes penetraverint, ibi iniuria domina-
 tur, infamia flagrat. Quibus longius relic-
 tis, contrarios tam ditis vitij, mores com-
 memoramus.

Quartum, & vicefirum annum agens
 Scipio, cum in Hispania Carthagine op-
 pressa, maioris Cartaginis capiendæ sum-
 ptu et auspiciâ multorumque obliides, quos in
 ea vrbe Pœni clausos habuerant, in suam
 potestatem redegit, eximie inter eos
 formæ virginem, ætatis aultæ, & iuue-
 nis & caelebs, & victor, postquam compe-
 rit in ultri loco inter Celtiberos natam,
 nobilissimæque gentis eius Insubili dei-
 poniam, accensis parentibus, & sponso
 inuiolatam tradidit. Aurum quoque,
 quod pro redemptione puellæ allatum
 erat, summæ dotis adiecit. Qua conti-
 nentia ac munificentia indibilis obliga-
 tus, Celtiberorum animos Romanis ap-
 plicando, meritis eius gratiam debitam
 reuulit.

Verum vt huius viri abstinentiæ testis
 His-

Hispania, ita M. Catonis Epitos, Achaia, Cyclades insulae, maritima pars Aegae, prouincia Cypros, Unde cum pecuniae de portanda ministerium sustineret, tã auersum animum ab omni Venere quã à lucro habuit, in maxima vtriusque intemperantiae versatus materia: Nam, & regiae diuitiae potestate ipsius continebantur, & fertilissimae deliciarũ tot egregiae vrbes, necessaria totius navigationis diuerticula erãt. Atque id Minatius Rufus Cypriacae expeditionis fidus comes, scriptis suis significat: Cuius testimonium nõ amplector: proprio enim argumento laus ista nititur, quoniam ex eode natura vtero, & continentia nata est. & Cato.

Drusum etiam Germanicam eximiam Claudiae familiae gloriae, patriaeque rarum ornamentum, & quod super omnia est, operum suorum pro habitu, aetatis magnitudine, vitrico pariter, ac fratri Augustis duobus reipub. diuinis oculis in ritice respondente, cõstitit vltam Veneris intra coniugis caritatem clausum tenuisse, Antonia quoque femina laudibus vigilentem familiae suae claritatẽ supergressa,

amorem mariti egregia fide pensauit: quæ post eius excenium, forma & ætate florens, cubiculum locus pro coniugio habuit: in eodēque toro alterius adolescentiæ vigor extinctus est, alterius viduitatis experientia consenuit. Hoc cubiculum talibus experimentis summam imponat.

Deinceps ex ijs vocemus, quorum animus aliquo in mometo ponēdi pecuniam nunquam vacauit. Cn. Marcius patritiæ gentis adolescens, Anci regis clara progenies, cui Corioli Volticorum oppidum captum cognomen adiecit, cum editis conspicuæ fortitudinis operibus a Postumo Cominio consule, accurata oratione apud milites laudatus, omnibus donis militaribus & agri, C. iugeribus & decē captiuorum electione, & totidē ornatis equis, centenario bouum grege, argētoque quantum sustinere valuisset, donaretur: nihil ex his præter vnius prospitis captiui salutem, equumque, quo in acie vteretur, accipere voluit. Qua tam circumpecta animi moderatione, nescias vtrum maiore cum laude præmia meruerit, an reiecerit.

MV. autem Curius exactissima norma Romanæ fragalitatis, idemque fortitudinis perfectissimum specimen. Samnitium legatis agresti se in scamno assidentem feco, atque ligneo catillo cœnantem (quales epulas, apparatus indicio est) spectandum præbuit. Ille enim Samnitium diuitias contempsit Samnites eius paupertatem mirati sunt. Nam cum ad eum magnam auri pondus publicè missum attuissent, benignis verbis inuitatus, ut eo uti vellet, vultum risu soluit, protinusque; Superuacua, inquit, ne dicam inepta, legationis ministri, narrate Samnitibus MV. Curium malle locupletibus imperare, quam ipsum fieri locupletem: ad què istud ut preciosum ita malo hominum excogitatum munus referrote, & mementote me, nec acie vinci, nec pecunia corrumpi posse.

Idem cum Italia Pyrrhum regem exegisset, nihil omnino ex præda regia, quæ exercitum urbemque dirauerat, attigit. Decretis etiam à senatu septenis iugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum non

excessit: parum idoneum reip. ciuem existimans, qui eo quod reliquis tribueretur, contentus non esset.

Idem sentit: Fabricius Luscinus, honoribus, & auctoritate omni ciue temporibus ius maior, censu par vnicuique pauperissimo: qui a Samnitibus, quos vniuersos in clientela habebat, decem aris, & quinque pondo argenti, totidemque seruos sibi missos, in Samnium remisit, continentiae suae beneficio, sine pecunia praedictis, sine usufructu familiae abunde committatus: quia locupletem illum faciebat non multa possidere, sed modica desiderare. Ergo domus eius, quae maxime dicitur aere, & argento, & mancipijs Samnitiuum vacua, ita gloria ex his contemptis parua, reuerentia fuit. Consontaneae repudiatis donis Fabricij veta extiterunt: legatus enim ad Perrium profectus: cum apud eum Cyneam Thessalum narrantem audisset, quendam Atheniensem clarum sapientia, suadere, ne quid aliud homines quam voluptatis causa facere vellent: pro mense eam vocem accepit, continuo iue Pyrrho, & Samnitibus istam sapientiam depre-

precatus est. Licet Athenæ doctrina sua gloriantur, vir tamen prudens, Fabricij detestationem, quam Epicuri maluit præcepta: quod euentus quoque indicauit. Nam quæ vrbs voluptati plurimum tribuit imperiū maximū amittit: quæ labore delectata est, occupauit: Et illa libertatē tueri nō valuit, huc etiam donare potuit.

Curij, & Fabricij Q. Elium Tuberonem cognomine Catam discipulum fuisse merito quis existimauerit: cui consolatū gerenti, cum Aetolorum gens omnis vsus vasa argentea magnopondere, & exquisita arte fabricata per legatos mississet, qui superiori tempore gratulandi causa ad eum profecti reuoluerant, scitilia se in eius mensa vasa vidisse monitos, nō continentię quali paupertati incurrendum putarent, eam suis sarcinis abire iussit. Quam bene Aetolicis domestica prætulerat, si fragilitatis eius exemplum posterior atas sequi voluisset! Nunc quot euentū est: a seruis vix impetrari potest ne eā supellectilem tattiāiant, qua tunc conuulvi non erubuit.

At Petse rege denictō Paullus, cum Macedo-

Q+

do-

denicis opibus veterem, atque hereditariam vobis nostræ paupertatem eò usque satiasset, ut illo tempore primum populus Rom. tributi præstandi onere se liberaret. penates suos nulla ex parte locupletiores fecit. Præclare secum actum existimans, quod ex illa victoria alij pecuniam ipse gloriam occupasset.

Atque huic animi eius iudicio Q. Fabius Curges, Cn. Fabij Pictores, Q. Ogulnius subscriperunt: qui legati a Ptolemaum regem missi, munera, quæ ab eo priuatim acceperant, in ararium, & quidem prius, quam ad senatum legationem referrent detulerunt: de publico scilicet ministerio nihil cuiquam præter laudem bene administrati officij, accedere debere iudicantes. Iam illud humanitatis senatus, & attentæ maiorum disciplinæ iudicium est, data sunt enim legatis, quæ in ararium reposuerant, non solum patrum conscriptorum decreto, sed populi permisso, eaque legatis quæstorès prompte vnicuique distribuerunt. Ita in iisdem Ptolemæi libera iras, legatorum abstinentia, Senatus ac populi Romani æquitas

tas debitam probabilis facti portionem obtinuit.

Fabiorum, & Ogulnij continentia Calpurnium Pisonem in consimili genere laudis æmulum fuisse res ipsa documento est. Consul graui fugitiuorum bello à se liberata Sicilia, eos, quorum præcipua opera usus fuerat, imperatorio more donis prosequeretur: Inter quos filium suum locis aliquot præliatum fortissimè, titulo trium librarum aureæ coronæ decorauit; præliatus non oportere à magistratu è publica pecunia erogari, quod in ipsius domum rediturum esset: tantumque ponderis se testamento adulescenti legaturum promisit: vt honorem publicè à duce, pretium à patre priuatim acciperet.

Age si quis hoc seculo vir illustris pellibus hædinis pro stragulis utatur, tribusque seruis comitatus Hispaniam regat, & quingentorum assium sumptu transmarinam provinciam petat eodem cibo eodemque vino, quo nautæ, vti contentus sit, nonne mirabilis existimetur? At qui ista patientissimè superior Cato tolerauit,
quia

quia illum grata frugalitatis consuetudo, in hoc genere vitæ, cum summa quæcedente continebat.

Mu tum à præfca continentia spatio annorum posteriori cato di cedit, vt pote in ciuitate iam diuite, & lauitia gaudente natus; is tamen cum bellis ciuilibus intereflet, filium secum trahens, duodecim seruos habuit numero pures, quam superiorum diuersis moribus pauciores.

Exultat animus maximeram viro rum memoriam percurrrens. Scipio Emilianus post duos inelytos consulatus, totidemque sua præcipuæ gloriæ triumphos, septem seruis sequentibus officio legationis functus est. Et puto Carthaginis, ac Numantia spolijs comparare plures potuerat; nisi operum suorum ad se laudem, manubias ad patriam redundare maluisset. Ita, ne cum per locios, & exteras gentes iter faceret, non mancipia eius, sed victoriæ numerabantur: nec quantum auri & argenti, sed quantum amplitudinis pondus secum ferret, aestimabatur.

Continentia verò etiam in vniuerse

plebis animis sæpenumero cognita est, sed abundè erit, longè inter se distantium seculorum, duo ex his exempla retulisse, Pyrrhus impetus sui terrore soluto, ac iam t. p. roticis armis languentibus beneuolentiam populi Romani mercari, quia virtutem debilitate nequiuerat, cupiens penè totum regiarum opum apparatus in urbem nostram transfulerat. Ceteram cum, & magni pretij, & varij generis à legatis eius tam virorum quàm feminarum apta viui munera circa domos ferrentur; nulla cuiquam dono ianua patuit. Tarentinaeque petulantiae an motus magis quàm efficax defensor, haud scio maiore cum gloria huius urbis moribus, quàm armis repulsius sit. In illa quoque procella, quam C. Marius, & L. Cinna reipub. indixerant, abstinentia populi Romani misifica confecta est. Nā cū à se proscriptorum penates vulgi manibus diripiendos obiecerent, inueniri potuit nemo qui è ciuili iactura praeda peteret. Unus enim qui se ab his perinde, ac à sacris aedibus abstinuit. Quae quidè tā misericors continentia plebis, tacitum crudelium victorum conuitia fuit.

E X T E R N A.

Ac ne eiusdem laudis commemorati-
onem externis inuideamus : Pericles
Atheniensium princeps, cum tragediarum
scriptorem Sophoclem in Prætura colle-
gam haberet, atque is publico officio vnà
districtus prætereuntis ingenui paeri for-
mam impensioribus verbis laudasset: in-
temperantiam eius increpans, dixit: Præ-
tori non solum manus à pecuniæ lucro,
sed etiam oculos à libidinoso aspectu cō-
tinentes esse debere.

Sophocles autem ætate iam senior,
cum ab eo quidam quæreret, an etiam-
num rebus Veneris vteretur. Dij melio-
ra, inquit. Libenter enim istinc tanquam
ex aliqua furiosa profugii dominatio-
ne.

Æquè abstinentis senectæ Xenocratem
fuisse accepimus, cuius opinionis nō par-
ra fides erit narratio quæ sequitur. Phry-
ne nobile Athenis scortum iuxta eum vi-
no grauem in peruigilio accubuit,
pig-

pignore cum quibusdam iuuenibus posito, an temperantiam eius corrumpere posset: Quam nec tactu nec sermone aspernatus, quoad voluerat in sinu suo morari irritam propositi dimisit. Factum sapientia imbuti animi abstinens; sed meretriculæ quoque dictum per quam facetum. Deridentibus enim se adolescentibus, quia tam formosa tamque elegans potius senis animum illecebris pellicere non potuisset, pactumque victoriae pretium flagitantibus: de homine se cum ijs, non de statua pignus poluisse, respondit. Potestne hac Xenocratis continentia à quoquam magis verè, magisque propriè demonstrari quam ab ipsa meretricula expressa est? Phryne puichritudine sua, nulla ex parte constantissimam eius abstinenciam labefecit. Quid rex Alexander? an diuitijs eum quaterere potuit? ab illo quoque statuam, & quidem æquè frustra tentatam putes. Legatos ad eum cum aliquot talentis miserat, quos in Academiam perducros, solito sibi, id est, modico apparatu, & admodum paruulis copijs excepit. Postero die interrogantibus, cui nam adnumera-

rari pecuniam veller: Quid vos inquit, hesternâ cœna non intellexistis ea me non indigere? Ita rex philosophi amicitium emere voluit. Philosophus regi suam vendere noluit.

Alexander verò cognomen inuicti affectus, continentiam Diogenis Cynici vincere non potuit. Ad quem, cum in sole sedentem accessisset, hortareturque, ut si qua sibi vellet præitari, indicaret: quemadmodum erat increpide collocatus, sordidæ appellationis, sed robustæ vitæ præstantiæ: Mox, inquit, de ceteris interrim à sole mihi velim non obites. Quibusve: bis illa nimirum inhaesit sententia: Alexander Diogenis gradu suo diuitijs pel-lere tentat; ceterius Dariam armis. Idem Syraculis, cum olera ei lauanti Aristippus cixisset; si Dionysium adulare velles, ista non esses. Imo, inquit, si tu ista esse velles, non adulares Dionysium.

CAP. IIII. DE PAUPER TATE LAUDATA.

Maxima ornamenta esse matronis
liberos, apud Pomponium Rufum
Cels

Collectorum libro sic inuenimus; Cornelia Gracchorum mater, cum Campana matrona, apud illam hospita, ornamenta sua illo seculo pulcherrima ostenderet: traxit eam sermone, quousque è schola redirent liberi: Et hæc, inquit, ornamenta mea sunt. Omnia nimitum habet, qui nihil concupiscit: eo quidem certius, qui in qui cuncta possidet: Quia dominium rerum collabi solet, bonæ mentis viurpationem nullum tritioris fortunæ recipit incursum. Itaque quorsum attinet aut diuitias in prima felicitatis parte, aut paupertatem in vitimo miseriam statu ponere? cui & illarum frons hilaris multis inuis amantudinibus sit referta: & huius horridior aspectus solidis, & certis bonis abundet. Quod melius perferens, quam verbis representabitur.

Regio imperio propter nimiam Tarquinij superbiam finiro, consulatus initium Valerius Poplicola cum Iunio Bruto auspiciatus est. Idemq; postea tres consulatus acceptissimos populo Romano gessit, & plurimorum, ac maximorum operum prae-textu, titulum imaginum suarum amplificauit:

uit: cum interim factorum illud columnen patrimonio ne ad exequiarum quidem impensam sufficiente decessit: ideoque publica pecunia ductæ sunt. Non attinet vltiore disputatione tanti viri paupertatem scrutari: abundè enim patet, quid viuis possederit, cui mortuo lectus funebri & rogos defuit.

Quanta amplitudinis Aggripam Menenium fuisse arbitremur, quem senatus, & plebs pacis in ter te faciendæ auctorem legit: Quantus scilicet esse debuit arbiter publicæ salutis. Hic nisi à populo collatis in capita sextantibus funeratus esset, ita pecuniæ inops decessit, vt sepultura honore caruisset. Verùm idcirco perniciofa seditione diuidua ciuitas manibus Aggripæ in vnum contrahi voluit: quia eas pauperes quidem, sed sanctas animaduertat: Cuius vt superstitis nullum fuit, quod incensum deferretur; ita, & extincti, hodieque amplissimum est patrimonium Romana concordia.

In C. vero Fabricij, & Q. Æmilij Papi principum seculi sui domibus argentum fuisse confitear, oportet: vterque enim

patellam deorum, & salinum habuit. Sed eo lautior Fabricius, quod patellam suam corneo pediculo sustineri voluit. Papus quoque satis animose qui cum hereditatis nomine ea accepisset, religionis causa ab alienanda non putauit.

Illi etiam prædiuites, qui ab aratro accersabantur, ut COSS fierent, voluptatis causa sterile, atque æstuosissimum Pupinæ solum verfabant: deliciarumque ignari, vastissimas glebas plurimo cum sudore dissipabant: Imo verò quos pericula rei imperatores asserebant, angustiae rei familiaris (quid cesso proprium nomen veritati reddere?) bubulcos fieri cogebant.

Atilium autem, qui ad eum accersendam à senatu missi erant ad imperium populi Rom. suscipiendum, semina spargentem viderunt: sed illæ rustico opere attritæ salutem publicam stabilierunt: ingentes hostium copias pestuudederunt. Quæque modo arantium boum iugum texerant, triumphalis currus habenas retinuerunt: nec fuit ijs robore æburneo scipione deposito, agrestem si-

nam aratri reperere. Potest pauperes consolari Atilius, sed multo magis docere locupletes, quam non sit necessaria solida laudis cupidini imminens anxia diuitiarum comparatio.

Eiusdem nominis, & sanguinis Atilius Regulus primi Pnnici belli gloria cladesque maxima: cum in Africa intolentissima Carthaginis opes crebris victorijs contunderet, ac prorogatum sibi ob benefastas res in proximum annum imperium cognosset, consulibus scripsit: villicum in agello, quem septem iugerum in Pupinia habebat mortuum esse, occasionemque nactum merceuarium, amoto inde rustico instrumento discessisse. Ideoque petere, ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset unde vxor, ac liberi sui alerentur. Quae postquam senatus à COSS. accepit, & agrum Atilij illico colendum locari, & alimenta coniugi eius ac liberis resque, quas amiserat, redimi publice iussit. Tanti aratio nostro virtutis Atilianae exemplum, quo omnis aetas Romana gloriabitur, stetit.

Equè magna laetitia L. Quinctij

Quintij

Cincinnati fuerunt : septem enim iugera agri possedit : ex hisque tria, quæ pro amico ad ararium obsignauerat, multa nomine amisit. Prænam quoque pro filio Cæsone, quod ad causam dicendam non occurrisset, huius agelli reditu soluit. Et tamen ei quatuor iugera aranti, non solum dignitas patris familiæ constitit, sed etiam dictatura delata est. Anguste se habitare nunc patat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.

Quid Ælia familia, quam locuples sexdecim eodem tempore Ælij fuerunt, quibus vna domuncula erat eodem loci, quo nunc sunt Mariana monumenta : & vnus in agro Veiente fundus, minus multo cultores desiderans, quam dominos habebat. Inque Maximo, & Flaminio spectaculi locus, quæ quidem loca ob virtutem publicè donata possidebant.

Eadem gens nullum ante scrupulum argenti habuit, quam Paulus Perse rege deuicto, Q. Ælio Tuberoni genero suo quinque pondo argenti, ex præda donaret. Taceo enim quod princeps ciuitatis filiam ei nuptum dedit,

cuius penates tam ieiunos pecunia vide-
 bar: Quin ipse quoque adeo inops deces-
 sit, vt nisi fundus, quem vnum relique-
 rat, venisset, vxor eius dotem vnde reci-
 peret non extitisset. Animi virorum, &
 feminarum vigeant in ciuitate, eorum-
 que bonis dignitatis æstimatio cunctis in
 rebus ponderabatur. Hæc imperia conci-
 liabant, hæc iungebant affinitates, hæc in
 foro, hæc in curia, hæc intra priuatos pa-
 rietes plurimum poterant. Patriæ enim
 re vnuiquisque, non suã augere: properabat
 pauperque in diuite, quã diues in paupere
 imperio versari malebat. Atq; huic tam
 præclaro proposito illa merces reddeba-
 tur, quod nihil eorũ quæ virtuti debetur,
 emere pecunia licebat, inopiæque illus-
 trium virorum publicè succurrebatur.
 Itaque cum secundo Punico bello Cn.
 Scipio ex Hispania senatui scripsisset, pe-
 tens, vt sibi successor mitteretur, quia fi-
 liam virginem adultæ iam ætatis habe-
 ret, neque ei sine se dos expediri posset:
 senatus, ne republ. bono duce careret,
 patris

patris sibi partes desumpsit: consilioque vxoris, ac propinquorum Scipionis constituta dote summam eius ex ærario erogauit, ac puellam nuptum dedit. Dotis modus XI. millia æris fuit: In quo non solum humanitas Patrum conscriptorum, sed etiam habitus veterum patrimoniorum cognosci potest. Namque adeo fuerunt arcta, vt Tatia Cæsonis filia maximam dotem ad virum X. millia æris attulisse visa sit: & Megullia, quia cum quinquaginta millibus æris mariti domum intrauit, Dotatæ cognomen inuenerit. Ideo senatus Fabricij Luscini, Scipionisque filias ab indotatis nuptijs liberalitate sua vindicauit: quoniam paternæ hereditati præter optimam gloriam nihil erat, quod acceptam referrent.

M. autem Scaurus quantulam à patre hæreditatem acceperit, in primo libro eorum, quos de vita sua scripsit, refert: Ait enim sibi decem sola mancipia, totumque centum quinque, atque triginta milium nummum relictum. In hac penuria ille futurus senatus princeps nutritus est spiritus.

Hæc igitur exempla respicere, his acquiescere solarijs debemus, qui paruulos sensus nostros nunquam querelis vacuos esse sinimus. Nullum aut admodum parui ponderis argentum paucos seruos septem iugera arida terræ, indigentia domi publicè impensa funera, inopes dotum filias, sed egregios conulatus mirificas dictaturas innumerabiles triumphos cernimus. Quid ergo mediam fortunam, quasi præcipuum generis humani malum diuturnis conuitijs laceramus? quæ ut non abundantibus, ita indis vberibus Poplicolas, Amilios, Fabricios, Curios, Scipiones, Scauros, hisque paria robora virtutis aluit. Exurgamus porius animis, pecuniæque aspectus debilitatos spiritus pristini temporis memoria recreemus. Namque per Romuli casam per ue veteris Capitolij humilia tecta, & æternos Vestæ focos fictilibus etiamnum vasis contentos iuro, nullas diuitias talium virorum paupertati posse præferri.

CAP.V. DE VERECUNDIA.

Aquà tempestius ad verecundiam transitus videtur. Hæc enim iustissimis viris præcepit, ut priuatas facultates negligerent publicas quàm amplissimas esse cuperent. Digna cui perinde, atque cælesti numini extruantur templa, aræque consecrentur: quia parens est omnis honesti consilij, tutela solemnium officiorum, magistra innocentiae, chara proximis accepta alienis, omni loco, omni tempore fauorabilem præ se ferens virtum.

Sed ut à laudibus eius ad facta veniamus à condita Vrbe, vique ad Africanum, Ti. Longum COSS. promiscuus senatus, & populo spectandorum ludorum locus erat: nunquam tamen quisquam ex plebe ante Patres conscriptos in theatro spectare sustinuit: Adeo circum specta nostræ ciuitatis verecundia fuit. Quæ quidem certissimum sui documentum, etiam illo die exhibuit, quo L. Flaminius extrema in parte theatri constitit; quia à M. Catone, & L. Flacco censoribus senatu motus fuerat, consulatus

iam honore defunctus, frater etiam T. Flaminini, Macedoniae, Philippique victoris: Omnes enim cum transire in locum dignitati suae debitum coegerunt.

Confregit rempublicam Terentius Varro Cannensis pugnae temerario ingressu: idem delatam sibi ab uniuerso senatu. & populo dictaturam recipere non sustinendo, pudore culpam maximae cladis redemit. Effecitque, ut clades deorum irae, modestia ipsius moribus imputaretur. Itaque titulo imaginis eius speciosius non recepta dictatura, quam aliorum gesta adscribi potest.

Nos autem ad praeclearius verecundiae opus transgrediamur. Magna cum inuidia fortuna Praetoris comitijs Africani superioris filium Cn. Scipionem, & scribam Cicereium in campum deduxerat; vique nimis impotens sermone vulgi carpebatur, quod tanti viri sanguinem clientelamque comitali certamine confuderat. Ceterum crimen eius in tuam laudem Cicereius conuertit. Nam ut vidit omnibus se centurijs Scipioni anteferri,
tem-

templo descendit, abiecta que candida toga competitoris sui suffragatorem agere coepit, ut scilicet Præturam melius Africani memoriæ concederet, quam sibi vendicaret. Nec minimum est verecundiæ præciū Scipio tunc honorem adeptus est: Cicero tamen magis gratulati sunt.

Ac ne protinus comitijs abeamus, consulatum petens L. Crassus, cum omnium candidatorum more circum forum supplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id præsentis Q. Scauola grauissimo, & sapientissimo viro socero suo faceret. Itaque rogabat eum, ut à se, dum ineptæ rei deseruiret, discederet: maiorem verecundiam dignitatis eius, quam candidæ togæ suæ respectum agens.

Pompeius autem Magnus Pharsalica acie victus à Cæsare, cum postero die Larissam intraret, oppidique illius vniuersus populus obuiam ei processisset: Ite inquit, & istud officium præstare victori. Dicerem, non dignus qui vinceretur, nisi à Cæsare superatus esset: certè modestus in calamitate. Nam quia dignitate sua

vti iam non poterat, vſus eſt verecundia.

Quam præcipuam in C. quoque Cæſare ſuiſſe, & ſæpentimero apparuit, & vltimus eius dies ſignificauit: Compluribus enim patricidarû violatus muctonibus, interipſu illud t'pus, quo diuinus eſpiritus mortali diſcernebatur à corpore, ne tribus quidem, & viginti vuneribus, quin verecundia obſequeretur, abſterrerî potuit: Siquidem vtraque togam manu dimiſit, vt inferiori parte corporis tecta collaberetur. In hunc modum non homines expirant, ſed dij immortales ſedes ſuas repetunt.

EXTERNÆ.

Quod ſequitur externis ad neſtam, quia antè geſtam quàm Etruræ ciuitas daretur. Excellentis in ea regione pulchritudinis adoleſcens nomine Spurina: cum mira ſpecie compiurium feminarum illuſtrium ſolicitaret oculos, ideoque viris, ac parentibus earum ſe ſuſpectum eſſe ſentiret, oris decorem vuneribus contudit deformitaremque ſanctitatis ſuæ fidem, quàm formam irritamentum aliena

na

ne libidinis esse maluit.

Athenis quidam vltimæ senectutis, cum spectatum ludos in theatrum venisset, eumque nemo è ciuibus iesum reciperet, ad Lacedæmoniorum legatos forte peruenit. Qui ominis ætate moti, canos eius, & annos assurgendi officium venerati sunt, sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt. Quod vbineri populus aspexit, maximo plausu aliene vrbis verecundiã comprobauit. Ferunt tunc vnũ è Lacedemonis dixisse: Ergo Athenienses quid sit rectam, sciunt, sed id facere negligunt.

CAP. VI. DE AMORE CONIUGALI.

A Placido, & leni affectu, ad æquè honestum, verùm aliquanto ardentiorẽ & concitatorẽ pergam, legitimique amoris, quasi quasdam imagines, non sine maxima veneratione contemplandas. lectoris oculis subiiciam, valenter inter coniuges stabilitæ fidei opera percurrens, ardua imitatu, ceterùm cognosci vtilia. Quia excellentissima animaduertenti, ne mediocritia quidem præstare, rubori oportet esse.

Ti. Gracchus anguibus domi suæ matre, ac femina apprehensis, certior factus ab aruspice mare dimisso, vxori eius; termina, ipsi celerem obitum instare; salutarem coniugi potius, quàm sibi partem augurij securus, marem necari, feminam dimitti iussit: sustinuitque in conspectu suo se ipsam interitu serpentis occidi. Itaque Corneliam uescio vtrum feliciorrem dixerim, quod talem viram habuerit, an miserio-rem, quòd amiserit. O te Thessaliæ rex Admete crudelis, & dirifaci crimine sub magno iudice damnatum! qui coniugis tuæ fata pro tuis permutari passus es, eaque ne tu extingueris voluntario obitu consumpra, lucem intrari potuisti. Et certè prius parentum indulgentiam tentaueras, femineo animo impar inuentus.

Vilior Gracho iniquæ fortunæ victima, quamuis senatorij vir ordinis C. Plautius Numida, sed in consimili amore par exemplum. Morte enim vxoris audita, doloris impotens, pectus suum gladio percussit. Interuentu deinde domesticorum inceptum exequi prohibitus, colligatusque

que ; vt primum occasio data est scissis
 faucijs, & vulnere diuulso, constanti dex-
 tera ; spiritum luctus acerbitate permis-
 tum ex ipsis præcordijs, & visceribus hau-
 sit. Tam violenta morte testatus, quan-
 tum maritalis flammæ illo pectore clau-
 sum habuisset.

Eiuidem vt nominis, ita amoris quo-
 que M. Plautius. Nam cum imperio sena-
 tus classem sociorum sexaginta nauium
 in Asiam reduceret, Tarentumque appu-
 lisset, atque ibi vxor eius Orestilla, quæ
 illuc eum profecuta fuerat, morbo pres-
 sa decēsisset ; funerata ea, atque in ro-
 gum inposita, inter officium vngendi, &
 osculandi, stricto ferro incubuit. Quem
 amici, sicut erat, togatum, & calceatum
 corpori coinugis iunxerunt: ac deinde su-
 biectis facibus, vtrumque vna cremaue-
 runt. Quorum ibi factum sepulchrum
 Tarenti etiamnum conspicitur, quod vo-
 catur *Duorum amantium*. Nec dubito,
 quin si quis modo extinctis sensus inest,
 Plautius, & Orestilla, fati consortione
 gestientes vultus tenebris intulerint: Sanè
 vbi idem, & maximus, & honestissimus
 amor

amor est, aliquanto præstat morte iungi,
quàm vita dittrahi.

Confimilis affectus Iuliæ C. Cæsaris fi-
liæ annotatus est. Quæ cum adilitijs co-
mitijs Pompeij Magni coniugis sui ves-
tem cruore repperitam è campo domum
relatam vidisset, territa metu, ne qua ei
vis esset allata, exanimis concidit, partum
que quem utero conceptum habebat, su-
bita animi consternatione, & graui dolo-
re corporis ejicere coacta est. Atq; ita ex-
pirauit, magno quidem cum totius terra-
rum orbis detrimento: cuius tranquillitas
tot ciuilium bellorum truculentissimo
futuro perturbata non esset, si Cæsaris &
Pompeij concordia communis sanguinis
vinculo constricta mansisset.

Tuos quoque castissimos ignes Portia,
M. Catonis filia. cuncta secula debita ad-
miratione prosequetur. Quæ cum apud
Philippos victum & interemptum virum
tuum Brutum cognoceres, quia ferrum
non dabatur arduentes ore carbones hau-
rire non dubitasti muliebri spiritu viri-
lem patris exiium imitata. Sed neicio, an
hec fortius, quod ille vîrato, tuo uo ge-
neris

CAP. VI. DE AMORE CONIUG. 267
tere mortis absumpta es.

EXTERNÆ.

Sunt, & alienigeni amores iusti, obscuritate ignorantiz non obruti, è quibus paucos atrigisse satis erit. Gentis Cariaz regina Artemisia virum suum Mausolum fato absumptum quantopere desiderarit, leue est, post conquistorum omnis generis honorum monumentique, vsque ad septem miracula prouecti, magnificentiam argumentari. Quid enim, aut eos colligas, aut de illo inclyro tumulo loquere, cum ipsa Mausoli viuum ac aspirans sepulchrum fieri concupierit, eorum testimonio, qui illam extincti ossa portione aspersa bibisse tradunt.

Hipsicratea quoque regina Mithridatem coniugem suum etulis charitatis habentis amauit: propter quem precipuum forme suae decorem in habitum virilem conuertere voluptatis loco habuit: Tonsis enim capillis, equo se, & armis asuetecit: quo facilius laboribus, & periculis eius interesset. Quin etiam victum à Cn Pompeio per esse ratas gentes fugientem, animo pariter, & corpore inatigabili

secuta est : Cuius tanta fides asperarum,
 atque difficilium rerum Mithridati ma-
 ximum solatium, & iucundissimum leni-
 mentum fuit : cum domo enim, & pena-
 tibus vagari se credidit, vxore simul
 exulaute.

Verum quid Asiã quid barbariã immen-
 sas solitudines, quid latebras Pontici sinus
 scrutor : cum splendidissimũ totius Graciã
 decus Lacedæmon, præcipuum vxoriã
 specimen nostris ostendet oculis, plurimis
 & maximis patriã suã laudibus admira-
 tione facti comparandum.

Minyã, quorum origo ex inclyto so-
 ciorum Iasonis numero Lemniorum in
 insula concepta, per aliquot seculorum
 vices stabili in sede manserat, à Pelasgis
 expulsi armis, alienã opis indigi, excelsa
 Taygetorum montium iuga supplices oc-
 cupauerant. Quos Spartana ciuitas rece-
 pit respectu Tyndaridarum, namque in
 illo nobilis famã nauigio destinatum si-
 deribus par fratrum miserat : Deductos-
 que inde, legibus commodisque suis im-
 miscuit. Sed hoc tantum beneficium in
 iniuriam benemeritã vrbis, regnum affe-
 ctant.

stantes, verterunt. Igitur publicæ custodię
 inclusi, capitali seruabantur supplicio:
 Quod cum vetere instituto Lacedæmo-
 niorum nocturno tempore passuri essent,
 coniuges eorum illustres ibi sanguinis,
 velut allocuturæ perituros viros, impe-
 trato à custodibus aditu, carcerem intra-
 nerunt; commutataque veste per simula-
 tionem doloris, velatis capitibus eos abi-
 re passę sunt. Hoc loco quid aliud adie-
 cerim, quàm dignas fuisse, quibus Minyæ
 nuberent?

CAP. VII. DE AMICITIÆ VINC-
 LO.

Contemplemur nunc amicitię vin-
 culum potens & præualidum, neque vlla
 ex parte sanguinis viribus inferius. Hoc
 etiam certius, & exploratius, quod illud
 nascendi fors, fortuitum opus; hoc vniuf-
 cuiusque solido iudicio incoacta voluntas
 contrahit. Itaque celerius est sine repre-
 hensione propinquam auertere, quam
 amicum: quia altera direptio iniquitatis,
 altera vtique lenitatis crimini subiecta

est. Cùm enim deserta sit futura vita hominis nullius amicitia cincta præsidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet: semel autem rectum apprehensum sperni non conuenit. Sincerae uero fidei amici præcipuè in aduersis rebus cognoscuntur: in quibus quicquid præstatur, totum à constanti beneuolentia proficiscitur. Felicitatis cultus, maiore ex parte adulationi, quàm charitati rogatus, certè suspectus est: perinde ac si plus semper petat, quàm impendat. Accedit hac quòd infractæ fortunæ homines, magis amicorum studia, desiderant, uel præsidij uel solatiij gratia. Nam læta quidem, & prospera negotia, utpote cùm diuina suffragatione foueantur, humana minùs indigent. Tenacius igitur eorum nomina pueritatis memoria apprehendit, qui aduersos amicorum calus non deseruerunt; quàm qui prosperum uitæ cursum comitati sunt. Nemo de Sardanapali familiaribus loquitur. Orestes Pylade penè amico, quàm Agamemnone patre notior est. Siquidem illorum a uicinia in consoortione deliciarum, &

luxu-

luxuriæ contabuit: horum duræ. atque asperæ conditionis solatium, ipsarum miseriarum experimento enituit. Sed quid externa attingo, cum domesticis prius liceat vri?

Inimicus patriæ fuisse Ti. Gracchus existimatus est, nec immeritò quia potentiam suam salutem eius prætulera. Quam constantis tamen fidei amicum etiam in hoc tam pravo proposito C. Blossium Cumanum habuerit, opere præcium est cognoscere. Hostis iudicatus, vitimo supplicio affectus, sepulturæ honore spoliatus, benevolentia tamen eius non caruit. Nam cum senatus Rupilio, & Lænati consiliis mandasset, ut in eos, qui cum Graccho consenserant, more maiorum animaduertent, & ad Lælium, cuius consilio præcipuè consules utebantur pro se Blossius deprecaturus venisset, familiaritatis, & excusatione uteretur, atque his dixisset Quid si te Gracchus templo Iobis Opt. Max. faces subdere iussisset; obsecutus ne voluntati eius propter vitam, quam iactas familiaritatem, fuisses? Nunquam istud, inquit Gracchus imperasset. Satis, immo etiam

etiam nimium: totius namque Senatus
 consensu damnatos mores defendere au-
 sus est. Verum quod sequitur, multo au-
 dacius, multoque periculosis: compresus
 enim perseveranti interrogatione Lælij,
 in eodem constantiæ gradu stetit: seque
 etiam hoc, si modo Gracchus annuisset,
 facturum respondit. Quis illum scelera-
 tum partem fuisse, sitacuiset? Quis non
 etiam sapientem, si pro necessitate tem-
 poris locutus esset? At Blossius, nec silen-
 tio honesto, nec prudenti sermone salu-
 tem suam, ne qua ex parte infelicis ami-
 citiæ memoriam deleteret, tueri vo-
 luit.

In eadem domo æquè robusta con-
 stantis amicitiae exempla oboriuntur.
 Prostratis enim iam, & perditis C. Grac-
 chi consilijs, rebutque cum tota eius conf-
 piratio latè quareretur; Desertum omni
 auxilio duo tantum amici, Pomponius, &
 Lætorius ab intestis, & undique ruentibus
 telis, oppositu corporum iuorum texerunt.
 Quorum Pomponius, quo is facilius eua-
 deret, concitatum sequentium agmen in
 porta Trigemina aliquandiu acerrima

inhibuit: nec viuis pelli potuit, sed multis confectus vulneribus, transitum eis super cadauer suum (credo etiam post fata inuitus) dedit. Latorius autem in ponte Sublicio constitit, & eum, donec Gracchus transiret, ardore spiritus sui seplit: ac vi iam multitudinis obrutus, conuerso in se gladio, celeri saltu profundum Tiberis petijt: quamque in eo ponte charitatem toti patriæ Horatius Cocles exhibuerat, vnius amicitiæ adiecta voluntaria morte, præstitit. Quam bonos Gracchi: si aut patris, aut materni aui sectam vitæ ingredi voluissent, habere milites potuerant! Quo enim impetu, qua perseverantia animi Blossius, & Pomponius & Latorius, trophœa ac triumphos eorum adiuvissent, furiosi conatus tam strenui comites! sinistris quidem auspicijs amicitiæ conditionem secuti: sed quo miseriora, hoc certiora fideliter cultæ nobilitatis exempla.

Lautem Rheginus, si ad debitam publico ministerio sinceritatem exigatur, posteritatis cōiucio lacerandus: si amicitiæ fido pignore estimetur, in optimo lau-

dabilis conscientiae portu relinquendus est. Trib. enim plebis Capiem in carcerem coniectum, quod illius culpa exercitus noster à Cimbris, & Teutonibus videbatur deletus, veteris, atque aequae amicitiae memor, publica custodia liberavit: nec ea tenus amicum egisse contentus, etiam fugae eius comes accessit. Proh magnum, & inexuperabile tuum numen amicitia! cum ex altera parte respublica manum iniiceret, ex altera tua illum dextera traheret: & illa, ut sacrosanctus esse vellet, exigeret: tu exilium indiceres. Adeo blando vertes imperio, quod is supplicium honori praetulerit.

Admirabile hoc opus tuum; sed quod sequitur, aliquanto laudabilius. Recognosce enim quousque T. Volumini constantem erga amicum suum charitatem, sine vlla reipublicae iniuria euexeris; qui ortus equestri loco, cum M. Lucillum familiariter coluisset, eumque M. Antonius quia Bruti, & Cassij partes secutus fuerat, interemisset: in magna fugiendi licentia, ex animi amico adhaesit; hucusque in lacrymas, & gemitus profusus, ut nimia

pie-

pietate causam sibi mortis accerseret. Nam propter præcipuam, & perseverantem lamentationem, ad Antonium pertractus est: cuius postquam in conspectu stetit, Ilbe me, inquit, Imperator, protinus ad Luculli corpus perductum occidi. Neque enim absumpto illo superesse debeo, cum ei infelicis militiæ auctor extiterim. Quid hæc fidei ius benevolentia? mortem amici hostis odio leuavit, vitam suam consilij crimine astrinxit: quoque illum miserabiliorem redderet, se fecit iniuiliorem. Nec difficiles Antonij aures habuit, ductusque quo voluerat, Luculli dexteram auidè osculatus, caput, quod abicisum iacebat; subleuatum pectori suo applicauit; ac deinde demissam ceruicem victoris gladio præbuit. Loquatur nunc Græcia Theseum netandis Pirithoi amoribus subscribentem, Ditis se patris regnis commisisse. Vani est istud narrare, stulti credere. Mistum cruorem amicorum, & vulneribus innexa vulnera, mortemque morti in hærentem videre: hæc vera Romanæ amicitia; indicia;

270 VALER. MAXIM. LIB. IIII.
illa gentis ad fingendum paratæ monstro
similia mendacia.

L. quoque Petronius huiusce laudis
consortium merito vendicat: pari ete-
nim, & inclytæ amicitiae auso par gloriae
partio auferenda est: Admodum humili
loco natus ad equestrem ordinem, &
splendidae militiae stipendia P. Coelii be-
neficio peruenerat, cui gratum animum,
quia in lata materia exhibere non conti-
gerat: in ea, quam iniquam fortunam esse
voluit, cum multa fide praestitit. Erat ab
Octauiio consule Placentiae praepositus
Coelius: qua à Cinnano exercitu capta, &
senior iam, & graui valetudine affectus,
ne in potestatem hostium veniret. ad au-
xilium dextrae Petronij confugit. Quem
is ab incepto consilio frustra conatus ab-
strahere, in iisdem perseverantem preci-
bus interemit, caedique eius suam iunxit:
ne eo iacente, per quem omnia dignitatis
incrementa assecutus fuerat, superesset.
Ita alterius fato magnanimitas, alterius
pietas causam praebuit.

Iamgenus est Petronio Ser. Terentius,
quanquam ei, sicut cupierat, pro amico
suo

fuo perire non contigit. Incepto namque egregio; non irritò euentu æstimari debet; quia quantum in illo fuit, & ipse extinctus est, & D. Brutus periculum mortis euasit. Qui fugiens à Mutina, vt ad se interficiendum ab Antonio missos equites aduenisse cognouit, quodam in loco iustæ poenæ debitum spiritum tenebris turari conabatur. Eoque iam facta irruptione, Terentius fidei mendacio obfcuritatē ipsa suffragante, Brutum se esse simulauit, & corpus suum trucidandum equitibus obiecit. Verùm cognitus à Furio, cui Brutianæ vltionis officium mandatum fuerat: nece sua amici supplicium discutere non potuit: Sic inuitus fortuna cogente vixit.

Ab hoc horrido, & tristi pertinacis amicitia ad lætum & serenum vultum transeamus: atque eam inde euocatam, vbi omnia lacrymis, gemitu, cædibus fuerant referta, in eo, quo dignior est, felicitatis domicilio collocemus, gratia, honore, abundantissimisque opibus fulgentem. Proдите igitur: ab illa quæ sanctorum ymbris dicata esse creditur, sede, hinc

Deci-

Decime Laeli illinc M. Agrippa, alter vi-
 rorum alter decorum maximum amicum,
 & certamente, & secundis omnibus for-
 titi: totumque beatæ turbæ gregem,
 qui vestro ductu veneranda sinceræ fi-
 dei stipendia, laudibus, & præmijs onuf-
 tus, peregit: in lucem vobiscum pro-
 trahite: Vestros enim constantes ani-
 mos, vestra strenua ministeria, vestram
 expugnabilem taciturnitatem, proque
 dignitate, & salute amicorum perpe-
 tuam excubationem, testatiorem bene-
 uolentiam, & rursus harum rerum
 vberriimos ructus posterior intuens ætas,
 in excolendo iure amicitiae, quam li-
 bentius, tam etiam religiosius erit ope-
 rata.

EXTERNÆ.

Hæret animus in domesticis: sed alic-
 na quoq; benefacta refert. Romanæ urbis
 cador hortatur, Damon, & Pythias Pytha-
 goricæ prudentiæ sacris initiati, tam fide-
 lem inter se amicitiam iunxerant, vt
 cum alterum ex his Dionysius Syracusa-
 nus

nus interficere vellet, atque is tempus ab
 eo, quo prius quàm periret, domum pro-
 fectus res suas ordinaret, impetrauisset:
 alter vadem se pro reditu eius tyrano da-
 re non dubitauit. Solutus erat periculo
 mortis, qui modò ceruices gladio subiec-
 tas habuerat, eidem caput suum subiece-
 rat, cui securo viuere licebat. Igitur om-
 nes, & in primis Dionysius nouæ, atque
 ancipitis rei exitum speculabantur. Ap-
 propinquante deinde definita die, nec il-
 lo redeunte; vnusquisque stultitiæ, tam te-
 merarium sponforem damnabat: At is
 nihil se de amici constantia metuere præ-
 dicebat. Eodem tunc momento, & ho-
 ra à Dionysio constituta, qui eam accipe-
 rat, superuenit: Admiratus amborum ani-
 mum tyrannus supplicium fidei remisit;
 insuperque eos rogauit, vt se in societa-
 tem amicitia, tertium sodalitij gradum
 intima culturum beneuolentia, recipe-
 rent. Hæ sanè vires amicitia, mortis con-
 temptum ingenerate, vitæ dulcedinem ex-
 tinguere, crudelitatem mansuafacere, odiu
 in amorem conuertere, poenam beneficio

penſare potuerunt, quibus penè tantum
venerationis, quantum deorum immor-
taliũ ceremonijs debetur. Illis enim
p̄bica ſalus, his priuata continetur: at-
que vt illarum ædes ſacra domicilia, ita
harum ſida hominum pectora, quaſi quo-
dam ſancto ſpiritu reſerta templa ſunt.

Quod ita eſſe, rex Alexander ſenſit.
Darij Caſtris, in quibus omnes neceſſarij
eius erant potitus, Hephæſtione gratiſi-
mo, ſibi latus ſuum tegente, ad eos allo-
quendo venit. Cuius aduentu mater Da-
rij recreata humi poſtratum caput ere-
xit, Hephæſtionemque, quia ei, & ſtatura,
& forma præſtabat, more Perſarum adu-
lata, tanquam Alexandrum ſalutauit. Ad-
monita deinde erroris per ſummam tre-
pidationem excuſationis verba quære-
bat. Cui Alexander, Nihil eſt, inquit, quod
hoc nomine confundaris, nam, & hic Ale-
xãder. eſt. Vtri priùs gratulemur: qui hoc
dicere voluit, an cui audire contigit: Ma-
ximi enim animi Rex, etiam totum terra-
rum orbem, aut victorijs, aut ſpe com-
plexus, tam paucis verbis ſe cum comite
ſuo partitiſ eſt. O donum inclytæ vocis,
danti

danti pariter, atque accipienti speciosum! Quod priuatim quoque merito veneror, clarissimi, & disertissimi viri promissimam erga me beneuolentiam expertus. Nec metuo ne parum conueniat mihi Pompeium meum instar esse Alexandri: cum illi Paphæstio suus, alter furit Alexander. Ego vero grauissimo crimini sim obnoxius, constantis, & benignæ amicitiae exempla, sine vlla eius mentione transgressus: cuius in animo, velut in parentum amanti simorum pectore, lætior vitæ meæ status viguit; tristior acquieuit. A quo omnium incrementa commodorum vltro oblata cepi: per quem tutior aduersus casus steti: qui studia nostra ductu, & auspicijs suis lucidiora, & alacriora reddidit. Itaque paui inuidiam quorundam optimi amici iactura, videlicet, quia fructu torseram: non quidem meo merito: gratiam meam, quantacunque fuit cum his, qui ea vti voluerant, partitus. Verum nulla tam modesta felicitas est, quæ malignitatis dentes vitare possit. At quo secelu quosdam fugeris, aut quibus infulis misericordiæ permulseris; non

cohi-

conhibebis, ne alienis malis perinde, ac bonis tuis latentur, ac gestiant. Diuites sunt aliorum iacturis, locupletes calamitatibus, immortales funeribus. Sed illi quatenus alienis incommodis suorum adhuc expertes insultent, optima vindex intolerantiæ varietas humanæ conditionis viderit.

CAP. VIII. DE LIBERALITATE.

Nostrum opus pio egressu ad proprium dolorem prouectum in suum ordinem reuocetur, liberalitatisque commemorationi vacemus. Cuius duo sunt maximè probabiles fontes; verum iudicium, & honesta beneuolentia. Nam cum ab his oritur, tunc demum ei ratio constat: dono amate ipsi gratiam magnitudo quidem sua, sed efficaciorum aliquanto opportunas conciliat.

Accedit enim pretio rei, inæstimabile momentum occasionis, quæ Q. Fabiana Maximum tot ante secula ob paruum pecuniæ summam erogatam, ad hoc usque tempus laudabilem recit. Captiuos ab An-
niba-

nibile interposita pactione nummorum
 receperat : qui cum à senatu non præsta-
 rentur , misso in Urbem filio , fundum,
 quem vnicum possidebat : vendidit : ei-
 que pretium Annibali p̄totinus numera-
 uit. Si ad calculos reuocetur , paruum , vt-
 pote septem iugeribus , & hæc in Pupinia
 addictis redactum : si animo erogantis,
 c̄mni pecunia maius. Se enim patrimonij,
 quam patriam fidei inopem esse maluit :
 eo quidem maiore cum commendatione
 quo proni studij certius indicium est, su-
 pra vires niti, quàm viribus ex-tacili vti.
 Alter enim quod præstat , potest , alter
 etiam plus quam potest.

Itaque eiusdem temporis femina Buba
 nomine, regionis atem Apuliæ ditissima,
 merito quidem liberalitatis testimonium
 recepit : sed si excellentes opes suas Fabia-
 nis rei familiaris angustijs non compara-
 uerit. Nam etii circa decem milia ci-
 uium nostrorum , Cannensis proelij reli-
 quias , benignissimè intra Canusina mœ-
 nia alimentis sustentauit, saluo tamen sta-
 tu fortunatarum suarũ, muuincã se populo
 Roma-

Romano præstitit. Fabius in honorem patriæ paupertatem inopia mutauit.

In Q. quoque Confidio saluberrimi exempli, nec sine paruo ipsius fructu, liberalitas adnotata est: qui Catilinæ furore ita conternata republ. vt ne à locupleribus quidem debitæ pecuniæ propter tumultum, pretijs possessionum diminutis, solui creditoribus possent: cum centies atque quinquagies H S. summam in fœnore haberet, neque deforte quenquam debitorum suorum, neque de vsura tuis appellari passus est: quantumque in ipso fuit, amaritudinem publicæ confusions priuata tranquillitate mitigauit. Opportunè mirificeque testatus, numerorum suorum, non ciuilibus sanguinis se esse fœneratorem. Iam qui hac præcipuè negotiatione delectantur, cum pecuniam cruentam domum retulerint, quam improbando gaudio exultent, recognoscent, si diligent. r tenatusconsultum, quo Confidio gratiæ actæ sunt, legere non fastidierint.

Queri mecum iam dudum populus Romanus videtur, quob cum singulorum

munificentiam confectet, de sua taceam: Ad summam enim eius laudem pertinet, quem animum regibus, & vrbibus, & gentibus præstitit recognosci; quia omne præclari facti decus crebra memoria in seipso reuivescit. Asiam bello captam Attalo regi muneris loco possidendam tradidit; eo excelsius, & speciosius Urbis nostræ futurum imperium credens, si ditissimam, atque amenissimam partem terrarum orbis, in beneficio, quàm in tractu suo reponere maluisset. ipsa victoria donum felicium: quia multum occupasse, hebere invidiam potuit: tantum tribuisse gloria carere non potuit.

Illius verò Romanæ liberalitatis celestem spiritum nullæ literæ satis dignis laudibus prosequenter; Philippo enim Macedonum rege superato, cum ad Isthmicum spectaculum tota Græcia conuenisset, T. Quinctius Flaminius tubæ signo silentio tacto, per præconem hæc verba recitari iussit; S. P. Q. R. & T. Quinctius Flaminius Imperator omnes Græci vrbes, quæ sub ditione Philippi regis fuerant, liberas atque immunes esse iubet.

T.

Qui-

Quibus auditis, maximo, & inopinato gaudio homines percussi: primo veluti non audisse se, quæ audierant credentes, obtuerunt. Iterata deinde pronuntiatione præconis, tanta cœlum clamoris alacritate complerunt; ut cetero confictæ aures, quæ superuolabant attonitas pauentesq; decidisse. Magni animi fuisset à tot captiuorum capitibus seruiuntē detraxisse, quot tunc nobilissimis, & opulentissimis vrribus popul. Roman. libertatem largitus est. Ad cuius maiestatem pertinet, non solum, quæ ipse benignè tribuit, sed etiam, quæ ipso tribuente sensu, commemorari. Vt enim i lic collocata, ita hic repetitæ laudis commendatio est.

EXTERNÆ.

Hiero Syracusanorum rex, audita clade, qua Romani apud Trasimum lacum erant afflicti trecenta millia mediū tritici & ducenta millia hordei, aurique ducenta, & XL. pondo vrbi nostræ muneri misit. Neque ignarus verecundiæ maiorum nostrorum, quod nollet accipere.

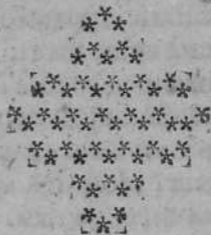
in

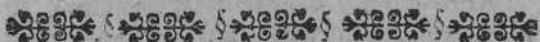
CAP. VIII. DE LIBERALITATE. 281
in habitum id victoriæ formauit; ut eos
religione motos, munificentia sua vri co-
geret: voluntate mittendi prius iterum
prouidentia cauendi ne remitteretur, li-
beralis.

Subnectam huic Agrigentinum Gil-
liam quem propemodum ipsius liberali-
tatis præcordia constat habuisse: Erat opi-
bus excellens, sed multo etiam animo,
quàm diuitijs locupletior, semperque in
eroganda potius, quàm in contrahenda
pecunia occupatus: adeò ut domus eius
quasi quædam munificentie officina cre-
deretur. Illinc enim publicis vlibus apta
monimenta extruebantur, illinc grata po-
puli oculis spectacula edebantur, illinc
epularum magnifici apparatus, labentiq;
annonæ subsidia oriebantur. Et cum hæc
vniuersis, priuatim alimenta inopia labo-
rantibus, dotes virginibus paupertate pres-
sis, detrimentorum incursum quassatis sola-
tia erogabantur. Hospites quoque tum
urbanis penatibus, tum etiam rusticis tec-
tis benignissimè excepti, varijs muni-
bus ornati dimittebantur. Quodã verò tē-
pore quingētos simul Gelēsiu equites vi tē

in possessiones suas compulsos, aluit, ac
 vestiuit. Quid multa; non mortalem ali-
 quem, sed propitiæ fortunæ benignum
 esse diceres sinam. Ergo quod Gillias pos-
 sidebat, omnium quasi commune patri-
 monium erat: pro cuius salute, & incre-
 mentis, tum Agrigentina ciuitas, tum
 etiã vicinæ regionis votis excubabant.
 Colloca ex contraria parte arcas inexo-
 rabilibus claustris obseratas; nonne præ-
 tantiore aliquanto existimes
 illam impensam, quam hanc
 custodiam?

* * *

VALERII MAXI-
MI.

LIBER QUINTVS.

CAP. I. DE HVMANITA-
TE, ET CLE-
MENT.

Liberalitati quas aptiores comites,
quam humanitatem, & clemen-
tiam dederim: quoniam idem ge-
nus laudis expetunt: quarum pri-
ma inopia, proxima occupatione, tertia
incipiti fortuna præstatur. Cumque nes-
cias quam maximè probes, eius tamen
commendatio præcurrere videtur, cui
nomen ex ipso numine quæsitum
est.

Ante omnia autem humanissima, & clementissima senatus acta referam. Qui cum Carthaginensium legati ad captiuos redimendos in Urbem venissent, protinus his nulla pecunia accepta, reddidit iuvenes numerum duum milium, & septingentorum quadraginta trium expletes. A e-
 rùm tantum hostium exercitum demis-
 sum, tantam pecuniam conceptam, tot punicis iniurijs veniam datam, ipsos legatos absque ulla iniuria ac secum dixisse: O munificentia gentis Romanae, deorum benignitati æquandam! O etiam nostram legationem supra vota felicem! nam quod beneficium nunquam dedissemus, accepimus. Illud quoque non paruum humanitatis senatus indicium est: Syphacem enim: quondam opulentissimum Numidiæ regem captiuum, in custodia Tibuti mortuum publico funere cenfuit efferendum, vt vitæ dono honorem sepulturæ adijceret. Ceterisimilique clementia in perse vsus est: Nam cùm Albæ in qua custodia causa relegatus erat, decessisset, quæstorem misit, qui eum publico funere efferret: ne reliquias regias iacere inhono-

ratas pateretur. Hostibus illa, & miseris, &
 fato functis officia regibus erogata: hæc
 amicis, & felicibus, & viuis tributa sunt.
 Confecto Macedonico bello, Muscapes
 Massianisæ filius, cum equitibus, quos in
 præsidium Romanorum adduxerat, ab
 imperatore Paulo ad patrem remissus,
 tempestate classe dispersa, Brundulum
 æger delatus est: Quod ubi senatus cog-
 nouit, continuo illo quæstorem ire iussit,
 cuius cura, & hospitium adolescenti ex-
 pediretur, & omnia, quæ ad valetudinem
 opus essent, præberentur: impensæque li-
 beraliter cum ipsi, tum toti comitatu
 præstarentur. Naues etiam, ut profice-
 rentur, quibus se benè ac tuto cum suis in
 Africam traiceret. Equitibus singulas li-
 bras argenti, & quingenos sestertios dari
 imperauit. Quæ tam prompta; & exquisi-
 ta patrum conscriptorum humanitas ef-
 ficere potuit, ut etiamsi expirasset adoles-
 cens, æquiore animo desiderium eius patres
 toleraret. Idem senatus, cum ad gra-
 tulandum sibi Prusiam Bithyniæ regem
 Perse deuictio venire audisset, obiam illi

P. Cornelium Scipionem quaestorem Capuam misit: censuitque, ut domus ei Romae quam optima conductoreretur, & copiae non solum ipsi, sed etiam comitibus eius publice praeberentur. In eoque excipiendo tota urbs unius humani amici vultum habuit. Ita qui amantiissimus nostri venerat, duplicata erga nos benevolentia in regnum suum reuersus est. Nec Aegyptus quidem Romanae humanitatis experta fuit. Rex enim Ptolomaeus à minore fratre regno spoliatus, petendi auxilij gratia cum paucis admodum seruis, squalore obsitus, Romam venerat, ac se in hospitium Alexandrini pictoris contularat. Id postquam senatui relatum est, accersito iuvene quam potuit accurata excusatione usus est, quod nec quaestorem illi more maiorum obuiam misisset, nec publico eum hospitio excepisset: eaque non sua negligentia, sed ipsius subito, & clandestino aduentu facta dixit: Et illum ecuria protinus ad publicos penates deduxit, hortatusque est, ut depositis sordibus adeundi ipsius diem petere. Quin etiam curae habuit, vti munera ei quotidie per
quaes-

quæstorem darentur. His gradibus officiorum iacentem ad regium fastigiam erexit: effecitque vt plus spei in auxilio populi Rom. quàm metus in sua fortuna poneret.

Atque vt ab vniuersis Patribus conscriptis ad singulos veniam, L. Cornelius consul primo Panico bello cum Orbiam oppidum cepisset, pro quo fortissimè dimicans, Anno dux Carthaginientium occiderat, corpus eius è tabernaculo suo amplo funere extulit. Nec dubitauit hostis exequias ipse celebrare: tum demum victoriam, & apud deos, & apud homines minimum inuidiæ habituram credens, cum plurimum humanitatis habuisset.

Quid de Quinctio Crispino loquar cuius mansuetudinem potentissimi affectus ira, atque gloria quater non potuerunt. Badium Campanum, & hospitio benignissimè domi suæ exceperat, & ad ærta valetudine correptum attentissima cura recreauerat: A quo post illam nefariam Campanorum defectionem in acie ad pugnam prouocatus, cum, & viribus corporis,

Poris & animi virtute aliquanto esset su-
 perior; monere ingrátam, quàm vincere
 maluit. Nam quid agis, inquit, demens?
 aut quò te prava cupiditas transuersum
 rapit; parum habes publica impietate fu-
 rere, nisi etiam priuata lapsus fueris: vnus
 tibi Romanorum videlicet Quinctius
 pacet, in quo scelestè exerceas animi cu-
 ius penaribus, & honoris vicissitudinem,
 & salutem tua n̄ debes; At me fœdus ami-
 citiæ, dique hospitales sancta nostro san-
 guini, vestris pectoribus vilia pignora, ho-
 tum ceramine congrèdi tecum vetant:
 Quis etiam si in concursu exercituum for-
 tuito vmbonis mei impulsu prostratum
 agnouissem, applicatum iam ceruicibus
 tuis mucronem reuocassem. Tuum ergo
 crimen erit hospitem occidere doluisse:
 meum non erit hospes occisus. Proinde
 aliam, qua occidas, dexteram quare, quo-
 niam mea te seruare didicit. Dedit vtriq;
 cœleste numen debitum exitum: siqui-
 dem in eo prælio Badius obtruncatus
 est: Quinctius insigni pugna clarus eua-
 sit.

Age, M. Marcelli clemèntia, quam cla-
 rum

rum quamque memorabile exemplum haberi debet: qui captis à se Syraculis in arce earum constitit, ut vrbis modò opulentissimæ, tunc afflictæ, fortunam ex alto cerneret. Ceterùm casum eius lugubrè intuens, fletum cohibere non potuit; quem si quis ignarus vir aspexisset, alterius victoriam esse credidisset. Itaque Syracusana ciuitas in maxima ciade tua a li quid admistum gratulationis habuisti, quia si tibi incolumen stare fas non erat, leniter sub tam manueto victore cecidisti.

Q. verò Metellus Celtibericum in Hispania gerens bellum. cum urbem Centobricam obsideret, & iam admota machina, partem muri quæ sola conuelli poterat, disiecturus videretur; humanitatem propinquæ victoriæ prætulit. Nam cum Rethogenis filios, qui ad eum transfugerat, Centobricenses machinæ ictibus obiecissent; ne pueri in conspectu patris crudeli genere mortis consumerentur (quam ipse Rethogentes negabat esse impedimento, quo minas etiam per exitum sanguinis sui expurgatio-

nationem perageret) ab obsidione discessit. Quo quidem tam clementi facto, etiam non vnius ciuitatis moenia omnium tamen Celtiberarum urbium animos cepit: efficitque, vt ad redigendas eas inditionem populi Rom. non multis, sibi obsidionibus opus esset.

Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Carthagine, circa Siciliae ciuitates literas misit, vt ornamenta templorum suorum à Poenis rapta, per legatos recuperarent, inque pristinis sedibus reponenda curarent. Beneficium dijs pariter, atque hominibus acceptum.

Huic facto par eiusdem ani humanitas. A quaestore suo hastae subiectos captiuos vendente, puer eximia formae, & liberalis habitus missus est. De quo cum explorasset Numidam esse, orbem relictum à patre, educatum apud auunculum Massaniam, eo ignorante in maturam aduersus Romanos ingressum militiam, errori illius veniam dandam & amicitiae regis fidissimi populo Rom. debitam venerationem tribuendam existimauit: Itaque

puerum annulo, fibulaque aurea, & tunica laticlauiâ Hispanoque sagulo, & ornato equo donatum, datis qui eum prosequerentur, equitibus, ad Massianissam remisit. Os igitur victoriæ maximos fructus rati Romani dijs templorum ornamenta, regibus sanguinem iuum restituerunt.

Letiam Paulli in tali genere laudis memoria apprehendenda est. Qui cum Persen, parui temporis momento captiuum ex rege ad se adduci audisset: occurrit ei Romani imperij decoratus ornamentis: Conatumque ad genua procumbere, dextra manu alleuauit, & Græco sermone ad spem exhortatus est. Introductum etiam in tabernaculum, lateri suo proximum in concilio sedere iussit: nec honore mensæ indignam iudicauit. Proponatur in conspicuo acies, qua prostratus est Perses, & harum rerum, quas retuli, contextus vtro magis spectaculo delectentur, homines dubitabunt: Nam si egregium est hostem abijcere: non minus tamen laudabile, infelicis scire misereri.

Hæc L. Paulli humanitas admonent me,
ne

ne de Cn. Pompeij clementia taceam. Regem Armeniae Tigranem, qui, & per se magna cum populo Romano bella gesserat, & infestissimum Urbis nostrae Mithridatem Ponto pulsum, viribus suis protegerat, in conspectu suo diutius iacere supplicem passus non est: sed benignis verbis recreatum, diadema, quod abiecerat, capiti reponere iussit. Certisque rebus imperatis: in pristinum fortunae habitum restituit: a què pulchrum esse iudicans, & vincere reges, & facere.

Quam praclarum tributæ humanitatis speciem Cn. Pompeius, quam miserabile desideratæ idem euasit exemplum! Nam qui Tigranis tempora insigni regio texerat, eius caput tribus coronis triumphalibus impositum, in suo modo terrarum orbe, nusquam sepulturae locum habuit: sed abscisum à corpore, inops rognatarium Ægyptiæ perfidiæ manus portatum est, etiam ipsi victori miserabile. Ut enim id Cæsar apexit, oblitus hostis, seceri vultum induit, ac Pompeio tum propitias, tum etiam filiae suæ lacrymas reddidit: caput autem plurimis, & pretiosissimis

fissimis odoribus cremandum curavit. Quod si non tam mansuetus animus divini principis exstitisset, paulo ante Romani imperij columnen habitum (sic ut mortaliū negotia fortuna versat) in humarum iacuillet. Catonis quoque morte Cæsar audita, & se illius gloriæ invidere, & illum suæ invidiæ dixit, patrimonioque eius liberis ipsius incolume tenuavit. Et hercule divinorum Cæsarum operum non parva pars Catonis salus fuit.

N. etiam Antonij animus talis humanitatis intellectu non caruit. M. enim Bruti corpus liberto suo sepeliendum tradidit: quoque honoratius cremaretur, iniici ei suum paludamentum iussit: iacentem non hostem, sed civem deposito æstimate odio. Cumque interceptum à liberto paludamentum comperisset: ita percussus protinus in eum animadvertit, hac antè prætatione usus: Quid? tu ignorasti cuius tibi viri sepulchrum commiserim? Fortem, piamque eius victoriam Philippicam libenter dii viderunt: sed ne ita quidem generosissimæ indignationis verba inuiti audierunt.

EXTERNA.

Commemoratione Romani exempli in Macedoniam deductus, morum Alexāndri præconium facere cogor: cuius ut infinitam gloriam bellica virtus, ita præcipuum amorem clementia meruit. Is, dum omnes gentes infatigabili cursu lustrat, quadam loci tempestate nivali oppressus, senio iam confectum militem in Macedonem, nimio frigore obtupecatum, ipse sublimi, & propinqua igni sede sedens, animadvertit. Factaque non fortunæ, sed ætatis utriusque æstimatione, descendit, & illis manibus, quibus opes Dacij affixerat, corpus frigore compicatum in suam sedem imposuit: Idcirco iurare futurum dicens, quod apud Peras capitale extitisset, solum regium esse pane. Quid ergo mirum est, si sub eo ducere tot annis militare iucundum ducebant, cui gregarij militis incolumitas proprio fastigio charior erat? Idem non hominum vili, sed naturæ fortunæque cedens,

dens, quanquam violentia morbi dilaberetur, incubitum tamen erectus, dextra omnibus, qui eam contingere vellent, porrexit. Quis autem illam osculari non cureret, quæ iam tato oppressa, maximi exercitus complexui, humanitate, quam spiritu viuidiore suffecit:

Non tam robusti generis humanitas, sed & ipsa tamen memoria prosequenda Pisistrati Atheniensium tyranni narrabitur. Qui, cum adolescens quidam amore filia eius virginis accensus, in publico obviam sibi factam osculatus esset: hortante vxore vt ab eo capitale supplicium iumeret, respondit: Si eos, qui nos amant, interficimus; quid his faciemus quibus odio sumus: Minimè digna vox, cui adijciatur, eam ex tyranni ore mansisse.

In hunc modum filia iniuriam tulit, suam multo laudabilius. A Trasippo namque amico inter carnem sine fine conuivio laceratus, ita, & animam, & vocem ab ira cohibuit, vt putares late silentium à tyranno malè audire. Abeuntem quoque veritus, ne propter metum maturius se conuivio subtraheret, inuicitatione fami-

liari cepit retinere. Thrasippus concitatorum temulentiarum impetu euectus, os eius spatio resperfit: nec tamen in vindictam sui accendere potuit. Ille vero etiam filios suos violatę patris maiestati subuenire cupientes retraxit. Postero quoque die Thrasippo supplicium à se voluntaria morte exigere volente, venit ad eum, dataque hæc in eodem gradu amicitiarum mansuram, ab incepto reuocauit. Si nihil aliud dignum honore vel memoria gessisset, his tamen factis abundè se posteritati commendasset.

Æquè mitis animus Pyrrhi regis. Audierat quidam Tarentinorum in conuiuio parum honoratum de se sermonem habuisse, accersitoque, qui ei intertuerant, percontabatur, an ea, quæ ad aures eius peruenerant, dixissent. Tum ex his vnus: nihil inquit, vinum nobis deteculet, ista quæ tibi relata sunt, præ ijs quæ de te locuturi eramus, iustus ac iocus miscent. Tã urbana crapule excusatio, tamque simplex veritatis confessio, iram regis conuertit in risum. Quæ quidem clementia, & moderatione adlocutus est, vt & sobrijs
ubi

sibi Tarētini gratias agerent & ebrj bene precatētur. Ab eadē altitudine humanitatis legatis Romanorū ad redimendos captiuos castra sua petentibus, quo tutius venirent. Lyonē Molo sum obuiā misit: quq; honoratius exciperetur, ipse cū ornatu equitatu extra portā occurrit. Secundarū rerū prouētū nō adeo corruptus, vt officij prospectū in ijs deponeret, qui tum maximē armis eum eo dissiiebant.

Cuius tam mitis ingenij, debium fructū vitimo favi sui tēpore recepit. Nā cū diris auspicijs Argiuorū inuasisset urbem: absentiū; caput eius Alcioneus Antigoni regis filius ad patrē propugnatione laboratē latus velut aliquod relictissimū victoriae opus attulisset: Antigonus correptu iuene, quod tāi viri subitae ruinae immemor humanoru casu effuso gaudio inultaret: humo caput idiatu, caussa qua velatū caput suū more Macedonū habebat, texit; corporiq; Pyrrhi regitū, honoratissimē crematū curauit. Quin etiā filia eius Helenū captiuā ad se pertrahū. & culū, & animu gerere regiū iussit: ossaq; Pyrrhi ei aurea vna inclina, & pium in patriā ad Alexandrū patrē portanda dedit. Cant.

Campani autem exercitum nostrum cum consulibus apud Caudinas furcas, sub iugum adamnibus misum, nec inermem tantum, sed etiam nudam urbem suam intrantem, perinde, ac victorem, & spolia hostium præ se ferentem venerabiliter exceperunt: Protinusque consulibus insignia honoris, militibus vestem, arma, equos, comæatum benignissimè præstando & in opiam & deformitatem Romanæ cladis mutarunt: Quo animo si pro imperio nostro aduersus Annibalem quoque vñ iuissent, truculentis securibus materiam scruendi non præbuisent.

Facia mentione accerrimi hostis, magnitudinis eius operibus, quàm Romano nomini præstitit locum qui inter manus est, finiam. Annibal enim Emiliij Pauli apud Canuas trucidati quæsitum corpus, quantum in ipso iuit, inhumatum iacere passus non est. Annibal Ti. Graccham Lucanorum circumuentum insidijs, cum inimo honore sepultura mandauit; & ossa eius impatriam portanda militibus nostris tradidit. Annibal M. Marcellum in agro Bruttio, dum conatus Peenorum cupidius,

pidius quàm cōsideratius specularur. interemptum, legitimo iure extulit: Punicoq; sagu. o. & corona donatum laurea, rogo imposuit Ergo humanitatis dulcedo etiã in efereta barbarorum ingenia penetrat, toruolque, & truces hostium mollit oculos ac victoriæ insolentissimos spiritus flectit. Nec illi difficile, & arduum est, inter arma contraria, inter districtos cominus mucrones placidum iter reperire. Vincit iram, prosternt odium, hostilemque sanguinem hostilibus lacrymis miscet. Quæ etiam admirabilem Annibalis vocem pro iuneribus Romanorum ducum arbitria statuentis expressit. Quare aliquanto ei plus gloriæ Paullus, Gracæus & Marcellus sepulti quàm oppressi attulerunt: Siquidem illos Punico asta decepit Romana mansuetudine honoravit. Vos quoq; fortes, ac piæ vmbre, nō penitendas sortitæ estis exequias: nam vt obtabilius in patria, ita speciosius pro patria collapsæ, sup. emi officij decus infelicitate amissum, virtute recuperatis.

CAP. II. DE GRATITVDINE.

Gratas verò, ingratasque animi significationes, & facta libuit oculis subijcere, vt virtuti, ac vitio iusta merces æstimationis ipsa comparatione accederet. Sed quoniam contrario proposito se se distinxerunt, nostro quoque stylo separentur: prioremue locum obtineant, quæ laudem, quàm quæ reprehensionem merentur.

Atque vt à publicis actis ordiar, Marcium Coriolanum patriam oppugnare conantem, admotoque portis Urbis ingenti Volscorum exercitu, funus, ac tenebras Romano imperio minitatem, Veturia mater, & Volturnia vxor nefarium opus exequi precibus suis passæ non sunt. In quarum honorem senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornauit. Sanxit namque vti femini semita viri cedent, consilius plus salutis reipubl. in stola quam in armis fuisse: vestitusque auram insignibus frontem vittæ discrimen adiecit: Permisit quoque his
pur-

purpurea veste, & aureis vti segnenis. Super hæc ædem, & aram Fortune Muliebri eo loco, quo Coriolanus exoratus fuerat, faciendum curauit, memorem beneficij animum suum exquisito religionis cultu testando.

Quem secundi etiam belli Punici tempore exhibuit. Cum enim à Fulvio Capua obsideretur, ac duæ Campanæ mulieres beneuolentiam erga Romanos dimittere ex animis noluerint, Vestia Opidia mater familias, & Cluia facula meretrix; quarum altera quouide pro salute nostri exercitus facie iuicauit, altera captis militibus Romanorum alimenta subministrare non destitit. vrbe illa oppressa, senatus his, & libertatem, & bona restituit: & si quid amplius premij petissent, libenter se datum assuerant. Vacasse in tanto gaudio Panibus conscriptis duabus humilibus remis referre gratiam, nedum tam præ te tulisse mirandum.

Quid illa quoque iuuentute Romana gratiusque C. Nautio & Minatio COS. vltro nomina sua militari sacramento obtulit, vt Tuiculanis, quorum

fines Equi occupauerant, praesidium ferrent; quia paucis ante mentibus constantissimè & fortissimè imperium Romani populi defenderant. Ergo quod auditu nouum est, ne patriæ grata voluntas cessasse videretur, exercitus se ipse conscripsit.

Magnum grati populi specimen in **Q**uabio Maximo enituit. Nam cum ex inque consulatibus salutariter reipub. administratis decessisset, certatim res contulit; Quae maior ac speciosior eius funeris pompa duceretur. Eleuet aliquis praemia virtutis cum animaduerrat fortes viros felicius sepeliri quam viuere ignauos.

Quabio alteri, etiam incolumi summa cum gloria relata est. Dignatori ei magistrati equitum Minutius, iusto plebis, quod nunquam antea factum fuerat, æquatus, partito exercitu separatim in Sannio cum Arnibale conflixerat: Vbi temerè inuito certamine pestiferum hauritus exitum, subsidio Quabij conseruatus, & ipse eum patrem appellauit, & allegionibus suis patronum salutari voluit: ac deposito æqualis imperij iugo, magistratum equitum, sicut par erat, dictaturæ subiecit:

cit: imprū dentisque vulgi errorem gratę mentis significatione correxit.

Tam hercle probabiliter, quam **Q** Terentius Culeo prætoris familia natus & inter paucos senatorij ordinis splendidus optimo exemplo Africani superioris currum triumphans quia captus à Carthaginiensibus ab eo fuerat recuperatus, pileum capite gerens, secutus est. Auctori enim libertatis suę, tanquam patrono, accepti beneficij confessionem spectante populo Romano meritò reddidit.

At Flaminini de Philippo rege triumphantis currum, non vnus, sed duo millia ciuium Romanorum pileata comitata sunt; quę Punicis bellis intercepta, & in Græcia seruientia, cura sua collecta, in pristinum gradum restituerat. Cominatum ea die decus imperatoris, à quo simul, & denicti hostes, & conseruati ciues spectaculum patrię præbuerunt. Illorum quoque salus dupliciter omnibus accepta fuit: & quia tã multi, & quia tãgrati ex optatū libertatis statum recuperauerunt.

Metellus verò Pius pertinaci erga exulem patrem amore, tam clarum lacry-
mis,

mis, quam alij victoris cognomen affectus non dubitavit consu pro Q. Calidio praturæ candidato supplicare populo, quod Tribunus plebis legem, qua pater eius in ciuitatem restitueretur, tulerat. Quin etiam patronum eum domus, & familiae suae semper dictauit. Nec hac de re principatu, quem proculdubio obtinebat, quicquam decerpit, quia non humi, sed grato animo longè inferioris hominis maximo merito eximiam summitterebat dignitatem.

Nam C. quidem Marij non solum præcipuus, sed etiam præpotens gratæ mentis fuit imperus. Duas etiam Camertium cohortes, mira virtute vim Cimbrorum sustinentes, in ipsa acie, aduersus conditionem foederis ciuitate donauit: Quod quidem factum, & vere, & egregiè excusauit, dicendo inter armorum strepitum, verba se iuris ciuilis exaudire non potuisse. Et sanè id tempus erat, quo magis defendere, quam audire leges oportebat.

C. Marij vestigia vbique L. Sylla certamine laudis subsequitur: Dictator enim

Pompeio etiam priuato caput adaperuit, & sella assurrexit, & equo descendit: Ea-
 que se libenter facere in concione pre-
 dicauit. memor ab eo duodeuiginti annis
 nato partes suas exercitu paterno adiu-
 tas. Multa insignia Pompeio, sed nescio
 an hoc quicquam admirabilius contige-
 rit; quod magnitudine beneficij Syllam
 sui obliuisci coegit.

Sit aliquis in summo splendore etiam
 fordidis gratis locus, M. Cornuto prætor
 funus Hirtij, & Pansa iussu senatus lo-
 cante, qui tunc Libitinam exercebant,
 cum rerum suarum usum, tum ministe-
 rium suum gratuitum polliceri sunt; quia
 hi pro republica dimicantes occiderant.
 Perseueranti ne postulatione extude-
 runt, ut exequiarum apparatus sestertio
 nummo ipsis præbentibus addiceretur:
 Quorum laudem adiecit lege conditio
 auget magis, quam extenuat, quoniam
 quidem quæstum contempserunt, nulli
 alij rei quam quæstui uiuentes.

EXTERNA.

Pace cinerum suorum Reges gentium exterarum secundum hanc tam cōtemprium gregem referri se patientur: qui aut non attingendus, aut non nisi ultima parte domesticorum exemplorum collocandus fuit. Sed dum honesti actus etiam ab infimis editi, memoria non intercitant; licet separatim locum obtineant: ut nec his adiecti, nec illis, prælati videantur.

Darius priuatæ adhuc fortunæ, amico Syrofontis Samij delectatus, curiosiore contemplatione fecit ut ultrò sibi, & quidem à cupido daretur. Cuius muneris quam grata æstimatio animo eius esset allapsa, regno potitus ostendit: totam namque urbem, & insulam Samiorum Syrofonti fruendam tradidit. Non enim pretium rei æstimatum, sed occasio liberalitatis est honorata; magisque à quo donum proficisceretur, quam ad quem perueniret prouitum.

Mithridates quoque rex magnificè
gra-

gratus apparuit, quoniam pro Leonico accerrimo salutis suæ defensore à Rodijs nauali pugna excepto, omnes hostium captiuos permutauit, satius esse existimans ab inuisissimis circumuehri, quàm benemerito gratiam non referre.

Liberalis populus Rom. magnitudine muneris, quod Attalo regi Asiam dedit dono: Sed Attalus etiam testamenti æquitate gratus, qui eandem Asiam populo Romano legauit. Itaque nec huius magnificentia, nec illius tam memor beneficij animus tot verbis laudari potest; quot amplissimæ ciuitates, vel amicè datæ; vel piè redditæ sunt.

Ceterùm neicio an præcipue Massanissæ regis pectus grati animi pignoribus fuetit reuertum: Beneficio enim Scipionis, & Romanorum amicitia, & per amplii regni modo liberaliter auctus; memoriam inclyti muneris ad vltimum vitæ finem, longa etiam a dijs immortalibus senectute donatus, constanterissima fide perduxit. Adeo vt eum non totum Africa, sed etiam cunctæ gentes scirent amiciorum Cornelie familiæ, atque vbi Rom.
quam

quàm sibi metipſi ſemper fuiſſe. Ille, cùm
 graui Carthaginienſium bello premere-
 tur ac vix tutelæ ſui regni iuſticeret: ta-
 men Scipioni Amiliano quia nepos Afri-
 cani erat, bonam magnamque partem
 Numidici exercitus, quem ad Lucullum
 conſulem à quo ad auxilia petenda miſ-
 ſus fuerat, in Hispaniam duceret, promp-
 tiſſima mente tradidit, præſentique peri-
 culo reſpectum prittini beneficij antepo-
 ſuit. Ille cum iam ætate deficiente mag-
 nas regni opes, quatuor & quinquaginta
 filiorum numerum relinquens in lectulo
 laboretur, M. V. Manlium, qui proconſule
 Africam obtinebat, literis obſecrauit, vt
 ad ſe Scipionem Amilianum, ſub eo tunc
 militantem, mitteret; feliciorem mor-
 tem ſuam futuram ratus, ſi in complexu
 dextræ eius ſupremum ſpiritum, ac man-
 data poſuiſſet. Ille aduentum Scipionis
 factis ſiſ præcurrentibus, hæc vxori libe-
 ritque præceperat: vnum in terris popu-
 lum Rom. & vnam in populo Rom. Sci-
 picnis domum noſſe, integra omnia Æ-
 miliano ſe ſeruare, eum diuidendi regni
 arbitrum haberent: Quod is ſtatuiffet, per
 inde

CAP. III. DE INGRATITVDINE. 309

inde ac testamento cautum, immutabile, ac sanctum obtinerent. Tot tamque varijs rebus se Massaniſſa infatigabili pietatis ferie ad centesimum extendit annum. His & horum similibus exemplis; beneficentia generis humani nutritur, atque augetur. Hæ sunt eius laces, hi stimuli, propter quos iuuandi, & emendandi cupiditate flagrat. Et sanè amplissimæ & speciosissimæ diuitiæ sunt, feliciter erogatis beneficijs, latè posse censerī. Quorum quoniam religiosum cultum instituimus, nunc neglectum, iugillandi gratia, quo sit gratior, referemus.

CAP. III. DE INGRATITVDINE.

Vrbis nostræ parentem senatus in amplissimo dignitatis gradu ab eo collocatus in curia lacerauit; nec duxit nefas ei vitam adimere, qui æternum Romano imperio spiritum iugenerauerat, Rude nimirum illud, & ferox seculum, conditoris sui euore foede maculatum, ne summa quidem posteritatis

dic-

di simulare pietas potest.

Hunc ingratum lapsæ mentis errorém, contentanea nostræ ciuitatis poenitentia sequitur. Virium Romanarum, & incrementum letissimum, & tutela certissima Furius Camillus in Vrbe incolnmitatem suam tueri non valuit; cuius ipse salutem stabilierat, felicitatem auxerat. Siqui enim à L. Apuleio Tribuno pl. tanquam peccator Veientanæ prædæ reus factus, duris atque (vt ita dicam) terreis sententijs in exilium missus est. Et quidē eo tempore, quo oprimo iuvene filio spoliatus, solatijs magis alleuandus, quàm cladibus onerandus erat: Sed immemor patria tanti viri maximorum meritorum, exequijs filij, damnationem patris iunxit. At inquit, ærario abesse Tribunus plebis quærebatur quindecim millia æris, tanti namque poena finita est. Indignam summam, propter quam populus Rom tali principe careret. Priore adhuc querela vibrante alia deinceps exurgit. Africanus superior, non solum contusam, & contractâ belli Punici armis temp sed penè iam ex sanguem, atque morientem Afri-

CAP. III. DE INGRATITVDINE. 31

ca dominam reddidit : cuius clarissima opera iniurijs penando ciueis , vici eum ignobilis, ac desertæ paludis accolam fecerunt: Eiusque voluntarij exilij acerbitatem non tacitus ad inferos tulit, sepulchro suo inscribi iubendo, *INGRATA PATRIA NE OSSA QVIDEM MEA HABES.* Quid ista, aut necessitate indignius, aut querela iustius, aut vitioe moderatius? Cineres ei suos negauit, quàm in cineres collabi passus non fuerat. Igitur hanc vnã Scipionis vindictam ingrati animi vrbs Roma sensit: maiorem me hercule Coriolani violentia. Ille enim metu patriam pulsauit, hic verecundia: De qua ne queri quidem tanta veræ pietatis constantia nisi post fata sustinuit. Talia passo (credo) quæ fratri eius accidere solatio esse potuerunt: cui rex Antiochus deuictus, & Asia imperio populi Romani adiecta, speciosissimusque triumphus, vt peculatus reus fieret & in carcerem duci iuberetur, causam præbuit. Nihil o virtute minor fuit posterior Africanus: sed ne exitu quidem felicior: Duabus enim vrbus Numantia, atque Cartha-

gine imperio Romano imminentibus, ex rerum natura depulsis, raptorem spiritus domi iuuenit, mortis punitorem in foro non reperit. Quis ignorat tantum laudis Scipionem Naticam toga, quantum armis utramque Africanum meruisse? Qui pestifeta Ti. Gracchi manu faucibus apprehensam rempub. strangulari passus non est. Sed is quoque propter iniquissimam virtutum suarum apud ciues aestimationem, sub titulo legationis Pergamum secessit. Et quod vitæ superfluit, ibi sine vilo ingratae patriæ desiderio peregit.

In eodem nomine versor, necdum Corneliæ gentis querelas exhausti. Nam P. Lentulus clarissimus, & amantissimus rei publicæ, cum in Auentino C. Gracchi nefarios conatus, & aciem pia ac forti pugna magnis vulneribus exceptis, fugasset. proelii illius, quo leges, pacem libertatemque in suo statu retinuerat, hanc mercedem tulit, ne in vrbe nostra moreretur. Siquidem inuidia, & obtreptatione compellus legatione à senatu libera impetrata, habitaque concione, qua à dijs immortalibus petiit, ne vnuquam ad in-

gra-

gratum populum reuenteretur, in Siciliam profectus est, ibique perseueranter morando compotem se voti fecit. Quinque igitur Cornelij, totidem sunt notissima ingratae patriae exempla. Atque horum quidem secessus voluntarij.

Ahala verò cum magister equitum Sp. Moelium regnum affectantem occididet; custoditae libertatis ciuium, exilio suo poenas pendit.

Ceterum vt senatus populique mens in modam subitae tempestatis concitata, leni querela prosequenda est, ita singulorum ingrata facta liberiori indignatione proscindenda sunt. Quia potentes consilij, cum vtrumque ratione perpendere liceret, scelus pietati praetulerunt. Quo enim Iambo, qua procella verborum, impiam Sextilij caput obrui mereret: quod C. Caesarem, à quo cum studiose, tū etiam feliciter grauissimi criminis reus defensus fuerat, Cinnaeae proscipionis tempore profugum. praesidium suum in fundo Tarquinienfi cladis conditione implo-
tate, beneficij iure repetere coactum, à
sacris perfidae mensae, & altaribus netan-

dorum Penatium auulsum, truculento vi-
 ctoriae iugulandum tradere non exorruit.
 Finge accusatorem eius fortuna publica
 in supplicijs nomen conuersum, tam luc-
 tuosam illum opem genibus annexum
 orasse, crudeliter tamen repulsus videre-
 tur: quia etiam quos iniuriis inuitos fa-
 ciunt, gratiosos miseriæ reddunt. Verum
 Sextilius non recusatorem, sed patronum
 ferissimæ inimici violentiæ suis mani-
 bus obiecit: si metu mortis, vita indignus,
 si præmij spe, morte dignissimus.

Sed ut ad alium consentaneum huic
 ingrati animi actum transgrediar, M. Ci-
 cero G. Popilium Lenatem, Picenæ re-
 gionis, rogatu M. Coelij, non minore cura
 quam eloquentia defendit, eumque causa
 admodum dubia fluctuantem, saluum ad
 penates suos tenuit: Hic Popilius postea,
 nec re, nec verbo à Cicerone læsus, vltro
 M. Antonium rogauit, ut ad illum prof-
 criptum persequendum, & iugulandum
 mitteretur. Impetratisque detestabilis mi-
 nisterij partibus, gaudio exultans Caie-
 tam cucurrit & virum, omitto quod am-
 plissimæ dignitatis, certè salutis eius auc-
 torem,

tozem studio etiam præstantis officij priuatim sibi venerandum, iugulum præbere iussit: Ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clarissimam dexteram per saccum, & securum otium amputauit. Eaque sarcina, tanquam opimis spolijs, alacer in Urbem reuersus est. Neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite eius quondam perorauerat. Inualidæ ad hoc monstrum sigillandum literæ: quoniam qui talem Ciceronis casum fatis dignè deplorare possit, alius Cicero non extat.

Quo te nunc modo Magne Pompeij attingam, nescio: Nam, & amplitudinem fortunæ tuæ, quæ quondam omnes terras & omnia maria fulgore suo occupauerat, intueor; & ruinam eius maiorem esse, quam ut manu mea attentari debeat, memini. Sed nobis tamen tacentibus, C. Carbonis, à quo admodum adolescens de paternis bonis in foro dimicans protectus es, iussu tuo interempti mors animis hominum obuersabitur non sine aliqua reprehensione: quia tam ingrato factò, plus L. Syllæ viribus, quàm propriæ indulisti verecundiæ.

E X T E R N A.

At ne nostra confessis alienigenæ vrbes insultent: Carthaginenses Annibalem qui pro illorum incolumitate, & victoria, tot imperatores, totque exercitus nostros trucidauerat, quot gregarios milites hostium si occidisset, magnæ gloriæ foret è conspectu suo submouere in animum induxerunt.

Neminem Lycurgo, aut maiorem, aut vtiliorem virum Lacedæmon genuit: utpote cui Apollo Pythius oraculum petenti respondisse fertur: nescire se vtrum illum hominum, an deorum numero aggregaret. Huic tamen neque vitæ summa sinceritas, neque constantissimus erga patriam amor, neque leges salutariter excogitatæ auxilio esse potuerunt, quo minus infestis ciues experiretur. Sæpè enim lapidibus peritus, aliquando furore publico eiectus, etiam priuatus oculo: ad vltimum ipsa patria pulius est. Quid aliæ faciant vrbes, vbi etiam illa, quæ constantia, & moderationis, & grauitatis exitum
 aniam

CAP. III. DE INGRATITVDINE. 319

miam sibi laudem vendicat, tam ingrata aduersus tam bene meritum extitit:

Detrahe Atheniensibus Thesea, nullæ, aut non tam claræ Athenæ erunt: siquidem ille vicatim dispersos ciues suos in vnam urbem contraxit, separatimque, & agresti more viuenti populo, amplissimæ ciuitatis formam, atque imaginem imposuit. Idem sæna potentissimi regis Minois imperia vix dum ætate pubescente repulit. Idem effrænatam Thebanorum insolentiam domuit. Idem opem liberis Herculis tulit, & quicquid ybique monstri, aut sceleris fuit, virtute animi ac robore dextræ cōminuit. Huius tamen summoti ab Atheniēsis, Scyros exule minor insula ossa morui cepit. Iam Solon, qui tam præclaras, tamque vtilis Atheniensibus leges tulit. vt si his perpetuò vti voluissent, sempiternum habituri fuerint imperium: qui Salamina velut hostilem arcem ex p. opinquo saluti eorum imminentem recuperauit, qui Pisistrati tyrannidem primus vidit orientem, & solus armis opprimi debere, palam dicere ausus est, senectutem Cypri profugus exegit:

git: neque ei in patria, de qua optimè mè
 ruerat, humari contigit. Bene egissent A-
 thenienses cum Miltiade, si eum post tre-
 centa millia Persarum Marathone de-
 uicta, in exilium protinus misissent, ac
 non in carcere, & vinculis mori coegis-
 sent. Sed ut puto hætenus sæuire aduer-
 sus optimè meritum abundè non duxe-
 runt. Imò ne corpus quidem eius, sic ex-
 pirare coacti, sepulturæ prius mandari
 patsi sunt, quàm filius eius Cimon eis-
 dem vinculis se cõstringendum traderet.
 Hanc hæreditatem paternam maximæ du-
 cis filius, & futurus ipse ætatis suæ dux
 maximus, solam se sortitum, catenas sci-
 licet & carcerem, gloriari potuit. Aristi-
 des etiam, quæ totius Græciæ iustitia cen-
 setur, continentix quoque eximium spe-
 cimen, patria excedere iussus est. Felices
 Athenas, quæ post illius exilium inuenire
 aliquem aut virum bonum, aut amantem
 sui ciuem potuerunt, cum quo tunc ipsa
 sanctitas migravit! Themistocles eorum,
 qui ingratham patriam experti sunt, cele-
 berrimum exemplum, cum illam incolu-
 men, claram, opulentam, principem Græ-
 ciæ

cia reddidisset. eouſque ſenſit inimicam,
 vt ad Xerxis, quem paulò ante deſtruxe-
 rat, non debitam ſibi miſericordiam per-
 fugere necelle haberet Phocion vero his
 dotibus quæ ad pacandum hominem po-
 tentiſſimè iudicantur, eloquentia, & in-
 tegritate inſtructiſſimus, non tantum in
 eculeo ab Athenienſibus inpoſitus eſt, ſed
 certè poſt obitum nullam Atticæ regio-
 nis, quæ ofſibus eius iniiceretur, glebu-
 lam inuenit; iuſtus extra fines proici in-
 tra quos optimus ciuis vixerat. Quid
 obeſt igitur quin publica dementia ſit
 exiſtimanda, ſummo conſenſu maximas
 virtutes, quaſi grauiſſima delicta punire,
 beneficiaque iniurijs rependere? Quod
 cum vbique tum præcipuè Athenis into-
 lerabile videri debet: in qua urbe aduer-
 ſus ingratos ad ius conſtituta eſt. Et rectè:
 quia dandi, & accipiendi beneficij, com-
 mercium, ſine quo vix vita hominum
 cõſtat, perdit, & tollit. quiſquis beneme-
 rito parem referre gratiam negligit.
 Quantam ergo reprehentionem meren-
 tur qui cum æquiſſima iura, ſed iniquiſ-
 ſima haberent ingenia, moribus ſuis, quã
 legi-

legibus vti maluerunt: Quod si qua providentia deorum effici posset, ut excellentissimi viri, quorum modò casus retulisti, legem ingratorum vindicem retinentes, patriam suam in ius ad aliam civitatem pertraherent, nonne ingeniosum, & garrulum populum, mutum, atque elinguem hac postulatione reddidissent? Discordes focii tui, paucis diivdua tuguria, ò Græcia facta sunt. Columen lucet Marathon Persicis trophœis: Salamis, & Artemisium Xerxis naufragia numerantur: prævalidis manibus exhausta moenia, pulchrioribus operibus confurgunt: harum rerum auctores vbi vixerint, vbi iacent, responde: Nempe Thesea parvulo in scopulo sepeliri, & Miltiadem in carcere mori, & Cimona paternas induere catenas, & Themistoclem victorem victi hostis genua complecti, Solonemque cum aristide, & Phocione penates suos ingrata fugere coegisti: cum interim cineribus vestris foedè, ac miserabiliter dispersis, Oedipodis ossa, cæde patris nuptijs matris contaminata, inter ipsum Arcopagum diivini, atque humani certaminis venerabile.

CAP. IIII. DE PIET. IN PARENT. 323
bile domicilium, & excelsis præsidij Min-
neræ arcem honore aræ decorata quasi
sacrosancta colis: Adeo tibi aliena mala
tuis bonis gratiora sunt. Lege itaque le-
gem, quæ te iureiurando obstrictam te-
net: & quia benemeritis debita reddere
præmia noluiti, læsis iusta piacula exol-
ue. Tacent mutæ illorum vimbæ fati ne-
cessitate constrictæ: at immemores be-
nificiorum Athenas omnis lingua sermo-
ne licenti reprehensionem soluta, non ta-
cet.

CAP. IIII. DE PIETATE IN PARENTES.

Sed omittamus ingratos, & potius de
pijs loquamur aliquanto enim satius est
fauorabili quam inuisæ rei vacare, veni-
te igitur in manus nostras prospera pa-
rentum vota felicibus auspicijs propaga-
tæ soboles; quæ efficitis, vt & genitile iu-
uet. & generare libeat.

Coriolanus maximi vir animi, & altis-
simi cõsiliij, optimeq; de republica meritis
iniquissimæ damnationis ruina prostratus
ad Volk-

Volscos infestos tunc Romanis confugit.
 Magno ubique pretio virtus aestimatur.
 Itaque quò latebras quaesitam venerat,
 ibi breui summum adeptus est imperiũ.
 Euenitque, ut quem pro se salutarem im-
 peratorem ciues habere noluerant, penè
 pestiferum aduersus se ducem experirentur.
 et reuenter enim, suis exercitiis no-
 stris victoriarum suarũ gradibus, aditum
 iuxta mœnia Urbis Volscos militi straxit.
 Qua propter fastidiosus ille in aestiman-
 dis bonis suis populus, qui reo non peper-
 cerat, exuli coactus est supplicare. Misi
 ad eum deprecandum legati, nihil profe-
 cerunt. Misi deinde sacerdotes eum in-
 fulis, æquè sine effectu redierunt. Stupe-
 bat Senatus, trepidabat populus, viri pari-
 ter, ac mulieres exitium imminens lamen-
 tabantur. Tunc Veturia Coriolani mater
 Volumniam vxorem eius, & liberos se-
 cum trahens, castra Volscorum petijt.
 Quam ubi filius aspexit, Expugnati, in-
 quit, & vicisti iram meam patriæ, preci-
 bus hujus admotis: cuius vterio te, quam-
 uis meritò mihi inuitam, dono: Cõtinuo-
 que Romanum agrum hostilibus armis
 libe-

CAP. IIII. DE PIET. IN PARENT. 329

liberavit. Ergo pectus dolore acceptæ injuriæ, spe potiundæ victoriæ, verecundia detestandi ministerij, metu mortis refer tum, totum sibi pietas vacu efecit: vnius que parentis aspectus bellum atrox salu tari pacem mutavit.

Eadem pietas viribus suis inflamma tum Africanum superiorem, vix dum an nos puerilitatis egressum, ad opem patri in acie ferendam virili robore armavit. Consulem enim eum apud Ticinum flu vium aduersis auspicijs cū Annibale pug nantem graviter saucium, intercessu suo servavit: neque illum, aut ætatis infirmi tas, aut militiae tyrocinium, aut infelicis proelij etiam veterano bellatori perti mescendus exitus interpellare valuit, quo minus duplici gloria conspicuam coro nam, imperatore simul, & patre ex ipsa morte raptò, mereretur.

Auribus ista tam præclara exempla Ro mana ciuitas accepit, illa vidit oculis L. Manlio Imperioso diem ad populum Pomponius tribunus pl. dixerat, quod oc casione bene conficiendi belli ductus, legitimum obtinendi imperij tempus ex cessit =

cessisset. Quodque filium optimæ indolis iuuenem rustico opere grauatum publicis vsibus subtraheret. Id postquam Manius adolescens cognouit, protinus urbem petijt, & se in Pomponij domum prima luce direxit: qui existimans in hoc cum venisse, vt patris crimina, à quo plus iusto asperè tractabatur, deferret, excedere omnes iussit cubiculo, quo licentiùs remotis arbitris iudicium perageret. Nactus occasionem opportunam proposito suo iuuenis gladium, quem tectum attulerat, distinxit, tribunumque minis, ac terrore, compulsum iurare coegit, à patris eius accusationem recessurum. Eoque effectum est, ne Imperiosus causam diceret; Commendabilis est pietas, quæ mansuetis parentibus præstatur, sed Manlius quo horridiorem patrem habuit, hoc laudabilius periculo eius subuenit; quia ad eum diligendum præter naturalem amorem, nullo indulgentiæ blandimento inuitatus fuerat.

Hanc pietatem æmulatus M. Corta, eo ipso die, quo togam sumpsit virilem, protinus, vt è Capitolio descendit, C. Carbonem

nem, à quo pater eius damnatus fuerat, postulavit: peractumque reum iudicio afflixit, & ingenium, & adolescentiam præclaro opere auspiciatus.

Apud C. quoque Flaminium auctoritas patria æquè potens fuit. Nam cum tribunus pl. legem de Gallico agro viritim dividendo, invito, & repugnante senatu, promulgasset, precibus, manisque eius acerrimè resistens, ac ne exercitu quidem aduersus se conscripto, si in eadem sententia perseueraret, absterritus, postquam pro rostris ei legem iam referenti pater manum iniiecit, priuato fractus imperio descendit è rostris, ne minimo quidem murmure destitutæ concionis reprehensus.

Magna sunt hæc virilis pietatis opera, sed nescio an his omnibus valentius, & animosius Claudiæ Vestalis virginis factum. Quæ cum patrem suum triumphantem è curru violenta tribuni pl. manu detrahi animaduertisset; mira celeritate vtrisque se interponendo, amplissimam potestatem inimicitijs accensam depulit. Igitur alterum triumphum

pater

pater in Capitolium, alterum filia in ædem
 Vestæ duxit. Nec discerni potuit, vtri
 plus laudis tribueretur, an cui victoria, an
 cui Pietas comes aderat.

Ignoscere vetustissimi foci, veniamque
 æterni date ignes, si a vestro factatissimo
 templo ad necessarium magis, quam spe-
 ciosum urbis locum contextus operis nos-
 tri progressus fuerit. Nulla enim acerbi-
 tate fortunæ nullis sordibus prærium cha-
 ræ pietatis enivescit. Quin etiam eo cer-
 tius, quo miserius experimentum habet.
 Sanguinis ingenui mulierem prætor apud
 tribunal suam capitali crimine damna-
 tam, triumviro in carcere necandam tra-
 didit. Quo receptam, is qui custodiæ præ-
 erat, misericordia motus, non protinus
 strangulavit. Aditum quoque ad eam fi-
 lia, sed diligenter excusæ, ne quid cibi in-
 ferret, dedit existimans futurum, ut ine-
 dia consumeretur. Cum autem iam dies
 plures intercederent, secum ipse quærens
 quidnam esset, quod tandiu sustentaretur,
 curiosius observata filia, animaduer-
 tit illam exerto vberè famem matris lac-
 tis sui subsidio lenientem. Quæ tam ad-
 mira

mirabilis spectaculi nouitas ab ipso ad
 triumuirum à triumuiro ad Præto-rem, à
 Præto-rem ad concilium iudicum perlata,
 remissionem pœnæ mulieri impetrauit.
 Quo non penetrat, aut quid non excogi-
 tat pietas, quæ in carcere seruandæ geni-
 tricis nouam rationem inuenit? Quid
 enim tam inusitatum, quid tam inaudi-
 tum, quàm matrem natæ vberibus ali-
 tam? Putaret aliquis hoc contra rerum
 naturam factum, nisi auigere parentes,
 prima naturæ lex eilet.

EXTERNA.

Idem de pietate Perus existimetur,
 quæ patrem suum Simona conuulsi tor-
 tuna a seculo, parique eundem tradi-
 tum, iam vltimæ senectutis, velut infan-
 tem pectori suo admodum aluit. Herent,
 ac stupent hominum oculi cum huius fa-
 cti pictam imaginem vidēt, caluque an-
 tiqui conditionem præsentis spectaculi
 admiratione renouant; in illismatis mem-
 brorum lineamentis vna, ac spirantia
 corpora inueneri credentes. Quod acce-
 dit

est animo quoque euenire, aliquanto efficaciore pictura literarum: vetera pro recentibus admonites recordati.

Ne te quidem Cimon silentio innotuam qui patri tuo sepulturam voluntarijs vinculis emere non dubitasti. Nam et si maximo tibi postea, & cui, & duci euadere contigit plus tamen aliquanto laudis in carcere, quam in Curia assecutus es. Ceteræ enim virtutes admirationis tantummodo multum, pietas verò etiam amoris plurimum meretur.

Vos quoque fratres memoria complectar, quorum animus origine fuit nobilior. Siquidem admodum humiles in Hispania nati, pro parentum alimentis in Hispania nati pro parentum alimentis spiritum erigentes, specioso exitu vitæ in claruistis. Duodecim enim millia nummum, quæ post mortem vestram his darentur, a Paciæcis pacti; ut eorum patris interfectorem Epattim gentis suæ tyrannum occideretis. Nec acuti solum insigne facinus essis, sed etiam strenuo, ac forti exitu clausistis. Hinc enim manibus Paciæcis vitionem, Lpato pœuam, genitoribus

CAP. III. DE PIET. IN PARENT. 33
toribus alimenta, vobis gloriosa fata pe-
peristis. Itaque tumulis etiam nunc viai-
tis quia parentum senectutem tæri,
quàm vestram expectare, satius esse du-
xistis.

Notiora sunt fratrum paria; Cleobis, &
Bytem, Amphinomus & Anapus illi quod
ad sacra Iunonis peragenda matrem ve-
xerunt: hi, quod patrem, & matrem hu-
meris per medio ignes Ætnæ portarunt,
sed neutris pro spiritu parentum expirare
propositam fuit.

Nec ergo Argiuam detrecto laudem,
aut Ætnæ montis gloriam inuoluerim:
verùm obscuriori propter ignorantiam
pietati notitiæ lumen admoueo: sicut
Scythis libenter pietatis testimonium
reddo. Dario enim totius regni sui viri-
bus in eorum regionis subinde impetuna
facienti, paulatim cedentes, ad vltimas
Asiæ solitudines peruenerant. Interroga-
ti deinde ab eo per legatos, quem fugien-
di finem, aut quod initium pugnandi fac-
turi essent; responderunt, Se nec vrbes vl-
las, nec agros cultos, pro quibus dimica-
rent, habere. Ceterùm epi ad parentum

suorum monumenta venissent, sciturum
 quemadmodum Scythæ præliari tole-
 rēt. Quo quidem vno tam pio dicto, im-
 manis, & barbara gens ab omni se ferita-
 tis crimine redemit. Prima igitur, & op-
 tima rerum natura pietas est magistra,
 quæ nullo vocis ministerio, nullo vi li-
 terarum indigens prop. ijs, ac tacitis viri-
 bus, charitatem parentum pectoribus li-
 berorum intundit. Quid ergo doctrina
 proficit: vt politiora, scilicet, non vt me-
 liora fiant ingenia: quoniam quidem soli-
 da virtus nascitur magis, quam fingi-
 tur.

Quis enim plaustris vagos, & silvarum
 latebris corpora sua teg. ntes, in modum-
 que ferarum laniatu pecudum viuentes,
 Latio sic respondere docuit: Illa nimi-
 rum, quæ etiam Cæsi filium loquendi v su-
 derectum ad protegendam patris incolu-
 mitatem ministerio vocis intruxit. Ca-
 pris enim à Cyro Sardibus, cum vnus è
 numero Persarum ignarus viri, in eadem
 eius concitato ter. etur impetu: ve, ut
 obitus, quid sibi nascenti fortuna dene-
 gallet, ne Croesum regem, .ccideret, pro-

clamando, penè iam impressum iugulo mucronem reuocauit. Ita qui ad id tempus mutus sibi vixerat, salutis parentis vocalis factus est.

Eadem charitas italico bello Pisanensem iuuenem, cui Pultoni erat cognomen tanto animi corporisque robore armavit: Ut cum obtestatæ urbis suæ claustris præsideret, & Romanus imperator, patrem eius captiuum, in conspectu ipsius constitutum, districtis militum gladijs circumdedit, occisurum se minitans nisi irruptioni suæ iter præbuisset, solus è manibus senem rapuerit, duplici pietate memorandus, quòd, & patris seruator, nec patriæ fuerit proditor.

CAP. V. DE BENEVOLENTIA FRATERNÀ.

Hanc pietatem proximus fraternæ beneuolentiæ gradus excipit. Nam ut merito primum amoris vinculum ducitur, plurima, & maxima beneficia accepisse: ita proximum iudicari debet simul accepisse. Quàm copiosæ enim inuicem illa

recordatio est! In eodem domicilio antequam nasceretur, habitavi: in iisdem incunabilis infantiae tempora peregi: eosdem appellavi parentes: eadem pro me vota excubuerunt: parem ex maiorum imaginibus gloriam traxi. Chara est uxor dulces liberi, iucundi amici, accepti affines, sed postea cognitis nulla benevolentia accedere debet, quae priorem exhauriat.

Atque hoc teste Scipione Africano loquer, qui tamen arctissima familiaritate Laelio iunctus erat, attamen senatum suppliciter orauit; ne prouincia fors fratri suo erepta ad eum transferretur: legatumque se L. Scipioni in Asiam iturum promisit: & maior natu minori, fortissimus imbelli, & gloria excellens laudis inopi, & quod super omnia est, non dum Asiatico, iam Africanus. Itaque clarissimorum cognominum alterum sumpsit, alterum dedit, triumphique praetextam huius excepit, illius tradidit: ministerio aliquanto maior quam frater imperio.

M. verò Fabius consul in clyta pugna Etruscis, & Veientibus superatis, delatum sibi

sibi summo senatus populiq; studio triumphum ducere non sustinuit: quia eo proelio Q. Labius frater eius consularis fortissimè dimicans occiderat. Quantam in eo pectore pietatem fraternæ charitatis habitasse existimemus, propter quam amplissimi honoris tantus vigor extingui potuit?

Hoc exemplo vetustas, illo seculum nostrum ornatum est: cui contigit fraternum iugum Claudiae prius, nunc etiam Iuliae gentis intueri decus. Tantum enim amorem princeps, parentesque noster insitum animo fratris Drusi habuit; ut cum Ticini, quo victor hostium ad complectendos parentes venerat, graui illum, & periculosa valetudine in Germaniam fluctuare cognosset, protinus inde metu attonitus erumperet. Iter quoque quàm rapidum, & præceps velut vno spiritu corripuerit, eo patet quod Alpes Rhenumque transgressus, die ac nocte mutato subinde equo ducenta milia passuum, per modò deuictam Barbariem, Antabagio duce solo comite contentus euasis. Sed eam tunc maximo labore, & periculo impli-

catum mortaliumque frequentia defectum, sanctissimum pietatis numen, & ditiores eximiarum virtutum, & fidelissimus Roman imperij custos Iupiter committatus est. L. rufus quoque, quanquam fato iam suo quam vllius officio propior erat vigore spiritus, & corporis collapsus, ex ipso tamen, quo vita, & mors distinguitur momento, legiones cum insignibus in sinuatri obviam procedere iussit, ut imperator saluaretur. Præcepit etiam dextra in parte præteritum ei statui, & consulare & imperatorium nomen obtinere voluit. Eo, enimque tempore, & fraternali maiestati celsit, & vita excessit. His scio eouidem nullum aliud quam Castoris & Pollucis specimen consanguineæ charitatis conuenienter adijci posse.

Sed omnis memoriæ clarissimis imperatoribus profectio non erit ingratum, si militis summa erga fratrem suum pietas huic voluminis patri adhæserit. Is namque in castris Cn. Pompeij stipendia peragens cum Sertorianum militem acrius sibi in acie instantem cominus interemis-

set,

CAP. VI. DE PIET. ERGA PATR. 337

set, iacentemque spoliaret: ut fratrem germanum esse cognouit, multum ac diu conuictio deus ob deum impiæ victoriæ infectatus prope castra transtulit, & pretiosa veste opertum, rogo imposuit. Ac deinde subiecta face, protinus eodem gladio, quo interemerat, pectus suum transuerberauit: seque super corpus fratris prostratum, communibus flammis cremandum tradidit. Licebat ignorantia beneficio innocenti viuere, sed ut sua potius pietate, quam aliena venia uteretur, comes iraternæ neci non desuit.

CAP. VI. DE PIETATE ERGA PATRIAM.

Arctissimis sanguinis vinculis pietas satisfecit: restat nunc, ut patriæ exhibeatur: Cuius maiestati, etiam illa quæ decorum numini æquatur, auctoritas parentum vires suas subiecit: siaterna quoque charitas æquo animo, ac libenti cedit summa quidem cum ratione. Quia euersa domo intetratus reipubl. status manere potest; urbis ruina penates omnium
tra:

trahat secum necesse est. Verum quid at-
tinet verbis ista complecti? quorum tanta
vis est, vt aliqui ea salutis suæ impendio
tentati sint.

Brutus consul primus cum Arunte
Tarquinij Superbi regno expulsi filio in
acie ita æquo concurrit, vt pariter illatis
hastis, vterque mortifico vulnere ictus
exanimis prosterneretur. Merito adiece-
rim populo Romano libertatem suam
magno letisse.

Cum autem in media parte fori, vasto,
ac repentino hiatu terra subsideret, res-
ponsumque esset, re illum tantummodo
compleri posse, qua populus Rom. pluri-
mum valeret: Curius, & animi, & gene-
ris nobilissimus adolescens interpretatus
Vrbem nostram virtute armisque præci-
pue excellere; militaribus insignibus or-
natus equum conscendit, eumque vehe-
menter admoris calcaribus præcipitem
in illud profundum egit; super quem vni-
uersi ciues honoris gratia certatim fru-
ges iniecerunt, continuoque terra pristi-
uum habitum recuperavit. Magna postea
decora in foro Romano fullerunt; nul-
lum

lum tamen hodie, quod pietate Curtij, erga patriam clarius obuerſetur exemplum cui principatum gloriæ obtineenti, conſimile factum ſubuectam.

Genucio Cipo Prætori, paludaro portam egredienti, noui, & inauditi generis prodigium incidit. Natuque in capite eius ſubito veluti cornua emerſerunt: ei poſumque eſt, regem cum fore, ſi in Urbem reuertiffet. Quod ne accideret, voluntarium ſibi met, ac perpetuum indixit exilium. Dignam pietarem, quæ quod ad ſolidam gloriam attiter, ſeptem regibus præferatur. Cuius teſtandæ rei gratia capitis effigies ærea, qua exceſſerat, portæ incluſa eſt: dictaque Rauduſcuiana, quod olim æra raudera dicebantur.

Henucius laudis huius, qua maior excogitari vix poteſt, ſacceſſionem Ælio Prætori tradidit. Cui ius diceenti, cum in capite picus conſediſſet, aru' picesque aſſirmaſſent conſeruato eo fore domus ipſius ſtatim feliciffimum, reipubl. miſerrimum: occiſo, in contrarium vtrum que ceſſurum, eueltigio picum

morsu suo in conspectu senatus necavit:
 Decem, & septem milites suæ familiæ,
 eximia fortitudinis viros, Cannensi præ-
 lio amittit: resq; procedente tempore ad
 summum imperij fastigium excelsis. Hec
 nimirum exempla, Sylla, & Marius, Cin-
 na tanquam Italia riserunt.

Decius qui consuetam in familiam
 suam primus intulit, cum Latino bello
 Romanam aciem inclinatham, & penè
 iam præstatam videret; caput suum pro
 salute reip. ab. deuouit: Ac protinus con-
 citato equo, in medium hostium agmen,
 patriæ salutem ab. mortem petens, irru-
 pit. factaque ingenti strage, plurimis telis
 obrutus, supercorruit. Ex cuius vulneri-
 bus, & sanguine insperata victoria emer-
 sit.

Vnicum talis imperatoris specimen ef-
 fet, nisi animo suo respondentem filium
 genuisset. Is namque in quarto consulatu
 patris exemplum securus, deuotione si-
 mili, æquè urena pugna, consentaneo
 exitu, labantes, perditasque vires vrbis
 nostræ correxit. Itaque dignosci arduum
 est, vtrum Romana ciuitas vtilius habue-
 rit.

CAP. VI. DE PIET. ERGA PATR. 341
rit Decios duces, an amiserit: quoniam
vita eorum ne vinceretur, obstitit, mors
fecit ut vinceret.

Non est extinctus pro repub. superior
Scipio Africanus: sed admirabili virtute,
ne respub. extingueretur, prouidit. Siqui-
dem cum afflicta Cannensi clade vrbs
nostra, nihil aliud quam præda victoris
esse Annibalis videretur: ideoque reli-
quie prostrati exercitus, deserendæ Ita-
liæ, auctore L. Metello, consilium agita-
rent: tribunus militum admodum iuue-
nis stricto gladio mortem unicuique mi-
nitando iurare omnes, nunquam se relic-
tuos patriam, coegit: pietatemque non
solum ipse p. enissimam exhibuit, ed
etiam ex pectoribus aliorum abeuntem
reuocauit.

Age, ut à singulis ad vniuersos trans-
grediar, quanto, & quam æquali amore
patriæ tota ciuitas flagrauit! cum secun-
do Punico bello ex. uiii. m. ararium ne-
deorum quidem cultui sufficeret, & pu-
blicani v. t. o. aditos centores hortati
sunt, ut omnia sic se carerent, tanquam res-
pub. pecunia abundaret, seque præstituros
cunc-

eundem: nec vllum alium, nisi bello confecto, petituros pollici sunt. Domini quoque seruorum, quos Sempronius Gracchus ob malignam pugnam Beneuenti manumiserat, pretia ab imperatore exigere superfederunt: In castris etiam non eques non centurio stipendium dari sibi desiderauit. Viri arque feminae, quicquid auri argentiue habuerant: item pueri insignia ingenuitatis ad sustentandam temporis diuinitatem contulerunt: Ac ne beneficio senatus (qui muneribus functos, tributione liberauerat) quisquam uti voluit: sed inuicem id omnes promptissimis animis praestiterunt. Non ignorabant enim captis Veijs, cum decimarum nomine, quas Camillus vouerat, aurum Apollini Delphico mitti oporteret, neque emendi eius facultas esset, matronas ornamenta sua in aetarium retulisse. Similiterque audierant mille pondo auri, quae Gallis obsidione Capitolij promissa debeantur, eorum cultu expleta. Itaque, & proprio ingenio & exemplo ueritatis adhibiti nulla sibi in re cessandum existimauerunt.

E X T E R N A.

Sed, & externa eiusdem propositi exempla ptingam. Rex Atheniensium Codrus, cum ingenti hostium exercitu Antica regio debilitata, ferro ignique, vastaretur, diffidentia humani auxilij ad Apollinis Delphici oraculum confugit; perque legatos sciscitatus est: quonam modo illud tam graue bellum discuti posset. Respondit deus, Ita finem ei fore, si ipse hostili manu occidisset. Quod quidem non solum totis Atheis, sed in caeteris etiam contrarijs percrebruit. Eoque factum est, vt ediceretur, ne quis Codri corpus vulneraret. Id postquam cognouit, depositis insignibus imperij, familiarem cultum induit, ac pabulantium hostium globo sese obiecit, vnumque ex his falce percussum, in eadem suam compulit: Cuius interitum ne Athenæ occiderent effectum est.

Ab eodem fonte pietatis Thraibuli quo;

quoque animus manavit. Is cum Athenienſium urbem triginta tyrannorum terrima dominatione liberare cuperet, parvaque manu maximæ rei molem aggredere & quidam è concijs dixiſſet: *Quantas tandem tibi Athenæ, per te libertatem confeclutæ, gratias debebunt,* reſpondit: *Dij faciant. ut quantas ipſe illis debeo, videar retuliſſe. Quo affectu inclytum deſtructæ tyranidis opus laude cumulaſſit.*

Themistocles autem quem virtus ſua victorem, iniuria patriæ imperatorem Perſarum fecerat; ut ſe ab ea oppugnanda abſtineret, inſtituto ſacrificio exceptum præterea tauri ſanguinem hauſit, & ante ipſam aram, quaſi quædam Pietatis clara victima concidit. Quo quidem tam memorabili eius exceſſu, ne Græciæ altero Themistocle opus eſſet, effectum eſt.

Sequitur eiſdem generis exemplum: Cum inter Carthaginem, & Cyrenas de margine agri pertinaciſſima contentio eſſet, ad ultimum placuit utrinque eodem tempore iuvenes miſſi, & locam in
quem

CAP. VI. DE PIET. ERGA PATR. 345
quē ij conuenissent, finem ambobus habe
ri populis: Verum hoc pactum Carthagi
nensium duo fratres nomine Phileni, per
fidia præcurrere, citra constitutam horam
maturato gressu in longius promotis ter
minis. Quod cum intellexissent Cyrenen
sium iuuenes, diu de fallacia eorum ques
ti, postremo acerbitate conditionis in iu
riam discutere conati sunt. Dixerunt
namque sic eum finem ratum fore, si Phi
lani viuos se ibi obrui passi essent. Sed
consilio euentus non respondit: illi enim,
nulla interposita mora, corpora sua his
terra operienda tradiderunt. Qui quo
niam patriæ, quàm vitæ suæ longiores
terminos esse maluerunt; bene iacent,
manibus, & ossibus suis Punico dilatato
imperio. Vbi sunt superbæ Carthaginis
alta moenia; vbi maritima gloria inclyti
portus; vbi cunctis littoribus terribilis
classis; vbi tot exercitus; vbi tantus equi
tatus; vbi immenso Africae spatio non
contenti spiritus; Omnia ista duobus Sci
pionibus Fortuna partita est. At Phileno
rum egregij facti memoriam ne patriæ
quidem interitus extinxit. Nihil est igitur,

tur, excepta virtute, quod mortali animo,
ac manu immortale quæri possit.

Iuuenili ardore plena hæc pietas. Aristoteles verò, supremæ vitæ reliquias senilibus ac rugosis membris in summo literarum otio vix custodiens, adeò valenter pro salute patriæ incubuit; vt eam hostilibus armis solo æquatam, in lectulo Atheniensi iacens, Macedonum de manibus, quibus obiecta erat, eriperet. Ita non tam vrbs Stagira euersa Alexandri, quàm restituta Aristotelis notum est opus. Patet ergo, quàm benignæ, quamque profusæ pietatis erga patriam omnium ordinum, omnis ætatis homines extiterint, sanctissimisque naturæ legibus mirificorum etiam exemplorum clara mundo subscripserit veritas.

CAP. VII. DE PATRVM AMORE, ET INDVLGENTIA IN LIBEROS.

Det nunc vela pij, & placidi affectus
parentum erga liberos indulgentia; salubrique
aura prouecta, gratam suauitatis
secum dotem asserat.

Fabius Rullianus quinque consulatibus summa cum gloria peractis, omnibusque, & virtutibus, & vitæ meritis stupendus, legatus ire Fabio Gurgiti filio ad bellū difficile, & periculosum conficiendum grauiatus non est, penè ipso demutaxat animo, sine corpore militaturus: vtpote propter vltimam senectutem lectuli otio quàm labori præiorum habilior. Idem triumphantis currum, equo insidens, sequi, quem ipse paruulum triumphis suis gestauerat, in maxima voluptate posuit: nec accessor gloriose illius pompæ, sed auctor spectatus est.

Non tam Cæsetij spetiosa equitis Romani fors: sed patria pars indulgentia: Qui à Cæsare omnium iam externorum, & domesticorum hostium victore, cum abdicare filium suum iuberetur, quod is tribunus plebis cum Marullo collega, inuidiam ei, tanquam regnum affectanti, fecerat in hunc modū respōdere sustinuit; Celerius tu mihi Cæsar omnes filios meos eripies, quàm ex his ego vnū nota pellam mea. Habebat autem duos præterea optimæ indolis filios, quibus Cæsar se incre-

menta dignitatis benignè largiturum pollicebatur. Hunc patrem tamen summa diuini principis clementia tutum praestitit: quis tamen non humano ingenio maius ausum putet, quòd cui totus terrarum orbis succubuerat, non cecidit?

Sed nescio an Octavius Balbus concitatoris, & ardentioris erga filium beneuolentiæ fuerit. Proscriptus à triumuiris, cum domo postica clam esset egressus, iamque fugæ expeditum initium haberet: postquam intus filium trucidari falsus clamore è uicinia accepit, ei se neci, quam euaserat, obtulit, occidendumque militibus tradidit. Pluris nimirum illud monumentum, quo illi præter spem videre filium incolamen contigerat, quam salutem tuam æstimans. Militeros adolescentis oculos, quibus amantißimum sui patrem ipsius opera sic expirantem intueri necesse fuit?

EXTERNÆ.

Ceterum, ut ad iucundiora cognitu veniamus, Seleuci regis filius Antiochus

noueræ Stratonices infinito amore cor-
 repta, memor quàm improbis facibus
 arderet, impium pectoris vulnus pia dissi-
 mulatione contegebat. Itaque diuersi af-
 fectus ijsdem visceribus, ac medullis in-
 clusi summa cupiditas, & maxima verecun-
 dia, ad vltimam tabem corpus eius rede-
 gerunt. Iacebat ipse in lectulo, moribun-
 do similis: lamentabantur necessarij: pater
 mœtore prostratus, de obitu vnici filij de
 que sua miserrima orbitate cogitabat:
 totius domus funebris magis quàm regius
 erat vultus. Sed hanc tristitiæ nubem Lep-
 tinis mathematici vel, vt quidam tradunt
 Erasistrati medici prouidentia discussit:
 Iuxta enim Antiochum iedens, vt eum
 ad introitum Stratonices rubore perfun-
 di, & spiritu increbrescere, eaque egre-
 diente passere, & excitationem anheli-
 tum subinde recuperare animaduertit;
 curiosiore obseruatione ad ipsam verita-
 tem penetravit. Intraente enim Stratonice,
 & rursus abeunte, brachium adoles-
 centis dissimulanter apprehendendo, mo-
 do vegetiore, modo languidiore pulsu ve-
 narum comperit: cuius morbi ægeresset,

protinusque id Seleuco exposuit. Qui
 charissima sibi coniuge filio cedere non
 dubitauit. Quod in amorem incidisset,
 fortunæ acceptum referens, quod dissi-
 mulare eum, usque ad mortem paratus
 esset, ipsius pudori imputans Subijciatur
 animis senex, rex, amans: iam patebit
 quam multa quamque difficilia paterni
 affectus indulgentia superauit.

Ad Seleucus quidem vxore, Ariobar-
 zanes autem filio suo Cappadociæ regno
 celsit, in conspectu Cn. Pompeij: cuius
 cum tribunal con cendisset, inuitatusque
 ab eo in curuli sella sedisset, postquam fi-
 lium in cornu scribæ humiliorem fortu-
 na sua locum obtinentem conspexit, non
 sustinuit infra se collocatum intueri: Sed
 protinus sella descendit, & diadema in
 caput eius transtulit: hortarique coepit vt
 eò transiret, vnde ipse surrexerat. Excide-
 runt lacrymæ iuueni: ehorruit corpus,
 dilapsum diadema est, nec quò iussus
 erat, progredi potuit. Quodque penè fi-
 dem veritatis excedit, lætus erat, qui reg-
 num deponebat: tristis, cui dabatur. Nec
 vllum finem tam egregium certamen ha-
 buis-

CAP. VIII. DE SEVERIS PATR. 351
buisset, nisi patrię voluntati auctoritas
Pompeij adfuisset. Filium enim & regem
appellavit, & diadema sumere iussit, & in
curuli sella confidere coegit.

CAP. VIII. QUI SEVERI ADVERSVS
LIBEROS.

Comicę lenitatis hi patres, tragicę
asperitatis illi. Par Romulo gloria L.
Brutus: quia ille urbem, hic libertatem
Romanam condidit: filios suos, Tarqui-
nij damnationem à se expulsam reducen-
tes, summum imperium obtinens, com-
prehensos, proque tribunali virgis cęsos,
& ad palum religatos securi percuti ius-
sit. Exiit patrem, vt consulem ageret:
orbisque viuere, quàm publicę vindictę
deesse, maluit.

Huius æmulatus exemplum Cassius,
filium, qui tribunus plebis Agrariam le-
gem primus tulerat, multisque alijs
rebus populariter animos hominum
amore sui deuinctos tenebat, post-
quam illam potestatem deposuit,
adhibito propinquorum, & amico-

& amicorum consilio, affectati regni crimine domi damnauit: verberibusque affectum, necari iussit: ac peculium eius Cereri consecrauit.

T. autem Manlius Torquatus, propter egregia multa raræ dignitatis, iuris quoque ciuilibus, & sacrorum pontificalium peritissimus, in consimili facto, ne consilio quidem necessariorum indigere se credidit. Nam cum ad senatum Macedonia de filio eius D. Silano, qui eam provinciam obtinuerat, querelas per legatos detulisset, à Patribus conscriptis petijt ne quid ante de ea re statuerent, quam ipse Macedonum, filijque sui causam inspexisset. Summo deinde cum amplissimi ordinis tum etiam eorum, qui questum venerant consensu, cognitione suscepta, domi consedit, solusque vtrique parti per totum biduum vacauit, ac tertio plenissime die diligentissimeque auditis testibus ita pronuntiavit: Cum Silanum filium meum pecunias à socijs accepisse mihi probatum sit & repub. eum, & domo mea indignum iudico protinusque è conspectu meo abire iubeo. Tam tristi patris senten-

tentia percussus Silanus, lucem vltterius intueri non sustinuit; suspendioque se proxima nocte consumpsit. Peregerat iam Torquatus seueri, & religiosi iudicis partes, satisfactum erat reipubl. habebat vltionem Macedonia, potuit tam verecundo obitu filij parris inflecti rigor. At ille neque adolefcētis exequijs interfuit, & cum maximè funus eius duceretur, consulere se volentibus, vacuas aures accommodauit. Videbat enim se in eo atrio cōsedisse, in quo illius Imperiosi Torquatī seueritate conspicua imago posita erat: Prudentissimoque viro succurrebat, effigies maiorum cum titulis suis idcirco in prima adium parte poni solere, vt eorum virtutes posterī non solūm legerent, sed etiam imitarentur.

M. verò Scaurus, lumen, ac decus patriæ, cum apud Athesim flumen impetu Cimbrorum Romani equites pulsī, deserto Procos. Catulo Urbem pavidī repeterent, consternationis eius participi filio suo misit qui dicerent; libentius se in acie eius interfecti ossibus occursum quàm ipsū tam deformis fugæ reum visurum.

Ita-

Itaque si quid modò reliquum in pectore verecundiæ superesset, conspectum degener irati patris vitaret; recordatione enim iuventæ suæ, qualis M. Scauro, aut habendus, aut spernendus esset filius admonebatur. Quo nuncio accepto, iuuenis coactus est, tortius aduersus semetipsum gladio uti, quàm aduersus hostes usus fuerat.

Nec minus animosè A. Fulvius vir senatorij ordinis, euntem in aciem filium retraxit, quàm Scaurus è proelio fugientem increpuit. Namque iuuenem, & ingenio, & litteris, & forma inter equales nitentem, pravo consilio amicitiam Catilinæ secutum, inque castra eius temerario impetu ruentem, medio itinere abstractum, supplicio mortis affecit: præfatus, non se Catilinæ illum aduersus patriam, sed patriæ aduersus Catilinam genuisse. Licuit, donec ciuilibus belli rabies præteriret, inclusum arcere: verum illud cauti patris narraretur opus, hoc seueri refertur.

CAP. IX. QVI MODERATI ERGA
SUSPECTOS LIBEROS.

Sed vt hanc incitatum, & asperam feruiritatem mitiore relatu patrum mores clementiæ suæ mistura temperent, exactæ pœnæ concessa venia iungatur.

L. Cellius, omnibus honoribus ad cenfuram defunctus, cum grauisima crimina de filio, cum nouerca commissum stuprum, & parricidium cogitatum propè modum explorata haberet, non tamen ad vindictam procurrit continuo, sed penè vniuerso senatu adhibito in consilium, expositis suspicionibus, defendendi se adolescenti potestatem fecit, inspectaque diligentissimè causa, absoluit eum de concilij, tum etiam sententia tua: Quòd si impetu iræ abstractus scire festinasset, admisisset magis scelus, quàm vindicasset.

Quaetern Hortensij, qui suis temporibus ornamentum Romanæ eloquentiæ fuit admirabilis in filio patientia extitit. Cum enim eousque impietatem eius suspectam, & nequitiam inuitam ha-

haberet, vt Messallam suæ sororis filium hæredem habiturus ambitus reum defendens iudicibus diceret: Si illum damnassent: nihil sibi præter osculum nepotum, in quibus acquiesceret, superfuturum: Hac scilicet sententia, quam etiam editæ orationi inseruit, filium potius in tormento animi, quàm in voluptatibus reponens: tamen ne naturæ ordinem confunderet, non nepotes, sed filium hæredem reliquit. Moderatè vsus affectibus suis: quia, & vitius moribus eius verum testimonium, & mortuus sanguini honorem debitum reddidit.

Idem fecit clari generis magnæque dignitatis vir Fuluius, sed in filio aliquantum terriore. Nam cum auxilium senatus implorasset, vt suspectus in parricidio, & ob id latens per triumvirum conquireretur, ac iussu Patrum conscriptorum comprehensus esset; non solum eum non notauit, sed etiam decedens, dominum omnium esse voluit: Quem sibi genuerat hæredem instituens, non quem expertus fuerat.

Magdorum virorum clementibus actis

tis ignoti patris nouæ , atque inuisitatæ
 rationis consilium adijciam: qui cùm à fi-
 lio necti, sibi insidias comperisset, nec in-
 ducere in animum posset , vt verum san-
 guinem ad hoc sceleris progressum cre-
 deret, seductam vxorem suppliciter ro-
 gavit, ne se vltius celaret , sed diceret:
 siue illum adolescentem subiecisset , siue
 ex alio concepisset. Aseueratione deinde
 eius, & iureiurando, se nil tale deberè sus-
 picari. persuasus, in locum desertum filio
 perducto , gladium , quem secum occul-
 tum attulerat, tradidit, ac iugulum ferien-
 dum præbuit, nec veneno , nec latrone ei
 ad peragendum parricidium opus esse af-
 firmans. Quo facto non paulatim, sed
 magno impetu recta cogitatio pectus iu-
 uenis occupauit , continuoque abiecto
 gladio , Tu verò, inquit, pater viue ; & si
 tam obsequens es, vt hoc precari filio per-
 mittas , me quoque exupera. Sed tantum
 quaeso, ne meus erga te amor eo sit vilior
 quòd à poenitentia oritur. O solitudinem
 sanguine meliorem, pacatioreque pena-
 tibus filias, & alimentis blandius ferrum,
 ac mortis oblatae, quàm datae vitæ, feli-
 cius beneficium.

CAP. X. QVI FILIORVM OBITVM
FORTI ANIMO TOLLE-
RVNT.

Commemoratis patribus, qui iniurias filiorum patienter exceperunt, referamus eos qui mortes æquo animo tolerarunt.

Horatius Puluillus, cùm in Capitolio Ioui Optim. Max. ædem pontifex dedicaret, interque nuncupationem solemnium verborum postem tenens, mortuum esse filium suum audisset: neque manum à poste remouit, ne tanti templi dedicationem interrumperet: Neque vultum à publica religione ad priuatum dolorem deflexit; ne patris magis, quam pontificis partes egisse videretur. Tolle inquit, cadaver.

Clarum exemplum: nec minus tamen illustre quod sequitur. Æmilius Paullus nunc felicissimi, nunc miserrimi patris clarissima repræsentatio, ex quatuor filijs formæ insignis, egregiæ indolis, duos iure adoptionis in Corneliam Fabiamque gentem transtulit, sibi ipse denegauit:
duos

duos ei fortuna abstulit. Quorum alter triumphum patris finire suo quartum ante diem præcessit: alter in triumphali curru conspectus, post diem tertium expirauit. Itaque qui ad donandos, vsque liberos abundauerat, in orbitatè subito destitutus est. Quem casum quo robore animi sustinuerit, oratione, quam de rebus à se gestis apud populum habuit, hanc adiuciendo clausulam, nulli ambiguum reliquit: Cùm in maximo prouentu felicitatis nostræ Quirites timerem nequid mali fortuna moliretur; Iouem Optim. Maxim. Iunonemque reginam, & Mineruam precatus sum, vt si aduersi quid populo Romano immineret, totum in meam domum conuerteretur. Qua propter bene se res habet: annuendo enim votis meis id egerunt, vt vos potius meum casum doleatis, quam ego vestro ingemiscerem.

Vno etiam nunc domestico exemplo adiecto, in alienis luctibus orationi meæ vagari permittam Q. Marc. Rex superior,

Catonis in consulatu collega, filium summæ pietatis, & magnæ spei, & quæ non parua calamitatis accelsio fuit, vnicum amisit. Cumque se obitu eius subrutum, & euersum videret; ita dolorem altitudine consilij coercuit, vt à rogo iuuenis protinus Curiam peteret: senatumque quem eo die lege habere oportebat, euocaret. Quod nisi fortiter mœrorem ferre feisset, vnus diei lucem inter calamitosum patrem, & sirenium consulem, neutra in parte cessante officio, partiri non potuisset.

EXTERNÆ.

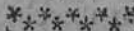
Princeps Atheniensium Pericles intra quadriduum duobus mirificis adolescentibus filijs spoliatus, ijs ipsis diebus, & vultu pristinum habitum retinente, & oratione nulla ex parte in fractiore concionatus est. Ille vtro caput quoque solito more coronatum gerere sustinuit, vt nihil ex vetere ritu propter domesticum vulnus detraheret. Non sine causa igitur tanti roboris animus ad Olympij Iouis cog-

Xenophon autem, quod ad Socraticam disciplinam attinet, proximus à Platone felicitis, ac beatæ facundiæ gradus; cum solenne sacrificium perageret, è duobus filijs maiorem natu nomine Gryllum, apud Mantineam in prælio cecidisse cognouit: nec ideo institutum deorum cultum omittendum putauit, sed tantummodo coronam deponere contentus fuit. Quam ipsam, percunctatus, quonam modo occidisset, vt audiuit fortissimè pugnans interijisse, capiti reposuit; nomina quibus sacrificabat, testatus, maiorem se ex vitute filij voluptatem, quàm ex morte amaritudinem sentire. Alius remouisset hostiam, abiiecisset altaria lacrymis resperfa thura dilicidisset. Xenophonis corpus religioni immobile stetit, & animus in consilio prudentiæ stabilis mansit: Nam dolori succumbere, ipsa clade, quæ nuntiata erat, tristius duxit.

Nec Anaxagoras quidem suppressendus est. Audita namque morte filij, Nihil, inquit, mihi inexpectatum, aut notum, aut nouum natus: ego enim in illu ex parte na

tum sciebam esse mortalem. Has voces
 utilissimis præceptis imbuta virtus mit-
 tit quasi quis efficaciter auribus perce-
 perit, non ignoravit ita liberos esse pro-
 creandos, ut meminerit his à rerum na-
 tura, & accipiendi spiritus, & reddendi
 eodem momento temporis legem dici:
 atque ut mori neminem solere, qui non
 vixerit, ita nec vivere aliquem qui
 non vixerit, ita nec vivere aliquem qui
 non sit moriturus.

rus.

VA-

VALERII MAXI.

MI.

LIBER SEXTVS.

CAP. I. DE PVDIGITIA.

VNde te virorum pariter, ac femi-
narum precipuis firmamentum
Pudicitia inuocet: Tu enim pris-
ca religione consecratos Vestrae
focos incolis, Tu Capitolini Iunonis pul-
uinaribus incubas. Tu palatij columen au-
gustos penates sanctissimumq; Iuliae gen-
tis genialem torum assidua statione cele-
bras. Tuo praesidio puerilis aetatis insignia
munita sunt. Tui numinis respectu sine-
rae iuuentae flos permanet. Te custode ma-
rronalis stola censetur. Ades igitur, & cog-
nosce, quae fieri ipsa valuti.

Dux Romanæ pudicitiaæ Lucretia, cuius virilis animus, maligno errore fortunæ, muliebri corpus sortitus est: A Sex. Tarquinio regis Superbi filio per vim stuprum pati coacta, cum gravissimis verbis iniuriam suam in consilio necessariorum deplorasset, ferro se, quod veste tectum attulerat, interemit. Causamque tam animoso interitu imperium consulare pro regio permutandi, populo Romano præbuit.

Atque hanc illatam iniuriam non tulit Virginius plebei generis, sed patricij vir spiritus, ne probro contaminaretur domus sua; proprio sanguini non pepercit. Nam cum Ap. Claudius decemvir, filia eius virginis stuprum, potestatis viribus fretus, pertinacius expeteret, deducta in forum puellam occidit, pudicæque interemptor, quam corruptæ pater esse maluit.

Nec alio robore animi præditus fuit Pontius Aufidianus, eques Rom. qui postquam comperit filia suæ virginitatem à pedagogo proditam Fannio Saturnino, non contentus iceleratum seruum affecisse

eisse supplicio, etiam ipsam puellam necavit. Itaque ne turpes eius nuptias celebraret, acerbas exequias duxit.

Quid P. Mænius, quam seuerum pudicitiae custodem egit! In libertum namque gratum admodum sibi animaduertit, quia eum nubilisiâ ætatis filiae suae osculû dedisse cognouerat; cum præsertim non libidine, sed errore lapsus videri posset. Ceterum amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellae sensibus, castitatis disciplinam ingenerari magni æstimauit. Eique tam tristi exemplo præcepit, ut non solum virginitatem illibatam, sed etiam oscula od virum sincera perferret.

Q. verò Robius Maximus Seruillianus honoribus quos splendidissimè gessit, censura grauitate consumatis, exegit à filio vnico pœnas dubiae castitatis: Is eas pependit, voluntario secellu conspectum patris vitando.

Dicerem censorium virum nimis acerbum extitisse, nisi P. Atilium Philiscum in pueritia corpore quæritum à domino facere coactum, tam seuerum postea patrem cernerem. Filiam enim suam, quod

ea se stupri crimine coinquinauerat, interemit. Quam sanctam igitur in ciuitate nostra pudicitiam fuisse existimare debeamus, in qua etiam infitiores libidinis, tam seueros eius vindices euasisse animaduertimus.

Sequitur excellentis nominis, ac memorabilis facti exemplum. M. Claudius Marcellus adilis curulis C. Scantinio Capitolino trib. pl. diem ad populum dixit, quod filium suum de stupro appellasset: Et que asseuerante se cogi non posse, ut adesset quia sacrosanctam potestatem haberet & ob id tribunitiam auxilium implorante; totum collegium tribunorum negauit se intercedere, quo minus pudicitiae quaestio perageretur, citatus itaque Scantinius reus; vno teste, qui tentatus erat, damnatus est. Constat iuuenem productum in rostra defixo in terram vultu perseueranter tacuisse, verecundoque silentio plurimum in vltionem suam valuisse.

Metellus quoque Celer stuprosae mentis acer punitor extitit, Cn. Sergio Silo promissorum matrifamilie nummorum

gratia diem ad populum dicendo, eum-
que hocvno crimine damnādo: Nō enim
factum tunc, sed animus in quæstionem
deductus est: plusque voluisse peccare no-
cuit, quàm non peccasse profuit.

Concionis hæc, illia Curia grauitas: T.
Veturius filius eius Veturij, qui in consu-
latu suo Samnitiibus, ob turpiter ictum
foedus deditus fuerat: cū propter, do-
mesticam ruinam, & graue æs alienum
C. Plotio nexum se dare admodum ado-
lescentius coactus esset: seruilibus ab eo
verberibus; quia stuprum pati nolue-
rat, affectus, querelam ad consules detu-
lit. A quibus hæc de re certior factus se-
natus, Plotium in carcerem duci iussit. In
quacunque enim statu positā Romano
sanguini pudicitiam tutam esse voluit.

Et quid mirū si hoc vniuersi P. C. cen-
suerūt? C. Pescennius triumuir Capitalis
Cornelium fortissimè militiæ stipendia
emeritum, virtutisq; nomine quater ho-
nore primipili ab imperatoribus donatū,
quod cū ingenuo adolescentulo stupri cō-
merciū habuisset, publicis vinculis onera-
uit, A quo appellati tribuni, cū de stupro

nihil negaret, sed sponſionem ſe facere paratum diceret, quod adoleſcens ille fallam, atque apertè corpore quæſtum ſacilitaſſet: interceſſionem ſuam interponere noluerunt. Itaque Cornelius in carcere mori coactus eſt. Non putarunt tribuni pleb. rom. noſtram cum fortibus viris paciſci oportere, vt externis periculis domeſticas delicias emerent.

Libidinoſi centurionis ſupplicium, M. Latorij Mergi tribuni militaris, æquè ſimilis foedas exitus ſequitur: Cui Cominius trib. pleb. diem ad populum dixit, quod cornicularium ſuum lupri cauſa appellafſet. Nec ſuſtinuit eius rei ſententiam Latorius, ſed ſe ipſe ante iudicij tempus fuga prius ſubtraxit, deinde etiam morte puniuit. Naturæ modum expleuerat: ſato tamen functus, vniverſæ plebis ſententia crimine impuditiæ damnatus eſt: Signa illum militaria, ſacratæ aquilæ, & certiffima Romani imperij cuſtos, ſeuera caſtrorum diſciplina, vſque ad inferos perſecuta eſt. Quoniam cuius magiſter eſſe debuerat, ſanctitatis corruptor tentabat exiſtere.

Hoc mouit C. Marium Imperatorem, cum C. Luscius tororis suæ filium tribunum militum à C. Plotio manipulario milite iure cæsum pronuntiauit, quia eum de stupro compellare auis tærat.

Sed ut eos quoque qui in vindicanda pudicitia dolore suo pro publica lege vti sunt, strictim percurram: Sempronius Musca C. Gallium deprehensum in adulterio flagellis cecidit: C. Memmius L. Octauium similiter deprehensum neruis contudit: Carbo Accienus à Vibieno, item Pontius à P. Cernio deprehensi castrati sunt: Cn. etiam Furium Brochum quidam deprehendit, & familiæ stuprandum obiecit: Quibus iræ suæ indulgisse, fraudi non fuit.

EXTERNA.

Atque ut domesticis externa subnectam, Græca femina nomine Hippo, cum hostium classe esset excepta, in mare se, ut morte pudicitiam tueretur, abiecit. Cuius corpus Erechtheo littori appul-

pallum, proxima vndis humo sepulturæ
mandatum. ad hoc tempus tumulus con-
tegit: Sanctitatis verò gloriam æternæ
traditam memoriæ Grecia laudibus suis
celebrando, quotidie florentiorem effe-
cit.

Vehementius hoc, illud consideratius
exemplum pudicitia, Exercitu, & copijs
Gallogræcorum à Cn. Manlio consule in
Olympo monte ex parte deletis, ex parte
captis, Orgiagontis reguli vxor miræ pul-
chritudinis a centurione; cui custodienda
traditaerat, stuprū pati coacta: postquam
ventum est in eum locū, in quē centurio,
nullo nuntio, necessarios mulieris pre-
tium, quo eam redimerent, afferre iusse-
rat: Aurum expendente centurione, & in
eius pondus animo, oculisque intento,
Gallogræcis lingua gentis suæ imperauit,
vt eum occiderent. Interfecti deinde ca-
put abscisum manibus retinens ad coniu-
gem venit; abiectoque ante pedes eius, &
iniuriæ, & vltionis suæ ordinem exposuit.
Huius femina, quid aliud quisquā, quàm
corpus in potestatem hostium venisse, di-
cat: Nam neque animus vinci, nec pud-
icitia

titia capi potuit.

Teutonorum verò coniuges Marium victorem orarunt, vt ab eo virginibus Vestalibus dono mitterentur, ac firmantes æquè se, atq; se illas virilis concubitus expertes futuras. Eaque re non impetrata, laqueis sibi nocte proxima spiritam eripuerunt. Dij melius, quod nunc animam viris earum in acie non dederunt, Nam si mulierum suarum virtutem imitati voluissent, incerta Teutonicæ victoriæ trophœa reddidissent.

CAP. II. QUÆ LIBERE DICTA, AVT FACTA.

Libertatem autem vehementis spiritus dictis pariter, ac factis testatam, vt non inuitauerim; ita vltro venientem non exclusim. Quæ inter virtutem, vitiumque posita, si salubri modo se temperauerit, laudem, si quo non debuit, profuderit, reprehensionem meretur. Atque vulgi sic auribus gratior, quàm sapientissimi cuiusq; animo probabilior est. Vt pote
 ire-

frequentius aliena venia, quàm sua providentiâ tuta. Sed quia humanæ vitæ partes perlequi propositum est; nostra fide, propria æstimatione referatur.

Prierno capto, interfectisque qui id oppidum ad revellandum incitauerant, senatus indignatione accensus consilium agitabat; quidnam sibi de reliquis quoque Priernatibus faciendum esset. Ancipiti igitur casu salus eorum fluctuabat, eodem tempore, & victoribus, & iratis subiecta. Ceterum cum auxilium unicum in precibus restare animaduernerent, ingenti Italici sanguinis obliuisci non poterunt. Princeps enim eorum in Curia interrogatus; quâ pœnâ mereretur, respondit: quâ meretur qui sedignos libertate iudicat. Verbis arma sumpterat, exasperatosque Patrû cõscript. animos inflâmauerat. Sed Plautius cõsul fauens Priernatium causâ, regressum animoso eius dicto obtulit; quæsiuit que qualem cum eis Romani pacẽ habituri essent impunitate donata. At is cõstâtissimo vultu: Si bonâ dederitis, inquit, perpetuâ; si malâ, nō diuturnâ. Quæ voce perfectum est, ut victis non solum

CVP. II. DE LIB. DIC. AVT. FAC. 373
lum, venia, sed etiam ius, & beneficium
nostræ civitatis daretur.

Sic in senatu Priernas loqui ausus est.
L. verò Philippus consul aduersus eun-
dem ordinem libertatem exercere non
dubitavit. Nam segnitiam pro Rostris
exprobrans, alio sibi senatu opus esse di-
xit: tantumque à penitentia dicti abfuit,
vt etiam L. Crasso, summæ dignitatis, &
eloquentiæ viro, id in Curia grauer fe-
renti, manum iniici iuberet. Ille reiecto
lictore, Non es, inquit, mihi Philippi con-
sul, quia nec ego quidem tibi senator
sum.

Quid? populum ab iucursu suo tutum
libertas reliquit? imò, & similiter aggres-
sa, & æquè experta est patientē, C. Garbo
trib. pleb. nuper sepultæ Gracchanæ sedi-
tionis turbulentissimus vindex: idemque
orientium ciuiliū malorum fax arden-
tissima, P. Africanum, à Numantiæ rui-
nis summo cum gloriæ fulgore venien-
tem ab ipsa penè porta in Rostra perduc-
tum, quid de Ti. Gracchi morte, cuius so-
rorem in matrimonio habebat, sentiret,
interrogauit: vt auctoritate clarissimi vi-

ri, inchoato iam incendio multum incrementi adijceret : Quia non dubitabat, quin propter tam arctam affinitatem, aliquid pro interfecti necessarii memoria miserabiliter esset locuturus. At is iure eum cælum videri respondit. Cui dicto cum concio tribunitio furore instincta violenter succlamasset, Taceant, inquit, quibus Italia nouerca est. Orto deinde murmure, Non efficietis, ait, vt solutos vereat, quos alligatos aduxi. Vniuersus populus iterum ab vno contumeliose correptus erat. Quantus est honos virtutis tacuit actutum: Recens victoria ipsius Numantina, & patris Macedonicae, deicitæque Carthaginis spolia auita, ac duorum regum Syphacis, & Persæ ante triumphales currus catenatæ ceruices, tunc torius fori tremementis ora clauerunt. Nec timori datum est silentium, sed quia beneficio Amiliæ, & Corneliæ gentis, multi metus Urbis, atque Italiæ finiti erant, plebs Romanæ libertatis Scipionis libera non fuit.

Qua propter minus mirari debemus, quod amplissima Cn. Pompeij auctori-

tas toties cum libertate luctata est: nec sine magna laude, quoniam omnis generis hominum licentiæ ludibrio esset; quicquid fronte tulit. Cn. Piso, cum Manilium Crispum reum ageret, cumque euidenter nocentem gratia Pompeij videret eripi, iuuenili impetu, ac studio accusationis prouectus, multa, & graua crimina præpotenti defensori obiecit. Interrogatus deinde ab eo, cur se quoque non accusaret: Da, inquit, pedes reipublice, si postulatus fueris, ciuile bellum non exercitaturum; etiam de tuo prius quam de Manilij capite in consilium iudices mittam. Ita eodem iudicio duos sustinuit reos: accusatione Manilium, libertate Pompeium: & eorum alterum lege perēgit, alterum professione, qua solum poterat.

Quid ergo libertas sine Catone? Non magis quam Cato sine libertate. Nam cum in senatorē nocentē, & infamē reū iudex sedisset, tabellæque Cn. Pompeij laudationem eius continentes, prolatae essent, proculdubio efficaces futurae, protinus submouit eas quæstione, legē recitando, qua cautū erat, ne senatoribus tali auxilio uti liceret.

Huic

Huic facta persona admirationem ademit. Nam quæ in alio audacia videretur, in Catone fiducia cognoscitur.

Cn. Lentulus Marcellinus coniul, cùm in cõciõne de Magni Pompeij nimia potentia quereretur, assensusque ei clara voce uniuersus populus effer: Acclamate, inquit, Quirites, acclamate, dum licet: iam enim vobis impune facere non licebit. Pulsata est tunc eximij ciuis potentia, hinc inuidiosa querela, hinc lamentatione miserabili.

Cui candida fascia crus alligatum habenti, Fabonius. Non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema: Exigui paupani cauillatione regias eius vires exprobrans. At is neutra in parte mutato vultu vtrumque cauit, ne aut hilari fronte libenter agnoscere potentiam, aut tristem iram profiteri videretur. Eaque patientia inferioris etiã generis, & fortunæ hominibus aditum aduersus se dedit: E quorum turba duos reuulisse abundè erit.

Heluius Mancius Formianus, Libertini filius vltimæ senectutis, L. Libonem apud centores accutabat: in quo certamine

cum

cum Pompeius Magnus humilitatem ei, etatemque exprobrans, ab inferis illum ad accusandum remissum dixisset: Non mentiris, inquit, Pompei: venio enim ab inferis L. Libonem accusaturus: sed dum illic moror, vidi cruentum Gn. Domitium Ahenobarbum desilentem, quod summo genere natus, integerrimæ vitæ, amantiſſimus patriæ, in ipſo iuventutis flore, tuo iuſſu eſſet occiſus. Vidi pari claritate conſpicuum Brutum ferro lacera- tum, querentem, id ſibi prius perfidia, de- inde etiam crudelitate tua accidiſſe. Vidi Cn. Carbonem acerrimum pueritiæ tuæ, bonorumque patris tui deſenſorem, in tertio conſulatu ſuo catenis, quas tu ei iniſci iuſſeras, vinclum, obteſtante te, aduerſus omne fas, ac nefas, cum in ſummo eſſet imperio, à te equite Romano trucidatum. Vidi eodem habitu, & quiri- tati prætorium vicum Perpernam ſequi- tiam tuam execrantem, omneſque eos vna voce indignanteſ quod indemnati ſub te adoleſcentulo carnifice occidi- ſent. Obducta iam victis cicatricibus bel- lorum ciuilium vaſtiſſima vulnera, muni-

cipali homini seruitutem paternam redolenti, effrenata temeritate, intolerabilique spiritu impunè reuocare licuit. Itaque eo tempore, & fortissimum erat Cn. Pompeio maledicere, & tutissimum. Sed non patitur nos hoc longiore querela prosequi personæ insequentis aliquanto fors humilior.

Diphilus Tragædus, cum Apollinariibus ludis inter actum ad eum versum venisset, in quo hæc sententia continetur, Misera nostra Magnus est: directis in Pompeium manibus, pronuntiauit: Reuocatusque aliquoties à populo, sine vlla cunctatione nimix illum, & intolerabilis potentix reum gestu perseueranti egit. Eadem petulantia vsus est in ea quoque parte, Virtutem istam veniet tempus cum grauius gemas.

M. etiam Castricij libertate inflammatus animus qui cum Placentix magistratum gereret, Cn. Carbone consule iubente decretum fieri, quo sibi obsides à Placentinis darentur, nec summo eius imperio obtemperauit, nec maximis viribus celsit: Atque etiam dicenti, multos se

gladios habere, respondit. Et ego annos. Obstupuerunt tot legiones tam robustas senectutis reliquias intuentes. Carbonis quoque ira, quia materiam sæuendi perquam exiguam habebat, paruulum vitæ tempus ablatura, in seipsa collapsa est.

Iam Ser. Galbæ temeritatis plora postulatio, qui Diuum Iulium consumatis victorijs, in foro ius dicentem, in hunc modum interpellare sustinuit: C. Iuli Cæsar, pro Cn Pompeio Magno quondam genero tuo in tertio eius consulatu pecuniam sponpondi, quo nomine nunc appello: Quid agam? dependam? Palam atque aperte ei bonorum Pompeij venditionem exprobrando, vt à tribunali summo ueretur, mernerat: sed illud ipsa mansuetudine mitius pectus, æs alienum Pompeij ex tuo fitco solui iussit.

A Gæsellius, vir iuris ciuilibus scientia clarus, quàm periculosè contumax! Nullius enim, aut gratia; aut auctoritate compelli potuit, vt de aliqua earum rerum, quas triumuiro dederant, formulam componeret. Hoc animi iudicio victoriarum beneficia extra omnem ordinem legum

ponens. Idem. cum multa de temporibus Cæsaris liberiùs loqueretur, amicique ne id faceret monerent: Duas res, quæ hominibus amarissimæ videntur, magnam sibi licentiã præbere respondit; senectutem, & orbitatem.

EXTERNÆ.

Inferit se tantis viris mulier alienigeni sanguinis, quæ à Philippo rege temulento immerenter damnata, Prouocarem ad Philippum, inquit, sed sobrium. Excussit crapulam, oscitanti, ac præsentis animo ebrium resipiscere, causaque diligentius inspecta iustiorẽ sententiam ferre coegit. Igitur æquitatem, quàm impetrare non potuerat; extorsit: potiùs præsidium à libertate, quàm ab innocentia mutuata.

Iam illa non solum fortis, sed etiam urbana libertas Senectutis vltimæ quædam, Syracusanis omnibus Dionysij tyranni exitum, propter nimiam morum acerbiteriam, & intolerabilia onera votis expetentibus, sola quotidie matutino

tem:

tempore deos, vt incolumis, ac sibi super-
stes esset, orabat. Quod vbi is cognouit
indebitam, sibi admiratus beneuolentiam
accerfit eam, & quid ita hoc, aut quo suo
merito faceret, interrogauit. Tum illa,
Certa est, inquit, ratio propositi mei: pael-
la enim, cum grauem tyrannum habere-
mus, carere eo cupiebam: quo interfecto,
aliquanto tetrior arcem occupauit. Eius
quoque finiri dominationem magni æsti-
mabam: tertium te superioribus impor-
tuniorē habere cœpimus rectorem.
Itaque timens, ne si tu fueris, absumptus,
deterior in locum tuum succedat; caput
meum pro tua salute deuoueo. Tam fa-
ceram audaciam Dionysius punire eru-
buit.

Inter has, & Theodorum Cyrenæum,
quasi animosi ipiritus coniugium esse po-
tuit, virtute par, felicitate dissimile. Is
enim Lysimacho regi mortem sibi mini-
ranti, Enimvero, inquit, magna res ri-
bi contigit, quia cantharidis vim assecu-
rus es. Cumque hoc dicto accensus, cruci-
cum suffigi iussisset, Terribilis hæc (ait)
purpuratis sit tuis: mea quidem nihil in-

582 VALER. MAXIM. LIB. VI.
terest , humine , an sublimè putref-
cam.

CAP. III. DE SEVERITATE.

Armet sedaricia pectus necesse est, dū
horridæ , ac tristis seueritatis acta narrā-
tur , vt humaniore cogitatione seposita,
rebus auditu asperis vacet. Ita enim des-
trictæ, & inexorabiles vindictæ , & varia
pœnarum genera in medium procurrent,
vtilia quidem legum munimenta , sed
minimè in placido, & quieto paginarum
numero reponenda.

M. Manlius, vnde Gallos depulerat, in-
de ipse præcipitatus est; quia fortiter de-
fensam libertatem nefariè opprimere
conatus fuerat. Cuius iustæ vltionis ni-
mirum hæc præfatio fuit : Manlius eras
mihi , cūm præcipites agebas Senones:
postquam mutari coepisti , vnus factus es
ex Senonibus. Huius supplicio æternæ
memoriæ nota inserta est: Propter illum
enim lege sanciri placuit , ne quis patri-
cius in arce, aut Capitolio habitaret, quia
domum eo loci habuerat, vbi nunc ædem
Mo-

Monetæ videmus. Par indignatio ciuitas aduersus Sp. Cassium erupit : cui plus suspicio concupitæ dominationis nocuit, quàm tres magnifici consulatus, ac duo speciosissimi triumphus profuerunt. Senatus enim, populusque Rom. non contentus capitali eum supplicio afficere, interempto domum superiecit, vt penatium quoque strage puniretur. In solo autem ædem Telluris fecit. Itaque quod prius domicilium impotentis viri fuerat, nunc religiosæ seueritatis monumentum est. Eadem ausum Sp. Mælium consimili exitu patria multauit. Area verò domus eius, quo iusti supplicij notitia ad posteros perueniret, Æquimelij appellatione nomen traxit.

Quantum ergo odij aduersus hostes libertatis insitum animis antiqui haberent, parietum, ac tectorum, in quibus versati fuerant, ruinis testantur. Ideoque, & M. Flacci, & L. Saturnini seditiosissimorum ciuium corporibus trucidatis, penates ab imis fundamentis eruti sunt. Ceterum Flacciana area, cum diu penatibus vacua mansisset, à Q. Catulo Cim-

bricis spolijs adornata est.

Viguit in nostra ciuitate Ti. & C. Gracchorum summa nobilitas, ac spes amplissima: sed quia statum ciuitatis conati erant conuellere, insepulta cadauera iacuerunt: supremusque humanæ conditionis honos filijs Gracchi, & nepotibus Africani defuit. Quin etiam familiares eorum, ne quis reipubl. inimicis amicus esse vellet, de robore præcipitati sunt.

Idem sibi iam licere P. Mucius tribunus pleb. quam senatui, & populo Rom. ereditit, qui omnes collegas suos, qui duce Sp. Calsio id egerant, vt magistratibus non subrogatis, communis libertas in dubium vocaretur, viuos cremauit. Nihil profecto hac seueritate fidentius: vnus enim tribunus eam pœnam nouem collegis inferre ausus est, quam nouem tribuni ab vno collega exigere perhorruissent.

Libertatis rigida adhuc custos, & vindex seueritas, sed pro dignitate, ac disciplina æquè grauis inuenta est, M. enim Clodium senatus Cortis, quia turpem cum his pacem fecerat, dedit: Quem ab
hosti-

hostibus non acceptum, in publica custodia necari iussit. Semel læsa maiestate imperij, quot modis ira pertinax vindex! factum eius rescidit, libertatem ademit, spiritum extinxit, corpus cõtumelia carceris, & detestanda Gemoniarum scalarum nota fœdauit. Atque hic quidem senatus animaduersionem meruerat. Cn. autem Cornelius Scipio Hispalli filius, prius quàm mereri posset, expertus est: Nam cùm ei Hispania prouincia sorte obuenisset, ne illuc iret, decreuit, adiecta causa, quòd rectè facere nesciret: Itaque quæstor Cornelius propter vitam inhonestè actam, sine vllò prouinciali ministerio, tantùm non repetundarum lege damnatus est. Ne in C. quidem Vettieno, qui sinistrae manus digitos, ne bello Italico militaret, sibi absciderat, seueritas senatus cessauit: Publicatis enim bonis eius, ipsum æternis vinculis puniendam censuit: effecit, que vt quem honestè spiritum profunderè in acie noluerat, turpiter in catenis consumeret.

Id factum imitatus M. V. Curius consul, cùm delectum subito edicere coactus
 ellet,

esset, & iuniorum nemo respondisset: coniectis in sortem omnibus tribubus, Polliæ quæ proxima exierat, primum nomen urna extractum citari iussit: Neque eo respondente, bona adolescentis hactæ subiecit: Quod ut illi nuntiatum est, ad consulis tribunal cucurrit, collegiumque tribunorum appellauit. Tunc Mu. Curius præfatus non opus esse eo ciue reipub. qui parère nesciret: & bona eius, & ipsum vendidit.

Æquè tenax propositi L. Domitius: Nam cum Siciliam propr. regeret, & ad eum eximiæ magnitudinis aper allatus esset, adduci ad se pastorem, cuius manu occisus erat, iussit. Interrogatumque, quo telo eam bestiam contecisset, postquam comperit usum venabulo, cruci suffixit. Quia ipse ad exturbanda latrocinia quibus provincie vastabatur, ne quis telum haberet, edixerat. Hoc aliquis in fine teneritatis, & sæuitiæ ponendum dixerit: disputatione enim utroque flecti potest. Ceterum ratio publici imperij Prætozem nimis asperum existimari non patitur.

CAP. III. DE SEVERITATE. 387

Sic se in viris puniendis seueritas exercuit. Sed ne in feminis quidē supplicio afficiendis segniorē se egit, Horatius vnus proelio trium Curiatorū, conditione pugnae omniū Albanorū victor: cū ex illa clarissima acie domū repetens sororē suam virginē Curiatij sponsi mortē profusiū, quā illa ætas debebat, flentē vidisset; gladio, quo patriæ rem bene gesserat, interemit: Parum pudicas ratus lacrymas, quæ præprope ro amoris dabantur. Quē hoc nomine reū apud populū actū, patet defendit, ita paulo propensior animus puellæ ad memoriā futuri viri, & fratrem ferocem vindicem, & vindictæ tam rigidum assensorem patrem habuit.

Consimili seueritate senatus postea vsus. Sp. Postumio Albino, & Q. Marcio Philippo consulibus mandauit, vt de his quæ sacris Bacchanalium incestu vsæ fuerant, inquirerent: A quibus cū multæ essent damnatæ. in omnes cognati intra domos animaduertent: Latèq; patens opprobrij deformitas, seueritate supplicij emēdata est. Quia quātu ruboris ciuitati nostræ mulieres turpiter se geredo incuferant, tan-

tantum laudis grauitèr punitæ attulerunt.

Publicia autem, quæ postumium Albinum consulem; item Licinia, quæ claudium Asellum viros suos veneno necauerunt propinquorum decreto strangulatæ sunt: Non enim putauerant seuerissimi viri in tam euidenti scelere longum publicæ quæstionis tempus expectadum. Itaque quatum innocentium defensores fuissent, tantum maturi vindices extiterunt.

Magno scelere horum seueritas ad exigendam vindictam concitata est. Egnatij autem Merelli longè minori de causa; qui vxorem, quòd vinum bibisset, iustum interemit. Idque factum non accusatore tantum, sed etiam reprehensore caruit; vnoquoque existimante, optimo illam exemplo violatæ sobrietatis penas pependisse. Et tanè quæcunque femina vini vltum immoderatè appetit, omnibus & virtutibus ianuam claudit, & delictis aperit.

Horridum C. quoque Sulpicij Galli maritalè supercilium. Nam vxorem di-

mi-

misit, quod eam capite aperro foris versatam cognouerat; abscissa sententia, sed tamen aliqua ratione munita. Lex enim, inquit, tibi meos tantum præfinit oculos, quibus formam tuam approbes. His decoris instrumenta compara, his esto speciosa, horum te certiori crede notitiæ: Vltior tui conspectus supernacua irritatione accersitus, in suspitione, & crimine subhæreat, necesse est.

Nec aliter sensit Q. Antistius Vetus repudiando uxorem, quod illam in publico cum quadam libertina vulgari secretè loquentem viderat: Nam (vt ita dicam) incunabilis, & nutrimentis culpæ, non ipsa commotus culpa, ceteriorem delicto præbuit vitionem; vt potius caueret iniuriam, quàm vindicaret.

Iungendus est his P. Sempronius Sophus, qui coniugem repudij nota affectit, nihil aliud quàm se ignorante ludos ausam spectare. Ergo dum sic olim feminis occurritur, mens earum à delictis aberat.

E X T E R N A.

Cetetum etsi Romanæ seuetitatis exemplis totus terrarum orbis instrui potest; tamen externa summam cognoscere fastidio non erit. Lacedæmonij libros Archilochi è ciuitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum verecundam, ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingenijs prodesset. Itaque maximum poetam, aut certè summo proximum, quia domum sibi inuisam obcenis maledictis lacerauerat, carminum exilio multarunt.

Athenienses autem Timagoram, inter officium salutationis Darii regem morte gentis illius adulatum, capitali supplicio affecerunt: vnius ciuis humilibus blanditijs, totius vrbs suæ deus Persicæ dominationi summissum grauiter ferentes.

Iam Cambyfes inuisitæ seuetitatis, qui mali cuiusdam iudicis ex corpore
pel;

CAP. IIII. DE GR. DIC. AVT FAC. 391
pellem detractam, sellæ intendi in eaque
filium eius iudicaturum confidere iussit.
Ceterum, & rex, & barbarus, atroci, ac
nova poena iudicis, ne quis postea cor-
rumpi iudex posset prouidit.

CAP. IIII. DE GRAVITER DICTIS,
AVT FACTIS.

Magnam & bonam laudis pattem in
claris viris etiam illa vendicant, quæ aut
ab his grauiter dicta, aut facta pertinax
memoria viribus æternis comprehendit.
Quorum ex abundantanti copia, nec parca
nimis, nec rursus auida manu, quod ma-
gis desiderio satisfaciat, quàm satietati
abundet, hauriamus.

Ciuitate nostra Cannensi clade per-
iculsa, cum admodum tenui filio, sus-
pensa reipubl. salus ex sociorum fide
penderet, vt eorum animi ad impe-
riũ Rom. tuendũ constãtiores essent; ma-
iori parti senatus principes Latino-
rum in ordinem suum sublegi place-
bat. Vt Annius olim, Campani etiam
con-

consulem alterum Capuæ creari debere
 asseuerabant. Sic contusus & æger Roma-
 ni imperij spiritus erat. Tunc Manlius
 Torquatus, stirpis eius qui Latinos apud
 Veferim inelyta pugna fuderat, quam
 poterat clara voce denuntiavit: si quis
 sociorum inter Patres conscriptos ten-
 rentiam dicere ausus esset, continuo eum
 se interempturum. Hæ unius minæ, &
 Romanorum languentibus animis calo-
 rem pristinum reddiderunt, & Italiam ad
 ius ciuitatis nobiscum exæquandum con-
 surgere patiæ non sunt: namque vt popu-
 li Rom. armis, ita verbis illius fracta ces-
 sit.

Par eiusdem quoque Manlij grauitas,
 cum consulatus omnium cōsensu defer-
 retur, eumque sub excusatione aduersæ
 valetudinis oculorum recusaret, instan-
 tibus cunctis, Alium, inquit, Quirites
 quærite, ad quem hunc honorem trans-
 feratis. Nam si me gerere eum coegeri-
 tis, nec ego mores vestros ferre, nec vos
 meum imperium perpeti poteritis. Si pri-
 uati tam ponderosa vox, quam graues
 falces consulis extitissent!

Nihilo senior Scipionis Æmiliani, aut in curia, aut in concione grauitas: qui cùm haberet consortem censuræ Mummiū, vt nobilem, ita eneruis vitæ, pro rostris dixit, se ex maiestate reip. omnia gesturnū, si sibi ciues, vel dedissent collegam, vel non dedissent.

Idem, cū Ser. Sulpicius Galba, & Aurelius Cotta consules in senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur: ac magna inter patres conscriptos dissensio esset; omnibus, quoniam eius sententia inclinaretur, expectantibus: Neutrum, inquit, mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil est satis. Æquè malam licentis imperij magistrā iudicans inopiam, atque auaritiā. Quo dicto, vt neuter in prouinciam mitteretur, obtinuit.

C. Verò Popilius à senatu legatus ad Antiochum missus, vt bello se, quo Ptolemeum lacescebat, abstineret: cū ad eum venisset, atque is prompto animo, & amicissimo vultu dextram ei porrexisset; inuicem ei suam portigere noluit, sed tabellas senatusconsultum continen-

tes traddidit: Quas vt legit Antiochus, dixit se cum amicis collocaturum. Indignatus Popillius, quòd aliquam moram interposuisset; virga solum, quo insiste-
 bat; denotauit: At prius, inquit, quàm hoc circulo excedas, da responsum, quod senatui referam. Non legatum locutum, sed ipsam Curiam ante oculos positam crederes: continuo enim rex affirmauit fore, ne amplius de se Protomæus quere-
 retur. Ac tum demum Popillius manum eius tanquam socij apprehendit. Quàm efficax est animi sermonisque abicisa grauitas! Eodem momento Syriæ regnum terruit, Ægypti rexit.

P. autem Rutilij verba prius, an facta æstimem, nescio: nam vtriusque æquè admirabile inest robur. Cum amici cuiusdam iniustæ rogationi resisteret, atque is per summam indignationem dixisset: Quid ergo, inquit, mihi opus est amicitia tua, si quod rogo, non facis? respon-
 dit: Imò quid mihi tua, si propter te aliquid inhonestè facturus sum? Huic voci consentanea illa opera, quòd magis ordinum dissensione, quam vlla culpa sua

reus factus, nec obsoletam vestem induit, nec insignia senatoris deposuit, nec supplices ad genua iudicum manus retendit, nec dixit quidquam splendore prætoriorum annorum humiliter. Effecitque ut periculum illud non impedimentum grauitatis eius esset, sed experimentum. Atque etiam cum ei reditum in patriam Sullana victoria præstaret, in exilio, ne quid aduersum leges faceret, remansit. Quapropter Felicis cognomen iustius quis moribus grauisissimi viri, quam impotentis armis assignauerit. Quod quidem Sulla rapuit, Rutilius inuenit.

M. Brutus suarum prius virtutum, quam patriæ parentis parricida (uno enim factus, & illas in profundum præcipitavit, & omnem sui nominis memoriam inexpiabili detestatione perfudit) vltimum prælium initurus, negantibus quibusdam id committi oportere. Fidenter, inquit, in aciem descendendo: hodie enim, aut rectè erit, aut nihil curabo. Præsumperat videlicet, neque viuere se sine victoria, neque mori, sine securitate posse.

E X T E R N A.

Cuius mentio mihi subijcit, quod aduersus D. Brutum in Hispania grauiter dictum est, referre : Nam cum se ei tota penè Lusitania dedidisset: ac sola gentis eius vrbs Cinninia pertinaciter arma retineret, tentata redemptione, propemodum vno ore legatis Bruti respondit: Ferrum sibi à maioribus, quo urbem tuerentur, non aurum, quo libertatem ab imperatore auaro emerent, relictum. Melius sine dubio istud nostri sanguinis homines dixissent, quàm audissent.

Sed illos quidem natura in hæc grauitatis vestigia deduxit. Socrates autem Græcæ doctrinæ clarissimum columen, cum Athenis causam dicturus esset, defensionemque ei Lysias, à se compositam qua in iudicio vteretur, recitasset, demissam, & supplicem, imminentique procellæ accommodatam, Aufer, inquit, quæso istam: nam ego si adduci possem, vt eam in vltima Scythiæ solitudine perorarem, tum me ipse morte multandum

con-

concederem. Spiritum contempfit, ne careret grauitate: maluitque Socrates extinguui, quàm Lyfias fupereffe.

Quantus hic in fapientia: tantus in armis Alexander illam vocem nobiliter edidit. Dario enim vno iam, & altero prælio virtutem eius experto, atque ideo partem regni Tauro tenus monte, & filiam in matrimonium cum decies centum millibus talentum pollicente; cum Parmenion dixiffet, Se, fi Alexander eiffet, vfurum conditione, refpondit: Et ego vterer, fi Parmenion eiffem. Vocem duabus victorijs refpondentem, dignamque cui tertia, ficut euenit, tribueretur.

Atque hæc quidem animi magnifici, & profperi ftatus: illa verò, qua legati Lacedæmoniorum apud patrem eius miseram fortunæ fuæ conditionem teftati funt, generofior, quàm optabilior. Intolerabilibus enim oneribus ciuitatem eorum implicantif i quidem morte grauius imperare perfeueraret, mortem fe prælaturos refponderunt.

Nec parum graue Spartani cuiufdam di-

dictum: siquidem nobilitate, & sanctitate præstant, & in petitione magistratus victus maximæ sibi lætitiæ esse prædicavit, quod aliquos patria sua se meliores viros haberet. Quo sermone repullam honori adæquavit.

CAP. V. DE IVSTITIA.

Tempus est iustitiæ quoque sancta penetralia adire, in quibus temper æqui, ac probi facti respectus religiosa cum observatione versatur: & ubi studium verecundiæ est, & cupiditas rationi cedit: nihilque vtile quod parum honestum videri possit, ducitur. Huius autem præcipuum & certissimum inter omnes gentes nostra civitas exemplum est.

Camillo consule Faliscos circumseidente magister ludi plurimos, & nobilissimos inde pueros, veit ambulandi gratia eductos, in castra Romanorum perduxit: Quibus interceptis, non erat dubium quin Falisci, deposita belli gerendi pertinaciâ tradituri se nostro imperatori essent. De eâ re senatus censuit, vt pue-

ri vinctum magistrum virgis cædentes in patriam remitterentur. Qua iustitia animi eorum sunt capti, quorum mœnia expugnari non poterant; namque Falisci beneficio magis, quàm armis victi, portas Romanis aperuerunt. Eadem ciuitas aliquoties rebellando, semperque aduersis contusa prælijs tandem se Q. Lutatius consuli dedere coacta est. Aduersus quam sæuire cupiens populus Romanus postquam à Papirio (cuius manu, iubente consule, verba de ditionis scripta erant) doctus est Faliscos non potestati, sed fidei se Romanorum commississe; omnem iram placida mente deposuit, pariterque, & viribus odij, non sanè facile vinci assuetis, & victoriæ obsequio, quæ promptissimè licentiam subministrat, ne iustitiæ suæ desilet, obstitit. Idem cū P. Claudius Camarinos ductu, atque auspicijs suis captos sub hasta vendidisset, etsi ærarium pecunia, fines agris auctos animaduerteat; tamen quia parum liquida fide id gestum ab imperatore videbatur, maxima cura conquisitos redemit, ijsque habitandi gratia locum in

Auentino assignauit . & prædia eis restituit. Pecuniam etiam non ad Curiam, sed ad sacraria ædificanda , sacrificiaque facienda, tribuit : iustitiaque promptissimo tenore effecit , vt exitio suo latari possent, quia sic renati erant.

Moenibus nostris, & finitimis regionibus, quæ adhuc retuli; quod sequitur, per totum terrarum orbem manauit. Timochares Ambraciensis à abricio consuli pollicitus est , se Pyrrhum veneno per filium suum, qui potionibus eius præerat, necaturum. Ea res cum ad senatum esset delata , missis legatis Pyrrhum monuit, vt aduersus huius generis infidias cautius se gereret : memor Urbem à filio Martis conditam & armis bella non venenis gerere debere. Timocharis autem nomen suppressit, vtroque modo æquitatem amplexus : quia nec hostem malo exemplo tollere neque eum qui benemereri paratus fuerat, prodere voluit.

Summa iustitia in quatuor quoque tribunis pleb. eodem tempore conspecta est. Nam cum C. Atratio (sub quo duce aciem nostram apud Verruginem à Volscis

eis inclinatum cum ceteris equitibus correxerant) diem ad populum L. Hortensius collega eorum dixisset, pro Rostris iurauerunt in squalore se esse, quoad imperator ipsorum reus esset futurus, Non enim iustitiam egregij iuvenes, cuius armati periculum vulneribus, & sanguine suo defenderant; eius togati vltimum discrimen potestatis insignia retinentes, intueri. Qua iustitia mota concio, actione Hortensium desistere coegit.

Nec se etiam aliter eo facto, quod sequitur exhibuit, cum Ti. Gracchus, & C. Claudius, ob nimis seuerè gestam censuram. maiorem ciuitatis partem exasperassent, diem his P. Rutilius tribunus plebis perduellionis ad populum dixit, præter communem consternationem, priuata etiam ira accensus. quia necessarium eius ex publico loco parietem demoliri iusserant, Quo iudicio primæ classis permultæ centuriæ Claudij apertè damnabant: de Gracchi absolute vniuersæ consentire videbantur: Qui clara voce iuravit si de collega suo grauius esset iudicatum, in factis paribus se eandem cum
 iulo

illo pœnam exilij subiturum. Eaque iustitia tota illa tempestas ab vtriusque fortunis, & capite depulsa est. Claudium enim populus absoluit: Graccho cause dictionem trib. Rutilius remisit.

Magnam laudem, & illud collegium tribunorum tulit, quod cum vnus ex eo L. Cotta fiducia sacrosanctæ potestatis creditoribus suis nollet satisfacere, decreuit, si neque solueret pecuniam, neque daret, cum quo sponso fieret; appellatibus se creditoribus auxilio futurum: iniquum ratum, maiestatem publicam priuatæ perniciæ obtinui esse. Itaque Cottam in tribunatu quasi in aliquo sacrario latentem, tribunitia inde iustitia extraxit.

Cuius vt ad alium æquè illustrem transgrediar, Cn. Domitius tribunus plebis M. Scaurum principem ciuitatis in iudicium populi deuocauit; vt si fortuna aspirasset, ruinam: sin minus, certè ipsa obtrectatione amplissimi viri incrementum claritatis apprehendetet. Cuius opprimendi cum summo studio flagraret, seruus Scauri ad eum noctu peruenit, in-

trucidurum se eius accusationem multis, & grauibus domini criminibus promittens. Erant in eodem pectore Domitij, inimicus, & dominus diuertia æstimatione nefarium iudicium perpendentes; Iustitia vicit odium. Continuo enim, & suis auribus obleratis, & iudicis ore clauso, duci eum ad Scaurum iussit. Accusatorem etiam reo suo, ne dicam diligendum, certè laudandum: quem populus cum propter alias virtutes, tum hoc nomine libentius, & consulem, & censo-rem; & pont. max. fecit.

Nec aliter se L. Crassus in eodem iustitiæ experimento gessit. C. Carbonis nomen in festo animo utpote inimicissimi sibi detulerat: sed tamen, scrinium eius à seruo allatum ad se, complura continens quibus facilè opprimi posset: ut erat signatum, cum seruo catenato ad eum remisit. Quo pacto igitur inter amicos viguisse tunc iustitiam credimus; cum inter accusatores quoque, & reos tantum virium obtinuisse videamus?

Iam L. Sullia non se tam incolumem, quàm Sulpicium Rufum perditū voluit,

tribunitio furorē eius sine fine vexatus. Ceterū cum eum proscriptum. & in villa latentem à seruo proditum comperisset; manumissum parricidam. vt fides edicti sui extaret. præcipitari protinus è saxo Tarpeio cum illo scelere parto pileo iussit. Victor alioquin insolens, hoc imperio iustissimus.

EXTERNÆ.

Verū ne alienigenæ iustitiæ oblitū videamur, Pittacus Mitylenæus, cuius aut meritis tantum ciues debuerunt, aut moribus crediderunt, vt suis, & suffragijs tyrannidem deferrent; tamdiu illud imperium sustinuit, quamdiu bellum de Sygeo cum Atheniensibus gerendum fuit. Postquam autem pax victoria parra est, continuo reclamantibus Mitylenæis deposuit; ne dominus ciuium vltra quàm reip. necessitas exegerat, permaneret. Atque etiam, cum recuperati agri dimidia pars consensu omnium offerretur; auertit animum ab eo munere; deforme iudicans, virtutis gloriam magnitudine præ-

prædæ minuere.

Alterius nunc mihi prudentia referenda est, vt alterius repræsentari iustitia possit. Cùm saluberrimo consilio Themistocles migrare Atenientes in classem coegisset; Xerxeque rege, & copijs eius Græcia pulsis, ruinas patriæ in pristinum habitum reformaret, & opes clandestinis molitionibus ad principatum Græciæ capessendum nutriret; in concione dixit, habere se rem deliberatione sua prouisam, quam si fortuna ad effectum perducipassa esset; nihil maius, aut potentius Atheniensi populo futurum, sed eam vulgari non oportere. Postulauitque, vt aliquis sibi, cui illam tacitè exponeret, daretur: datus est Aristides. Is postquam cognouit classem illum Lacedæmoniorum, quæ tota apud Gytheum subducta erat. velle incēdere, vt ea consumpta dominatio maris ipsis cederet, processit ad ciues. & retulit, Themistoclem vt utile consilium, ita minimè iustum animo voluere. Euestigio vninerta concio quod æquum non videretur, ne expedire quidem proclamauit, ac protinus Themistoclem in-

cepit

cepto desistere iussit.

Nihil illis etiam iustitię exemplis fortius. Zaleucus vrbe Locrensiũ à se saluberrimis, atque vtilissimis legibus munita, cùm filius eius adulteriũ crimine damnatus, secundum ius ab ipso constitutum vtroque oculo carere deberet, ac tota ciuitas, in honorem patris pœnæ necessitatem adolescentulo remmitteret, aliquandiu repugnauit: Ad vltimum precibus populi euictus, suo prius, deinde filij oculo eruto, vsum videndi vtrique reliquit. Ita debitum supplicij modum legi reddidit, æquitatis admirabili temperamento, se inter misericordem patrem, & iustum legislatorem partitus.

Sed aliquanto Charondæ Thurij præfractor, atque abicijor iustitiã. Ad vim, & cruorem vsque editiolas conciones ciuium pacauerat. lege cauendo, vt si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur. Interiecto deinde tempore, ex longinquo rure gladio cinctus, domum repetens, subito indicta concione, sicut erat, in eam processit; ab eoque qui proximè constiterat, solutæ à se legis suæ

CAP. VI. DE FIDE PVBLICA. 407

monitus : Idem ego illam , inquit sanc-
ciam , ac protinus ferro , quod habebat ,
districto incubuit . Cumque liceret cul-
pam , vel dissimulare , vel errore defen-
dere ; poenam tamen repræsentare ma-
luit , ne qua fraus iustitiæ fieret .

CAP. VI. DE FIDE PVBLICA.

Huius imagine ante oculos posita ,
venerabile fidei numen dexteram suam ,
certissimum salutis humanæ pignus , of-
tentat . Quam semper in nostra ciuitate
viguisse , & omnes gentes senserunt , &
nos paucis exemplis recognoscamus .

Cum Ptolomeus rex tutorem popu-
lum Rom. filio reliquisset , senatus M,
Æmilium Lepidum pontif. muxim. bis
consulem ad pueri tuclam gerendam A-
lexandriam misit : amplissimi que , & inte-
gerrimi viri sanctitatem reipubl. vsibus ,
& sacris operatam externæ procurationi
vacare voluit ; ne fides ciuitatis nostræ
frustrâ petita existimaretur . Cuius bene-
ficio regia incunabula cōseruata pariter ,
ac decorata , incertum Ptolemæū reddide-
runt ;

runt: patrisne fortuna magis an tutoris maiestate gloria deberet.

Speciosa quoque illa Romana fides: Ingenti Penorum classe, circa Sicilam deuicta: duces eius fractis animis consilia petendæ pacis agitabant. Quorum Amilcar ire se ad consules negabat audere, ne eodem modo catenæ, sibi iniicerentur, quo ab ipis Cornelio Asinæ consuli fuerant iniectæ. Anno autem certior Romani animi æstimator, nihil tale timendum ratus, maxima cum fiducia ad colloquium eorum tetendit: Apud quos cum de belli fine ageret, & tribunus militum ei dixisset, posse illi merito euenire quod Cornelio accidisset: vterque consul, tribuno tacere iussit. Isto te, inquit, metu, Anno fides ciuitatis nostræ liberat. Claros illos fecerat tantum hostium ducem vincire potuisse, sed multo clariores fecit, noluisse.

Aduersus eosdem hostes parem fidem in iure legationis tuendo Patres conscripti exhibere. M. enim Emilio Lepido, C. Flaminio COSS. L. Minacium, & L. Manlium Carthagenensium legatis, quia
 manus

manus his attulerant, per feciales Culeo prætor ex S. C. dedendos curauit. Se tunc senatus non eos quibus hoc præstabatur, aspexit.

Hæc exempla superior Africanus secutus, cum onustam multis, & illustrium Cartaginensium, vitis nauem in suam potestatem redegisset, inuiolatam dimisit, quia se legatos ad eum missos dicebant: Tametsi manifestum erat illos vitandi præsentis periculi gratia falsum legationis nomen amplecti, ut Romani imperatoris potius decepta fides quam frustra implorata iudicaretur.

Repræsentemus etiam illud senatus nullo modo prætermittendum opus. Legatos ab vrbe Apollonia Romam missos Q. Fabius & Cn. Apronius ædiles orta contentione pulsauerunt. Quod ubi comperit, continuo eos per feciales legatis dedit, quæstoremque cum his Brundisium ire iussit ne quam in itinere à cognatis deditorum iniuriam, acciperent. Illam Curiam, mortalium quis concilium, ac non Fidei templum dixerit? Quam ut ciuitas nostra semper benignam

nam præstitit, ita infociorum quoque animis constantem recognouit.

E X T E R N A.

Nam ante duorum in Hispania Scipionum totidemque Romani sanguinis exercitum miserabilem stragem, Saguntini victricibus Annibalis armis intra moenia vrbs suæ compulsi. cum vim Punicam ulterius nequirent arcere, collatis in forum quæ unicuique erant carissima, atque undique circumdatis, accensisque ignis nutrimentis, ne à societate nostra disciscerent, publico, & communi rogo semetipsi superiecerunt. Crediderim tum ipsam eundem, humana negotia speculari, matum gessisse vultum, perseuerantissimum sui cultum iniquæ fortune iudicio tam acerbo exitu damnatum cernentem.

Idem præstando Petellini eundem laudis honorem meruerunt Ab Annibale, quia deficere nostram amicitiam noluerant, obsessi: legatos ad senatum auxilium implorantes miserunt. Quibus
prop-

CAP. VII. DE FI. VX. ERG. MAR. 471
propter recentem ciadem Cannensem
succurri non potuit : ceterum permiffum
est , vti facerent , quod vtiliffimum inco-
lunitati ipforum videretur : liberum er-
go erat Carthaginensium gratiam am-
plecti. Illi tamen feminis , omnique ætate
imbelli vrbe eiecta , quo diutius armati
famem traherent , pertinaciffimè in mu-
ris perftiterunt , expirauitque prius eorum
tota ciuitas , quàm vlla ex parte Roma-
næ focietatis refpectum deponeret. Ita-
que Annibali non Petelliam , fed fidei
Perellinæ fepulchrum capere contigit.

CAP. VII. DE FIDE VXORVM
ERGA MARITOS.

Atque vt vxoriam quoque fide attin-
gamus : Tertia Æmilia Africani prioris
vxor. mater Corneliæ Gracchorum , tan-
tæ fuit comitatis , & patientiæ ; vt cùm
fciret viro fuo ancillulam ex fuis gra-
tam effe , difsimulauerit : ne domitorem
orbis Africani femina impudicitæ reum
ageret : Tantum que à vindicta mens eius
abfuit , vt poft mortem Africani manu-

missam ancillam in matrimonium liberato suo daret.

Q. Lucretium proscriptum à triumviris vxor Thuria inter cameram, & tectum cubiculi abditum vna conscia ancilla ab imminente exitio, non sine magno periculo suo, tutum præstitit. Singulare fide id egit, vt cum ceteri proscripti in alienis, & hostilibus regionibus, per luminos corporis, & animi cruciatus vix euaderent, ille in cubiculo, & in coniugis sinu salutem retineret.

Sulpicia autem cum à matre Iulia diligentissimè custodieretur, ne Lentulum virum suum proscriptum à triumuiris in Siciliam sequeretur, nihil ominis tamulari veste sumpta, cum duabus ancillis, totidemque seruis ad eam clandestina fuga peruenit. Nec recusauit seipam procribere, vt ei fides sua in coniuge proscripto conitaret.

CAP. VIII. DE FIDE SERVORVM ERGA DOMINOS.

Restat vt seruorum etiam erga dominos,

CAP. VIII. DE FID SER. ERG DO. 413
nos, quo minus expectatam, hoc laudabiliorē fidem referamus.

M. Antonius, a uorum nostrorum temporibus clarissimus orator, incesti reus agebatur: cuius in iudicio accusatores seruum in quæstionem perseuerantissimè postulabant; quod ab eo, cum ad stuprum iret, laternam prælatam contendere. Erat autem is etiam tum imberbis, & stabat coram, videbatque rem ad suos cruciatus pertinere, nec tamen eos iugitauit. Ille vero, ut domum quoque ventum est, Antonium hoc nomine vehementius confusum, & sollicitum vltro est hortatus, ut se iudicibus torquendum traderet: affirmans nullum ore suo verbum exiturum, quo causa eius læderetur. Ac promissi fidem mira patientia præstitit: plurimis etiam laceratus verberibus, eculeoque impositus, candentibus etiam laminis vltus, omnem vim accusationis custoditæ rei salute subuertit. Argui fortuna meritò potest, quod tam piū, & tam fortem spiritum seruii nomine inclusit.

Consulem autem C. Mariū Prænestinæ

tinæ obsidionis miserabilem exitum sortitum, cuniculi latebris frustra euadere conatum, leuique vulnere à Thelesino, cum quo commori destinauerat, perstrictum, seruus suus, vt Sullanæ crudelitatis expertem faceret, gladio traiectum inreremit, cum magna præmia sibi proposita videret, si eum victoribus tradidisset: Cuius dexteræ tam opportunum ministerium nihil eorum pietati cedit, à quibus salus de minorum protecta est. Quia eo tempore Mario non vita, sed mors in beneficio reposita erat.

Æquè illustre quod sequitur. C. Gracchus, ne in potestatem inimicorum veniret, Philocrati seruo iuo ceruices incidendas præbuit. Quas cum celeri ictu abcidisset, gladium cruore domini madentem per iua egit præcordia. Euporum alij hunc vocitarum existimant: ego de nomine nihil disputo, famularis tantummodo fidei robur admiror. Cuius si præstantiam animi generosus iuuenis immitatus foret, suo non serui beneficio imminencia supplicia vitasset: nunc commisit, vt Philocratis, quàm Gracchi ca-
dauer

dauer speciosius iaceret.

Alia nobilitas, alius furor, sed fidei par exemplum. Pindarus C. Cassium Philip-penti proelio victum, nuper ab eo manu-mittus iussu ipsius obruncatum, insulta-tionibus hostium subtraxit. Seque è conf-pectu hominum voluntaria morte abstu-lit, ita vt ne corpus quidem eius absump-ti inueniretur. Quis deorum grauissimi sceleris vltor illam dexteram, quæ in ne-cem patriæ parentis exarserat, tanto tor-pore illigauit, vt se tremebunda Pindari genibus submitteret, ne publici patrici-dij, quas merebatur pœnas, arbitrio pij victoris exolueret? Tu profectò, tu Diue Iuli crelestibus tuis vulneribus, debitam exegisti vindictam, perfidum erga te ca-pit sordidis auxilijs supplex fieri cogen-do, eo animi æstu compuisum; vt neque retinere vitam vellet, neque finire manu sua auderet.

Adiunxit se ijs cladibus C. Plotius Plancus Munacij Planci consulatis, & cen-sorij frater, qui cū à triumuiris proscrip-tus in regione Salernitana lateret, delica-tiore vitæ genere, & odore vnguenti.

occultam salutis custodiam detexit: Istis enim vestigijs, eorum, qui miseros persequabantur, sagax iuducta cura, abditum fugę illius cubile odorata est. A quibus comprehensi serui, multumquę, ac diu torti, negabant se scire vbi dominus esset. Non sustinuit deinde Plancus tam fideles tanque boni exempli seruos ulterius cruciari: sed processit in medium, iugulumque gladijs militum obiecit. Quod certamen mutę beneuolentię arduum dignosci tacit, vtręm dignior dominus fuerit, qui tam constantem seruorum fidem experiretur, an serui, qui tam iusta domini misericordia quęstionis scuitia liberarentur.

Quid Vrbinij Panopionis seruus, quęm admirabilis fidei! Qui cum ad dominum proscriptum occidendum, domesticorum indicio certiores factos milites in Reatinam villam venisse cognosset, commutata cum eo veste, permutato etiam anulo, illum postico clam emisit, se autem in cubiculum, ac lectulum recepit, & vt Panopionem occidi passus est. Breuis huius facti narratio, sed non parua materia

laudationis. Nam si quis ante oculos ponere velit subitum militam occursum, conuulsa ianua: claustra, minacem vocem, truces vultus, fulgentia arma, rem vera affirmat ione prosequetur: Necquam cito dicitur aliquem pro alio mori voluisse, tam id ex facili etiam fieri potuisse arbitrabitur. Panopion autem quantum seruo deberet, amplum ei faciendo monumentum, ac testimonium pietatis grati titulo reddendo testatus est.

Contentus essem huius generis exemplis: nisi vnum me dicere admiratio facti cogeret. Antius Restio proscriptus à triumuiris, cum omnes domesticos circa rapinam, & prædam occupatos videret, quam maximè poterat dissimulata fuga se penatibus suis intempesta nocte subduxit. Cuius sturtium egressum seruus ab eo vinculoꝝ pena coercitus, inexpressibilique literarum nota per summam oris contumeliam inustus, curiosis ipecculatus oculis, ac vestigia huc, atque illuc errantia beneuolo studio sublecurus lateri voluntarius comes adreptit. Quo quidem tam exquisito, tamque ancipiti

or:

officio, perfectissimum spectatae pietatis cumulum expleuerat. His enim, quorum felicior in domo status fuerat, lucro inuentis ipse, cum nihil aliud quam umbra, & imago suppliciorum suorum esset, maximum sibi emulumentum eius, à quo tam grauius punitus erat, salutem iudicauit. Cumque abunde foret iram remmittere, adiecit etiam charitatem: nec solum haecenus beneuolentia processit, sed in eo conseruando mira quoque arte vsus est. Nam ut sensit cupidos sanguinis milites superuenire, amoto domino rogam extruxit: eique egen-tem à se comprehensum, & occisum se- nem superiecit. Interrogantibus deinde militibus, vbinam esset Antius, manum rogo intentans, ibi illum datis sibi crudel- itatis piaculis vri respondit. Quia veri- similia loquebatur, habita est voci fides: quo euenit, vt Antius statum quaerendae incolumitatis hac occasione assequere- tur.

CA. IX. DE MVTATIONE MORVM,
AVT FORTVNÆ.

Multum animis hominum & fiducia
adijcere, & sollicitudinis detrahere potest
morum, ac fortunæ in claris viris recog-
nita mutatio, siue nostros status, siue pro-
ximorum ingenia contemplemur. Nam
cum aliorum fortunas spectando, ex con-
ditione abiecta, atque contempta emer-
sisse claritatem videamus, quid oberit,
quin, & ipsi meliora de nobis semper co-
gitemus: memores stultum esse perpetuæ
infelicitatis se prædamnare: ipemque,
quæ etiam incerta rectè fouetur, inter-
dum certam in desperationem conuerte-
re.

Manlius Torquatus adeò heberis, at-
que otusi cordis inter initie iuuentæ exis-
timatus est, vt à patre L. Manlio amplif-
simo viro, quia & domesticis, & reip. vti-
bus inutilis videbatur, rus relegatus agrif-
ti opere fatigaretur. Is postmodum patrem
reum iudiciali periculo liberavit filium victo-
rem, quod

quòd aduersus imperium suum cum hostè manum conseruerat, securi percussit, patriam Latino tumultu fessam, speciosissimo triumpho recreauit. In hoc credo fortunæ malignæ nubilo adolescentiæ contemptu perfusum, quo senectutis eius decus lucidius enitesceret.

Scipio autē Africanus sepeior quē dij immortales nascivoluerūt, vt esset in quo se virtus per omnes numeros hominibus efficaciter ostenderet, solutioris vitæ primos adolescentiæ annos egisse fertur. Remotos quidem à luxuriæ crimine, sed tamen Punicis trophæis, deuictæ Carthaginis ceruicibus imposito iugo, teneriores.

C. quoque Valerius Flacus secundi Punici belli temporibus luxu perditam adolescentiam inchoauit. Ceterum à P. Licinio pont. max. flamen captus quo facillius à vitijs recederet; ad curam sacrorum, & ceremoniarum conuerso animò, vltus duce frugalitatis religione, quantum prius luxuriæ fuerat exemplum, tantum postea modestiæ, & sanctitatis specimen euasit.

Nihil

Nihil Q. Fabio Maximo, qui Gallica victoria cognomen Allobrogici sibi met, ac posteris peperit, adolescente magis infame; nil eodem sene ornatus, aut speciosius illo seculo nostra ciuitas habuit.

Quis ignorat Q. Catuli auctoritatem in maximo clarissimorum virorum prouentu excelsum gradum obtinuisse? Cuius si superior ætas reuoluatur, multi luxus, multæ deliciæ reperientur. Quæ quidem ei impedimento non fuerant, quo minus patriæ princeps existeret, nomenque eius in Capitolino fastigio fulgeret, ac virtute ciuile bellum ingenti motu oriens sepeliret.

L. vero Sulla, vsque ad quæsturæ suæ comitia vitam libidine. vino, ludicræ artis amore, iniquitatem perduxit. Quapropter C. Marius Consulem moleste tulisse traditur, quod sibi asperrimum in Atrica bellum gerenti tam delicatus quæstor sorte obuenisset: Eiusdem virtus quasi perruptis & disiectis nequitia, qua obsidebatur, claustris, catenas Iugurthæ manibus iniecit: Mithridatem compefcuit: socialis belli fluctus repressit: Cinne

402

dominationem fregit, eumque, qui se in Africa quæstorem fastidierat: illam ipsam provinciam proscriptum, & exulem petere coegit. Quæ tam diuersa, tanque inter se contraria siquis apud animum suum attentiore comparatione expendere velit, duos in vno homine Sullas fuisse crediderit: turpem adolescentem, & virum dicerem fortem, nisi ipse felicem se appellari maluisset.

Atque vt nobilitatem beneficio poenitentia se ipsam admonuimus respicere, ita altiora modo tuo sperare ausos subtexamus. T. Aufidius cum Asiatici publici exiguam admodum particulam habuisset, postea totam Asiam proconsulari imperio obtinuit. Nec indignati sunt socij eius parere fascibus, quem aliena tribunalia adulantem viderant. Gessit se etiam integerrimè, atque splendidissimè, eoque modo demonstrauit pristinum quæstum suum fortunæ præsens verò dignitatis incrementum moribus ipsius imputari debere.

At P. Rupilius non publicanum in Sicilia egit, sed opera publicanis dedit. Idem vltimam inopiam suam auctorato
socijs

Iocijs officio sustentauit. Ab hoc postmodum consule leges vniuersi Siculi acceperunt, acerbissimoque prædonum, ac fugitiuorum bello liberati sunt. Portus ipsos, si quis modò mutis rebus inest sensus, tantam in eodem homine varietatem status admiratos arbitror. Quem enim diurnas capturas exigentem animaduenterant, eundem iura dantem, classesq; & exercitus regentem viderunt.

Huic tanto incremento maius adijciam, Asculo capto, Cn. Pompeius Magni pater P. Ventidium ætate impuberem in triumpho sui populi oculis subiecit. Hic est Ventidius, qui postea Romæ ex Parthis, & per Parthos de Cratsi manibus in hostili solo miserabiliter iacentibus, triumphum duxit. Itaque qui captiuis carcerem exhorraerat, victor Capitolium felicitate celebrauit. In eodem etiam illud eximium, quod eod. m. anno Prætor, & consul est factus.

Casuum nunc contemplemur varietatem. L. Lentulus consularis lege Cæcilia repetundarum crimine oppressus censor cum L. Censorino creatus est. Quem
quit

quidem fortuna inter ornamenta. & de-
decora alterna vice verſauit, conſulatuſ
illius damnationem, damnationi cenſu-
ram ſubiſciendo: & neque bonis cum
perpetuis frui neque malis æternis inge-
miſcere patiſendo.

Iſdem viribus vti voluit Cn. Corne-
lio Scipione Aſina: Qui conſul à Pœnis
apud Liparas captus cum belli iure om-
nia perdidit; lætiore ſubinde vultu eius
adiutus, cuncta recuperauit: conſulque
etiam iterum creatus eſt. Quis crederet
illum à duodecim ſecuris ad Cartha-
ginenſium peruenturum catenas? quis
rurſus exiſtimaret à Punicis vinculis ad
ſumma imperij peruenturum falſtigia?
ſed tamen ex conſule captiuus, & ex cap-
tuo conſul factus eſt.

Quid? Crasso nonne pecuniæ magni-
tudo iocupietis nomen dedit? ſed eidem
poſtea inopia turpem decoctoris ſuper-
lationem iniunxit. Siquidem bona eius à
creditoribus, quia ſolidum præſtare non
poterat, vanierunt. Itaque amara ſu-
gillatione non caruit: quia cum egens
ambularet, Diues ab occurrentibus ſalu-
tabatur.

Crass

Crassum casus acerbitate. Q. Cæpio præcurrit : is namque præturæ splendore triumphæ claritate, consulatus decore, maximi pontificatus sacerdotio, ut senatus patronus diceretur, affectus; in publicis vinculis spiritum deposuit corpusque eius inuesti carnificis manibus laceratum in scalis Cemonijs iacens, magno cum horrore totius fori Romani conspectum est.

Iam C. Marius maximæ fortunæ luctatio est : omnes enim eius imperus tam corporis, quam animi robore fortissimè sustinuit. Arpini honoribus iudicatus inferior, quaesturam Romæ petere ausus est : patientia deinde repulsarum, irrupit magis in Curiam, quam venit. In tribunatus quoque, & ædilitatis petitione consimilem capi notam expertus : Præturæ candidatus supremo loco inhæsit, quam tamen non sine periculo obtinuit : ambitus enim accusatus, vix atque ægrè absoluti nem à iudicibus impetrauit. Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque fastidiendo candidato, ille Marius euasit, qui Africam subegit, u-

gurtam regem ante currum egit, qui Teu-
tonorum, Cimbrorumque exercitus de-
leuit. Cuius biua trophœa in vrbe spec-
tantur, cuius septem in fastis consularis
leguntur. Cui post exilium consulem
creati, proscripitoque facere proscrip-
tionem contigit. Quid huius conditione
inconstantius, aut mirabilius? quem si
inter miseros posu eris, miserrimus: inter
felices, felicissimus reperietur.

C. Autem Cæsar, cuius virtutes aditum
sibi in cœlum struxerunt, inter primæ iu-
uentæ initia priuatus Asiam petens, à
maritimis prædonibus circa insulam
Pharmacusam exceptus, quinquaginta se
talentis redemit. Parua igitur summâ
clarissimum mundi sidus in piratico
myoparone rependi fortuna voluit.
Quid est ergo quod amplius de ea que-
tamur, si ne consortibus quidem diuini-
tatis suæ parcit? Sed cœlestis numen se ab
iniuria vindicauit, continuo enim cap-
tos prædones crucibus affixit.

E X T E R N A.

Attēto studio nostra commemorauimus, remissione nunc animo aliena narrentur. Perditæ luxuriæ Athenis adolescens Polemo, neque illiccebris tantummodo, sed etiam ipsa infamia gaudens, cum è conuiuio non post occalum solis, sed post ortum surrexisset, domumque repetens Xenocratis philosophi patentem ianuam vidisset, vino grauis, vnguentis delibatus, fertis capite redimito pellicida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam eius intrauit. Nec contentus tam deformi introitu, confedit etiam, vt clarissimum eloquium & prudentissima præcepta temulentia& lasciuia eluderet. Orta deinde, vt parerat, omnium indignation: Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omnisque de quibus dissererat, de modestia& ac temperantia loqui cœpit. Cuius uitate sermonis resipiscere coactus, Polemo, primum coronam capite detrahit, & paulò post brachium

pallium reduxit, precedente tempore oris coniuualis hilaritatem deposuit; Ad vltimum totam luxuriam exiit, vniufque orationis saluberrima medicina sanatus ex infami ganeone maximus philosophus euasit. Peregrinatus est huius animus in nequitia, non habitauit.

Piget Themistoclis adolescentiam attingere, siue patrem aspiciam, abdicacionis inuentem notam, siue matrem suspendio finire vitam propter filij turpitudinem coactam; cum omnium postea Graij sanguinis virorum clarissimus extiterit, mediumque Asiae, & Europae, vel spei, vel desperationis pignus fuerit: Hac enim salutis eum suae patronum habuit, illa vadem victoriae assumpsit.

Cimonis vero incunabula opinione stultitiae fuerunt referta: eiusdem stultitiae impetia salutaria Athenienses senserunt: Itaque coegit eos stuporis semetipsum damnare, qui eum stordam crederant.

Iam Alcibiadem quasi duae fortunae prae se sunt; Altera quae ei nobilitatem eximiam, abundantes diuitias, formam
prae-

præstantissimam, fauorem ciuium propensum, summa imperia, præcipuas potentia vires, flagrantissimum ingenium assignaret: altera quæ damnationem, exilium, venditionem bonorum inopiam odium patriæ, violentam mortem infligeret. Nec aut hæc, aut illa simul vniversa; sed variè perplexa, freto, atque æstui similia.

Ad inuidiam vsque Polycratis Samiorum tyranni abundantissimis bonis conspicuus vitæ fulgor excessit: nec sine causa. Omnes enim conatus eius placido excipiebantur itinere: ipse certum capitæ rei fructum apprehendebant: vota nuncupabantur simul & soluebantur: velle, ac posse in æquo positum erat. Semel dumtaxat vultum mutauit, per quam breui tristitiæ salebra succussit; tunc cum admodum grarum sibi annuum de industria in profun- dum, ne omnis incommodi expers esset; abiicit: Quem tamen continuo recuperauit, capto pisce, qui eum deuorauerat. Sed hunc felicitatis semper plenis velis pro perum cursum tenere non potuit. Comprehensum enim

Crontes Darij regis præfectus, in excel-
sissimo Micalensis montis vertice cruci
affixit. E qua putres eius artus, & tabido
cruore manantia membra, atque illam
læuam, cui Neptunus annulum piscato-
ris manu restituerat, situ marcidam Sa-
mos amara seruitute aliquandiu pressa,
liberis ac lætis oculis aspexit.

Dionysius autem cum hæreditatis no-
mine à patre Syracusanorum, ac penè to-
tius Siciliæ tyrannidem accepisset, maxi-
marum opum dominus, exercitum dux,
rector classium, equitatum potens,
propter inopiam, literas puerulos Corin-
thi docuit. Eodemque tempore, tanta
mutatione maiores natu, nequis nimis
fortunę crederet, magister ludi factus ex
tyranno, monuit.

Sequitur hunc Suphax rex, consimi-
lem fortunæ iniquitatem expertus, quem
amicum hinc Roma per Scipionem,
illinc Carthago per Asdrubalem vltro
petitum ad penates deos eius venerat:
Ceterum eò claritatis euectus, vt validis-
simorum populorum tantum non arbi-
ter victorię existeret; parui temporis in-

teriecta mora catenatus à Lælio legato
 ad Scipionē imperatorem pertractus est.
 Cuiusque dexteram regio insidens solio
 arroganti manu attigerat, ad eius genua
 supplex procubuit. Caduca nimium hæc,
 & fragilia, puerilibusque contentanea
 crepundis sunt quæ vires atque opes hu-
 manæ vocantur. Affluunt subito, repente
 dilabuntur, nullo in loco, nullâ in perso-
 na stabilibus nixa radicibus consistunt;
 sed in certissimo statu fortunæ, huc at-
 que illuc acta, quos in sublime extule-
 runt; improviso decursu destitutos pro-
 fundo cladium miserabiliter immer-
 gunt. Itaque neque existimari, neque di-
 ci debent bona, quæ ut inflictorum ma-
 iorum amaritudine desiderium sui du-
 plicent: propensiore fauore primò deli-
 quitos, maiore postea maiorum cu-
 mulo opprimere
 solent.

(i)

VALERII MAXI- MI.

LIBER SEPTIMVS.

CAP. I. DE FELICITATE.

Volubilis fortunæ complura exē-
pla retulimus : constanter pro-
prietæ admodum pauca narra-
ri possunt. Quo patet, eam ad-
uerlas res cupido animo inuigere, secun-
das parco tribuere: Eadem ubi maligni-
tatis obliuisci sibi imperauit, non solū
plurimā, ac maxima, sed etiam perpetua
bona congerit.

Vidaemus ergo quot gradibus benefi-
ciorum **Q** Metellum à primo originis
die, ad vltimum vsque fati tempus nun-
quam cessante indulgentia, ad summum
beatæ

beatæ vitæ culmen perduxerit. Nasci eū
 in vrbe terrarum principe voluit, paren-
 res nobilissimos dedit, adiecit animi ra-
 rissimas dotes, & corporis vires, vt suf-
 ficere laboribus possent: vxorem pudici-
 tia & foecundate conspicuam concilia-
 uit. Consulatus decus, imperatoriam po-
 testatem, speciosissimi triumphi prætex-
 tam largita est. Fecit vt eodem tempore
 tres filios consulares, vnum etiam cen-
 sorium, ac triumphalem, & quartū præ-
 torium videret. Vtque tres filias nuptum
 daret earumque sobolem sinu suo exci-
 peret. Tot partus, tot incunabula, tot
 viriles togæ tam multæ nuptiales faces,
 honorum, imperiorum, omnis denique
 gratulationis summa abundantia; cum
 inte im nullum sonus, nullus gemitus,
 nulla causa tristitiæ. Coelum contempla-
 re: vix tamen ibi talem statam reperies:
 quoniam quidem lætus, & dolores deo-
 rum quoque pectoribus à maximis vati-
 bus assignari videmus. Hanc autem vitæ
 actum eius consentaneus finis excepit.
 Nam Q. Metellum vitimæ senectutis
 spacio defunctum; lenique genere mor-

tis inter oscula, complexusque charissimorum pignorum extinctum: filij & generi humeris suis per Urbem latum rogo imposuerunt.

Clara hæc fælicitas: obscurior illa, sed diuino splendore proposita; Cum enim Gyges regno Lydiæ armis, & diuitijs abundantissimo inflatus. Apollinem Pythium scititatum venisset, an aliquis mortalium se esset felicior: deus ex abdito sacrarij specu, voce missa, Aglaum Sophidium ei prætulit. Is erat Arcadum pauperrimus, sed ætate iam senior: terminos agelli sui nunquam excesserat, paruuli ruris fructibus contentus. Verum profecto beatæ vitæ finem Apollo, non adûbratum oraculi sagacitate complexus est. Quo circa insolenter fulgore fortunæ suæ gloriante respondit, magis se probare securitate ridens tugurium, quam tristem curris, & solitudinibus aulam: paucaque glebas pauoris expertes, quam pinguisima Lydiæ arua meture ferta: & vnum, aut alterum iugum bouum facilius tutelæ, quam exercitus, & arma, & æquitatum voracibus impensis onero-

sum, & vsus necessarij horreolum nulli
nimis appetēdū, quā thesauros omnium
insidijs, & cupiditatibus expositos. Ita
Gyges, dum ad stipulatorem vanæ opi-
nionis deum habere concupiscit, vbinā
solida: & secura esset felicitas, didicit.

CAP. II. DE SAPIENTER DICTIS, AVT FACTIS.

Nunc id genus felicitatis explicabo,
quod totum in habitu animi est: nec vo-
tis petitur, sed in pectoribus sapientia
prædictis natum dictis, factisque pruden-
tibus enitescit.

Ap. Claudium crebrò solitum dicere
accepimus, Negotium populo Rom. me-
lius, quam otium committi: non quod
ignoraret, quam iucundus tranquiletatis
status esset, sed quod animaduerneret præ-
potentia imperia agitatione rerum ad
virtutem capeendam excitari, nimia
quiere in delidiam reuolui. Et tanè nego-
tium nomine horridum, ciuitatis nostræ
mores in suo statu continuit, blandæ ap-
pellationis quies plurimis vitijs resper-
sit.

Scipio vero Africanus turpe esse aiebat in re militari dicere, non putarant. Videlicet quia explorato, & excusso consilio, quæ terro aguntur, administrari oportere arbitrabatur summa ratione. Inemendabilis enim est error, qui violentia Martis committitur. Idem negabat aliter cum hoste configi debere, quam aut si occasio obuenisset, aut necessitas incidisset, æquè prudenter. Nam, & prospere gerendæ rei facultatem omittere, maxima dementia est: & in angustias utique pugnandi compulsus abstinere se prælio, pestiferum ignavia adfert exitum: Eorumque qui ista committunt, a ter beneficio fortunæ uti, alter in iuriæ nescit resistere.

Quoquoque Metelli cum grauis, tum etiam alta in senatu sententia: qui denudata Carthagine, nescire se; illa victoria boni ne plus, an mali reipubl. attulisset, asseueravit. Quoniam ut pacem restituendo profuisset; ita Annibalem submouendo, non nihil nocuisset. Eius enim transitu in Italiam, dormientem iam populi Romani virtutem excitatam: metu-

tuique debere, ne acri æmulo liberata in eundem somnum reuolueretur. In æquo igitur malorum posuit, vri tecta, vastari agros exhauriri ærarium; & præci roboris nervos hebetari.

Quid illud tactum L. Fimbriæ consularis, quàm sapiens! à M. Lutatio Pythia splendido equite Rom. iudex aditus desponsione, quam is cum aduersario, quòd vir bonus esset, fecerat; nunquam id iudicium pronuntiatione sua finire voluit. Nè aut probatum viram, si contra eum iudicasset, fama spoliaret; aut iuraret virum bonum esse, cum ea res innumerabilibus laudibus contineatur.

Forensibus hæc, illa militaribus stipendijs prudentia exhibita est. Papirius Cursor consul cum Aquiloniam oppugnans prælium vellet committere, punariisque non prosperantibus ausibus ementitus optimum ei auspiciam renunciaffet; defallacia illius tactus certior sibi quidem, & exercitui bonum omen datum credidit, ac pugnam iniit. Ceterum mendacem ante ipsam aciem constituit: vt haberent dii, cuius capite, si quid iræ con-

ceperant, expiarent. Directum est autem, siue casu, siue etiam coelestis numinis prouidentia, quod primum è contraria parte missum erat telum in ipsium palla-rii pectus, eumque exanimem prostrauit. Id ubi consul cognouit, fidente animo, & hosteis inuasit, & a quiloniam cepit. Tam citò animaduertit, quo pacto iniuria imperatoris vindicari deberet, quemadmodum violata religio expianda foret, & qua ratione victoria apprehendi posset. Egit virum seuerum, consulem, religiosum, imperatorem strenuum: timoris modum: penæ genus, spei viam, vno mentis impetu rapiendo.

Nunc ad senatus acta transgrediar. Cum aduersus Annibalem senatus Cladiũ Neronem & Liuium Salinatorem consules mitteret; eosque, vt virtutibus pares, ita inimicitijs accerrimè inter se dissidentes videret, summo studio in gratiam reduxit, ne propter priuatas dissensiones, remp. parum vtiliter ad ministrarent. Quia consimili imperio, nisi concordia inest maior aliena opera interpellandi, quam sua odendi cupiditas nascitur: vbi
verò

verò etiam pertinax intercedit odium, aliter alteri, quàm è cōtrarijs castris vtri- que certior hostis proficiscitur. Eosdem senatus cùm ob nimis a se actam cen- suram à Cn. Bæbio trib. pleb. pro Rostris agerentur rei, causæ dictione decreto suo liberavit. Vacuum omnis iudicij metu cum honorem reddendo, qui exigere de- bet rationem, non reddere. Par illa sapiē- tia senatus, qua Ti. Cracchum trib. pl. Agrariam legem pro mulgare ausum, morte multavit: idem vt secundum legē eius per triumuiros ager populo viritim diuideretur, egregiè censuit. Siquidem grauiſsimæ seditionis eodem tempore, & auctorem & causam sustulit.

Quàm de inde se prudenter in rege Maſſaniſſa getsit! Nam cùm promptissi- ma, & fidelissima eius opera aduersus Carthaginenses vltus esset, eumque in di- latando regno auidiorem cerneret: legē ferri iussit, qua Maſſaniſſæ ab imperio populi Rom. solutam libertatē tribueret. Quo facto cùm optimè meriti beneuo- lentiā retinuit, tum Mauritaniæ, & Nu- midia, ceterarumque illius tractus gen- tium

440 VALER. MAX. LIB. VII.
tium nunquam fida pace quiescētem fer-
ritatem, à valuis suis repulit.

E X T E R N A.

Tempus deficiet domestica narrante:
quoniam imperium nostrum non tā ro-
bore corporum, quàm animorum vigore
iucumentum, ac tutelam sui comprehē-
dit. Maiore itaque ex parte Romana pru-
dentia in admiratione tacita reponatur,
alienisque huius generis exemplis detur
aditus: Socrates humanæ sapientiæ qua-
si quoddam terrestre oraculum, nihil ul-
trà petendum à dijs immortalibus arbi-
trabatur, quàm ut bona tribuerent. Quia
ij demum scirent quid vnicuique esset
vtilis: nos autem plerumque id votis ex-
petere, quod non impetrabile melius fo-
ret. Etenim densissimis tenebris involu-
ta mortalium mens, inquam latè paten-
tes errores cæcas præcationes tuas spar-
gis! Diuitias appetis, quæ multis exitio
tuerunt: honores concupiscis, qui com-
plures pessunderunt: regna tecum ipsa
voluis, quorū exitus læpenumero mila-
rabiles

CAP. DE SAP. DIG. A VT. FAC. 441
rabiles cernantur: splendidis coniugijs
inijcis maus, at hæc vt aliquando illu-
trant, ita non nunquam funditus domos
euertunt. Desine igitur stulta futuris ma-
lorum tuorum causis, quasi felicissimis
rebus, inniare; tequè totum cœlestium
arbitrio permittite: Quia qui tribuere bo-
na ex facili solent, etiam eligere aptissi-
ma possunt.

Idem expedita, & compendiaria via
eos ad gloriam peruenire dicebat, qui id
agerent, vt quales videri vellent, tales
etiam essent. Quia quidem prædicatione
apertè monebat, vt homines ipsam po-
tius virtutem quam vmbra eius conse-
starentur. Idem ab adolescentulo quo-
dam cōsultus, vxorē duceret, an se omni
matrimonio abstineret; respondit vtrum
eorum fecisset. acturum penitētiam. Hic
te, inquit, solitudo, hie robitas hie generis
interitus, hie heres alienus excipiet: illic
perpetua sollicitudo, cōtextus querelarū,
dotis exprobratio, affinium graue super-
cilium, garrula socrus lingua, subseffor
alieni matrimonij, incertus liberorum
euentus. Non passus est iuuenem in con-

442 VALER. MAXIMI. LIB. VI:
textu rerum asperarum, quasi lætæ ma-
teriæ facere delectum.

Idem cum Atheniensium scelerata de-
mentia tristem de capite eius senten-
tiam tulisset, fortique animo, & constan-
ti vultu portionem veneni è manu carni-
ficis accepisset; admoto iam labris pocu-
lo, vxori Xantippæ inter fletum, & la-
mentationem vociferanti innocentem
eum perimi: Quid ergo, inquit, nocenti
mihi mori satius esse duxisti? O immen-
sam illam sapientiam, quæ ne in ipso
quidem vitæ excessu obliuisci sui po-
tuit.

Age, quàm prudenter Solon, neminem
dum adhuc viueret, beatum dici debere
arbitrabatur, quod ad vltimum vsque fa-
ti diem ancipiti fortunæ subiecti esse-
mus. Felicitatis igitur humanæ appella-
tionem rogas consummat, qui se incur-
sui malorum obijcit. Idem cum ex ami-
cis quendam grauitè mentem vide-
ret, in arcem perduxit, hortatusque est,
vt per omnes subiectorum ædificiorum
partes oculos circumferret. Quod vt fac-
tum animaduertit. Cogita nunc tecum,
in

inquit, quàm multi luctus sub his tectis,
 & olim fuerint, hodieque versentur, in-
 sequentibusque seculis sint habitaturi: ac
 mitte mortalium incommoda tanquam
 propria desiere. Qua consolatione de-
 monstravit vrbes esse humanarum cla-
 dium conseptra miseranda. Idem aiebat, si
 in vnum locum cuncti mala tua contu-
 lissent; futurum, vt propria deportare do-
 mum, quàm ex communi miseriarum
 aceruo portionem suam ferre mallent.
 Quo colligebat non oportere nos quæ
 ferruitò patimur, præcipuæ, & intolera-
 bilis amaritudinis iudicare.

Bias autem, cum patriam eius Prienen
 hostes inuasissent; omnibus, quos modo
 sauitia belli incolumes abire passa fue-
 rat, preciosarum rerum pondere onustis
 fugientibus, interrogatus, quid ita nihil
 ex bonis suis secum ferret: Ego vero (in-
 quit) bona mea mecum porto. Pectore
 enim illa gestabat, non humeris: non ocu-
 lis visenda, sed æstimanda animo. Quæ
 domicilio mentis idclusa, nec mortalium
 nec deorù manibus labefactari, queunt:
 & vt manentibus præsto sunt, ita fugien-
 tes non deferunt,

Iam Platinos verbis adstricta, sed sensu prævalens, sententia. Qui tum demum beatum terrarum orbem futurum prædicauit, cum aut sapientes regnare, aut reges sapere cepissent.

Rex etiam ille subtilis iudicij: quem ferunt traditum sibi diadema, priusquam capiti imponeret, retentum diu considerasse: ac dixisse: O nobilem magis quam felicem pannum: quem si quis penitus cognoscat, quam multis sollicitudinibus, & periculis, & miserijs sit refertus, ne humi quidem iacentem tollere vellet.

Quid, Xenocratis responsam, quam laudabile: cum maledico sermoni quorundam summo silentio interesset; vno ex his quærente cur solus ita linguam suam cohiberet: Quia dixisse me, inquit, aliquando penituit, tacuisse nunquam.

Aristophanis, quoque altioris est prudentiæ præceptum, qui in comœdia introduxit remissum ab inferis Atheniensem Periclem, vaticinantem non oportere in vrbe nutrire leonem, sin autem sit alitus, obsequi ei conuenire. Monet enim, vt præcipuè nobilitatis, & donci-
taut.

CAP. II. DE SAP. DIC. AVT FAC. 445
tati ingenij iuvenes refrenentur. Nimio
verò fauore, ac profusa indulgentia pasci,
quo minus potentiam obtineant, ne im-
pediantur: quòd stultum fit, & inutile eas
obrectare vires quas ipse foueris.

Mirificè etiam Thales: nam interro-
gatus an facta hominum deos fallerent:
Nec cogitata, inquit. Vt non solum ma-
nus, sed etiam mentes puras habere vel-
lemus; cum secretis cogitationibus noi-
tris cœleste numen adesse credidissemus.

Ac ne quod sequitur quidem minus
sapiens. Vnicæ filiæ pater Themistoclem
consulebat vr̄m eam pauperi, sed orn-
to: an locupleti parum probato colloca-
ret: cui is, Malo, inquit, virum pecunia,
quam pecuniam viro indigentem. Quo
dicto stultum monuit, vt generum potius
quàm diuitias generi legeret.

Age, Philippi quàm probabilis episto-
la, in qua Alexandrum quorundam Ma-
cedonum beneuolentiam largitione ad
se arthrabere conatum sic increpuit;
Quæ te fili ratio in hanc tam vanam
spem induxit, vt eos tibi fideles futuros
existimares, quos pecunia ad amorem

tui compulsi? à charitate istud præstatur. At verò antè Philippus maiore ex parte mercator Græciæ, quàm victor.

Aristoteles autem Callistenem auditorem suum ad Alexandrum dimittens monuit, vt cum eo, aut rarissimè, aut aut quàm iucundissimè loqueretur: quo scilicet apud regias aures, vel silentio tutior, vel sermone esset acceptior. Ac ille dum Alexandrum Perica Macedonum salutatione gaudentem obiurgat, & ad maiorum mores inuitum reuocare perseverat: spiritus carere iussus, feram neglecti salubris consilij poenitentiam egit.

Idem Aristoteles de semetipso in neutram partem loqui debere prædicabat: quoniam laudare se, vani; vituperare, stulti esset. Eiusdem est vtilissimum præceptum, Vt volu, prates abeuntes consideremus: quas quidem sic ostendendo minuit. I essas enim, poenitentiaque plenas animis nostris subiicit, quo minus cupide reperantur.

Nec parum prudenter Anaxagoras interroganti cuidam, quisnam esset beatus

Nemo, inquit, ex his quos tu felices existimans: sed cum in illo numero reperies, qui à te ex miseris constare creditur. Non erit ille diuitijs, & honoribus abundans: sed aut exigui ruitis, aut non ambitiosæ doctrinæ fidelis, ac pertinax cultor, in secessu, quam in fronte beatior.

Demadis quoque dictum sapiens: nolētibus enim Atheniensibus diuinos honores Alexādro decernere. Videre (inquit) ne dum cœlum custoditis, terram amittatis.

Quam porro subtiliter Anacharsis leges aranearum telis comparabat: Nam vt illas infirmiora animalia retinere: valentiora transmittere; ita his humilis, & pauperes constringi, diuites, & præpotentes, non aligari, videmus.

Nihil etiam Agesilai factis sapientius: siquidem cum aduersus remp. Lacedæmoniorum conspirationem ortam noctu competisset, leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis supplicium summi verabant: Comprehensis autem, & interfectis fontibus, easdem euestigio restituit. Atque vtramque simul prouidit, ne salutatis animaduersio, vel

748 VALER. MAXIM. LIB. VII:
iniusta esset, vel iure impediretur. Itaque
vt semper esse possent, aliquando non
fuerant.

Sed nescio an Annonis excellentioris
prudentiæ consilium. Magone enim
Cannensis pugnae exitum senatui Pœno-
rum nunciante, inque tanti successus fi-
dem annulos aureos trium modiorum
mentarum expletes effundente, qui in-
terfectis nostris ciuibus detracti erant;
quæsiuit an aliquis sociorum post tan-
tam cladem à Romanis defecisset: atque
vt audiuit neminem ad Annibalem tran-
sisse, suauit protinus, vt legati Romam,
per quos de pace ageretur, mitterentur,
cuius si sententia valuisset, neque secun-
do Punico bello victa Carthago, neque
tertio deleta foret.

Ne Sannites quidem paruas poenas
consimilis erroris pependerunt, quod
Herenij Pontij salutare consilium negle-
xerunt: Qui auctoritate, & prudentia ce-
teros prætans, ab exercitu, & eius duce
filio suo consultus, quidnam fieri de le-
gionibus Romanis apud Furcas Caudinas
inclusis deberet, inuiolatas dimittendas
ref-

CAP. III. DE VAF. DIC. AVT. FA. 449
respondit. Postero die eadem dere inter-
rogatus, deleri eas oportere dixit, vt aut
maximo beneficio gratia hostium eme-
retur, aut grauissima iactura vires con-
fringerentur: Sed improuida temeritas vi-
ctorum, dum vtramque partem spernit
utilitatis, sub iugum missas in perniciem
suam accendit.

Multis, & magnis sapientiæ exemplis
paruulum adijciam. Cretenfes cum acer-
bissima execratio ne aduersus eos, quos
vehementer oderunt, vti volunt; vt mala
consuetudine delectentur, optant, mo-
destoque voti genere efficacissimum vl-
tionis euentum reperiunt. Inutiliter
enim aliquid concupiscere, & in eo per-
seueranter morari, exitio vicina dulcedo
est.

CAP. III. DE VAFRE DICTIS,
AVT FACTIS.

Est aliud factorum dictorumque ge-
nus à sapientia proximo deflexu ad vafri
nomen progressum: quod nisi fallacia vi-
res assumpserit, fidem propositi non in-
uenit:

uenit: laudemque occulto magis tramit-
te, quàm aperta via perit.

Ser, Tullio regnante, cuidam patrifa-
miliæ in agro Sabino præcipuæ magnitu-
dinis, & eximiæ formæ vacca nata est.
Quam oraculorum certissimi auctores
in hoc à dijs immortalibus editam res-
ponderunt, vt quisquis eam Auentiniensi
Dianæ immolasset, eius patria totius ter-
rarum orbis imperium obtineret. Lætus
eo dominus, bouem cum summa festina-
tione Romam actam, in Auentino ante
aram Dianæ constituit, sacrificio Sabinis
regimen humani generis daturus. De qua
re antistes templi certior factus, religio-
nem hospiti intulit, ne prius victimam
cæderet, quàm proximi amnis aqua se ab-
luisset. Eoque alueum Tiberis petente,
vaccam ipse immolauit, & urbem nos-
tram, tot ciuitatum, tot gentium domi-
nam, pio sacrificij furto reddidit.

Quo in genere acuminis in primis Iu-
nius Brutus referendus est: Nam cum à
Rege Tarquinio auunculo suo omnem
nobilitatis indolem excerpti, interque

ceteros etiam fratrem suum, quod ve-
 getitoris ingenij erat, interfectum ani-
 maduerteret; obtusi se cordis esse simu-
 lauit, eaque fallacia maximas virtutes
 suas texit. Profectus etiam Delphos cum
 Tarquinij filijs, quò is ad Apollinem Py-
 thium muneribus sacrificijque honorā-
 dum miserat, aurum deo nomine doni-
 clam cauato baculo inclusum tulit: quia
 timebat ne sibi cœleste numen aperta li-
 beralitate venerari tutum non esset. Per-
 actis deinde mandatis patris Apollinem
 iuuenes consuluerunt; quisnam ex ipsis
 Romæ regnaturus videretur. At is penes
 eum summam vr̄bis nostræ potestatem
 futuram respondit; qui ante omnes ma-
 tri osculum dedisset. Tunc Brutus, perin-
 de, atque casu prolapsus, de industria se
 abiecit, terramque communem omniū
 matrem existimans, osculatus est. Quod
 tam vafre telluri impressum osculum,
 Vr̄bi libertatem Bruto primum in fastis
 locum tribuit.

Scipio quoque superior præsidium
 calliditatis amplexus est. Ex Sicilia enim
 petens Africā, cū ex fortissimis peditibus

Romanis trecentorum equitum numerum complere vellet neque tam subito posset eos intruere: quod temporis angustia negabant, sagacitate consilij affectus est. Namque ex ijs iuuenibus quos secum ex tota Sicilia nobilissimos, & ditissimos, sed inermes. habebat, trecentos speciosa arma. & electos equos quam celeritè expedire iussit; velut eos continuo secum ad oppugnandam Carthaginem aduecturus: Qui cum imperio ut celeriter ita longinqui, & periculosi belli respectu sollicitis animis paruisent; remittere se Scipio illam expeditionem, si arma, & equos militibus suis traderent, edixit: Rapiuit conditionem imbellis, ac timida iuventus. instrumentoque suo cupide nostris cessit. Ergo calliditas ducis prouidit, ut si quod protinus imperaretur, graue prius, deinde remissio militiae metu maximum beneficium fieret.

Quod sequitur narrandum quoque est. Quae Fabius Labeo arbiter à senatu finium constituendorum inter Nolanos, & Neapolitanos datus, cum in rem praesentem venisset, utrosque separatim monuit; ut
omissa

omissa cupiditate, regredi modo contro-
 uerso, quam progredi mallent: Idque
 cum vtraque pars auctoritate viri mota
 fecisset aliquantum in medio vacui agri
 relictum est: Constitutis deinde finibus,
 vi ipsi terminauerant; quicquid reliqui
 soli fuit, populo Romano adiudicauit.
 Ceterum etsi circumuenti Nolani, ac
 Neapolitani queri nihil potuerunt, secun-
 dum ipsorum demonstrationem dicta
 sententia; improbo tamen præstigiorum
 genere nouum ciuitati nostræ vectigal
 accessit. Eundem fetunt cum à rege An-
 tiocho, quem bello saperauerat, ex fœde-
 re iccto dimidiam partem nauium acci-
 pere deberet medias omnes secuisse, vt
 cum tota classe priuaret.

Iam M. Antonio remittendum con-
 uitium est: qui idcirco se aiebat nullam
 orationem scripsisse, vt si quid superiore
 iudicio actum, ei quem postea detentus
 esset, nociturum foret, non dictum à
 se affirmare posset: Qui facti vix pruden-
 tis tolerabilem causam habuit: pro peri-
 clitantium enim capite, non solum elo-
 quentia sua vti, sed etiam verecundia
 aburi

Sertorius vero corporis robore, atque animi consilio patrem naturæ indulgentiam expertus, proscriptione Sullana dux Lusitanorum fieri coactus, cum eos oratione flectere non posset, ne cum Romanorum vniuersa acie configere vellent vasto consilio ad suam sententiam perduxit. Duos enim in conspectu eorum constituit equos, alterum validissimum, alterum infimissimum: ac deinde, validi caudam ab imbecillo sene paulatim capi, infirmi à iuvene eximiarum virium vniuersam conuelli iussit. Obtemperatū imperio est. Sed dum adolescentis dextera irrita se labore fatigat, senio confecta manus ministerium executata est. Tunc barbaræ concioni, quorsum ea res tenderet cognoscere cupienti subiecit: Equi caudæ consimilem esse Romanorum exercitum, cuius partes aliquis agrediens opprimere possit vniuersum conatus prostrernere celerius tradiderit victoriã, quam occupauerit. Ita gens barbara, aspera, & regi difficilis, in exitum suum ruens, quam vtiliorem auribus respueat oculis præuidit.

Fabius

Fabius autem Maximus, cuius non dimicare, vincere fuit, cum præcipue fortitudinis Nolanum peditem dubia fide suspectum, & strenuæ operæ Lucanum equitem amore scorti deperditum in castris haberet: vt utroque potius bono milite vteretur, quam in verumque animaduertret; alteri suspicionem suam dissimulauit, in altero, disciplinam paululum à recto tenore deflexit: Nam illū plenè pro tribunali laudando omnique genere honoris prosequendo animum tuum à pœnis ad Romanos coegit reuocare: & hunc clam meretricem redimere passus, paratissimum pro nobis excursorem reddidit.

l Veniam nunc ad eos, quibus salus astutia quæsitæ est. M. Volusius ædilis plebis proscriptus, assumpto Iliaci habitu, per itinera, viasque publicas stipem petens, quisnam re vera esset, occurrentes dignoscere passus non est. Eoque fallaciæ genere rectus in M. Bruti castra peruenit. Quid illa necessitate miserius, quæ magistratū pop. R. abiecta honoris prætexta, alienigenæ religionis obscuratū
 insi-

signibus, per Urbem iussit, incedere.
Omnes autem hi suæ vitæ, aut illi alienæ
mortis cupidi, qui talia, vel ipsi sustinuerunt
vel alios perpeti coegerunt.

Aliquanto speciosius Sentij Saturnini
Verulionis in eodem genere casus vltimæ
sortis auxilium. Qui cum à triumui-
ris inter proscriptos nomen suum pro-
positum audisset, continuò præturæ insi-
gnia inuasit: præcedentibusque in mo-
dum lictorum, & apparitorum, publico-
rumque seruorum subornatis, vehicula
comprehendit, hospitia occupauit, ob-
uios submouit, ac tam audaci usurpatione
imperij, in maximâ luce densissimas
hostilibus oculis tenebras offudit. Idem
vt Puteolos venit, perinde, ac publicum
ministerium agens, summa cum licentia
correptis nauibus in Siciliam, certissi-
mum tunc proscriptorum profugium
penetrauit.

His vno adiecto leuioris notæ exem-
plo, ad externa conuertat. Amantissi-
mus quidam filij cum eum, in concessis,
ac periculosis facibus accensum, ab insa-
na cupiditate inhibere vellet; salubris

CA. III. DE VAF. DIC. AVT FAC. 457
consilij astutia patriam indulgentiam
temperavit. Perijt enim, vt prius quam
ad eam, quam diligebat, iret; vulgari, ac
permissa Venere vteretur. Cuius preci-
bus obsecutus adolescens, infelicem ani-
mi impetum satietate concubitus liciti
resolutum: ad id; quod non licebat, tar-
diorem, pigrioremque afferens, paulatim
deposuit.

EXTERNA.

Cum Alexander Macedonum rex forte
te monitus, vt eum qui sibi porta egresso
primus occurrisset, interfici iuberet: asi-
narium forte ante omnes obuiam fac-
tum, ad mortem arripi imperavit. Eoque
quærente quidnam te immerentem ca-
pitali supplicio, innocentemque addice-
ret; cum ad excusandum factum suum
oraculi præceptum retulisset; asinarius:
Si ita est, inquit, rex, alium fors huic mor-
ti destinavit: nam asellus, quem ego ante
me agebam, prior tibi occurrit. Delecta-
rus Alexander, & illius tam callido dicto
& quod ab errore ipse reuocatus erat;

458 VALER, MAXIM. LIB. VII.
occasionem in aliquanto viliori animalis
expiandæ religionis rapuit : Summa in
hoc cum calliditate mansuetudo, summa
quoque in alterius regis equisone calli-
ditas.

Sordida Magorum dominatione op-
pressa, Darius rex, adiutoribus eiusdem
dignitatis assumptis pactum cum præ-
clari operis consortibus fecit, ut equis in-
sidentes, solis ortu cursum in quendam
locum dirigerent, itque regno potiretur,
cuius equus in eo primus hinnisset. Cete-
rum maximæ mercedis competitoribus
fortunæ beneficium expectantibus, solus
acumine equisonis sui Ebaris prosperum
exoptatæ rei effectum assecutus est : qui
in equæ genitalem partem demissam
manum, cum ad eum locum ventum es-
set, naribus equi admouit. Quo odore ir-
ritatus, ante omnes hinnitum edidit : Au-
ditoque eo, sex reliqui summæ potestatis
candidati continuo equis delapsi (ut est
nos Persarum) humi prostratis corpori-
bus, Darium regem salutauerunt. Quan-
tum imperium, quam paruo interceptum
est vaframento!

Bias

Bias autem, cuius sapientia diuturnior inter homines est, quam patria Priene fuit (liquidem illa etiam nunc spirat. huius perinde, atque extinctæ vestigia tantummodo extant) ita aiebat oportere homines in usu amicitiae versari, ut meminissent eam ad gravissimas inimicitias posse converteri. Quod quidem præceptum prima specie nimis fortasse calidum videatur, inimicumque simplicitati, qua præcipuè familiaritas gaudet: sed si altioribus animis cogitatio demissa fuerit: perquam utile reperietur.

Lampsacena vero urbis salus unius vaframenti beneficio constitit. Nam cum ad excidium eius summo studio Alexander ferretur, progressumque extra mœnia Anaximenem præceptorem suum vidisset; quia manifestum erat, futurum ut preces suas iræ eius oporteret, non facturum se quod petisset iuravit. Tunc Anaximens Peto, inquit, ut Lapsacum diruas. Hæc velocitas sagacitatis oppidum vetusta nobilitate inclitum exitio, cui destinatum erat subtraxit.

Demosthenis quoque astutia mirifice cuidam ancillæ succursum est, quæ pe-

pecuniam depositi nomine à duobus hospiti-
 bus acceperat, ea conditione vt simul
 vtrisque redderet. Quorū alter interiec-
 to tempore tamquā mortuo socio squa-
 lore obsitus ; decepta ea omnes
 nummos abstulit. Superuenit deinde al-
 ter, & depositum petere cœpit. Hærebat
 misera in maxima pariter, & pecuniæ, &
 defensionis penuria, iamque de laqueo,
 & suspendio cogitabat : Sed opportunè
 Demosthenes ei patronus adfulsit: qui vt
 in aduocationem venit. Mulier, inquit,
 parata est depositi se fide soluere: sed nisi
 socium adduxeris, id facere non potest.
 Quoniam vt ipse vociferaris, hæc dicta
 est lex, ne pecunia alteri sine altero nu-
 meretur.

Ac ne illud parum quidem prudenter.
 Quidam Athenis vniuerso populo inui-
 sus, causam apud eum de capitali crimi-
 ne dicturus, maximum honorem subito
 petere cœpit: Non quod speraret se illū
 consequi posse; sed vt haberent homines
 vbi procursum iræ, qui acerrimus esse so-
 let, effunderent. Neque eum hæc tam cal-
 lidi consilij ratio fefellit ; comitijs enim

clamore infesto, & crebris toti is. cōcio-
 nis sibilis vexatus, nota etiam denegati
 honoris perstrictus, eiusdem plebis paulò
 post in discrimine vitæ clementissima
 suffragia expertus est. Quod si adhuc ei
 ultionem sitienti capitis sui pericalum
 obiecisset, nullam partem defensionis
 odio obseratæ aures recepissent.

Huic vaframento consimilis illa cal-
 linitas. Superior Anibal à Duilio consule
 nauali prælio victus, timensque classis
 amissæ pœnas dare, offensam astutia mi-
 re auertit: nam ex illa infœlici pugna,
 prius quam cladis nuntius domum per-
 ueniret, quendam ex amicis compositum
 & ornatum Carthaginem misit. Qui post
 quam ciuitatis eius curiam intrauit. Con-
 sultit, inquit, vos Anibal cum dux Roma-
 norum magnas secum maritimas trahēs
 copias aduenerit, an cum eo configere
 debeat: Acclamauit vniuersus Senatus,
 non esse dubium quin oporteret, tum ille
 Confluxit, inquit, & superatus est. Ita libe-
 rum ijs non reliquit id factum damnare,
 quod ipsi fieri debuissē iudicauerant.

Alter item Annibal Fabium Maximū

inuidiam armorum suorum saluberrimis cunctationibus pugnae iudificantem, ut aliqua suspicione trahendi belli respergeret; totius Italiae agros ferro, atque igni vastando, unius eius fundum immunem ab hac iniuria genere reliquit. Profecisset aliquid tanti beneficij insidiosa adumbratio nisi Romanae urbi, & Fabij pietas. & Annibalis vari mores fuissent notissimi.

Tusculanis etiam acumine consilij incolumitas parata est: Cum enim crebris rebellionibus inuissent, ut eorum urbem funditus Romani euertere veilent, atque ad id exequendum Furius Camillus dux validissimo instructus exercitu venisset; uniuersi ei togati obuiam processerint, com meatuque, & cetera pacis munia benignissimè praestiterunt: Armatum etiam intrare moenia passi sunt nec vultu, nec habitu mutato. Qua constantia tranquillitatis non solum ad amicitiae nostrae ius; sed etiam ad communionem ciuitatis, quam usque cupierant penetraverunt. Sagaci hercule usi simplicitate; quoniam aptius esse intellexerant, me-
tum

tum officio dissimulare, quàm armis
 protegere.

At Volscorum ducis Tulli execrabile
 consilium; Qui ad bellum inferendum
 Romanis maxima cupiditate accensus
 cum aliquor aduersis præliis confusos
 animos suorum, & ob id paci proniores
 animaduerteteret; insidiosa ratione, quo
 volebat, compulit. Nam cum spectando-
 rum ludorum gratia magna Volscorum
 multitudo Romam conuenisset contuli-
 bus dixit, Vehementer te timere ne quid
 hostile subito molirentur: monuitque, vt
 essent cautiore, & protinus ipse vrbe
 egressus est. Quam rem consules ad sena-
 tum retulerunt, qui, tametsi nulla suspi-
 cio suberat, auctoritate tamen Tulli cō-
 motus, vt ante noctem Volsci abirent,
 decreuit. Qua contumelia irritati, facilè
 impelli potuerunt ad rebellandum. Ita
 mendacium verituti ducis, simulatione
 benevolentiae inuolutum duos simul po-
 pulos fefellit: Romanum, vt infontes no-
 taret: Volscum, vt deceptis irascere-
 tur.

CAP. III. DE STRATAGEMATIS.

Illa verò pars calliditatis egregia, & ab omni reprehensione procul remota; cuius opera, quia appellatione nostra vix apte exprimi possunt, Græca pronuntiatione Stratagemata dicuntur.

Omnibus militaribus copijs Tullo Hostilio Fidenas agresso; quæ surgentis imperij nostri incunnabula crebris rebellionibus torpere passæ non sunt, finitimisque trophæis, ac triumphis aliam virtutem eius, spes suas vlteriùs promouere docuerunt, Metius Suffetius dux Albanorum, dubiam, & suspectam semper societatis, suæ fidem repenti in ipsa acie detexit. Detecto enim Romani exercitus latere, in proximo colle conedit, pro adiutore speculator pugnae futurus, vt aut victis insultaret, aut victores fello agredereur. Non erat dubium quin ea res militum nostrorum animos debilitatura esset, cum eodem tempore, & hostes confingere, & auxilia deficere cernerent. Itaque ne id heret, Tullus prouidit: cōcitato

gnim

enim equo omnes pugnantium globos præcurrit, prædicans suo iussu secesisse Metium, eumque, cum ipse signum dedisset, inuasurum Fidenatium terga. Quo imperatoris artis consilio metum fiducia mutauit, proque trepidatione, alacritate suorum pectora repleuit.

At ne continuo à nostris regibus recedam Sex. Tarquinius Tarquini filius indignè ferens quòd patris viribus expugnari Gabij nequirent, valentioris armis excogitauit rationem, qua interceptum id oppidum Romano imperio adijceret. Subito namque se ad Gabinos contulit, tanquam parentis scuitiam, & verbera, quæ voluntate sua perpeffus erat, fugiens: Ac paulatim vniuscuiusque fictis, & compositis blanditijs aliendo benevolentiam, vt apud omnes plurimum posset, consecutus, familiarem suum ad patrem misit, indicaturum, quemadmodum in sua manu haberet vniuersa: & quæsiturum quid nam fieri vellet. Iuuenili calliditati senilis astutia respondit. Siquidem re eximia delectatus

Tar-

Tarquinius, fidei autem nuntij partum credens, nihil respondit, sed seducto eo in hortum, maxima, & altissima papauerum capita baculo decussit. Cognito adolescentis silentio patris, simul, ac facto, causam altioris argumenti perdidit: nec ignorauit precipi sibi, vt excellentissimum quenque Gabinorum aut exilio summo-ueret, aut morte consumeret. Ergo spoliata bonis propugnatoribus ciuitatem tantum non uinctis manibus ei tradidit.

Illud quoque à maioribus, & consilio prudenter, & exitu feliciter prouisum, cum vrbe capta Galli Capitolium obsiderent: solamque potiendi eius spem in fame obsessorum repositam animaduertent: Perquam callido enim genere consilij, vnica perseverantia irritamento victores spoliauerunt. Paues enim iacere compluribus ex locis coeperunt. Quo spectaculo obstupefactos: infinitamque frumenti abundantiam nostris superesse credentes, ad pacationem omittendæ obsidionis compulerunt. Misertus est tunc profectò Iupiter Romanæ virtutis, præ-

fidi in ab astutia mutuantis, cum in summa alimentorum inopia, porijci praesidia inopiae cerneret. Igitur ut vasro, ita periculoso consilio salutarem exitum dedit.

Idemque Iupiter postea praestantissimorum ducum nostrorum sagacibus consilijs propitius aspiravit. Nam cum alterum Italiae latus Annibal laceraret, alterum inuassisset Asdrubal, ne duorum tractum iunctae copiae intolerabili onere fessas simul res nostras urgerent, hinc Claudij Neronis vegetum consilium, illinc Liuij Salinatoris inclyta prouidentia effecit. Nero enim compresso à se in Lucanis Annibale, praesentiam suam (quoniam ita ratio belli desiderabat) mentitus hosti, ad opem collegere tendendam per longum iter celeritate mira tendit. Salinator in Umbria apud Metaurum flumen proximo die dimicaturus; summa cum dissimulatione Neronem castris noctu recepit: Tribunos enim à tribunis centuriones à centurionibus, equites ab equitibus, pedites à pedibus excipi iussit: ac sine vlla tumultuatione, solo vix vnum exercitum

468 VALER. MAXIM. LIB. VII.
capiente, alterum inferuit. Quo euenit,
ne Asdrubal cum duobus se consulibus
præliaturum prius sciret, quam ab utrius-
que prosterneretur. Ita illa tota terrarū
orbe infamis Punica calliditas frustrata
fuit: Romana prudentia Annibalem Ne-
roni, Asdrubalem Salinatori decipiendū
tradidit.

Memorabilis etiam consilij Q. Me-
relus. Qui cum proconsul bellum in His-
pania aduersus Celtiberos gereret, urbē-
que Contrebiā caput eius gentis viri-
bus expugnare non posset, intra pectus
suum diu multumque consilijs agitatis,
viam reperit, qua propositum ad exitum
perduceret. Itinera magno impetu ingre-
diebatur, deinde alias atq̄ alias regiones
petebat. Modo hos obsidebat mōtes, pau-
lò post ad illos trāsgrēdiebatur. Cū inter-
mi tam suis omnibus, quàm ipsis hostibus
ignota erat causa inopinatæ eius, ac su-
bitæ fluctuationis. Interrogatus quoque
à quodam amicissimo sibi, quid ita impar-
tum & incertum militiæ genus sequeretur:
Absitte, inquit, ista quærere: nam si
huius consilij mei interiorem tunicam

COR:

consciam sensero, continuo eam crema-
 ri iubebo. Quorsum igitur ista dissimu-
 latio erupit? Aut quem finem habuit?
 Postquam verò, & exercitum suum igno-
 rantia, & totam Celtiberiam errore im-
 plicauit; cum alio cursum direxisset, su-
 bitò ad Contrebiã reflexit, eamque in-
 opinatam, & attonitam oppressit. Ergo
 nisi mentem suam dolos scrutari coegit-
 set, ad vltimam ei senectutem apud mæ-
 nia Contrebiæ armato sedendum foret.

EXTERNA.

Agathocles autem Syracusanorum
 rex audaciter callidus. Cum enim urbem
 eius maiore ex parte Carthaginenses oc-
 cupassent, exercitum suum in Africam
 traiecit: vt metum metu, vim vi discu-
 teret neque sine effectu: Nam repentino
 eius aduentu perculsi Pæni, libenter in-
 columitatem suam salute hostium rede-
 merunt, pactique sunt, vt eodem tempo-
 re Africa Siculis, & Sicilia Punicis armis
 liberaretur. Age si Syracusarum mænia
 tueri perseverasset, illa belli malis vrge-

rentur, bona pacis fruenda securæ Carthagini reliquisset. Nunc inferendo quæ patiebatur, dum alienas potius lacessit opes, quàm suas tuetur; quo æquiore animo regnum deseruit, eo tutius recepit.

Quid Annibal Cannensi prælio? nonne prius quàm ad dimicandum descendere aciem populi Rom. compluribus astutiæ implicatam laqueis, ad tam miserabilem perduxit exitum? Ante omnia enim prouidit, vt & solem, & puluerem, qui ibi vento multus excitari solet, aduersum haberet. Deinde partem copiarum suarum inter ipsum prælij tempus deindultia fugere iussit, quàm eam a reliquo exercitu abruptam legio Romana sequeretur, trucidandam eam ab ijs, quos in insidijs collocauerat, curauit. Postremò quadraginta equites subornauit, qui simulata trāsitione petierunt cōtulem, à quo iussi more transtugarum depositis armis in vltimam pugnæ partem secedere; districtis gladijs, quos inter tunicas & loricas abdidierant, poplites pugnatium Romanorum ceciderunt. Hæc fuit Punica fortitudo, solis, & insidijs, & fallacia instructa. Quæ nunc certissima circum-

uentæ virtutis nostræ exculatio est; quoniam decepti magis quam victi fuimus.

CAP. V. DE REPVLSIS.

Campi quoque repræsentata conditio, ambrosiam ingredientem viam, ad fortius sustinendos parum prosperos committorum euentus utiliter instruxerit. Vt propositis ante oculos clarissimorum virorum repulsis, non minore cum spe honores, ac prudentiore cum animi iudicio perant: Meminerintque nefas non esse, aliquid ab omnibus vni negari: cum sæpenumero singuli cunctorum voluntatibus resistere fas esse duxerunt. Scientes etiam, patientia quæri debere, quod gratia impetrari nequirit.

Q. Aelius Tubero à Q. Fabio Maximo, epulum populi nominel' Africani patris sui dante, rogatus, vt triclinium lterneret: lectulos Punicos pellibus hædinis strauit: & pro argenteis vasis Samia exposuit. Cuius rei deformitate sic omnes offendit, vt cum alioqui vir egregius haberetur, comitiisque

Præ-

472 VALER. MAXIM. LIB. VII:
Prætorijs candidatus in campum L. Pauli
lo auo, & P. Africano auunculo nixus de-
cendisset, repulsa inde notatus abierit:
Nam vt priuatim semper continentiam
probabant, ita publicè maxima cura
splendoris habita est: Quo circa non
inuis conuiuij numerum, sed totam se
in illis pelliculis iacuisse credens ciuitas:
ruborem epuli suffragijs suis vindica-
uit.

P. Autem Scipio Nasica, togatæ poten-
tiæ clarissimum lumen, is qui consul lu-
gurthæ bellum indixit, qui matrē Idæam
Phrygicis sedibus ad nostras aras focoli-
que migrantem sanctissimis manibus ex-
cepit: qui multas, & pestiferas seditiones
auctoritatis suæ robore oppressit: quo
principe tenatus per aliquot annos glo-
riatus est; cum ædilitatem curulem ado-
lescens peteret, manumque cuiusdam
rustico opere duratam, more candidato-
rum tenacius apprehendisset, ioci gratia
interrogauit eum; num manibus solitus
esset ambulare: quod dictum à circum-
stantibus exceptum, ad populum mana-
uit, causamque repulsæ Scipioni attulit.

Om.

Omnes namque rusticæ tribus paupertatem sibi ab eo exprobratam iudicantes, iram suam aduersus contumeliosam eius urbanitatem distrinxerunt; igitur ciuitas nostra nobilium iuuenû ingenia ad insolentia reuocando, magnos, & vtilis ciues fecit; honoribusque non patiendo eos à securis peti, deuitum auctoritatis pondus adiecit,

Nullus error talis in L. Æmilio Paulo coniectus est; sed tamen aliquoties frustra consulatum petijt. Idemque, cum iam campum repulsis suis fatigasset, bis consul, & censor factus, amplissimum dignitatis gradû obtinuit. Cuius virtutē iniuriæ nō fregerunt, sed acuerūt. Quoniã quidem ipsa nota accensus, cupiditatem summi honoris ardentiolem ad comitia detulit; vt populum, quia nobilitatis splendore, & animi bonis mouere non poterat, pertinacia vinceret.

Quæ autem Cæcilium Metellum pauci, & mæsti amici, consulatus repulsa afflatum, tristitia, ac rubore plenum, domum reduxerunt: quem de Pseudophilippo triumphantem vniuersus tenatus lætum,

& alacrem in Capitolium profectus erat. Achaici etiam belli, cui iuuenam manum L. Mummius adiecit, maxima pars ab hoc viro profligata fuerat. Eigne ergo populus consulatum negare potuit, cui mox duas clarissimas prouincias, aut debebat, aut erat debiturus. Et quidem hoc factum; meliore eo ciue usus est. Intellexit enim quam industriè sibi gerendus esset consulatus, quem tanto labore impetrari seuserat.

Quid tam excellens, quid tam opulentum, quam L. Sulla? Diuitias, & imperia largitus est: leges vetustas abrogauit, nouas tulit. Hic quoque in eo campo, cuius postea dominus exiit, repulsa Præturae fugillatus est, omnia loca petiti honoris, si quis modò deorum formam, & imaginem futuræ eius potentiæ populo Rom. representasset, impetraturus.

Sed ut comitiorum maximum crimen referam, M. Porcius Cato plus moribus suis præturæ decoris adiecturus, quam prætexto eius splendoris ipse latus, cōsequi illam à populo aliquando non potuit. Proxima demetriæ sufragia, quæ ta-

his quidem graues pœnas erroris sui penderunt! quoniam quem honorem Cato negauerat, Varinio dare coacti sunt. Ergo si verè æstimare volumus, non Cato tunc præturâ, sed præturæ Cato negatus est.

CAP. VI. DE NECESSITATE.

Abominandæ quoque necessitatis amarissimæ leges, & truculentissimæ imperia, tum Urbem nostram, tum exterâs gentes multa nō intellectu tantum, sed etiam auditu grauiâ, perpeti coegerunt.

Nam aliquot aduersus prælijs secundo punico bello exhausta militari iuuentute Romana, senarus auctore Ti. Graccho consule design. censunt, vti publicè serui aduersus propulsandorum hostium impetum emerētur. Eaque de re per tribunos plebis ad populum lata rogatione, tres creati sunt viri, qui quatuor & viginti milia seruorū cōparauerunt: ad actosque iureiurando, strenuam se, fortemq; operâ daturus, quoad Pœni essent in Italia, da-

tis armis in castra miserunt. Ex Apulia
 quoque, & Fiduculis septuaginta, atque
 ducenti ad supplementum equitatus
 sunt empti. Quanta violentia est casus
 acerbi! Quæ ciuitas ad id tempus inge-
 nuæ quoque originis capite census ha-
 bere milites fastidierat; eadem cellis ser-
 uilibus extracta corpora, & à pastorali-
 bus casis collecta mancipia, velut præci-
 puum firmamentum, exercitui suo adie-
 cit. Cedit ergo interdum generosus spiri-
 tus vitæ, & fortunæ viribus succum-
 bit: vbi nisi tutiora elegerit consilia, spe-
 ciosa sequenti concidendum est. Cannen-
 sis autem clades adeo urbem nostram ve-
 hementer confudit, vt M. Iunij opera di-
 ctatura rempub. administrantis spolia
 hostium affixa templis, deorum numini
 consecrata, instrumento militiæ futura
 conuellerentur, ac prætextati pueri arma
 induerent: addictorum etiam, & capitali
 crimine damnatorum, sex millia conf-
 scriberentur. Quæ si per se aspiciantur,
 aliquid ruboris habent: si autem admo-
 tis necessitatis viribus ponderentur, sæ-
 uitiæ temporis conuenientia præsidia vi-
 de-

debuntur. Propter eandem cladem senatus Otacilio, qui Siciliam, & Cornelio, Mammulæ, qui Sardiniam pro prætoribus obtinebant; quærentibus quod, neque stipendium, neque frumentum classibus eorum & exercitibus loci præberent: affirmantibus etiam, ne habere quidem eos, unde id præstare possent: rescripsit, ærarium longinquis expensis non sufficere: Proinde, quo pacto tantæ inopiæ succurrendum esset, ipsi viderent. His literis quid aliud quam imperij sui gubernacula è manibus abiecit: Siciliamque, & Sardiniam, benignissimas vrbes nostræ nutrices, gradus, & stabilimenta bellorum, tam multo sudore, & sanguine in ius, ac potestatem redactas, paucis verbis, te scilicet, necessitate iubente dimisit.

Eadem Casilines obsidione Annibalæ clausos, alimentorumque facultate defectos, lora necessarijs vinculorum vñibus subducta, eque scutis detractas pelles feruenti resolutas aqua, mandare voluisti. Quid illis, si acerbitatem casus intueres, miserius? si constantiam respicias, fidelius? qui ne à Romanis desciscerent,

tali cibi genere vti suff inuerunt; cum pinguisima arua sua, fertilissimosque campos moenibus suis subiectos intuerentur. Itaque Campanæ vrbis, quæ Punicam feritatem delicijs suis cupidè fouit, in propinquo situm Casilinum modò rata virtute clarum, perseuerantis amicitiaè pigrore impios oculos verberauit.

In illa obsidione, & fide cū trecenti Prænestini per manerent, euenit, vt ex his quiddam murem captū ducentis potius denarijs vendere, quam ipse leniendaè famis gratia contumere mallet. Sed credo, deorum prouidentia, & venditori, & emptori, què vterque merebatur exitum, attribuit. Avaro enim tunc consumpto, manubijs sordium suarum frui non licuit: æqui animi vir, ad salutarem imp. n. fam. faciendam, care quidem, verum necessariè, comparato cibo vixit.

Cautem Mario, & Cn. Carbone consulibus, bello ciuili cum L. Sulla dissidentibus; quo tempore nō reip. victoriae quærebatur, sed præmium victoriae res erat publica; senatus consulto aurea, atque argentea templorum ornamenta, ne mi-

litibus stipendia de essent constatata sunt. Digna enim erat causa, hinc an illi iteade-
 litatem suam pro scriptione ciuium sa-
 tiarent, vt dii immortales spoliarentur.
 Non ergo patrum conscriptorum volun-
 tas, sed tua teterrima necessitas truculen-
 ta manus illi consultò stylum impres-
 sit.

Diui Iulij exercitus, idem inuicti ducis
 inuicta dextera, cum armis Mundā cla-
 sisset, aggerique exttuendo materia defi-
 ceret, congerie hostilium cadauerum,
 quam desiderauerat altitudinem instru-
 xit. Eaque tragulis. & pilis, quia roborea
 sedes deerant, magistra nouæ molitionis
 necessitate vsus vallauit.

Atque vt diuinam filij mentionem cœ-
 lestis patris recordationi subnectam: cum
 effuturus se in nostras prouincias Partho-
 rum rex Phraates viderentur, vicini-
 que imperio eius regiones subita indicti tu-
 multus denuntiatione quaterentur, tan-
 ta in Bosphorano tractu cōmeatus pen-
 uria incessit, vt à militibus, singulis olei,
 frumentique modis toridē mancipia per-
 mutarentur. Sed amarissimā tempestatē.

Augusti cura, tutelæ, tunc terrarum vacans, dispulit.

EXTERNÆ.

Cretensibus nihil tale præsidij affulsi, qui obsidione Metelli ad ultimam usque penuriam compulsi, sua iumentorumque suorum vrina sitim torserunt, iustius dixerim, quam sustentarunt: Quia dum vinci timent, id passi sunt, quod eos ne victor quidem pati coegisset.

Numantini autem à Scipione vallo, & aggere circumdati, cum omnia, quæ famem eorum trahere poterant, consumpsissent; ad ultimum humanorum corporum dapibus vti sunt. Quapropter capriam vrbe, complures inuenti sunt, artus, & membra trucidatorum corporum sinu suo gestantes. Nulla est in his necessitatis excusatio: nam quibus mori licuit, sic vivere necesse non fuit.

Horum trucem pertinaciam in consimili facinore Calagurritanorum execrabilis impietas supergressa est: Qui quo perseverantius interempti Sertori cineribus.

ribus, obsidionem Cn. Pompeij frustrantes, hdem præstarent; quia nullum iam aliud in vrbe eorum supererat animal, vxores suas, natoſque ad vſum uefarie dapis verterunt. Quoque diutius armata iuuentus viscera ſua viſceribus ſuis aleret, intelices cadauerum reliquias ſalire non dubitauit. Eàmue vnquam aliquis in acie hortaretur, vt pro ſalute coniugum, & liberorum fortiter dimicaret? Ex hoc nimirum hoſte tanto duci poena magis, quàm victoria petenda fuit: quia pius vindicatus libertatis, quàm victus gloriæ afferre potuit: cum omne ſerpentum, ac ferarum genus comparatione ſui titulo feritatis ſuperarit: Nam quæ illis dulcia vitæ pignora proprio ſpiritu chariora ſunt, ea Calagurritanis prædicia, atque cæna extiterunt.

CAP. VII. DE TESTAMENTIS RESCISIS.

Vacemus nunc negotio, quod actōrum hominis, & præcipuæ curæ, & vltimi est temporis: conſideremusque que

480 VALER. MAXIM. LIB. VII:
testamenta, aut rescissa sunt legitimè facta; aut, cum meritò rescindi possent, rata manserunt: quæve ad alios, quam qui expectant, honorem hæreditatis transtulerunt.

Atque ita, ut ordine, quo proposui, exequar: militantis cuiusdam pater, cum de morte filij falsum è castris nuntiam accepisset alijs hæredibus scriptis decessit. Peractis deinde stipendijs, adolescens reuersus, domum errore patris impudentiaque amicorum, sibi clausam reperit. Quid enim illis inuecundius; florem iuuentæ pro republ. absumperat, maximos labores, & plurima pericula tolerauerat, aduerso corpore excaptas ostendebat cicatrices, & postulabat, ne auitos eius lares otiosa ipsi vrbi onera possiderent. Itaque depositis armis coactus est in foro togatâ ingredi militiam. Acerbè, cum improbitatis enim hæredibus de paternis bonis apud centumuiros contendit; omnibusq; non solum consilijs, sed etiam sententijs superior discessit.

Itē M. Anneis M. Carseolani splendidiſſimi equitis Romani filius, à Sufena-

te auunculo suo adòptatus, testamentum naturalis patris, quo præteritus erat, apud centumuiros rescidit, cum in eo Tullianus Põpeij Magni familiaris, ipso quidem Pompeio significatore, hæres scriptus esset. Itaque plus illi in iudicio cum excellentissimi viri gratia, quam cum patris cineribus negotij fuit. Ceterum quamuis vtraque hæc aduersus eum nitebantur, tamẽ paterna bona obtinuit. Nam L. quidem Sextilius, & P. Popilius quos M. Anneius sanguine sibi coniunctos eadem ex parte, qua Tullianum hæredes recerat, sacramento cū adoleſcenulo contendere ausi non sunt: tamen si præcipuis eo tẽpore Magni viribus ad defendendas tabulas testamenti inuitari poterant. Et aliquantulum adiuuabat hæredes, quod M. Anneius in Sufenatis familiam, ac sacra transferat, sed arctissimum interhomines procreationis vinculu patris simul voluntatẽ, & principis viri autoritatẽ iuperauit.

Cautem Tertium infantem à patre exheredatum, Petronia matre, quam Tertius quoad vixit, in matrimonio habuerat, natum, Diuus Augustus in bona paterna

ire decreto suo iussit: patris patriæ animo vltus: Quoniam Terrius in proprio iure procreato filio, summa cum iniquitate paternum nomen abrogaberat.

Septicia quoque mater Trachalorum Ariminensium filijs irata, in contumeliam eorum cum iam parere non posset, Publicio seni admodum nupsit, testamento etiam vtrumque præterijt. A quibus aditus Diuus Augustus, & nuptias mulieris, & suprema iudicia improbavit. Nam hereditatem maternam filios habere iussit: dotem, quia non creandorum liberorum causa coniugium interesserat, virum retinere vetuit. Si ipsa æquitas hac de recognosceret, posse ne iustius, aut grauius pronuntiare? Spernis quos genuisti: nubis effœta testamenti ordinem violento animo confundis: neque erubescis ei totum patrimonium addicere, cuius pollincto iam corpori marcidam senectutem tuam subtrauisti. Ergo dum sic te geris, ad inferos, vsque cœlesti fulmine afflata es.

Egregia est quoque C. Calpurnij Pisonis prætoris. Vrbescōstitutio. Cum enim
ad

ad eum Tetentius ex octo filijs, quos in adolescentiam perduxerat, ab vno in adoptionem dato exhæredatum se querelam detulisset: bonorum adolescentis possessionem ei dedit, hæredesque legere passus non est. Mouit profectò Pisonem patria maiestas, donum vitæ, beneficium educationis: sed aliquid etiam flexit circumstantium liberorum numerus, quòd cum patre septem fratres impiè exhæredatos videbat.

Quid Mamerci Æmilij Lepidi consulis, quàm graue decretum! Genucius quidam, Matris Magnæ Gallus, à Cn. Oreste prætore Urbis impetrauerat, vt restitui se in bona Næuiani iuberet, quorum possessionem secundum tabulas testamenti ab ipso acceperat. Appellatus Mamercus à Surdino, cuius libertus Genucium hæredem fecerat, prætoriam iurisdictionem abrogauit: quod diceret Genucium, amputaris sui ipsius sponte genitalibus corporis partibus, neque virorū, neque mulierū numero haberi debere. Cōueniens Mamercus, cōueniens principi senatus decretū, quo prouitum est ne obisq; Genucij præ-

SEN-

sentia, inquinataque voce, tribunalia magistratuum sub specie petiti iuris polluerentur.

Multo Q. Metellus prætorem urbanum seueriorem egit, quam Orestes gesserat. Qui Vecilio lenoni bonorum. Iuuentij possessionem secundum tabulas testamenti non dedit, quia vir nobilissimus, & grauius fori, ac lupanaris separandam conditionem existimauit. Nec aut factum illius comprobare voluit, qui fortunas suas in stabulum contaminatum proiecerat: aut huic tanquam integro ciui iura reddere, qui se ab omni honestæ vitæ genere abruperat.

CAP. VIII. DE RATIS TESTAMENTIS, ET INSUPERATIS.

His rescissorum testamentorum exemplis contenti, attingamus ea quæ rata mauerunt, cum causas haberent propter quas rescindi possent.

Quam certæ, quam etiam notæ infantiæ Tuditanus, utpote qui populo nummos sparierit, togamque velut tragicam vellem

vestem in foro trahens, maximo cum hominum ri su conspectus fuerit, ac multa his consentanea fecerit: Testamento is filium instituit hæredem: quod Ti. Longus sanguine proximus, hastæ iudicio subuere frustra conatus est. Magis enim centum viri. quid scriptum esset in tabulis; quam quis eas scripsisset, considerandum existimauerunt.

Vita Tuditani demens: Æbucix autē, quæ L. Menenij Aggripæ vxor fuerat, tabulæ testamenti plenæ furoris. Nam cum haberet duas simillimæ probitatis filias Plætoriam, & Afraniam: animi sui potius inclinatione prouecta, quàm vllis alterius in iuris, aut officijs commota, Plætoriam tantummodo hæredem instituit: Filijs autem Afraniæ ex suo admodum amplo patrimonio viginti mille nummum legauit. Afrania tamen cum sorore sua sacramento contendere noluit; testamentumque matris patientia honorare, quàm iudicio conuellerere, satius esse duxit. Eo se ipsa indigniorem iniuria, ostendēs, quo eam æquiore animo sustinebat.

Minus miserandū errorem muliebrem

Q. Me-

Q. Metellus fecit. Is namque plurimis, & celeberrimis eiusdem nominis viris in vrbe nostra vigentibus, Claudiorū etiam familia, quā arctissimo sanguinis vinculo contigebat, florente; Carrinatem solum hæredem reliquit: nec hocce eius testamentum quisquam attentauit.

Item Pompeius Reginus, vir Transalpinae regionis, cū testamēto fratris præesset, & ad coarguendam iniquitatem eius, binas tabulas testamentorum suorum suorum in comitio incisas, habita vtriusque ordinis maxima frequentia, recitasset, in quibus magna ex parte hæres frater erat scriptus, prælegabaturque ei centies & quinquagies sestertium: multum, ac diu inter auertentes indignationi tuæ amicos quæstus, quod ad hastæ iudicium attinuit, cineres fratris quietos esse passus est. Et erant ab eo instituti hæredes, neque sanguine patrio pares, neque proximi: sed & alieni, & humiles: vt non solum flagitiosum silentium, sed etiam prælatio contumeliota videri posset.

Æquè felicitis impunitatis, sed nescio, ante

terioris hæc delicti testamēta. Q. Cæcilius L. Luculli promptissimo studio, maximaque liberalitate, & honestum dignitatis gradum, & amplissimum patrimonium consecutus: cum præ se semper tulisset, vnum illum sibi esse hæredem, moriens etiam annulos ei suos tradidisset; Pomponium Atticum testamento adoptauit, omniumque bonorum reliquit hæredem. Sed fallacis, & insidiosi cadaver pop. Rom. ceruicibus recte circumdatum per viam traxit. Itaque nefarius homo filium quidem, & hæredem habuit, quem voluit: funus autem, & exequias quales meruit.

Neque alijs dignus fuit T. Marius Urbinas, qui ab infimo militiæ loco, beneficijs Diui Augusti Imperatoris ad summos castrenses honores perductus, eorumque vberimis quæstibus locuples factus, non solum ceteris vitæ temporibus ei se fortunam suam relinquere, à quo acceperat, prædicauit; sed etiam pridie, quam expiraret, idem istud ipsi Augusto dixit: cum interim ne nomen quidem eius tabulis testamenti adiecit.

L. autē Valerius, cui cognomen Hep-
tachordo fuit, rogatum holtem Corneliū
Balbum expertus, utpote opera eius, &
consilio compluribus priuatis vexatus li-
tibus, ad vltimumque subiecto accusa-
tore capitali crimine acculatus: præteri-
tis aduo eatis, & patronis suis, solum hæ-
redem reliquit: nimia cōsternatione, quæ
animum eius transuersum egit, depraua-
tus. Amauit enim sordes suās, & dilexit
pericula, & damnationem votis expeti-
uit, auctorem harum rerum beaucolen-
tia, propulatores odio infecutus.

T. Barrulus Lentulo Spintheri, cuius
amantissimum animum liberalissimam-
que amicitiam senserat, decedens suos
annulos perinde, atque vnico hæredi tra-
didit; quem nulla ex parte hæredem re-
linquebat. Quantum illo momento tem-
poris conscientia (si modò vires, quas ha-
bere creditur possidet) à terribimo homi-
ne suppliciū exigī! Inter ipsam enim fal-
laciis, & ingratae culpæ cogitationem, spi-
ritum posuit, quasi tortore aliquo men-
tem eius intus cruciante: Quod animad-
uerterebat è vita ad mortem transitum.

suum, & superis dijs inuisum esse, & inferis detestabilem futurum.

M. Verò Popillius senatorij ordinis Oppidū Calli ab ineunte ætate familiarissimum sibi, moriens, pro vetusto iure amicitia, & vltu benigno respexit, & verbis magnum præ se amorem ferentibus profecutus est. Vnum etiam de multis, qui assidebant, vltimo complexu & osculo dignum iudicauit; insuperque annulos suos ei tradedit: videlicet nequid ex ea hæreditate, quam non erat aditurus, amitteret. Quos ocys vir diligens, sed morientis amici plenum contumeliae ludibrium in locellum repositos, & à præsentibus assignatos, diligentissimè hæredibus illius, ex hæres ipse reddidit. Quid hoc loco inhonestius; aut quid intempestius; Senatorem populi Rom. Curia egressum homo vitæ fructibus continuo cariturus, sanctissimæ iura familiaritatis morte pressis oculis, & spiritu supremos anhelitus reddente, scurri-
li lusu fugillanda, sibi
dēsumpsit.

VALERII MAXI-

MI.

LIBER OCTAVVS.

CAP. I. DE IVDICIIS PVBLICIS
INSIGNIBVS.

ABSOLVTI.

NVNC quoque, vt æquiore ani-
mo ancipites iudiciorum mo-
tus tolerentur, recordemur
inu idia laborantes, quibus de
causis aut absoluti sunt, aut damnati.

M. Horatius interfectæ sororis crimi-
ne à Tullo rege damnatus, ad populum
prouocato iudicio absolutus est. Quorū
alterum atrocitas necis mouit, alterum
causa

CAP. I. DE IVDICIIS PVBLIC. 493
causa flexit : quia immaturum virginis
amorem seuerè magis quàm impiè puni-
tum existimabat. Itaque forti punitione
liberata trattris dextera , tantum consan-
guineo, quantum hostili cruore gloriæ
haurire potuit.

Acrem se tunc pudicitia custodem po-
pulus Roman. postea plus iusto placidum
iudicem præstitit. Cum à Libone trib.
pleb Ser. Galba pro rostris vehementer in-
creparetur , quod Lusitanorum magnam
manum interposita fide prætor in Hispa-
nia interemisset ; actionique tribunicia
M. Cato vltimæ senectutis oratione sua,
quam in Origines retullit , subscriberet
reus pro se iam nihil recusans, paruulos
liberos suos, & Galli sanguine sibi coniū-
ctum filium , flens commendare cœpit.
Eoque facto mitigata concione, qui om-
nium consensum periturus erat penè nul-
lum triste suffragium habuit. Misericor-
dia ergo illam quæstionem , non æqui-
tas rexit : quoniam quæ innocentia
tribui nequiebat absolutio, respectui pue-
rorum data est.

Consentaneum est quod sequitur.

A. Gabinius in maximo intamiæ suæ ardore suffragijs populi C. Memmio accusatore subiectus, abruptæ esse spei videbatur: quoniam, & accusatio partes suas plenè exhibebat, & defensionis præsidia inualida fide nitebantur: & qui iudicabāt, ira præcipiti, pœnam hominis cupidè expetebāt. Liçtor igitur, & carcer ante oculos obuersabantur; cùm inter in omnia ista propitiæ fortunæ interuentu dispulsa sunt. Filius namque Gabiniij Sisenna cōsternationis impulsu ad pedes se Memmij supplex prostravit, inde aliquod fomentū procellæ petens, vnde totius impetus tēpestatis eruperat: Quem truci vultu à se victori insolens repulsum, excusso, è manu annullo humi iacere aliquandiu passus est. Quod spectaculum fecit, vt Lælius trib. pleb. approbantibus cunctis Gabiniū dimitti iuberet; ac documentum daretur neque secundarum rerum proventu insolenter abuti, neque aduersis propterè quæquam debilitari oportere.

Idque proximo exēplo æquè patet. *P. Claudius nelcio religionis maior, an pa-*

triae iniuria (siquidem illius vetustissimū morem neglexit, huius pulcherrimam classem amisit) infesto populo obiectus, cum effugere debitam poenam nullo modo posse crederetur, subito coorti inbris beneficio tutus fuit à damnatione: discussa enim quaestione, aliam velut dijs interpellantibus de integro instaurari nō placuit. Ita cui maritima tēpestas causae dictionē contraxerat, coelestis salutem atrulit.

Eodem auxilij genere Tucciae virginis Vestalis incesti criminis rea castitas infamiae nube obscurata emerfit: quae conscientia certe sinceritatis suae, spem salutis ancipiti argumēto ausa petere est. Arrepto enim cribro, Vestā, inquit, si sacris tuis castas sepe admouī manus, effice, ut hoc hauriā è Tiberi aquā, & in aedē tuam perferā. Audaciter, & temere iactis votis sacerdotis rerum ipsa natura cessit.

Item C. Piso à P. Claudio Pulchro accusatus, quòd graues, & intolerabiles iniurias socijs intulisset: haud dubiae ruinae metum fortuito auxilio vitauit. Namque per id ipsum tempus, quo tristes de eo sententiae terebantur, repentina vis

nimbi incidit. Cumque prostratus humi pedes iudicum oscularetur; os suum cœno repleuit. Quod conspectum, totam quæstionem à seueritate ad clementiam, & mansuetudinem transtulit: quia satis tam graues eum pœnas socijs dedisse arbitrati sunt huc deductum necessitatis, vt abijcere se tam suppliciter, aut attollere tam deformiter cogeretur.

Subnectam duos acculatorum suorum culpa absolutos. Quæ lauius Augur à C. Valerio ædile ad populum reus actus, cū quatuordecim tribuum suffragijs damnatus esset, proclamauit se innocentem opprimi. Cui Valerius æquè clara voce respondit, nihil sua inter esse, nocentine, an innexius periret, dummodo periret. Quæ violentia dicti, reliquas tribus aduersario donauit. Abiecerat inimicum eundem, dum pro certo pessundatum credidit, erexit, victoriamque in ipsa victoria perdidit.

C. etiam Consonium Seruilia lege reum, propter plurima, & euidentissima facinora, sine vlla dubitatione nocentē, Valerij Valentini accusatoris eius recitatum

tatum in iudicio carmen, quo puerum prætestatum, & ingenuam virginem à se corruptam poerico ioco significauerat, erexit. Si quidem iudices iniquum rati sunt eum victorem dimittere; qui palmam non ex alio ferre sed se dare merebatur. Magis ergo Valerius in Cosconij absolutione damnatus, quam Cosconius in causa sua liberatus est.

Attingam eos quoque quorum salus proprijs obruta criminibus proximorum claritati donata est. A. Atilium Calatinum Soranorum oppidi prodicione reum admodum in iamen, imminentis damnationis periculo, Q. Maximi soceri pauca verba subtraxerunt: quibus affirmavit, si in eo crimine fontem illum ipse comperisset, diremturum se fuisse affinitatem. Cōtinuo enim populus penè iam exploratam sententiam suam vnus iudicio concessit: indignum ratus eius testimonio non credere, cui difficillimis reip. temporibus bene se exercitus credidisse meminerat.

M. quoque Æmilius Scæurus repetundarum reus, adeo perditam & comploratam defensionem in iudicium attulit; et
accu-

accusator diceret, lege sibi centum atque viginti hominibus denunciare testimoniū licere, seque non recusare quo minus absolueretur si totidem nomina set quibus in prouincia nihil abstulisset. Licet tam bona conditione vti non pōtuerit; tamē propter vetustissimam nobilitatem, & recentem memoriam patris, absolutus est.

Sed quemadmodum splendor amplissimorum virorum in protegendis reis plurimum valuit, ita in opprimendis non sārē multum potuit. Quin etiam euidenter noxijs, dum eos actiū impugnat, profuit. P. Scipio Æmilianus L. Cottam ad prætorē accusauit. Cuius causa, quanquā grauissimis criminibus erat confossa; septies ampliata, & ad vltimū octauo iudicio absoluta est. Quia homines sapiētissimi verebātur, ne præcipuæ accusatoris amplitudini dānatio eius donata existimaretur. Quos hæc secū locutos crediderint: Nolumus caput alterius petē tē, in iudiciū triumphos, & trophæa, spoliaq; ac deuictarū nauium rostra deferre: Terribilis sit is aduersus hostem: cuius verò salutem tanto fulgore gloriæ subnixus, ne insequatur.

Tam

Tā vehementes hi iudices aduersus excellētissimū accusatorē, quā illi mites in lōgē inferioris fortunæ reo. Callidius Bononiensis in cubiculo mariti noctu deprehensus, cū ob id causā adulterij diceret: inter maximos, & grauissimos infamiæ fluctus emerfit, tanquā fragmenrū naufragij, leue admodum genus defensionis amplexus. Affirmauit enim se ob amorē pueri serui eò esse perductum. Suspectus erat locus, suspectū tēpus, suspecta matris familiæ persona, suspecta etiam adolescentia ipsius, sed crimen adulterij, libidinis intemperantis confessio liberauit.

Remissioris hoc, illud aliquanto grauioris materiæ exemplum. Cam parricidij causam duo fratres Cœlij dicerent, splendido Tarracinae loco nati, quorum pater T. Clœlius in cubiculo quiescens, filijs altero lecto cubantibus erat interemptus; nequē aut seruus quisquam, aut liber inueniretur, ad quem suspicio cadis pertineret: hoc vno nomine abioluti sūt, quia iudicibus plana factū est, illos aperto ostio inuētos esse dormiē

500 VALER. MAXIM. LIB. VIII.
res. Somnus innoxiae securitatis certissimus index miseris opem tulit. Iudicatum est enim rerum naturam non recipere, ut occiso patre supra vulnere, & cruorem eius, quietem capere poterint.

DAMNATI.

Percurremus nunc eos, quibus in causa dictione, magis, quam extra quaestionem erant, nocuerunt; quam sua innocentia opem tulit. L. Scipio post speciosissimum triumphum de rege Antiocho ductum, perinde, ac pecuniam ab eo accepisset, damnatus est. Non puto quod pretio corruptus fuerat, ut illum totius Asiae dominum, & iam Europae victrices manus iniicientem, ultra Taurum montem summoueret, sed alioqui vir sincerissimae vitae, & ab hac suspitione procul remotus, inuidiae, quae tunc in duorum fratrum inclytis cognominibus habitabat, resistere non potuit.

At Scipioni quidem maximus fortunae fulgor, C. autem Deciano spectatae integritatis viro, vox sua exitium attulit.

Nam

Nam cum P. Furium inquinatissimæ vitæ pro rostris accusaret; quia quadam in parte accionis de morte L. Saturnini queri ausus furat: nec reum damnauit, & insuper ei penas addictas pependit.

Sex. quoque Titium similis casus posttrahit. Erat innocens, agraria lege lata gratosus apud populum. Tamen quia Saturnini imaginem domi habuerat, suffragijs eum tota cognitio oppressit.

Adijciatur his Claudia, quam in fonte crimine, votum impium subuertit: Quia cum à ludis domum rediens turba elideretur, optauerat, vt frater suus maritimarum virium nostrarum præcipua iactura reuiuisceret; sæpiusque consul factus, infelici ductu nimis magnam vrbis frequentiam minueret.

Possumus, & ad illos breui diuerticulo transgredi, quos leues ob causas damnationis incurtus abripuit. M. Muluus, Cn. Lollius, L. Sextilius triumviri, quod ad incendium in Sacra via ortum extinguendum tardiùs venerant, à trib. pleb. die dicta ad populum damnati sunt.

Item P. Vilius triumuir nocturnus à

502 VALER. MAXIM. LIB. VIII.
P. Aquillio trib. pleb. accusatus, populi
iudicio concidit: quia vigilias negligenti-
us circumierat.

Admodum seueræ notæ & illud popu-
li iudicium, cum M. Æmilium Porcinam,
à L. Cassio accusatum crimine nimis su-
blimè extractæ villæ in Alsiensi agro, gra-
ui multa affecit.

Non suprimenda illius quoque damna-
tio, qui puerili sui nimio amore corrup-
tus, rogatus ab eo ruri, vt omasum in cœ-
nam terri iuberet, cum bubulæ carnis in
propinquo emendæ nulla facultas esset,
domito boue occiso, desiderium eius ex-
pleuit. Eoque nomine publica quæstione
afflictus est: innocens, nisi tam prisco se-
culo natus esset.

AMBUSTÆ.

Atque vt eos quoque referamus, qui
inditcrimen capitis adducti, neque dam-
nati, neque absoluti sunt. Apud M. Popil-
lium Lænatem prætorem quædam, quod
matrem furtim interremerat, causam di-
xit: de qua neutram in partem latæ sen-
tentia sunt. Quia abundè constabat, ean-
dem

dem veneno necatorum liberorum dolore commotam (quos auia filia infensa sustulerat) parricidium vltam esse parricidio. Quorum alterum vitione dignum, alterum absolute non dignum iudicatum est.

Eadē hæsitacione P. Dolabellæ procōsulari imperio Asiam obtinentis, animus fluctuatus est. Materfamilias Smyrnæa virum, & filium interemit, cum ab his optimæ indolis iuuenem, quæ ex priorē viro enixa fuerat, occisum comperisset. Quam rem Dolabella ad se delatam Athenas ad Areopagi cognitionem relegauit: quia ipse, neque liberare cædibus duabus contaminatam, neque punire eam iusto dolore impulsam, sustinebat. Consideranter, & manuetate populi Rom. magistratus; sed Areopagitæ quoque non minus sapienter. Qui inspecta causa, & accusatorem, & ream post centum annos adesse iusserunt: eodem affectu moti, quo Dolabella. Sed ille transferendo questionem, hi differendo damnandi, atque absoluedi inexplicabilem cunctacionem inuitabant.

CAP. II. DE PRIVATIS IUDICIIS
INSIGNIBVS.

PVBLICIS iudicijs adijciam priuata; quorum magis æquitas quærentium delectare, quàm immoderata turba lectorem offendere poterit.

Claudius Centumalus ab auguribus iussus altitudinem domus suæ, quam in Cælio monte habebat, summittere, quia his ex arce augurium capientibus officiebat, vendidit eam Calpurnio Lanario: nec indicauit, quod imperatum à collegio augurum erat. A quibus Calpurnius demoliri domum coactus, M. Porcium Catonem inelyti Catonis patrem arbitrum Claudio adduxit. & formulam *QV I D QV I D. SIBI DARE. FACERE. OPORTET. EX FIDE. BONA.* Cato, vt est edoctus, de industria Claudium edictum sacerdotum suppressisse; continuo illum Calpurnio damnauit. Summa quidem eum æquitate, quia bonæ fidei venditorem, nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obsecrare oportet.

Notam suis temporibus iudicium commemoravi: sed nec quod relaturus quidem sum, oblitteratum est silentio. C. Vissellius Varro graui morbo correptus, trecenta millia nummum ab Otacilia Laterensi, cum qua commercium libidinis habuerat, expensa ferri, sibi passus est: Eo cō fillo, vt si decessisset, ab hæredibus eam summam peteret, quam legati genus esse voluit, libidinosam liberalitatem debiti nomine colorando. Euasit deinde Vissellius ex illa tempestate aduersus vota Otaciliae. Quæ offensa quod spem prædæ suæ morte non maturasset; ex amica obsequenti, subito districtam foeneratricem agere cœpit nummos petendo; quos vt fronte inuerecunda, ita inani stipulatione caprauerat. De qua re C. Aquilius, vir magnæ auctoritatis, & scientia iuris ciuilibus excellens, iudex adductus adhibitis in consilium principibus ciuitatis, prudentia, & religione sua mulierem repulit. Quod si eadem formula, & Varro damnari, & aduersaria absolui potuisset, eius quoque non dubito quin turpem, & inconcessum errorem libenter castigaturus

rus fuerit. Nunc priuatæ actionis calūniã ipse compefcuit, adulterij crimen publicæ quæftioni vincicandum reliquit.

Multo animofius, & vt militari fpiritu dignum erat, fe in confimili genere iudicij C. Marius gefsit: Nan cum C. Titinius Minturnenfis Fanniam vxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam, dote fpoliare conaretur, fumptus inter eos iudex, in cõfpectu habita quæftione, fubductum Titinium monuit, vt incepto defifteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum fapius fruftra feciffet, coactus ab eo fententiam pronunciare: mulierem impudiciæ reã fefertio nummo, Titinium fummã totius dotis damnauit: Præfactus, idcirco fe hunc iudicandi modum fecutum, quod liqueret fibi Titinium patrimonio Fanniæ infidias fruentem impudicæ cõiugium expetiffe. Fannia autem hæc eft, quæ poftca Marium hoftem à fenatu iudicatum, cœnoque paludis, qua extractus erat, oblitum, etiam in domum fuam cuftodiendum Minturnis deductum, ope quantacumque potuit, adiuuit:

Memor, quòd impudica iudicata esset, suis moribus, quòd dorem seruasset, illus religioni acceptum ferri debere.

Multus sermo eo etiam iudicio manuit, in quo quidem furti damnatus est; quòd equo, cuius usus illi vsque Ariciam commodatus fuerat, vltiore eius municipij eliuo vectus esset: Quid aliud hoc loci, quàm verecundiam illius seculi laudemus, in quo tam minuti à pudore excessus puniebantur?

CAP. III. DE MVLIERIBVS QVA
CAVSSAS APVD MAGI-
stratus egerunt.

NE de his quid em feminis tacendum est, quas cōditio naturæ, & verecundiæ, stola, vt in foro, & iudicijs tacerēt, cohibere non potuit.

Amasia Sentia rea causam suam L. Fictio prætoris iudicium cogente, maximo populi cōcursu egit; partesque omnes, ac numeros defensionis nō solum diligēter, sed etiā fortiter executæ, prima actione, cūctis penè sententijs liberata est: Quā,

quia sub specie feminæ virilem animum gerebat, Androgynem appellabant.

Atrania verò Licinij Buccionis senatoris vxor prompta ad lites contrahendas, pro se temper apud Prætorem verba fecit, non quòd aduocatis deficiebatur, sed quòd impudentia abundabat. Itaque inusitatis foro latoribus assiduè tribunalia exercendo, muliebris calumniæ euasit exemplum: adeo vt pro crimine improbis feminarum moribus Atraniæ nomen obijciatur. Prorogauit autem ipiritum suum ac C. Calarem iterum, atque P. Seruilium COSS. Tale enim monstrum magis quo tempore extinctum, quàm quo sit ortum, memoriæ tradendum est.

Hortensia verò Q. Hortensij filia, cum ordo matronarum graui tributo à triumuiris esset oneratus, nec quitquam viro- rum patrocinium eis accommodare auderet, causam feminarum apud triumuiros, & conitanter, & reliciter egit. Repræsentata enim patris facundia, impetrauit vt maior pars imperatæ pecuniæ his remitteretur. Reuixit, tum muliebri stirpe Q. Hortensius, verbisque filiaæ aspirauit:

CAP. III. DE QVÆSTIONIBVS. 509
cuius si virilis sexus posterius vim sequi vo-
luisset, Hortensianæ eloquentiæ tanta
hereditas vna feminae actione abscisa
non esset.

CAP. III. DE QVÆSTIONIBVS.

Atque vt omnes iudiciorum nume-
ros exequamur, quæstiones quibus aut
creditum non est, aut temere habita fides
est, referamus.

M. Agrij argētarij seruus Alexandrum
C. Frannij seruum occidisse insinulatus
est; eoque nomine tortus à domino, ad-
misisse se id facinus constantissimè asse-
ueravit: itaque Fannio deditus, supplicio
affectus est. Paruulo deinde tempore in-
teriecto, ille cuius de nece creditum erat
domum redijt.

Contra Fannij seruus Alexander, cum
in suspicionem C. Fl. equitis Romani oc-
cisi venisset, sexies tortus pernegavit ei
se culpæ affinem fuisse. Sed perinde, atq;
confessus, & iudicibus damnatus, & à L.
Calpurnio triumuiro in crucem actus
est.

KK 3

Item

Item Fulvio Flacco causam dicente; Philippus seruus eius, in quo tora quæstio nitebatur, octies tortus. nullū omnino verbum, quo dominus perstringeretur emisit. Et tamen reus damnatus est: cū certius argumentum innocentiæ vnus octies tortus exhiberet, quàm octo semel torti præbuissent.

CAP. V. DE TESTIMON. IRRIT. VEL RATIS.

SEQVITVR vt ad testes pertinentiā exempla commemorem. Cn. & Q. Seruilius Cæpionibus iisdem parentibus natis, & per omnes honorū gradus ad summam amplitudinem proeectis, ite m factibus Q. & L. Metellis, consularibus & censorijs, altero etiam triumphali in Q. Pompeium A. F. repetundarum reum accerrime dicentibus testimonium, non abrogata fides absoluto Pompeio, sed ne potentia inimicum opreisisse viderentur, occursum est.

M. etiam Amilius Seaurus princeps senatus C. Memmium repetundarum

CA. IIIS. DE QVÆSVIONIBVS. 511
darum reum destrieto testimonio infe-
cutus est. Item C. Flauium eadem lege
accusatum testis proscidit, C. Norba-
num, maiestatis crimine publicæ quæ-
sitioni subiectum, ex professo opprimere
conatus est: nec tamen, aut auctoritate,
qua Plurimum pollebat, aut religione,
de qua nemo dubitabat, quenquam illo-
rum affligere potuit.

L. quoque Crassus tantus apud iudi-
ces, quantus apud P. C. Aemilius Scaurus:
namque eorum suffragia robustissimis,
& felicissimis eloquentiæ stipendijs
regebat, eratque sic fori, vt ille curiæ-
princeps. Cùm vehementissimum testi-
monij fulmen in M. Marcellum reum
iniecisset; impetu grauis, exitus vanus
apparuit.

Age Q. Metellus Pius, L. M. Luculli,
Q. Hortensius, M. Lepidus, C. Cornelij
maiestatis rei, quam non onerarunt tan-
tummodo testis salutem; sed etiam negā-
tes illo incolumi stare temp. posse, depo-
poscerunt: Quæ decora ciuitatis (pudet
referre) vmbone iudiciali repulsa sunt.

Quid Me. Cicero forensi militia sum-

mos honores amplissimumque dignitatis locum adeptus nonne in ipsis eloquentiæ suæ castris testis abiectus est, dum P. Clodium Romæ apud se fuisse, iuravit, illo sacrilegum flagitium vno absentiae argumento tuente: Siquidem iudices Clodium incesti crimine, quam Ciceronem infamia periurij liberare maluerunt.

Tot eleuatis testibus, vnum, cuius noua ratione iudicium ingressa auctoritas confirmata est, referam P. Seruilius consularis, censorius, triumphalis, qui maiorum suorum titulis Itaurici cognomen adiecit; cum forum præteriens testes in reum dari vidisset, loco testis constitit; ac inter summam patronorum pariter, & acusatorum admirationem sic orsus est. Hunc ego, iudices, qui causam dicit, cuias sit, aut quam vitam egerit, quamque merito vel iniuria accusetur, ignoro: illud tantum scio, cum occurrisset mihi Laurentina via iter facienti, a dmodum angusto loco, equo descendere noluisse. Quod an aliquid ad religionem vestram pertineat, ipsi æstimabitis: ego id suppressendum non putavi. Iudices reum, vix

CAP. VI. QVI. QVÆ IN ALIIS V. 513
auditis ceteris testibus, damna uerunt. Va-
luit enim apud eos cum amplitudo uiti,
tum grauis neglecte dignitatis eius indig-
natio: eumque, qui uenerari principes
nesciret, in quodlibet facinus procuru-
rum crederunt.

CBP. VI. QVI. QVÆ IN ALIIS VIN-
DICARANT, IPSI COMMISE-
RVNT.

Ne illos quidem latere patiamur,
qui quæ in alijs vindicarant, ipsi commi-
serunt.

C. Licinius cognomine Hoploma chus,
à prætore postulauit, ut patri suo bonis,
tanquam ea dissipanti interdiceretur. Et
quidem quod petierat, impetrauit: sed
ipse paruo post tempore, mortuo sene,
amplam ab eo relictam, pecuniam, lati-
fundiaque festinanter consumpsit. Dig-
nus hac uicissitudine poenæ fuit: quoniam
hæreditatem absumere, quam hæredem
maluit tollere.

C. autem Marius, cum magnum, & sa-
lutarem reipublicæ ciuem in L. Saturni-

no opprimendo egisset, à quo in modum vexilli pileum seruituti ad arma capienda ostentatum erat. L. Sulla cum exercitu in urbem irrupte ad auxilium servorum pileo sublato cōfugit. Itaque dū facinus, quod punierat, imitatur: alterum Marium, à quo affligeretur, iuuenit.

C. verò. Licinius. Stolo, cuius beneficio plebi petendi consulatum potestas facta est, cum lege anxisset, ne quis amplius, quàm quin genta agri iugera possideret, ipse mille comparavit: dissimulandique criminis gratia, dimidiam, partem filio emancipavit. Quam ob causam à M. Popillio Lenate accusatus, primus sua lege cecidit: ac docuit nihil aliud præcipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperaverit.

Q. autem Varius, propter obscurum ius civitatis Hybridæ cognominatus, tribunus pleb. legem aduersus intercessionem collegarum perrogavit: qua iubebat queri, quorum dolo malo focij ad arma ire coacti essent, magna cum clade rei publicæ: sociale enim prius, deinde civile bellum excitavit. Sed dū antè pestiferum tribu-

C.V. DE TEST. IRRIT. V.F. RAT. 515
num pleb. quàm certum ciuem agit. sua
lex eum domesticis laqueis constrictum
absumpsit.

CAP. VII. DE STUDIO, ET
INDUSTRIA.

QVID cesso vires industriæ commemo-
rare; cuius alacri spiritu militiæ stipèdia
roborantur, forensis gloria accenditur,
fido sinu cuncta studia recepta nutriun-
tur quicquid animo, quicquid manu, quic-
quid lingua admirabile est, ad cumulatum
laudis perducitur. Quæ cum perfectissi-
ma sit virtus, eam tamen duramento sui
confirmat.

Cato sextum, & octogesimum an-
num agens, dum in republ. tuenda iuue-
nili animo peritat, ab inimicis capitali
crimine accusatus, suam causam egit.
Neque, aut memoriam eius quisquã tar-
diorè, aut firmitatem lateris vlla ex par-
te quassatã, aut os hasitatione impeditũ
anima duertit. Quia omnia ista instatu suo
æquali, ac perpetua industria cotinebat.
Quin etiã in ipso diutissimè actæ vitæ fi-
DE

516 VALER. MAXIM. LIB. VIII.
ne disertissimi oratoris Galbæ accusa-
tioni defensionem suam pro Hispania
appoluit.

Idem Græcis litteris erudiri concupi-
uit, quàm sero inde æstimemus, quod etiã
Latinas penè iam Ænæ didicit. Cumque
eloquẽtia magnam iam gloriam partam
haberet, id egit, vt iuris ciuilis quoque ef-
set peritissimus.

Cuius mirifica proles, propior ætati
nostre Cato, ita doctrinæ cupiditate fla-
grauit, vt ne in Curia quidem, dum sena-
tus cogitur, temperaret sibi, quo minus
libros Græcos lectitaret. Qua quidem in-
dustria ostendit: alijs tempora de esse,
alios temporibus superesse.

Terentius autem Varro humanæ vitæ
exemplum, ætatisque spatium nominan-
dus: non annis, quibus seculi tẽpus æqua-
uit, quàm stylo viuacior fuit. In eodem
enim lectulo, & spiritus eius, & egregio-
rum operum cursus extinctus est.

Consimilis perseuerantiæ Linius Dru-
sus, qui ætatis viribus, & acie oculorum
defectus ius ciuile populo benignissime
interpretatus est: utilissimeque discere

id

CA. VII. DE STVD. ET INDVST. 517
iducipientibus monimenta composuit.
Nam, vt senem illum natura cæcum for-
tuna facere potuit: ita neutra interpella-
re valuit, ne non animo, & videret, & vi-
geret.

Paullus verò senator, & Pontius Lupus
eques Romanus suis temporibus cele-
bres causarum auctores, tum inibus cap-
tæ eadem industria forensia stipendia exe-
cuti sunt. Itaque frequentius etiam audie-
bantur, concurrentibus alijs, quia inge-
nio eorum delectabantur, alijs quia constan-
tiam admirabantur. Namque tali in-
commodo perculsi secessum petunt, du-
plicanteque tenebras, fortuitis volunta-
rias adijcentes.

Iam P. Crassus, cum in Asiam ad Aris-
tonicum regem debellandum consul ve-
nisset, tanta cura Græcæ linguæ notitiam
animo comprehendit, vt eam in quinque
diuisam genera per omnes partes, ac nu-
meros penitus cognosceret. Quæ res ma-
ximum ei sociorum amorem concilia-
uit, qua quis eorum lingua apud tribunal
illius postulauerat, eadem decreta red-
denti.

Ne

Ne Roscius quidem subtrahatur scē-
nicæ industriæ notissimum exemplum,
qui nullum vnquam spectanti populo
gestum, nisi quem domi meditatus fue-
rat: ponere aulus est. Qua propter nō lu-
dicra ars Roscium, sed Roscius ludicram
artem commendauit: nec vulgi tantum
favorem verum etiam principum fami-
am plexus est. Hæc sunt attentæ, liatitates
& anxij, & numquã cessantis studij præ-
mia: propter quæ tantorum virorum
laudibus non impudenter se persona
histrionis inser-vit.

EXTERNA

Græca quoque industria, quoniam no-
stræ multum profuit, quem meretur fru-
ctum. Latinæ linguæ recipiat. Demosthe-
nes, cuius commemorato nomine, maxi-
mæ eloquentiæ consumatio audientis
animo oboritur, cum inter initia iuven-
tæ, artis, quam affectabat, primam literã
dicere non posset, oris sui vitium tanto
studio expugnauit, vt ea à nullo expres-
sus efferretur. Deinde propter nimiam

exilitatem acerbam auditu vocem suam
 exercitatione continua ad maturum, &
 gratum auribus sonum perduxit. Lateris
 etiam firmitate defectus, quas corporis
 habitus vires negauerat, à labore mutua-
 tus est. Multos enim versus vno impetu
 spiritus complectebatur, eosque aduersa
 loca celeri gradu scandens. pro nūtiabat.
 Ac vadosis littoribus insistēs declamatio-
 nes fluctuum fragoribus obluētantibus
 edebat, vt ad fremitus concitatarum
 concionum patientia duratis auribus
 vteretur. Fertur quoque ore insertis cal-
 culis multum, ac diu loqui solitus,
 quovacuū promptius esset, & resolu-
 tius. Proeliatus est contra rerum natu-
 ram, & quidem victor abiit, maligni-
 tatem eius pertinacissimo animi robore
 superando. Itaque alterum Demosthe-
 nem mater, alterum industria enixa
 est.

Atque vt ad vetustiorē industriæ actū
 transgrediar, Pythagoras perfectissimū
 opus sapientiæ à iuventa pariter omnis
 honestatis percipiendæ cupiditatem in-
 gressus (nihil enim quod ad vltimum

sui finem peruenturum est, non, & maturè, & celeriter incipit) Ægyptium petijt, ubi literis gentis eius assuefactus, præteriti æui sacerdotum cōmentarios scrutatus, innumerabilium seculorum obseruationes cognouit. Inde ad Petras profectus, magorum exactissimæ prudentiæ se formandum tradidit, à quibus siderum motus, cursusque stellarum, & vini cuiusque vini, proprietatem, & effectum benignissimè demonstratum docili animo hausit. Cretam deinde, & Lacedæmona nauiganit: quarum legibus, ac moribus iuspectis, ad Olympicum certamen descendit. Cumque multiplicis scientiæ maxima totius Græciæ admiratione specimen exhibuisset, quo cognomine ceteretur interrogatus, non se *sophon* (iam enim illud septem excellentes viri occupauerant) sed *philosophon* esse respondit. In Italiæ etiam partem, quæ tunc maior Græcia appellabatur, perrexit; in qua plurimis, & opulentissimis urbibus effectus suorum studiorum approbavit. Cuius ardentem rogam plenæ venerationis oculis Metapontus aspexit: oppidum Py-
 tha:

thagoræ quàm suorū cinerum nobilius
clarisve monumento.

Plato autem patriam Athenas, præcep-
torem Socratem sortitus, & locum, & ho-
minem doctrine fertilissimum; ingenij
quoque divinâ instructus abundantia;
cum omnium iam mortalium sapien-
tissimus haberetur, eo quidem utique, ut si
ipse Iupiter cœlo descendisset, nec ele-
gantior è, nec beatiore facundia virtus
videretur: A Egyptum peragravit, dum à
Sacerdotibus eius gētis Geometriæ mul-
tiplicis numeros, atque cœlestium obser-
vationem rationum percipit. Quoque
tempore à studiosis iuvenibus certatim
Athenæ Platonem doctorem quærenti-
bus petebantur: ipse Nilii fluminis in ex-
pugnabiles ripas, vastissimosque campos,
effusam barbariem, & flexuosos fossarum
ambitus Aegiptiorum senum discipu-
lus lustrabat. Quo minus miror eum in
Italiam transgredum, ut ab Archita Ta-
renti, à Timeo, & Arione, & Cæto Lo-
eris Pythagoræ præcepta, & instituta ac-
ciperet. Tanta enim vis, tanta copia li-
terarum vni qui colligenda erat, ut in-

vicem per totum terrarum orbem dis-
petgi, & dilatari posset. Altero etiam, &
octogesimo anno decedens sub capite So-
phronis mimos habuisse fertur: sic nec
extrema quidem eius hora agitatione
studij vacua fuit.

At Democritus, cum divitijs censeretur
posset, quæ tantæ fuerunt, ut pater eius
Xerxis exercitui epulum dare ex facili
potuerit: quò magis vacuo animo studijs
literarum esset operatus, parva admodum
summa retenta, patrimonium suum pa-
triæ donavit. Athenis autem compluri-
bus annis moratus; omnia temporum
momenta ad percipiendam, & exercen-
dam doctrinam conferens, ignotus illi
vrbi vixit, quod ipse in quodam volumi-
ne testatur. Super mens admiratione
tantæ industriæ, & iam transit alio:

Carneades laboriosus, & diuturnus sa-
pientiæ miles: siquidem nonaginta ex-
pletis annis, idem illi vivendi, ac philo-
sophandi finis fuit: Ita se mirificum
doctrinæ operibus addixerat, ut cum ci-
bi capiendi causa recubuillet, cogita-

tionibus inhxrens; manum ad mentem porrigere obliuisceretur. Sed cum Melissa, quam vxoris loco habebat, temperato inter studia non interpelliandi, sed inedia succurrendi officio dexteram suam necessarijs vsibus aptabat. Ergo animo tantummodo vita fruebatur, corpore verò quasi alieno, & supervacuo circumdatus erat. Idem cum Chrylippo disputaturus, helleboro se antè purgabat, ad exprimendum ingenium suum attentius, & illius refellendum acrius, quas potiones industria solidæ laudis cupidis efficit appetendas.

Quali porro studio Anaxagoram flagrantè credimus: qui cum è diutina peregrinatione patriam repetisset, possessionesque desertas vidisset. Non essem, inquit, ego saluus, nisi ista perijissent. Vocem petite sapientiæ compotem. Nam si prædiorum potius, quàm ingenij cultura vacasset, dominus rei familiaris intra penates mansisset, nec tantus Anaxagoras ad eos redijisset.

Archimedis quoque fructuosâ indu-

§ 24 VALER. MAXIM. LIB. VIII. O
friam fuisse dicerem, nisi eadem illi &
dedisset vitam, & abitu ille: Captis enim
Syraculis, Marcellus machinationibus
eius multum, ac diu victoriam suam in-
hibitam senterat: eximia tamen homi-
nis prudentia delectatus, ut capiti illius
parceretur, edixit; penè tantum gloriæ
in Archimede servato, quantum in op-
pressis Syraculis reponens. At is dum ani-
mo, & oculis in terram defixis formas
describit, militi qui prædandi gratia do-
mum irruerat, strictoque super caput
gladio, qui nam esset, interrogabat: pro-
pter nimiam cupiditatē investigandi quod
requirebat, nomen ipsum indicare non
potuit. Sed pro tracto manibus pulvere,
Noli, inquit, obsecro, istum disturbare:
Ac perinde quasi negligens imperij vi-
ctoris, obtruncatus, sanguine suo artis suæ
lineamenta confudit. Quo accidit, ut
propter idem studium modo donaretur
vita, modò ipoliaretur.

Socratem etiam constat ætate prove-
ctum fidelibus tractandis operam dare
cœpisse: satius iudicantem, eius artis usū
sero, quam nunquam percipere. Et quan-

tula Socrati accessio ista futurae scientiae erat: sed pertinax hominis industria tantis doctrinae suae divitijs etiam Musicae rationis vtilissimum elementum accedere voluit. Ergo dum ad discendum semper se praeperem credidit, ad docendam fecit se locupletissimum.

Atque ut longae, & felicitis industriae quasi in vnum acervum exempla redigamus. Isocrates nobilissimum librum, qui inturbatur *Panaithinaicos*, quartum, & nonagesimum annum agens, ut ipse significat, composuit opus ardentis spiritus plenum. Ex quo apparet senescentibus membris eruditorum, intus animus industriae beneficio florem iuventutis retinere. Neque hoc stylo terminos vitae suae clausit: namque admirationis eius fructum quinquennio percepit.

Ceteriores aetatis metas, sed non parvi tamen spacijs, Chryssippi viuacitas flexit: nam octogesimo anno coepit, unde quadragesimum *logicon* exactissimae subtilitatis volumen reliquit. Cuius studium in tradendis ingenij sui monumentis tantum operae laborisque sustinuit;

ut ad ea quæ scripsit penitus cognoscenda, longa vita sit opus.

Te quoque Cleanthe tam laboriose haurientem, & tam pertinaciter tradentem sapientiam, numen ipsius industriæ sospexit: cum adolescentem quæstu extrahendæ aquæ nocturno tempore inopiam tuam sustentantem diurno Chryssippi præceptis percipiendis vacantem, eandemque ad vndecentesimum annum attenta cura erudientem auditores tuos videret: Duplici enim labore vnus seculi spatium occupasti, incertum reddēdo discipulæne, an præceptor esles laudabilior.

Sophocles quoque gloriosum cum rerum natura certamen habuit; tam benigne mirifica opera illa sua exhibendo, quam illa operibus eius tempora liberaliter subministrando: Propè enim centesimū annum attigit, sub ipsū transitū ad mortem Oedipode Coloneo scripto, qua sola fabula omnium eiusdem stadij poetarum præripere gloriam potuit: Idque ignotum esse posteris filius Sophoclis Ionophon noluit, sepulchro patris, quæ retulit, inculpendo.

Simonides verò poëta octogesimo anno, & docuisse se carmina, & in eorum certamen descendisse ipse gloriatur: nec tuit iniquum, illum voluptatem ex ingenio suo diu percipere, cum eam omni ævo fruendam traditurus esset.

Iam Solon quanta industria flagaverit, & versibus complexus est. quibus significat se quotidie aliquid addiscentem senescere & supremo vitæ die confirmavit: quum assidentibus amicis, & quadam de re sermonem inter se conferentibus, fatis iam pressum caput erigeret: Interrogatusque qua propter id recisset, respondit, ut cum istud, quicquid est, de quo iam disputatis, percepero, moriar. Migrasset profectò ex hominibus inertia, si eo animo vitam ingrederemur, quo eam Solon egressus est.

Quam Porro industrius Themistocles qui maximarum rerum cura districtus omnium tamen civium suorum nomina memoria comprehendit: Per summamque iniquitatem patria passus, & ad Xerxem, quem paulo antè devicerat,

conuigere coactus, prius quam in conspectum eius veniret, Perfico sermoni se assue fecit: ut labore parata commendatione regis auribus familiarem, & assuetum sonum vocis adhiberet.

Cuius utriusque induitiae laudem duo reges partiti sunt; Cyrus omnium militum tuorum nomina; Mithridates duarum, & viginti gentium, quae sub regno eius erant linguas ediscendo. Ille, ut sine monitore exercitum saluaret: hic, ut eos quibus imperabat, sine interprete alloqui posset.

CAP. VIII. DE OTIO LAUDATO.

OTIVM, quod industriae, & maximo studio contrarium videtur, subnecti breuiter debet; non quo evanescit virtus, sed quo recreatur. Alterum enim etiam inertibus vitandum, alterum in strenuis quoque interdum appetendum est: Illis, ne vitam eneruem exigant: his ut tempestiva laboris intermissione ad laborandum fiant vegetiores.

Par verae amicitiae clarissimum Scipio,

pio, & Lælius cum amoris vinculo, tum etiam omnium virtutum inter se iuncti societate, vt actiuæ vitæ iter æquali gradu exequerentur; ita animi quoque remissioni communiter acquiescebant. Constat namque eos Caietæ, & Laurenti vâgas litoribus conchalias, & vmbilicos lectitasse: Idque se L. Cranius ex tuncero suo Q. Scævola qui gener Lælij fuit audire se penumero prædicavit.

Scævola autem quietæ remissionis eorum certissimus testis, oprime pila iussisse traditur: quia videlicet ad hoc diverticulum animum tuum, forentibus minuterijs fatigatum, transferre solebat. Alueo quoque, & calculis vacare interdum dicitur; cum bene, ac diu iuracivium, & cæremônias deorum orinasset: vt enim in rebus serijs, Scævola; ita & in scurrilibus lusibus hominem agebat quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit,

(¶)

E X T E R N A.

Idque vidit, cui nulla pars sapientiæ obicura fuit, Socrates ideoque non erubuit tunc, cum interposita arundine crucibus suis, cum parvulis filiolis ludens ab Alcibiade risus est.

Homerus quoque ingenij cœlestis vates non aliud sensit, vehementissimis Achilis manibus canoras fides aptando, ut earum militare robur leni pacis studio relaxaret.

CAP. IX. DE VI ELOQV-
TIAE.

Potentiam verò eloquentiæ etsi plurimum valere animaduertimus; tamē sub proprijs exemplis, quo scilicet vires eius testatiores fiant, recognosci convenit.

Regibus exactis, plebs dissidens à patribus, iuxta ripam fluminis Anienis in colle, qui Sacer appellatur armata consedit. Eratque non solum deformis, sed etiam miserimus reipubl. status: à capite eius cetera parte corporis pestifera se-
di-

C.IX. DE VI ELOQVENTIAE. 33
ditione diuisa. Ac ni Valerij subueniret
eloquentia, pes tanti imperij in ipso pe-
nè ortu suo corruisset: Is namque popu-
lum, nova, & insolita libertate temerè
gaudentem, oratione ad meliora, & sa-
niora consilia revocatum senatui subie-
cit. id est, urbem vrbi iunxit. Verbis ergo
facundis ira, consternatio, & arma cesse-
runt.

Quæ etiam Marianos, Cinnanosque
mucrones, civilis profundendi sanguinis
cupiditate furentes, inhibuerunt. Mitsi
enim à sauisimis ducibus milites ad M.
Antonium obruncandum, sermone eius
obstupescerunt, dstrictos iam, & vibrantes
gladios cruore vacuos vaginis reddide-
runt. Quibus digressis, P. Antonium (i-
enim solus in ambitu ex pers Antonianæ
vocis steterat) crudele imperium trucu-
lento ministerio peregit. Quàm disertum
igitur eum fuisse putemus, quem ne ho-
stium quidem, quisquam occidere susti-
nuit, qui modò vocem eius ad aures tuas
voluit admittere!

Divus quoque Iulius, quàm ecclestis
numinis, tam etiam humani ingenij per-

332 VALER. MAXIM. LIB. VIII.
fectissimum columnen, vim facundia pro-
pria expressit: dicendo in accusatione
Cn. Dolabellæ quem reum egit, exor-
queri sibi causam optimam C. Cottæ pa-
trocinio. Si quidē maxima tunc vis elo-
quentiæ quæta est: cuius facta mentio-
ne, quoniam domesticum nullum ma-
ius aditerim exemplum peregrinādum
est.

E X T E R N A.

Pisistratus dicendo tantum valuisse
traditur, vt ei Athenienses regiū imperiū
oratione capti permitterēt: cū præsertim
ex contraria parte amantiſſimus patriæ
Solon niteretur. Sed alterius salubriores
erant conciones alterius disertiores: quo
euenit, vt alioqui prudentissima civitas
libertati seruitutem præferret.

Pericles autem felicissimis naturæ in-
crementis, sub Anaxogora præceptore,
summo studio perpolitus, & instructus
liberis Athenarum ceruicibus iugam ser-
vutis imposuit: egit enim ille urbem &
versavit arbitrio tuo. Cumque aduersus

voluntatem populi loqueretur, iucunda nihilominus & popularis eius vox erat. Itaque veteris comœdiæ maledica lingua, quamvis potentiam viri perstringere cupiebat, tamen in labris eius hominis melle dulciorem leporem fatebatur habitare: inque animis eorum, qui illum audierant, quasi aculeos quosdam relinquere prædicabat. Fertur quidam cum admodum senex primæ concioni Periclis adolescentuli interesset, idemque iuuenis Pisistratum iam decrepitum concionantem audisset; nō temperasse sibi quominus exclamaret, Caveri illum civem oportere, quod Pisistrati orationi similima eius esset oratio: Nec hominē, aut estimatio eloquij, aut morum augurium fefellit. Quid enim inter Pisistratum, & Periclem interfuit? nisi quod ille armatus hic sine armis tyrannidem gessit.

Quantum eloquentia valuisse Hegesiam Cyrenicum philosophum arbitramur? qui sic mala vitæ representabat; ut eorum miseranda imagine audientium pectoribus inserta, multis voluntariæ mortis oppetendæ cupiditatem ingene-

534 VALER. MAXIM. LIB. VIII.
raret: Ideoque à rege Ptolomæo vterius
hac de re differere prohibitus est.

CAP. X. DE PRONVNTIATIONE,
ET APTO MOTV COR-
PORIS.

Eloquentiæ autem ornamenta in pro-
nuntiatione apta, & convenienti motu
corporis consistunt: quibus cum se instru-
xit, tribus modis homines aggreditur,
animos eorum ipsa invadendo, horum
alteri aures, alteri oculos permulcendos
tradendo.

Sed ut propositi fides in personis illu-
stribus exhibeatur, C. Gracchus eloquen-
tiæ, quam propositi felicioris adalescens,
quoniam flagrantissimo ingenio cum
optimè rempubl. tueri posset, perturba-
re impie maluit: quoties apud populum
concionatus est; seruum post se musicæ
artis peritum habuit, qui occultè ebur-
nea fistula pronuntiationis eius modos
formabat; aut nimis remissos excitando,
aut plus iusto concitatos revocan-
do: Quia ipsum calor, atque imperus
actioz

actionis attentum huiusce temperamenti æstimatorem esse non patiebatur.

Q. autem Hortensius plurimum in corporis decoro motu repositum credens, penè plus studij in eodem elaborando, quam in ipsa eloquentia affectanda impendit. Itaque neicires vtrum cupidius ad audiendum eum, an ad spectandum concurreretur: sic verbis oratorij aspectus, & rursus aspectui verba serviebant. Itaque constat AEsopum, & Roscium Iudicæ artis peritissimos viros, illo causas agente in corona frequenter assistisse; vt toto petitos gestus, in scenam referrent.

Iam M. Cicero quantum in vtraque re, de qua loquimur, momenti sit, oratione quam pro Gallio habuit, significavit, M. Calidio accusatori exprobrando, quòd præparatum sibi reo venenum, testibus, chirographis, quæstionibus se probaturum affirmans, & remisso vultu, & languida voce, & saluto genere orationis vltus esset

pariterque, & oratoris vitium detexit, & causa periclitantis argumentum adiecit totum hunc locum ita claudendo: Tu istud, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres?

E X T E R N A.

Consentaneum huic Demosthenis iudicium, qui cum interrogaretur, quidnam esset in dicendo efficacissimum, respondit, *hypocrisis*. Iterum deinde, & tertio interpellatus idem dixit, penè totum se illi dedere contendo. Rectè itaq; Aeschines, cum propter iudicalem ignominiam relictis Athenis, Rhodum petisset, atque ibi rogatu civitatis suam prius in Ctesiphontem, deinde Demosthenis pro eodem orationem clarissima, & suavissima voce recitasset; admirantibus cunctis utriusque; columinis eloquentiam, sed aliquanto magis Demosthenis. Quid si, inquit, ipsum audissetis! tantus orator & modò tan intellus adversarius sic inimici vim ardoremque dicendi suspexit, ut se scriptorum eius parum idoneum legentem esse diceret expertus acerri-

mum

num oculorum vigorem, terribile vultus pondus, accommodatum singulis verbis sonum vocis, efficacissimos corporis motus. Ergo etsi operi illius adijci nihil potest; tamen in Demosthene magna pars Demosthenis abest; quod legitur potius, quam auditur.

CAP. XI. DE EFFECTIBVS ARTIVM RARIS.

Effectus etiam artium recogniti possunt aliquid a ferre voluptatis: proptereaque, & quam vtiliter excogitatae sunt, patebit: & memoratu dignae res laeido in loco reponentur, & labor in ijs edendis suo fructu non carebit.

Sulpicij Galli maximum in omni genere literarum recipiendo studium plurimum reipubl. profuit. Nam cum L. Pauli, bellum aduersum regem Persen gerentis, legatus esset, ac serena nocte subito luna defecisset: eoq; veluti diro quodam mōstro perterritus exercitus

CAP. XII. OPTIMIS ARTIVM MA-
GISTRIS CONCEDENDVM
ESSE.

Suæ autem artis vnumquemque, & actorem, & disputatorem optimum esse ne dubitemus, paucis exempliis admonemus.

Q. Scævola legum clarissimus, & certissimus vates, quotiescunque de iure prædatorio consulabatur ad Furium, & Cæselliū, quia huic scientiæ dediti erant consultores reiiciebat. Quo quidem facto moderationem magis suam commēdabat, quam auctoritatem minuebat: ab his id negotium aptius explicari posse confitendo, qui quotidiano eius vsu callebant. Sapientissimi igitur artis suæ professores sunt, à quibus, & propria studia verecundè, & aliena callidè æstimantur.

* * *

E X T E R N A.

Platonis quoque eruditissimum pe-
ctus hæc cogitatio attingit, qui conducto-
res sacræ arcis de modo, & forma eius
secum sermonem conferre conatos, ad
Euclidem Geometram ire iussit, scien-
tiæ eius cedens, imo professioni.

Gloriantur Athenæ armamentario
suo, nec sine causa: est enim illud opus,
& impensa, & elegantia visendum: Cu-
ius architectum Philonem ita tacundè
rationem institutionis suæ in theatro
reddidisse constat, vt disertissimus po-
pulus non minorem laudem eloquen-
tiæ eius, quàm arti tribuerit.

Mirifice, & ille artifex, qui in opere
suo moneri à sutore decrepida, & ansu-
lis passus: de crure etiam disputare inci-
pientem, supra plantam ascen-
dere vetuit.

¶*¶

Cuius coniugem Praxiteles in marmore quasi spirantem in templo Guidiorum collocavit, propter pulchritudinem operis à libidinoso cuiusdam complexu parum tutā. Quo excusabilior est error equi, qui visa pictura equæ, hinnitū edere coactus est: & canum latratus aspectu picti canis incitatus: taurusque ad amorem, & concubitum æneæ vaccæ Syracusis nimix similitudinis irritamento compulsus. Quid enim vacua rationis animalia arte decepta miremur, cum hominis sacrilegam cupiditatem muti lapidis lineamenti excitatam videamus?

Ceterum natura quemadmodum sæpe numero æmulam virium suarum artem esse patitur: Ita aliquando irritam fesso labore dimittit quod summi artificis Euphranoris manus senserunt. Nam cum Athenis XII. deos pingeret, Neptuni imaginem quam poterat excellentissimis Maiestatis coloribus cōplexus est, perinde ac Iovis aliquanto augustiorē representaturus. Sed omni impetu cogitationis in superiori opere absūpto poste-

C. XI. DE. EFFECT. ART. RAR. 541
riores eius conatus assurgere quo tēde-
bant nequiverunt,

Quid ille alter æque nobilis pictor,
luctuosum immolatæ Iphigeniæ sacrifi-
cium referens, cū Calchanta tristem,
mæstum Vlysem, clamantem Aiacem,
lamentantem Menelaum, circa aram sta-
tuisset, caput Agamemnonis inuoluendo
nōne summi mœroris acerbitatem, arte
exprimi non posse confessus est? Itaque
pictura eius, aruspiciis, amicorum, & fra-
tris lacrymis madet, patris iterum spe-
ctantis affectui æstimandum reliquit.

Atque vt eiusdem studij adijciam exē-
plum: Præcipuæ artis pictor equum ab
exercitatione venientem, modò non vi-
vum, labore industriæ suæ comprehēde-
rat: cuius naribus spumas adijcere cupiēs,
tantus artifex in tā parvula materia mul-
tis, ac diu frustra tenebatur. Indignatione
deinde accensus, spongiā omnibus imbutā
coloribus fortè iuxta se positā apprehēdit,
& veluti corrupturus opus suum tabulæ il-
lisset. Quā fortuna ad ipsas equi nares dire-
ctā, desiderium pictoris coegit explere. Ita
quod adūbrare nō valuit, casus imitatus est.

nollet, manus cum hoste conferendi fiduciam amisisset; de cœli ratione & siderum natura peritissimè disputando, alacrem eum in aciem misit. Itaque illi inclytæ Paulleanæ victoriæ liberales artes Galli aditum dederunt: quia nisi ille metum nostrorum militum vicisset, imperator Romanus vincere hostes non potuisset.

Spurinæ quoque in confectandis deorum moniis efficacior sciëntia apparuit, quam vrbs Romana voluisset. Prædixerat enim C. Cæsari, ut proximos XXX. dies quasi fatales caveret, quorum ultimus erat Idus Martij. Eo cum fortè mane vterque in domum Calvini Domitij ad officium convenisset, Cæsari Spurinæ, Ecquid scis, inquit, Idus Martias iam venisse; & is; Ecquid scis illas nondum præterisse? Abiecerat alter timorem tanquã exacto tempore suspecto; alter ne extremam quidem eius partem pericule vacuam esse arbitratus est. Vtinam aruspiciem potius augurium, quam patriæ parantem securitas fecerit.

EXTERNA.

Sed vt alienigena scrutemur, cùm obfcurato repente sole inusitatis perfusæ tenebris Athenæ sollicitudine agerentur, interitum sibi cœlesti denūtiatione portendi credentes; Pericles processit in medium, & quæ à præceptore suo Anaxagora pertinentia ad solis, & lunæ cursum acceperat, disservit; nec vltius trepidare ciues suos vano metu passus est.

Quantum porrò dignitatis à rege Alexandro tributum arti existimamus; qui se, & pingi ab vno Apelle, & fingi à Lysippo tantummodo voluit:

Tenet visentes Athenas Vulcanus Alcamenis manibus fabricatus. Præter cetera enim perfectissimæ artis in eo præcurrentia indicia, etiam illud mirantur: quòd stat dissimulatæ claudicationis sub veste leviter vestigium repræsentans, vt non tanquam exprobratum vitium, ita tamen certam propriamque dei notam decore significans.

CAP. XIII. DE SENECTUTE MEMORABILI.

Senectus quoque ad ultimum sui finē proeēta, in hoc eodem opere inter exēpia industriæ, in aliquot claris viris cōspecta est, separatum tamen, & proprium titulum habeat: ne, cui Deorum immortalium præcipua indulgentia adfuit, ei nostra ornata mentio defuisse existimetur. Et simul spe diuturnioris vitæ, quasi adminicula quadam denur: quibus insitens, alacriorem se respectu vetustæ felicitatis facere quis possit: tranquillitatemque seculi nostri, qua nulla vnquam beatior fuit, subinde fiducia cōfirmet salutaris principis incolumitatē, ad longissimos humanæ conditionis terminos prorogando.

M. Valerius Corvus centesimum annum complevit: cuius inter primum, & sextum consulatum quadraginta septem anni intercesserunt: fuitque integris viribus corporis non solum speciosissimis rei publicæ ministerijs, sed etiam exa-
 tit.

C. XIII. DE SENEC. MEMORAB. 545
Etissimæ agrorum suorum cultura, & ci-
vis, & patris familias optabile exem-
plum.

Cuius vitæ spatiū æquavit Metellus,
quartoque anno post cōsularia imperia,
senex admodum pontif. max. creatus, tu-
telam cæremoniarum per duos, & vigin-
ti annos, neque ore in votis nuncupandis
hesitante, neque in sacrificijs faciendis
tremula manu, gessit.

Quæ autem Fabius Max. duobus, & sexa-
ginta annis auguratus sacerdotium tu-
stinuit, robusta iam ætate id adeptus,
quæ vitæque tempora si in vnum confe-
rantur, facilè seculi modū expleverint.

Iam de M. Perperna quid loquar? qui
omnibus quos in senatu cōs. rogaverat,
superstes fuit septem quoque tantum-
modo, quos censor collega L. Philippi
legerat, è patribus cōscriptis reliquos vi-
dit, todo ordine amplissimo diutiurnior.

Appij verò ævum clade metirer, quia
infinitum numerum annorum orba-
tus luminibus exegit; nisi quatuor fi-
lios, & quinque filias, plurimas
clientelas, rem denique publicam,
hoc

CAP. XIV. DE CVPIDITATE
GLORIAE.

Gloria autem vnde oriatur, aut cuius sit habitus, aut qua ratione debeat comparari, & an melius à virtute, ac veluti non necessaria, negligatur; viderint ij, quorum in contemplandis huiusmodi rebus cura teritur: quibusque illa quæ prudenter animaduernerut, facundè contigit eloqui. Ego in hoc opere iactis auctores & auctoribus facta sua reddere contentus, quanta cupiditas eius esse soleat, proprijs exemplis demonstrare conabor.

Superior Africanus Ennij poetæ effigiem in monumentis Corneliæ gentis collocari voluit, quòd ingenio eius opera sua illustrata iudicaret. Non quidem ignarus quamdiu Romanum imperium floreret, & Africa Italiæ pedibus esset subiecta, totiusque terrarum orbis summum columen ars Capitolina possideret; eorum extingui memoriam non posse. Si tamen literarum quoque lumen
illis

illis accessisset, magni æstimans. Vir Homericò, quàm rudi, atque impolito præconio dignior.

Similiter honoratus animus erga poetam Accium D. Bruti suis temporibus clari ducis extitit: cuius familiari cultu, & prompta laudatione delectatus eius versibus templorum aditus, quæ ex manubijs consecraverat, adornavit.

Ne Pompeius quidem Magnus ab hoc affectu gloriæ auersus: qui Theophranem Mitylenæum scriptorem rerum iutarum in concione militum civitate donavit, beneficium per se amplum accurata etiã, & testata oratione profecutus: Quo effectum est. vt ne quis dubitaret, quin referret potius gratiam quàm inchoaret.

L. autem Sulla, etsi ad neminem scriptorem animum direxit; tamen Iugurthæ à Boccho rege ad Marium perducti totam sibi laudem tam cupidè asseruit: vt annulo, quo signatorio utebatur, insculptam illam traditionem haberet. Et quãtus postea! ne minimum quidem gloriæ vestigium contempsit.

Atque vt impetatoribus gloriosum
mi-

§ 48 VALER. MAXIM. LIB. VIII.
in vita remanere: Quia nihil, inquit, ha-
beo, quod senectutem meam accusem.
Quid isto tractu ætatis, aut longius, aut
beatius? Iam alterum seculum ingressus,
neque in hoc querelam ullam invenit,
neque in illo reliquit.

Biennio minor Xenophilus Chalcidē-
sis Pythagoricus, sed felicitate non infe-
rior. Siquidem (vt ait Aristoxenus mu-
sicus) omnis humani incommodi expers,
in summo perfectissimæ splendore do-
ctrinæ extinctus est.

Arganthonius autem Gaditanus tam
diu regnavit, quam diu etiam ad satieta-
tem vixisse abundè foret. Octoginta
enim annis patriam suam rexit, cum ad
imperium quadraginta annos natus ac-
cessisset: cuius rei certi sunt auctores.
Asinius etiam Pollio non minima pars
Rom. styli, in tertio historiarum suarum
libro centum illum, & viginti annos ex-
plesse commemorat: & ipse nervosæ vi-
vacitatis haud paruum exemplum.

Huius Régis consummationem an-
norum minus admirabilem faciunt
Æthiopes: quos Herodotus scribit cen-

C. XIII. DE SENEC. MEMORAB. 549
tesimum, & vigesimum annum transge-
di. Et Indi, de quibus Ctesias idem tradit.
Et Epimenides Cnosius, quem Theopom-
pus dicit septem & quinquaginta & cen-
tum annos vixisse.

Hellanicus verò ait, quosdam ex gente
Epiorum, quæ pars est Ætoliæ, ducentos
explere annos: eique subscribit Damast-
hes hoc amplius adfirmans, Litorium
quendam ex his maximarum viro ium, sta-
turæque præcipuæ, trecentesimum annum
cumulasse.

Alexander verò in eo volumine, quod
de Illyrico tractu composuit, affirmat
Danthona quendam ad quingentesimum
vsque annum nulla ex parte senescerem
processisse. Sed multo liberalius Xeno-
phon, cuius *periplus* legitur; Insula enim
Lachmiorum regem octingentis vitæ
annis donauit. Ac ne pater eius pa-
rum benignè acceptus videre-
tur, ei quoque sexcentos
assignauit annos.

546 VALER. MAXIM. LIB. VIII.
hoc casu gravatus fortissimè recisset.
Quin etiam fessus iam vivendo, lectica
se in Curiam deferri iussit, vt cum Pyr-
rho de formem pacem fieri prohiberet.
Hunc cæcum aliquis nominet, à quo pa-
tria, quod honestum erat, per se parum
cernens coacta est pervidere.

Mueliebris etiam vitæ spatium non
minus longum in compluribus apparuit,
quarum aliquas strictim retulisse me sa-
tis erit: Nam, & Livia Rutilij septimū,
& nonagesimum, & Terentia Ciceronis,
tertium, & centesimum, & Clodia Aufi-
dij, quin decim filijs antè amissis, quin-
tumdecimum, & centesimum explevit
annum.

E X T E R N A.

Iungam his duos reges, quorum diu-
turnitas populo Romano fuit utilissima.
Sciliae rector Hiero ad nonagesimum an-
num pervenit. Massanissa Numidiæ rex
hunc modum excessit, regni spatium se-
xaginta annis emensus, vel ante omnes
homines robore tenectæ admirabilis.
Con-

C. XIII. DE SENEC. MEMORAB. 347

Constat eum, quemadmodum Cicero refert libro, quem De Senectute scripsit, nullo vnquam imbri, nullo frigore, vt caput suum veste tegetet, adduci potuisse. Eundem ferunt aliquot horis in eodē vestigio perstare solitum, non antè moto pede, quàm consimili labore iuuenes fatigasset: Ac si quid agere absidentem oporteret, toto die saepe numero nullā in partem cōuerso corpore in solio durasse. Ille verò etiam exercitus equo insidens, noctem diei plerumque iungendo duxit: nihilque omnino exijs operibus, quæ adolescens sustinere assueverat, quum illam senectutem ageret, omisit. Veneris etiam vsu ita semper viguit, vt post sextum, & octogesimum annum filium generarit, cui Methymnato nomē fuit. Terram quoque, quam vastam, & desertam acceperat, perpetuo culturæ studio frugiferam reliquit.

Gorgias etiā Leōtinus Isocratis, & cōplurium magni ingenit virorum præceptor sua sententia felicissimus. Nam cum cētesimum, & septimum ageret annum, interrogatus qua propter tam diu vellet

352 VALER. MAXIM. LIB. VIII. O
militis spiritum subnectam ; Scipioneni
dona militaria ijs qui strenuam operam
ediderant , dividendam T. Labie-
nus, vt forti equiti aureas armilla tribue-
ret, admonuit : Eoque negante se id fa-
cturum, ne castrensis honos in eo , qui
paulò ante seruisset , violaretur , ipse ex
præda Gallica aurum equiti largitus est.
Nec tacitè id Scipio tulit: nam equiti, Ha-
bebis, inquit, donum viridivitis. Quod
vbi ille accepit, proiecto ante pedes La-
bieni auro, vultum demisit. Idè vt audiit
Scipionem dicentem , Imperator te ar-
genteis armillis donat : alacer gaudio
abiit. Nulla est ergo tâta humilitas, quæ
dulcedine gloriæ non tangatur.

Illâ vero, & iam à claris viris, interdum
ex humillimis rebus perita est. Nã quid
sibi voluit, C. Fabius nobilissimus civis
qui cum in æde Salutis, quam C. Iunius
Bubulcos dedicaverat, parietes pinxisset
nomen his suum inscripsit. Id enim de-
mum ornamentum familiæ consulatibus,
& sacerdotijs, & triumphis celeberrimæ
deerat. Ceterum tordido studio deditum
ingenium, qualemcumque illum laborẽ

suum silētio obliterari noluit: videlicet Phidiæ secutus exemplum qui clypeo Mineræ effigiem suam inclusit: qua conuulsa, tota operis colligatio solveretur.

EXTERNÆ.

Sed melius aliquanto, si imitationē aliena capiebatur, Themistoclis ardorē esset æmulatus: quem ferant stimulis virtutum agitatū, & ob id noctes inquietas exigentem, quærentibus, quid ita eo tempore in publico veraretur, respondisse: quia metrophœa Militiæ dis de somno excitant. Marathon nimirum animū eius, & Artemisium, & Salamis navalis gloriæ fertilia nomina illustranda tacitis facibus incitabant. Idem theatrum petens, cum interrogaretur, cuius vox auditu illi futura esset gravissima, dixit: Eius à quo artes mesi canentur optimè. Dulcedinem gloriæ penè adiecit gloriosam.

Iam Alexandri pectus insatiabile laudis, qui Anaxarcho comiti suo ex auctoritate Democriti præceptoris innu-

merabiles modos esse referenti, Heu me inquit, miserum: quod ne vno quidem adhuc potitus sum! Angusta hic mihi profectio gloriae fuit, quae deorum omnium domicilio sufficit.

Regis, & iuuenis flagrantissimae cupiditatis similem Aristotelis in capestenda laude sitim subnectam. Is namque Theodecti discipulo oratoriae artis libros, quos ederet, donauerat: molesteque postea ferens titulum eorum sic alij cessisse; proprio volumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodectis libris dictum esse adiecit. Nisi me tantae, & tam late patentis scientiae verecundia teneret, dicerem dignum philosophum, cuius stabiliendi mores, altioris animi philosophiae traderentur. Ceterum gloria ne ab his quidem, qui contemptum eius introducere conantur, negligitur: quoniam quidem ipsis voluminibus nomina sua diligenter adiungunt; ut quod professione eleuant, usurpatione memoriae conequantur. Sed quaecumque horum dissimulatio proposito illorum longe tolerabilior est, qui dum-

modo aeternam memoriam assequantur etiam sceleribus innotescere non dubitarunt.

Quorum è numero nescio an in primis Pantianias debeat referri. Nam dum Hermoclem percontatus esset, quonam modo subito clarus posset evadere: atque is respondiſſet, si illustrem virum aliquem occidisset, futurum, ut gloria eius ad ipsam redùdaret: continuo Philippum interemit. Et quidem quod petierat, assecutus est: tam enim se patricidio quam Philippus virtute notam postoris reddidit.

Ille vero gloriæ cupiditas sacrilega: inventus est enim qui Dianæ Ephesiæ templum incendere vellet, ut opere pulcherrimo contempto, nomen eius per totum terrarum orbem disijceretur. Què quidem mentis furorem ecutio impolitus detexit. At bene consuluerant Ephesii, decreto memoriam veteris hominis abolendo: nisi Theopompi magnæ faciendi ingenium in historijs cum suis comprehendisset.

556 VALER. MAXIM. LIB. VIII:
CAP. XV. QUÆ CUIQUE MAGNIFI
ca contigerunt.

Candidis autem animis voluptatem præbuerint in cōspicuo posita, quæ cuique magna merito cōtigerunt: Quia æquè præmiorum virtus, atque honorū contemplatio iudicanda est, ipsa natura nobis alacritatem subministrante, cū honorem industriè appeti, & exolui gratè videmus. Verùm etsi mens hoc loco protinus ad Augustam domum beneficentissimum templum omni impetu fertur, melius cohibebitur: quoniam cui ascensus in cœlum patet, quamvis maxima, debito tamen minora sunt, quæ in terris tribuuntur.

Superiori Africano consulatus ceterior legitimo tēpore datus est. Cui quæ in vita præcipua assignata sunt, & longū est referre, quia multa: & non necessarium, quia maiore ex parte iam relata sunt. Itaq; quod hodieq; eximium capiti adijciam. Imaginem in scella Iovis opt. max. positam habet, quæ quotiescunque funus aliquod Corneliæ genti celebrandum est, inde petitur, vnique illi in theatrum Capitolium est.

Ian

Tan hercle quàm Curia superiori Ca-
toni, vnde effigies illius ad eiusdem ge-
neris officia exprimitur: Gratum ordi-
nem, qui vtilissimum rei publicæ senato-
rem tantum non semper tecum habita-
re voluit, omnibus numeris virtutum
divitem: magisque suo meritò: quam
fortunæ beneficio magnum: cuius prius
consilio, quàm minoris Scipionis impe-
rio est deleta Carthago.

Rarum specimē honoris à Scipione
quoq; Nasica oboritur: Eius namque ma-
nibus, & penatibus nondum quæstorij,
senatus Pythij Apollinis monitu, Pessi-
mum accersitam deam excipi voluit:
quia eodem oraculo præceptum erat, vt
hæc ministeria Matri deum à sanctissi-
mo viro præstarentur. Explica totos fa-
ctos, constitue omnes currus triumpha-
les, nihil tamen morū principatu specio-
sius reperies.

Tradunt subinde nobis ornāmēta sua
Scipiones commemoranda. *Emilianum*
enim populus, ex candidato ædilitatis,
consulem fecit. Quod fieri oportere,
exercitus senatum literis admonuit.

Ita nescias utrum illi plus decoris patrum
 concriptorum auctoritas, an militum
 consilia in adiecerit: toga enim Scipionem
 duce[m] aduersus Pœnos creavit, arma
 poposcerunt. Eundemque, cum quaestorijs
 comitijs suffragator, Q. Fabij Maxi-
 mi fratris filij, in campum descendisset,
 consul[em] iterum reduxit. Eidem sena-
 tus bis sine sorte provinciam, prius Afri-
 canam, deinde Hispaniam dedit. Atque
 hæc neque civi, neque senatori ambitio
 fore: quemadmodum non solum vitæ eius
 severissimus cultus, sed etiam mors clā-
 destinis illata infidijs declaravit.

M. quoque Valerium duabus rebus in-
 signibus dii patiter, atque eius speciosum
 reddiderunt: illi cum quodam Gallo co-
 minus pugnantem coru[m] propugnatorē
 subijcetes: hi tertium, & vigesimum
 annum ingresso, consulatum largiti quo-
 rum alterum decus vetustæ originis, ac
 optimi ominis, gens Corvini amplexa
 cognomen usurpat: alterum summo iub-
 iungitur ornamento, tam celeritate quã
 principio consulatus gloriando.

At ne Q. quidem Scævola, quem L.

Crai-

Craſſus in conſulatu collegam habuit, gloria parum i luſtris : Qui Aſiam tam ſanctè, & tam fortiter obtinuit ; ut ſenatus deinceps eam provinciam iuris magiſtratibus, exemplum, atque formam officij Scævola decreto tuo proponeret.

Inherent illi voci poſterioris Africani ſeptem C. Marij conſulatus, ac duo ampliſſimi triumpho. Ad rogam enim uſque gaudio exultavit. Qui, cum apud Numantiam ſub eo duce ſtipedia equeſtria mereret, & fortè inter cenam quidam Scipionem interrogaret, ſi quid illi accidiffet, quemnam reſp. aequè magnum habitura eſſet. Imperator ipſum reſpicies infra ſe cubantem, uel hunc, dixit: Quo augurio perfectiſſima uirtus, maximam orientem uirtutem, uideritne certius, an efficaciſſime accenderit, perpendi uix poſt. Illa nimirum cena militaris, ſpecioſiſſimas tota in urbe Mario futuras cenas ominata eſt. Poſtquam enim Cimbros ab eo deletos initio noctis nuntius peruenit, nemo fuit, qui non illi tanquam dijs immortalibus, apud ſacra-

360 VALER. MAXIM. LIB. VIII:
mensē suæ libaverit.

Iam quæ in Cn. Pompeium, & amplā, & nova congesta sunt, hinc assensionē favoris, illinc fremitu invidiæ literarum monumentis obtrepantur. Eques Romanus, Proconsule in Hispaniam adversus Sortorium, pari imperio cum Pio Metello principe civitatis missus est: nō dum vllum honorem auspiciatus bis triūphavit: initia magistratum à summo imperio cepit: tertium consulatum decreto tenatus solus gessit: de Mithridate, & Tigraue, de multis præterea regibus gentibus plurimisque civitatibus, & prædonibus vnum duxit triumphum.

Q. etiam Catulum pop. Rom. voce sua tantum non ad sidera vsque evexit. Nam cum ab eo pro Rostris interrogaretur, si in vno Pompeio Magno omnia reponere perseveraret, ab imprompto illo subiti casus incursum, in quo spem esset habuissus, summo consensu acclamavit, in te. Vim honorati iudicij admirabilem. Siquidem Magnum Pompeium cum omnibus ornamentis, quæ retuli, duarum syllabarum spatio inclusum Catulo æquavit.

Po:

Potest, & M. Catonis ex Cypro cum regia pecunia revertentis appulius ad urbē videri memorabilis: cui navi egredienti consulēs, & ceteri magistratus, & vniversus S. P. Q. R. officij gratia præstō fuit. Non quòd magnum pondus auri, & argenti, sed quòd M. Catonem classis illa incolumem aduexerat, lætatus.

Sed nescio an præcipuum sit L. Marcij inuitati decoris exemplum, quem equitem Romanum duo exercitus P. & Cn. Scipionū interitu. victoriāq; Adrubalis lacerati, ducem legerunt: quo tēpore talus eorū in vltimas angustias deducta, nulum ambitioni locum relinquebat.

Merito virorum commemorationi Sulpitia Ser. Paterculi filia, Q. Fuluij Flacii vxor adijcitur. Quæ cum tenatus libris Sibyllinis per decem viros inspectis centuisset, vt Veneris Ve. ficordiæ linuachrū consecraretur, quòd facilius virginum, mulierumque mentes albidine ad pudicitiam converterentur, & ex omnibus matronis centum, ex centum autē decem sorte ductæ, de tantissima femina iudicium facerent, cunctis castitate prælata est.

E X T E R N A.

Ceterum quia sine vlla diminutione Romanæ maiestatis, extera quoque insignia respici possunt, ad ea transgrediamur. Pythagoræ tanta veneratio ab auditribus tributa est, vt quæ ab eo acceperant, in disputationem deducere nefas existimaret: Quin etiam interpellati ad reddendam causam, hoc solum respondebant ipsum dixisse: Magnus honos sed schola tenuis illa vrbium suffragijs tributa est Enixo Crotoniatæ studio ab eo perierunt, vt senatum ipsorum, qui mille hominum numero constabat, consilijs suis vti pateretur. Opulentissimaque ciuitas, tam frequenter venerati post mortem domum Cereris sacrarium fecit quantumque illa vrbis viguit, & dea in hominis memoria, & homo in deæ religione cultus est.

Gorgiæ verò Leontini studijs literarum atatis tuæ cunctos præstantis adeo, vt primus in conventu poscere, qua de re quique audire vellet, ausus sit, vniversa

Græ-

Græcia in templo elphici Apollinis datuam solido ex auro posuit, cum ceterorum ad id tempus auratas collocasset.

Eadem gens, summo consensu ad Amphiarum decorandum incubuit, locum in quo humatus est, in formam conditionemque templi redigendo, atque inde oracula capi instituendo. Cuius cineres idem honoris possident, quod Pythicæ Cortinæ, quod atheno Dodonæ, quod Hammonis fonti datur.

Pherenices quoque non vulgaris honos cui soli omnium feminarum gymnico spectaculo interesse permittum est, cum ad Olympia filium Euclea certamē ingressurum adduxisset, Olympionice patre genita, fratribus eandem palmā

assecutis latera eius cingentibus.

VALERII MAXI- mi, liber nonus.

CAP. I. DE LVXVRIA, ET libidine.

BLANDVM etiam malum luxu-
ria quam accutare aliquanto fa-
cilis est, quam vitare, operi no-
stro inseratur: Non quidem vt vl-
lum honorem recipiat, sed vt seipsam
recognoscens ad pœnitentiam impelli
possit. Iungatur illi libido: quoniam ex
ijdem vitiu in principijs oritur: neque
aut à reprehensione, aut ab emendatio-
ne separentur gemino mentis errore cõ-
nexæ.

C. Sergius Orata pensilia balnea pri-
mus facere instituit: que impenta levi-
bus initijs cœpta, ad suspensa calidæ
aquæ tantum non æquora penetravit.

Idem

Idem videlicet, ne gulani Neptuni arbitrio subiectam haberet, peculiaria sibi maria excogitavit, æstuarijs intercipiēdo fluctus, pisciumque diversos greges separatos molibus includendo, ut nulla tam seva tempestas incideret, qua non Oratæ mentæ varietate ferculorum abū darent. Aedificijs etiam spaciolis, & excelsis deserta ad id tempus ora Lucrini lacus præssit; quo recentiore vsu cōchyliorū trueretur. Vbi dū se publicæ aquæ cupidiùs immergit, eum Confidio publicano iudicium nactus est: in quo L. Crassus, adversus illum causam agens, errare amicum suum Confidium dixit, quod putaret Oratam remotum à lacu, cariturū ostreis: namque ea si inde petere non licuisset, in tegulis reperturum.

Huic nimirum magis Æsopus tragicus in adoptionem dare filium suum, quam bonorum suorum hæredem relinquere debuit: non solum perditæ, sed etiam furiosæ luxuriæ iuvenem. Quem contat cantu commendabiles aviculas, immanibus emptas precijs, in cena pro ficedulis ponere, acetoq; liquatos magnæ sūmæ
vniōz

uniones portionibus a pergere solitum: amplissimum patrimonium, tanquam amaram aliquam sarcinam, quam celerimè abijcere cupientè: Quorū alterius senis, alterius adole cētis testam fecuti plurimi, lōgius manus porrexerūt. Neq; enim vllum finitur vitium ibi, vbi oritur. Inde ab Oceani litoribus at tracti pisces, inde infusæ culinis oltræ. Arte, censibusque edendi, atque bibendi voluptas reperta est.

Vibi autem nostræ secundi belli Punici finis, & Philippus rex Macedoniae devictus, licentioris vitæ fiduciam dedit. Quo tempore matronæ Brutorum domum quæ sunt obsidere qui abrogationi legis Oppiæ intercedere parati erant, quam feminae tolli cupiebant, quia his nec veste varij coloris vti, nec auri plus femancia habere, nec iuncto vehiculo propius Urbē mille passus, nisi sacrificij gratia vehi permittebat. Et quidem obtinuerunt, vt ius per continuos viginti annos servatum aboleretur. Non enim providerunt seculi illius viri ad quem cultum tenderet insoliti cœtus pertinax

studium; aut quo se vique effusura esset legum victrix audacia. Quod si animi muliebris apparatus intueri potuissent, quibus quotidie aliquid novitatis sumptuosius adiectum est; in ipso introitu ruenti luxuriæ obstitissent.

Sed quid ego de feminis ulterius loquar; quas, & imbecillitas mentis, & graviorum operum negata affectatio, omne studium ad curiosiorem sui cultum hortatur conferre, cum temporum superiorum, & nominis, & animi excellentes viros, in hoc præcæ continentiae ignotum diverticulum prolapsos videam. Idque iurgio ipsorum pateat.

Cn. Domitius L. Crasso collegæ suo altercatione orta obiecit, quod columnas Hymetrias in porticu domus haberet. Quem continuo Crassus, quanti ipse domum suam æstimaret, interrogavit. Atque ut respondit sexagies sestertio, Quanto ergo eam inquit, minoris fore existimas si decem arbutulas inde succidero? Ipse tricies sestertio, ait Domitius, Tunc Crassus. Vter igitur luxuriosior est? Egone, qui decem columnas cæ-

tum millibus nummum emi, an tu, qui decem arbuscularum vimbram tricies sestertium summa compensas? Sermonē oblitum Pyrrhi, immemorem Annibalis, iamque transmarinorū stipendiorum abundantia oscitantem: aliquanto tamē insequentium seculorum ædificijs, & nemoribus angustiozem. Quoniam inchoatam à se lautitiam poteris relinquere, quàm à maioribus acceptam continentiam retinere maluerunt.

Quid enim sibi voluit princeps suorum temporum Melletus Pius, tunc cum in Hispania adventus suos ab hospitibus aris, & thure excipi patiebatur? cum Artalicis aulæis cōtectos parietes læto animo intuebarui? cum immanibus epulis apparatusimos interponi ludos sinebat? cum palmata veste convivia celebrabat, demissaque lacunaribus aureas coronas velut cœlesti capiti recipiebat? Et ubi ista? non in Græcia, neque in Asia, quarū luxuria severitas ipsa corrumpi poterat: sed in horrida, & bellicosa provincia, cū præsertim accerrimus hostis Sertorius, Rom. exercituum oculos Lusitanis telis

C. I. DE LVXVRIA, ET LIBID. 569
perfringeret: Adeò illi patris sui Numi-
dica castra exciderant. Patet igitur, quã
celeri transitu luxuria afflaxerit; Nam
cuius adolescentia priscos mores vidit,
senectus novos orsa est.

Consimilis mutatio in domo Curio-
num extitit: Siquidem forum nostrum,
& patris gravissimum supercilium & fi-
lij iexcenties sestertium æris alieni as-
pexit; contractum famosa iniuria nobi-
lium iuvenum. Itaque eodem tempore,
& in ijsdem penetibus diversa secula ha-
bitarunt, frugalissimum alterum, alterũ
nequissimum.

P. autem Clodij iudicium quanta lu-
xuria, & libidine abundavit: in quo vt
evidenter incesti crimini nocens reus
absolveretur: noctes matronarum, & ado-
lescentiũ nobiliũ magna summa empta
mercedis loco iudicibus erogatae sunt.
Quo in flagitio tam tetra, tamque mul-
tiplici, ne scias primum quem detestere;
an qui istud corruptelæ genus excogita-
vit, an qui suam pudicitiam sequentem
Periurij fieri passi sunt, an qui religionẽ
stupro permutarunt.

Æque flagitiosum illud convivium, quod Gemellus Tribunitius viator ingenui sanguinis, sed officij intra servilem habitum deformis, Metello Scipioni cōsuli, ac tribunis plebis magno cum robore civitatis comparavit. Lupanari enim domi suæ instituto, Muciam & Fulviam tum à patre, tum à viro utramque abductam, & nobilem puerum Saturninū in eo prostravit. Probrosa profapiae corpora, ludibrio temulentæ libidini futura: epulas consulibus, & tribunis non celebrandas, sed vindicandas.

Præcipuè vero Catilinæ libido scelerata: Nam vesano amore Aureliæ Orestilæ correptus, cum vnum impedimentum videret, quo minus nuptijs inter se iungerentur, filium suum quem & solum, & ætate iam puberem habebat, veneno suffulit, protinusque ex rogo eius maritalem facem accendit; ac novæ maritæ orbitatem suam loco muneris erogavit. Eodem deinde animo civem se gerens, quo patrem egerat: filij pariter manibus, & netariè attentatæ patriæ pœnas dedit.

E X T E R N A.

At Campana luxuria perquam utilis civitati nostræ fuit. In victum enim armis Annibalem illecebris suis complexa, vincendum Romano militi tribuit. Illa vigilantissimum ducem; illa exercitum accerrimum dapibus largis abundantissimo vino, unguentorum fragrantia, Veneris usu laetivore, ad somnium, & delicias evocavit. Ac tunc demum fracta, & contusa Punica feritas est, cum Seplassia et, & Albana castra esse cœperunt. Quid ergo his vitijs foedius, quid etiam damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ languescunt, sopita gloria in infamiam convertitur animique pariter, & corporis vires expugnantur? Adeo ut nescias ab hostibusne an ab illis capi perniciosius habendum sit.

Quæ etiam Vulturnensium urbem gravibus, & erubescendis cladibus implicarunt. Erat opulenta, erat moribus, & legibus ornata, Etruriæ caput habebatur, sed postquam lu-

xuria pro lapsa est in profundum iniuriarum, & turpitudinis decidit, ut servorum se insolentissimæ dominationi subijceret. Qui primum admodum pauci tenatorium ordinem intrare ausi, mox universam rempublicam occupaverunt. Testamenta ad arbitrium suum scribi iubebant: convivia cœtusque ingenuorum fieri vetabant: filias dominorum in matrimonium ducebant. Postremò lege sanxerunt, ut supra sua in viduis pariter, ac nuptis impunita essent; ac nequa virgo ingenuo nubere, cuius castitatem non antè ex numero ipsorum aliquis delibasset.

Age, Xerxes opum regiarum ostentatione eximia, eo utique luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset. Quarta, dum delicijs nimijs capitur, amplissimi imperij ruina evasit.

Antiochus quoque Syriæ Rex nihilo continentioris exempli: Cuius cæcam, & amentem luxuriam exercitus imitatus, magna ex parte aureos clavos crepidis subiectos habuit: argenteaque vaia ad
vium

vsūm culinæ comparavit : & tabernacula textilibus sigilis adornata statuit. Avaro potius hōi præda optabilis, quā vlla ad vincendum strenuo mora.

Iam Ptolomæus rex accessione vitiorum suorum vixit: ideòque Physcon appellatus est. Cuius nequitia quid nequius? sororem natu maiorem, communi fratri nuptam, sibi nubere coegit. Postea deinde filia eius per vim stuprata, ipsam dimisit, vt vacuum locum naptijs puellæ faceret.

Contentaneus igitur regibus suis gēris Egyptiæ populus, qui ductu Archeilai adversus A. Gabinium mœnibus vrbis egressus, cum castra vallo, atque fossa cingere iuberetur; vniversus succlamavit, vt id opus publica pecunia faciendum locaretur. Qua propter delicijs tam enerues animi, spiritum exercitus nostri sustinere non potuerunt.

Sed tamen effeminatio multitudo Cypriotum, qui reginas suas mulierum corporibus, velut gradibus cōstructis, quo mollius vestigia pedum ponerent, currus conscendere æquo animo susti-

574 VALER. MAXIM. LIB. IX.
nebant. Viris enim, si modò virò viri
erant, vita carere, quàm tam delicato
imperio obtemperare satius fuit.

CAP. II. DE CRVDELITATE.

Hæc societas vitiorum lascivi vultus,
& nouæ cupiditati inhaerentium oculo-
rum, ac delicato cultu affluente, per va-
rios illecebrarum motus volitantis ani-
mi: crudelitatis verò horridus habitus,
truculenta facies, violenti spiritus, vox
terribilis, ora minis, & cruentis imperijs
referta: cui silentium donare, incemen-
tum est adijcere. Etenim quem modum
sibi ipsa statuet, si ne iugillationis quidē
frenis fuerit revocata: ad summam cum
penes illam sit timeri, penes nos sit odif-
se.

L. Sulla, quem neque laudare, neque
vituperare quisquam satis dignè potest:
quia dum quærit victorias, Scipionem se
populo Romano; dum sævitiam exercet,
Annibalem representavit. Egregiè nam-
que auctoritate nobilitatis detentia, cru-
deliter totam Urbem, atque omnes Ira-

liæ partes civilis sanguinis fluminibus inundavit. Quatuor legiones contrariæ partis, fidem tuam secutas, in Publica Villa (quæ in Martio campo erat) ne quicquam fallacis dextræ misericordiã implorantes, obtruncari iussit: Quarum lamentabiles quiritatus trepidæ civitatis aures receperunt: lacerata ferro corpora tiberis impatiens tanti oneris cruentatis aquis vehere coactus est. Quinque millia Praenestinatorum spe salutis per P. Cethegum data, extra mœnia municipij evocata, cum abiectis armis humi corpora prostravissent, interficienda, protinusque per agros dispergenda curavit. Quatuor millia, & septingentos diræ proscriptiõnis edicto iugulatos in tabulas publicas retulit videlicet ne memoria tam præclaræ rei dilueretur. Nec contentus in eos sævire, qui armis à se dissenferat; etiã quieti animi cives, propter pecuniæ magnitudinẽ, per nomēclatorẽ cõquisitos, proscriptorũ numero adiecit. Adversus mulieres quoq; gladios distinxit: quasi parũ cedibus virorũ satiarus. Id quoq; inexplēbilis feritatis indic. est. Abs

miserorum capita, modo non vultum, ac spiritum retinentia, in cōspectum tuum afferri voluit, vt oculis illa, quia ore nefas erat, n. aunderet. Quam porro crudeliter se in M. Mario pratore gessit ! quē per ora vulgi ad sepulchrum Lutatię gentis pertractum, non prius vita privavit, quam oculos infelicis erueret, & singulas corporis partes cōtingeret. Vix mihi verisimilia narrare videor. At ille etiam M. Platorium quod ad Marij supplicium exanimis ceciderat, cōtinuo ibi maculavit : novus punitor misericordię, apud quem iniquo animo scelus intueri, scelus admittere fuit. Sed mortuorū umbris saltem pepercit ? Minimè, nam C. Marij, cuius. e. si postea hostis quæstor tamen aliquando fuerat ; erutos cineres in Anienis alueum sparsit : En quibus actis Felicis cognomen assequendum putavit !

Cuius tamen crudelitatis C. Marius invidiam levat : nam. & ille nimia cupiditate persequendi inimicos, iram suam nefariè distrinxit, L. Cætaris conularis, & censorij nobilissimum corpus igno-
bi-

bili sævitia trucidando: Et quidem apud seditiosi simi, & abiectissimi hominis bustum: id enim malorum miserimæ tunc reipublicæ de erat, vt Vatio Gælar piaculum caderet. Penè tanti victoriæ eius non fuerunt: quarum oblitus plus criminis domi, quàm laudis militiæ meruit. Idem caput M. Antonij ab infestis latris manibus inter epulas per summam animi, ac verborum intolentiam aliquandiu tenuit: clarissimiq; & civis & oratoris sanguinè contaminati mensæ sacra passus. Atque etiam P. Ananium, qui id attulerat, in sinum suum, recentis cadis vestigijs aspersum, recepit.

Damasippus nihil laudis habuit, quod corrumpere: itaque memoria eius licetiore accusatione perstringitur; Cuius iussu principum civitatis capita hostiarum capitibus permista sunt; Carbonisque Aruinæ truncum corpus patibulo affixum gestatum est: Adeo aut flagratiosissimi hominis prætura multum, aut rei publicæ maiestàs nil potuit.

Munatius etiam Flaccus Pompeiani nominis acrior, quàm probabilior defen-

tenfor, cum ab imperatore Cæsare in Hispania inclusus mœnibus Attinguentium obsideretur efferratam crudelitatem suã truculentissimo genere vesaniæ exercuit: Omnes enim eius oppidicives, quos studiosiores Cætariis senserat, iugulatos, muris præcipitavit; feminas quoque, civitatis nominibus virorum, qui in contrarijs castris erant, vt cædes coniugum suarum cernerent; maternis gremijs, superpositus liberos trucidavit, infantesque alios in conspectu parentum humo infigi, alios superiacctatos pilis excipi iussit: Quæ auditu etiam intolerabilia, Romano iussu, Lusitanis manibus administrata sunt; cuius gentis præsidio Flaccus vallatus, divinis operibus vecordi pertinacia resistebat.

E X T E R N A.

Transgrediamur nunc ad illa, quibus, vt par dolor, ita nullus nostræ civitatis rubor in est. Carthaginenses Atilium Regulum palpebris resectis, machinæ, in qua vndiq; præacuti stimuli eminebant, inclutum, vigilantia pariter, & contino

nno tractu doloris necaverunt. Tormenti genus haud dignum passio, auctoribus dignissimum. Eadem vsi sunt crudelitate in milites nostros, quos maritimo certamine in suam potestatem redactos, nauibus substrauerunt; vt earum carinis, ac pendere elisi, inusitata ratione mortis barbaram feritatem satiarent: tetra facinore pollutis classibus ipsum mare violaturi.

Eorum Dux Annibal, cuius maiore ex parte virtus saevitia constabat, in flumine Vergello, corporibus Romanis ponte facto, exercitum traduxit: vt terrestrium Carthaginensium copiarum aequè sceleratum egressum terra, quam maritimarum Neptunus experiretur. Idem captivos nostros oneribus, & itinere fessos infima pedum parte succisa relinquebat. Quos verò in castra perduxerat, patria fere fratrum, & propinquorum iungens, ferro decernere cogebat: neque ante sanguine explebatur, quam ad vnum victorem omnes redegisset. Iusto ergo illum odio, verum tamen tardo supplicio senatus Prusiae regi factum supplicem ad voluntariam mortem copulit.

Tam

Tam hercle, quàm Mithridatem regem, qui vni epistola octoginta millia civium Romanorum, in Asia per vrbes negociandi gratia dispersa, interemit: tantæque provinciæ hospitales deos, iniusto, sed non inulto cruore resperfit. Quoniam cum maximo cruciату, veneno repugnantem spiritum suum tandem succumbere coegit. Simulque piacula crucibus illis dedit, quibus amicos suos auetore Gauro spadone libidinosus obsequio, scelestus imperio affecerat.

Numulizinthi Diogiridis filia Thraciæ regis etsi minus admirabilem crudelitatem gentis ipsius feritas, narrandam tamen rabies lascivia facit: cui neque vivos homines medios secare, neque parētes liberorum vesci corporibus nefas fuit.

Iterum Ptolemæus Physcon emergit, paulò antè libidinosa amētiæ terrimū exemplum: idem etiam inter præcipua crudelitatis indicia referendus. Quid enim hoc factò truculētius? filium suum nomine Menephitem, quem ex Cleopatra eadem sorore, & vxore sustulerat. libe-

beralis formæ, optimæque spei puerum in conspectu suo occidi iussit, protinusque caput eius, & pedes præcisos, & manus in cista chlamyde opertos pro munere natalitio matri misit. Perinde quasi ipse cladis, quam inferebat expers ac non infelicior, quod in communi orbitate Cleopatram miserabilem, cunctis se iniuriam redderet: Adeo cæco furore summa quæque efferuecit crudelitas, cum munimentum ex se ipsa capit. Nam cum animadverteret, quanto sui odiopatria tenetetur, timori remedium scelere perivit: quoque tutius plebe trucidata regnaret, frequens iuventute gymnasium armis, & igni circumdedit, omnesque qui in eo erant, partim ferro, partim flamma necavit,

Ochus autem, qui postea Darius appellatus est, sanctissimo Persis iureiurando obstrictus, ne quem ex coniuratione, quæ septem Magos cum eo oppresserat, aut veneno, aut ferro, aut vlla vi, aut inopia alimentorum necaret; crudeliorem mortis rationem excogitavit, qua onerosos tibi, non perrupto religionis vincu-

culo tolleret. Septum enim altis parietibus locum cinere cōplevit, suppositoque signo prominente, benignè cibo, & potione excepto in eo collocabat; è quo somno topiti, in illam insidiosam congeriem decidebant.

Apertior & tetrior alterius Ochi cognomine Artaxerxis crudelitas, qui Ochā forem, atque eandem locum, vivam capite defodit: & patrum cum centum amplius filijs ac nepotibus vacua area defūtum, iaculis confixit; nulla iniuria lacelsitus, sed quod in his maximam apud Persas probitatis, & fortitudinis laudem consistere videbat.

Consimili genere amulationis instin-
ta civitas Atheniensium, indigno gloriae suae decreto Aeginensium iuventuti pollices abscidit; ut classe potens populus, in certamen maritimarum virium secum descendere nequiret. Non agnoscit Athenas timori remedium à crudelitate mutuantes.

Sævus etiam ille ænei tauri inventor, quo inclusi subditis ignibus, longo

go,

go, & abdito cruciatu, mugitus resonante spiritu edere cogebantur, ne euiatus eorum humanæ sono vocis expressi, Phalaridis tyranni misericordiam implorare possent. Quam, quia calamitosis deesse voluit, teterrimum artis suæ opus primus artitex inclusus merito au picatus est.

Ac ne Etrusci quidem parum feroces in pœna excogitanda: qui vivorum corpora cadaueribus aduersa aduersis alligata, atque constricta ita ut singulæ membrorum partes singulis essent accommodatæ; tabescere simul patiebantur: Amari vitæ patiter, ac mortis tortores.

Sicut illi Barbari, quos ferunt mactatarum pecudum intestinis, & visceribus egestis, homines inferere, ita ut capribus tantummodo emineant, atque ut diutius pœnæ sufficiant, cibo, & portione infelicem spiritu prorogare: donec intus putrefacti, laniatui sint animalibus, quæ tabidis corporibus innasce solent. Queramus nunc cum natura rerum, quod nos multis, & asperis aduersæ valetudinis incō-

584 VALER. MAXIM. LIB. IX.
modis obnoxios esse voluerit: habitumque
coelestis roboris humanæ conditioni
denegatum moleste feramus, cum tot
erruciatu sibi met ipsa mortalitas impul-
su crudelitatis excogitavetit.

CAP. III. DE IRA, ET
ODIO.

Ira quoque, & odium in pectoribus
humanis magnos fluctus excitant: pro-
curtu celerior illa, nocendi cupidine hoc
pertinacius. Vterque consternationis
plenus affectus, ac nunquam sine tormē-
to sui violentus: quia dolorem cum in-
ferre vult, patitur amara solitudine, ne
non cōtingat vitio anxius: Sed proprie-
tatis eorum certissimæ sunt imagines:
quas dii ipsi in claris personis, aut dicto
aliquo, aut facto vehementiore, conspici
voluerunt.

Cum adversus Asdrubalem Livius Sa-
lina or bellum gesturus vrbe egredere-
tur, monente Fabio Maximo, ne ante
descenderet in aciem, quàm hostium vi-
res, animumque cognosset; primam oc-
ca-

caſionem pugnādi nō omiſſurū ſe reſpōdit: Interrogatusque ab eodem, quid ita tam feſtinanter manū conſerere vellet: Vt quam celerrimè (inquit) aut gloriam ex hoſtibus victis, aut ex civibus proſtratis gaudium capiam. Ita tunc, atque virtus ſermonem eius inter ſe diſerunt: illa iniuſtæ damnationis memor, hæc triumphī gloriæ intenta. Sed neſcio an eiſdem fuerit hoc dicere, & ſic vincere.

Ardentis ſpiritus virum, & bellicis operibus aſſuetum, huc iracundiæ ſtimuli egerunt: C. autem Figulum manſuetiſſimum, pacato iuris civilis iudicio celeberrimum, prudentiæ moderatiōiſque inmemorem reddiderunt. Conſulatus enim repulſæ dolore accenſus, eo quidem magis, quod illum bis patri ſuo datum meminerat, cum ad eum poſtero comitiōrum die multi conſulendi cauſa veniſſent, omnes dimiſit: præfatus, An vos conſulere ſcitis, conſulē facere neſcitis: Diſtum graviter, & merito; ſed tamē aliquanto melius non diſtum. Nam qui populo Romano irarſci ſapienter poteſt.

Itaque ne illi quidem probandi, quamuis factum eorum nobilitatis splendore protectum sit: qui, quòd Cn. Flavius humillimæ quondam sortis præturā adeptus erat, offensi, annulos aureos sibimetipsis, & phaleras equis detractas abiecerunt, doloris impotentiam tantum non luctū profecto testati.

Tallis iræ motus, aut singulorum, aut paucorum adversus populum universū: multitudinis autem erga principes ac duces, eiusmodi. Manlio Torquato amplissimam ex Latinis, & Campanis victoriā in Urbem referenti, cum seniores omnes lætitia ovantes occurrerent; iuniorum nemo obviam processit: quod filiū adolefcentem, fortissimè adversus imperium suum præliatum, secuti percussisset. Miserti sunt æquales nimis asperè puniti: nec factum eorum defendo, sed iræ vim indico, quæ unius civitatis, & ætates, & affectus dividere valuit.

Eadem tantum potuit, ut universum populi Rom. peditatum, à Fabio consule ad hostium copias persequendas missum, cum & tuto, & facile eas li-

erret delere; legis agrariae ab eo impedita memoria immobilem retineret. Illa vero etiam Appio duci (cuius pater, dum pro senatus amplitudine nititur, comoda plebis accerrimè impugnaverat) in sensum exercitum faciendo, voluntaria fuga terga hosti, ne triumphum imperatori quaereret, dare coegit. Quoties ergo Victoria victrix congratulationem eius in Torquato spernendam, in Fabio pulcherrimam partem omittendam, in Appio totam fugam postponendam credidit.

Age, quàm violenter se inspectore univ. versi pop. Roman. gessit eodem tempore, quo suffragijs eius dedicatio ædis Mercurij M. Platorio primipili centurioni datum est, præteritis consulibus; Claudio quod obstitisset, quo minus æri alieno suo succurreretur: & Servilio, quod susceptam causam suam languido patrocinio protexisset? Negas efficacem esse iram, cuius hortatu miles summo imperio prælatus est?

Non quidem proculcavit tantum imperia: sed etiã gessit impotenter. Nã Q. Metellus cum provinciã Hispaniã cõsul

prius: deinde proconsul, penè totam sub-
 egisset, postquam cognovit Q. Pompeiũ
 conulem inimicum suum successorem
 sibi mitti: omnes qui modo militiam
 suam voluerunt finire, dimisit; comnea-
 tus petentibus, neque causis excusis, ne-
 que constituto tempore, dedit: Horrea
 custodibus remotis opportuna rapinæ
 præbuit, arcus sagittasque Cretensium
 frangi, atque in anem abijci iussit: ele-
 phãtis cibaria dari vetuit. Quibus factis,
 vt cupiditati suæ indulgit, ita magnificè ge-
 starum rerum gloriã corrupit: meritum-
 que honorem triumphi hostium, quàm
 iræ, fortior victor, amisit.

Quid Sulla, dum huic vitio obtempe-
 rat, nonne multo alieno sanguine pro-
 fuso, ad vltimum, & suum erogavit? Pu-
 reolis enim ardens indignatione, quòd
 Granius princeps eius coloniz pecuniam
 à decurionibus ad refectionem Capito-
 lij promissam cunctantius daret; animi
 concitatione nimia, atque immoderato
 vocis impetu convulso pectore, spiritum
 cruore, ac minis mistam evomuit. Nec
 senio iam prolapsus, vtpotè sexagesimũ

ingrediens annum; sed alita miseris reipub. impotentia furens. Igitur indubio est, Sullane prior; an iracundia Sullæ sit extincta.

E X T E R N A.

Nunc ab ignotis exempla petere iuvat, sed maximis viris exprobare vitia sua verecundiæ est: ceterum cum propositi fides excellentissima quoque completi moneat, voluntas operi cedat; dum præclara libenter probando, necessaria narrandi conscientia non desit.

Alexandrum iracundia sua propemodum cælo deripuit. Nam quid obstitit, quo minus illuc asurgeret, nisi Lysimachus leoni obiectus, & Clytus hasta trajectus, & Callisthenes mori iussus: quia tres maximas victorias totidem amicorum iniustis cædibus victor perdidit.

Quàm vehemens deinde adversus populum Romanum Amilcaris odium. Quatuor enim puerilis ætatis filios intuens, eiusdem numero catulos leoninos, ni perniciem imperij nostri, alere se

prædicabat. Digna nutrimenta, quæ in exitium patriæ iuæ, vt evenit, converterentur.

E quibus Annibal maturè ad eò patris vestigia sublecutus est, vt eo exercitum in Hispaniam traiecturo, & ob id sacrificante, novem annorum natu, altaria tenens iuraret, se, cum primum per ætatem potuisset, accerrimum hostem pop. Rom. futurum, vt pertinacissimis præcibus instantis belli commilitium exprimeret. Idem significare cupiens quanto inter se odio Carthago, & Roma dissiderent, inflicto in terram pede, suscitatoque pulvere, tunc inter eas fore finem belli dixit, cum alterutra Vrbs in habitum pulveris esset redacta.

In puerili pectore non tantum vis odij potuit, sed in muliebri quoque æquè multum valuit. Namque Semiramis Assyriorum regina, cum ei circa cultum capitis sui occupatæ nunciatum esset, Babylonem defecisse, altera parte crinium adhuc soluta, protinus ad eam expugnandam cucurrit: Nec prius decorem capillorum in ordinem, quam tantam urbem

in potestatem suam redegit. Quo circa statua eius Babylone posita est illo habitu, quod ultionem exigendam celeritate præcipiti tetendit.

C. IV. DE AVARITIA.

Protrahatur etiam avaritia, latentium indagatrix lucrorum, manifestæ prædæ avidissima vorago; nec habendi fructu felix, & cupiditate quærendi miserima.

Cum admodum locupletis L. Minucio Basilo falsum testamentum quidam in Cræcia subiecissent, eiusdemque confirmandi gratia potentissimos civitatis nostræ viros M. Crassum, & Q. Hortensium quibus Minucius ignotus fuerat, tabulis hæredes inseruerunt. Quanquam evidēs fraus erat, tamen vterque pecunia cupidus, facinoris alieni manus non repudiavit. Quantam culpam quam leviter retuli! Lumina Curia ornamenta fori, quod scelus vindicare debebant, inhonesti lucri captura inuitati, auctoritatibus suis texerunt.

Verum aliquanto maiores vires in

Q. Cassio exhibuit, qui in Hispania M. Silium, & A. Calpurnium occidendi iugartia cum pugionibus deprehētos, quinquages tertium ab illo, ab hoc sexages pactus dimisit. Atque ne dubites, si alterum tantum daretur, iugulum quoque suū a quo animo illis fuisse præbitutum.

Ceterum avaritia ante omnes L. Septimuleij præcordia possedit. Qui, cum C. Gracchi familiaris fuisset, caput eius abicindere, & per urbem pilo fixum retinere sustinuit; quia Opimius consul auro id se repensurum edixerat. Sunt qui tradunt, liquato plumbo eum cavatam partem capitis, quo poderosius esset, expleuisse. Fucrit ille seditiosus, bono perierit exemplo: clientis tamen scelesti famem in has usque iacentis iniurias eiurire non debuit.

EXTERNÆ.

Odium merita est Septimuleij avaritia Ptolemei autem regis Cypriorum, ritu prosequenda: Nam cum anxijis sortibus magnas opes corripuisset, propter-

que

que eas periturum se videret; & ideo omni pecunia imposita navibus, in altum processisset, ut classē perforata suo arbitrio periret & hostes præda carerent, nō sustinuit mergere aurum, & argentum; sed futuram suæ necis præmium domū revexit. Proculdubio hic non possedit divitias, sed à divitijs possessus est: titulo rex intulæ, animo pecuniæ miserabile mancipium.

CAP.V. DE SUPERBIA, ET IMPOTENTIA.

Atque, ut superbia quoque, & impotentia in conspicuo ponatur, M. Fulvius Flaccus cōsul, M. Plautij Hypsæi collega cum perniciosissimas reipublicę leges introduceret, de civitate danda & de provocatione ad populum, eorum qui civitatem mutare voluissent, agre compultus est, ut in Curiam veniret. Deinde partim oranti, partim oranti senatui, ut incepto desisteret, responsum non dedit. Tyrannici consulis spiritus haberetur, si adversus unum senatorem hoc modo

se

594 VALERIO MAXIM. LIB. IX.
se gessisset, quo Flaccus in totius amplif-
simi ordinis contēnenda maiestate ver-
satus est.

Quæ à M. quoque Druso trib. plebis
per summam contumeliam vexata ex
Parvi enim habuit L. Philippum Consu-
lem, quia interfari concionantem au-
sus fuerat, ob torta gula, & quidem non
per viatorem, sed per clientē suum adeo
violenter in carcerem præcipitem egis-
set, vt multus è naribus eius cruor pro-
funderetur. Verum etiam cum senatus
ad eum mississet, vt in Curiam veniret:
Quare non potius, inquit, in Hostilium
propinquam Rostris ad me venit? Piget
adiocere, quod sequitur. Tribunus sena-
tus imperium despexit: senatus tribunū
verbis paruit.

Cn. Autem Pompeius, quàm insolent-
ter! qui balneo egressus, ante pedes suos
prostratum Hypsæum ambitus reum, &
nobilem virum, & sibi amicum iacentē
reliquit, contumeliosa vocē proculcatū.
Nihil enim cum aliud agere, quàm vt
convivium suum moraretur, respondit.
Et huius dicti conscius, secutus animo

C.V. DE SUPERBIA, ET IMPOT. 565
cœnare potuit. Ille verò etiam in foro
non erubuit P. Scipionem socerum suum
legibus noxium, quas ipse tulerat in ma-
xima quidem reorum, & illustrium rui-
na, muneris loco à iudicibus deposcere,
maritalis lecti blanditijs statum reipubli-
cæ temperando.

Tertium factò pariter, ac dictò M. An-
tonij convivium. Nam cum ad eum triu-
mum. Cæsetij Rufi senatoris caput al-
latum esset; advertantibus id ceteris, pro-
pius admoveri iussit, ac diu diligenterq;
consideravit. Cunctis deinde expectan-
tibus quidnam esset dicturus. Hunc ego,
inquit, notum non habui. Superba de se-
natore, impotens de occiso confessio.

EXTERNÆ.

Satis multa de nostris, aliena nunc adi-
jciantur. Alexandri regis virtus, & felici-
tas tribus intolerantiæ gradibus exultavit
evidentissimis. Fastidio enim Philippi,
Iovem Hammonem patrem ascivit: tæ-
dio morum, & cultus Macedonici, ve-
stem & instituta Persica assumpsit; spre-
to mortali habitu, divinum æmulatus
est. Nec fuit ei pudori, filium, civem, ho-
minem dissimulare, Iam

Iam Xerxes, cuius in nomine supervia & impotentiam habitat, suo iure, quàm intolerenter abusus est, quum Cteciæ indicturus bellum, adhibitis Asiæ principibus, Ne videret, inquit, meo tantummodo vius consilio, vos contraxi. Ceterum memento te parendum magis vobis esse, quàm suadendum. Arroganter, etiam si victori repetere ei regiam contigisset; tam deformiter victi, nescias vtrum insolentius dictum an impudentius.

Annibal autem Cannensis pugnae successu clatus, nec admisit quenquam civium suorum in castris, nec responsum ulli, nisi per interpretem, dedit. Maharbalem etiam ante tabernaculum suum clara voce affirmantem prospexisse te quoniam modo paucis diebus Romæ in Capitolio cœnaret, aspernatus est. Adeo felicitatis, & moderationis dividiuum contubernium est.

Insolentiæ verò inter Carthaginensem, & Campanum senatum quasi æmulatio fuit. Ille enim separato à plebe balneo lavabatur, hic diverso foro utebatur: Quem motem Capuæ aliquandiu

retentum, C. quoque Gracchi oratione
in Plautium scripta patet.

CAP. VI. DE PERFIDIA.

Occultum iam, & infidiosum malum
perfidia latebris suis extrahatur. Cuius
efficacissimæ vires sunt mentiri, ac falle
re: fructus in aliquo admisso scelere cō-
sistit: Tum certus, cum crudelitatem ne-
farijs vinculis circumdedit: tantum incō-
modi humano generi afferens, quantum
salutis bona fides præstat. Habeat igitur
non minus reprehensionis, quàm illa lau-
dis consequitur.

Romulo regnante Sp. Tarpeius arci-
præerat, cuius filiam virginē aquam la-
cris petitem extra mœnia egressam, Ta-
tius, vt armatos Sabinos in arcem secū
reciperet, corrupit, mercedis nomine pa-
ctam quæ in sinistris manibus gerebant.
Erant autem his armillæ, & annuli mag-
no ex pondere auri. Loco petitem agmē
Sabinorum, puellam præmium flagitan-
tē armis obrutam necavit: perinde quasi
promissum (quod ea quoque lævis ge-
lta:

staverant) solvens. Absit reprehensio: qui impia proditio celeri pœna vendicata est.

Sec. quoque Galba summæ perfidiæ: trium enim Lusitaniæ civitatum convocato populo, tanquam de cõmodis eius acturus, septem millia, in quibus flos iuventutis consistebat, electa, & armis exuta partim vendidit: Quo facinore maximam cladem barbarorum magnitudine criminis antecessit.

Cn. autem Domitium summi generis, & magni animi virũ, nimix gloriæ cupiditas perfidũ existere coegit. Iratus nãq; Betulto regi Aruernorum, quod cãm suam, tum etiam Allobrogum gẽtem, se etiam tum in provincia morante, ad Q. Fabij successoris sui dexteram confugere hortatus esset: per colloquij simulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, ac Romam nave deportandum curavit. Cuius factum senatus, neque probare potuit, neque rescindere voluit, ne remissus in patriam Betultus bellum renovaret. Igitur eum Albam custodiæ causa relegavit.

Viriati etiam cædes duplicem perfidie accusationem recepit: in amicis, quod eorum manibus interemptus est: in Q. Servilio Cæpione cōsule, quia is sceleris huius auctor impunitate promissa fuit; victoriamque non meruit, sed emit.

EXTERNÆ.

Verum, ut ipsum fontem perfidie cōtemplamur: Carthaginenses Xanthippum Lacedæmonium, cuius optima opera primo Punico bello vñ fuerant, & quo iuuantem Atilium Regulum ceperant simulantes sese domum reuehere, in alto mererunt. Quid tanto facinore petentes? an ne victoriæ eorum socius superesset? Extat nihilominus, & quidem cum illorum opprobrio; quem sine vlla gloriæ iactura inuolatum reliquissent.

Annibal porrò Nucerinis hortatu suo cum binis vestimentis urbem inexpugnabilibus muris cinctam egresos, vapore, & fumo balnearum strangulando, & Accerranorum tenatum eadem ratione extra moenia evocatum, in profundum

put eorum obijciendo, nonne bellū ad-
 versus populum Romanum, & Italiam
 professus adversus ipsā fidē acrius gessit,
 mendacijs & fallacia quali præclaris ar-
 tibus gaudens? Quo evenit, vt alioqui
 insignem nominis tui memoriam reli-
 cturus, in dubio, maiorne, an peior vit
 haberi deberet, poneret.

CAP. VII. DE SEDITIO- NIBVS.

Sed vt violentæ seditionis tam toga-
 tæ, quam etiam armarę facta referan-
 tur.

L. Equitium, qui se Ti. Gracchi filium
 simulabat, tribunatumque aduersus le-
 ges cum L. Saturnino petebat, à C. Ma-
 tio sextum consulatum gerente in pu-
 blicam custodiam ductum, populus: clau-
 stris carceris conuulsis, raptum humeris
 suis per summam animorum alacritatē
 portavit.

Idemque Q. Metellum censorē, quod
 ab eo, tanquam Gracchi filio, cenam re-
 cipere nolabat, lapidibus profernere co-

natus est, affirante tres tantummodo filios Graccho fuisse. Equibus vnum in Sardinia stipendia merentem, alterum infantem Præneste, tertium post patris mortem Romæ decessisse: neque oportere clarissimæ familiæ ignotas sordenes inferi: Cum interim improuida concitatae multitudinis temeritas, pro imprudentia, & audacia, aduersus conuulatum, & censuram retendit, principesque suos omni petulantia genere vexavit.

Vesana hæc tantummodo, illa etiam cruenta seditio. Populus enim A. Numiū competitorē Saturnini, novem iam creatis tribunis, vnoque loco duobus candidatis restante, vi prius in ædes privatas compulit, extractum deinde interemit, vt cæde integerrimi civis facultas adipiscendæ potentatisteterrimo civi daretur.

Creditorum quoque consternatio aduersum Sempronij Afellionis prætoris urbani caput intolerabili modo exarsit. Quem, quia causa debitorum susceperat, concitati à L. Cassio trib. plebis pro æde Concordiæ sacrificiū faciētē, ab ipsius

altaribus fugere extra forum coactum,
inque tabernula latitantem, prætextatū
dicerperunt.

MILITVM ROMANORVM.

Detestanda fori Rom. conditio: sed
si castra respicias, æquè magna orietur
indignatio. Cùm C. Mario lege Sulpicia,
prouincia Asia, vt aduersus Mithridatē
bellum gereret, priuato decreta esset:
missum ab eo Gratidium legatum ad L.
Sullam consulem accipiendarum legio-
num causa milites trucidarunt: Procul-
dubio indignati, quòd à summo impe-
rio, ad eum qui nullo in honore veria-
retur, transire cogentur. Sed quis ferat
militem scita plebis exitio legati corri-
gentem?

Pro consule istud tam violenter exer-
citus, illud aduersus consulem. Q. enim
Pompeium Sullæ collegam senatus iussu
ad exercitum Cn. Pompeij, quem aliquā
diu invita civitate obtinebat, contende-
re ausum: ambitiosi ducis illecebris cor-
rupti milites, sacrificare incipientē ador-
ti,

ti, in modum hostiæ mactaverunt: tantumque scelus Curia castris cedere se confessa, inultum habuit.

Ille quoque exercitus nefariè violentus, qui C. Carbonem fratrem Carbonis ter consulis, propter bella civilia dissolutam disciplinā militarem præfractius, & rigidius altringere conatum, privavit vita: sanctiusque duxit maximo scelere eo inquinari, quàm pravos, ac tetros mores mutare.

CAP. VIII. DE TEMERITATE.

Temeritatis etiam, & subiti, & vehementes sunt impulsus, quorum ictibus hominum mentes concussæ, nec sua pericula dispicere, nec aliena facta iustæ estimatione prosequi valent.

Quàm enim temerè se Africanus superior ex Hispania duabus quinqueremibus ad Suphacem traiecit, in vnius Numidæ infidis præcordijs suam pariter, & patriæ salutem depositurus! Itaque exiguo momento maximæ rei casus fluctua-

vit. vtrum captiuus, an victor Scipio Sulpicius fietet.

Iam C. Cæsaris anceps conatus etiam si cœlestium cura protectus est, attamen vix, sine animi horrore referri potest. Si quidem impatiens legionum tardioris à Brundisio Apolloniam traiectus, per simulationem aduersæ valetudinis conuiuio egressus, maiestate sua seruili veste occultata, nauiculam conscendit, & è flumine maris Adriatici sæua tempestate fauces petijt. Protinusque in altum dirigi iussu nauigio, multum, ac diu contrarijs iactatus fluctibus, tandem necessitati celsit.

Age illa quàm execrabilis militum temeritas! fecit enim, vt A. Albinus nobilitate, moribus, honorum omnium consummatione civis eximius, propter falsas, & inanes suspiciones, in castris ab exercitu lapidibus obrueretur: Quodque accensionem indignationis non recipit, oranti, atque obsecranti duci à militibus causæ dicendæ potestas negata est.

E X T E R N A.

Itaque minus miror apud trucem, & sævum Annibalis animum defensionis locum innoxio gubernatori non fuisse: quem à Petilia classe Africam repetens freto, appulsus, dum tam paruo spatio Italiam Siciliamque inter se divisas non credit, velut insidiosum cursus rectorem interemit. Posteaque diligentius inspecta veritate tunc absolvit, cum eius innocentiæ nihil ultra sepulchri honorem dari potuit. Igitur angusti, atque æstuosi maris alro è tumulo speculatrix statua, tam memoriæ Pelori, quàm Punicæ temeritatis, vltra citraque navigantium oculis expositum indicium est.

Iam Atheniensium civitas ad vesaniam, vltque temeraria, quæ decem universos imperatores suos, & quidem à pulcherrima victoria venientes, capitali iudicio exceptos necavit. Quod militum corpora, sævitia maris interpellante, sepultura mandare non potuissent: necessitatem puniens, cum honorare virtutem debuisset.

CAP. IX. DE ERRORE.

Temeritati proximus est error: quem admodum ad lædendum par, ita cui facilius quis ignouerit: quia non sua espõte, sed vanis concitatus imaginibus culpa se implicat. Qui quàm latè in pectõribus hominum vagetur, si complecti coner; vitio, de quo loquor, sim obnoxius. Paucos igitur eius lapsus reteremus.

C. Heluius Cinna trib. plebis, ex funere C. Cæsaris domum suam petens populi manibus discerptus est pro Cornelio Cinna, in quem iævire se existimabat: Iratus ei quòd cum a finis esset Cæsaris aduersus eum nefariè raptum, impiam pro Rõstris orationem habuisset: Eoque errore propulsus est, vt caput Heluij per inde, atque Cornelij circa rogam Cæsaris, fixum iaculo ferret; officij sui, alieni erroris piaculum miserabile.

Nam C. Calsium error à semetipso penas exigere coegit. Inter illum enim pugna quatuor exercituum apud Philippos varium, ipsisque ducibus ignotum even-

rum, missus ab eo Titinius centurio nocturno tempore, vt specularetur quonã in statures M. Bruti essent: dum crebros excessus viæ petit, quia tenebrarum obscuritas, hostesne an commilitones occurrerent, dignoscere non sinebat, tardius ad Calsium redijt. Quem is exceptum ab hostibus, omniaque in eorum potestatem recidisse existimans, finire vitam prope-
rauit: cum, & castra hostium invicem capta, & Bruti copix magna ex parte incolumes essent. Titinij verò non oblitteranda silentio virtus, qui oculis pauli (per hæ sit inopinato iacentis ducis) spectaculo attonitus; deinde profusus in lacrymas. Et si imprudens inquit, imperator causa tibi mortis tui; tamen ne id ipsum impunitum sit, accipe me fati tui comitem. Superque exanime corpus iugulo suo gladium capulo tenus demisit: ac permisto vtriusque sanguine, duplex victima iacuit. Pietatis hæc Erroris illa.

Ceterum falsa opinatio nescio an præcipuam iniuriam Lartii Tolumnij Veientium regis penatibus intulerit. Nam cum in cellerarum prospero iactu per iocum

collusori dixisset, Occide : & fortè Romanorum legati interuenissent : satellites eius errore vocis impulsì, interficiendo legatos, lusum ad imperium transtulerunt.

CAP. X. DE VLTIONE.

Vltionis autem quemadmodum acres ita iusti aculei sunt : qui laceßiti concitantur, acceptum dolorem pensare cupientes. Quos latius complecti non attinget.

M. Flavius trib. pleb. ad populum de Tusculanis retulit, quod eorum consilio Veliternos Privernatesque rebellaturos diceret: Qui cum coniugibus, ac liberis squalore obiti, cum supplices Romam venissent, accidit, ut reliquis tribubus salutarem sententiam secutis, sola Polia iudicaret, oportere publicè eos verberatos securi percuti: imbellem multitudinem iub corona venire. Quam ob causam Papiria tribus, in qua plurimum Tusculani in civitatem recepti potuerunt, neminem postea candidatum Polie tribus fecit magistratum : ne ad eam vllus

honos suis inſtragijs perveniret, quæ illis vitam, ac libertatem, quantum in ipſa fuit, ademerat.

Illam verò vltionem & ſenatus, & cōſenſus omnium approbavit. Cūm Hadrianus ciues Romanos, qui Vticæ conſiſtebant, ſordido imperio vexallet, idcircoque ab his viuis eſſet exuſtus; nec quaſtio vlla in vrbe hac de re habita, nec que rela verſata eſt:

E X T E R N A.

Claræ vltionis vtraque regina, & Thamyris, quæ caput Cyri abſciſſum in vtrō humano ſanguine repletū dimitti iuſit, exprobas illi inſatiabilem cruoris ſitim, ſumusq; pœnas occiſi ab eo filij ſui exigēs; & Beronice, quæ Laodices inſidijs interceptū ſibi filiū grauiter ferēs, armata currū cōſcēdit, perſecutaq; ſatellitē regiū crudelis & peris miniſtrū nomine Cæneū, quem haſta nequicquā petierat, ſaxo ictū proſtravit; ac ſuper eius corpus actis equis, inter infeſta contrariæ partis agmina addomum, in qua interfecti pueri corpus occultari arbitrabatur, perrexit.

Iaſonem Theſſalum, Perſiarum regi

bellum inferre parantem, an satis iusta ultio absumpserit, ambigua æstimationis est. Taxillo enim gymnasiarchæ à quibusdã iuuenibus pulsatum se con-questo, permisit; vt aut tricenas ab his drachmas exigeret, aut denas plagas singulis imponeret. Quo posteriore vindicta usò; qui vapula verant, Iasonem interfecerunt, animi non corporis dolore poenæ modũ æstimantes. Ceterum paruo irritamento ingenui pudoris maximæ rei expectatio subruta est. Quoniam opinione Græciæ tantum in spe Iasonis, quã- tum in effectu Alexandri reponebatur.

CAP. XI. DE IMPROBE DICTIS,
ET SCELERATE FA-
CTIS.

Nunc quatenus vitæ humanæ, tum bona, tum etiam mala substitutis exemplorum imaginibus persequimur; dicta improbè, & facta sceleratè referantur.

Vnde autem potius, quàm à Tullia ordiar? quia tẽpore vetustissimum, conscientia nefarium, voce improbum, ac

C. XI. DE IMPR. DIC. ET FACT. 611
monstri simile exemplum est: Quæ cum
carpento veheretur, & is qui iumenta
agebat, succulsis frenis constitisset, repē-
tinæ moræ causam requisijt. Et vt com-
perit corpus patris Ser. Tullij occisi ibi
iacere; supra idem vehiculum duci iul-
sit, quò celerius in complexum interfe-
ctoris eius Tarquiniij veniret. Quæ tam
impia, tamquam probrosa festinatione,
non solum se æterna infamia; sed ipsam
etiam vicum cognominē sceleris com-
maculavit.

Non tam attrox est C. Fimbriæ factū,
& dictum: sed si per se æstimetur, vtrum
que audacissimum. Is egerat, vt Scavo-
la in funere C. Marij iugularetur; quem
postquam ex vulnere recreatum compe-
rit, accusare ad populum instituit. Inter-
rogatus deinde quid de eo secus dicturus
esset, cui pro sanctitate morum satis dig-
na laudatio reddi non poller: respondit
se obiecturum illi quod parcius corpore
relium recepisset. Oblicentiã furoris ægri-
reipublicæ gemitu prosequendam!

L. verò Catalina in senatu M. Cicerō-
ne incendium ab ipso excitatum dicens

te: Sentio, inquit, & quidem illud si aqua non potuero, ruina extinguiam. Quem quid aliud existememus, quàm consciētiæ stimulis, actum à se inchoati parricidij peregrisse?

Consternatum etiam Magij Chilonis amentiaē pectus: qui M. Mercello datum à Cæsare spiritum, sua manu eripuit. Vetus etiam Pompeianæ militiæ comes, indignatus aliquem amicorum ab eo sibi præferri. Urbem enim à Mitylenis, quo se contulerat, repetentem, in Atheniensium portu pugione confodit, protinusq; ad irritamenta vesaniæ sua trucidanda tetendit; amicitiaē hostis, diuini beneficij interceptor, publicæ religionis, quod ad salutem clarissimi ciuis recuperandā attinuit, acerba labes.

Hanc crudelitatem, cui nihil adijci posse videtur, C. Toranius atrocitate parricidij superavit. Namq; triumuirum partes secutus, proscripsi patris sui prætorij, & ornati viri latebras, ætatem notaque corporis, quibus agnosci posset. centurionibus edidit, qui cum persecuti sunt. Senex de filij magis vita, & incrementis, quā

C. XI. DE IMPR. DIC. ET FACT. 613

de reliquo spiritu suo sollicitus; an incolumis esset, & an imperatoribus satisfaceret, interrogare eos cœpit. E quibus vnus: Ab illo, inquit, quem tantopere diligis, demonstratus; nostro ministerio, filij indicio occideris: protinusque pectus eius gladio traiecit. Collapsus itaque est infelix, auctore cædis: quàm ipsa cæde miserior.

Cuius fati acerbitatem L. Villius Annalis sortitus; Qui cum in Campum ad quæstoria comitia filij descendens, proscriptum se cognosset, ad clientem suum confugit, sed ne fide eius tutus esse posset, scelere nefarij iuuenis effectum est. Siquidem per ipsa vestigia patris militibus ductis, occidendum eum in conspectu suo obiecit: bis parricida, consilio prius, iterum spectaculo.

Ne Vettius quidem Salassus proscriptus parum amari exitus, quem latentem vxor interficiendum, quid dicam, tradidit, an ipsa iugulavit? Quanto enim leuius est scelus, cui tantummodo manus abest?

✱✱

EX-

Illud autem facinus, quia externum; tranquilliore affectu narrabitur. Scipione Africano patris, & patruum memoriam gladiatorio munere Carthagine Nova celebrante, duos regij filij nuper patre mortuo in arenam processerunt: potlicique sunt ibi se de regno præliaturos, quo spectaculum illud illustrius pugna tua iacerent. Eos cum Scipio monuisset, ut verbis, quam ferro diiudicare mallent, uter regnare deberet: ac iam maior namque consilio eius obtemperaret; minor corporis viribus fretus, in amentia perstitit. Initoque certamine, pertinacior impietas fortunæ iudicio morte multata est.

Mithridates autem multo sceleratius qui non cum fratre de paterno regno, sed cum ipso patre bellum de dominatione gessit: in quo qui, aut homines vltimos adiutores invenerit, aut deos invocare ausus sit, præ admiratione hæreo.

Quanquam quid hoc, quasi inusitatum illis gentibus miremur? cum Sarraceni,

C. XI. DE IMPR. DIC. ET FACT. 615
adversus patrem suum Tigranem Arme-
niæ regem, ita cum amicis consenserit;
ut omnes dextris manibus sanguinem
mitterent, atque cum inuicem sorberet.
Vix ferrent illi pro saluta parentis tam
cruenta conspiratione fœdus facien-
tem.

Sed quid ego ista confector, aut quid
ijs immoror: cum vnus parricidij cogi-
tatione cuncta scelera superata cernam?
Omni igitur impetu mentis, omnibus in-
dignationis viribus, ad id laterandum pio
magis quam valido affectu rapior. Quis
enim amicitia fide extincta genus huma-
num cruentis in tenebris sepelire cona-
tum profundo debita execrationis, satis
efficacibus verbis adegerit? Tu videlicet
efferratae barbariae immanitate truculen-
tior habenas Rom. imperij, quas prin-
ceps parentque noster salutari dextera
continet, capere potuisti? Aut te compo-
te furoris, in suo litatu mundus mansisset:
Vrbem à Gallis captam, & trecentorum
inclitæ gentis virorum stragem fœdam,
Allientem diem, & oppressos in Hispa-
nia Scipionēs, Thralymenum lacum, &
Cau-

Cannas, bellorumque civilium domesti-
 co sanguine madentem Æmā hiam amē-
 tibus propositis furoris tui representare,
 & vincere voluisti. Sed vigilarunt oculi
 deorum, sidera simul vigorem suum ob-
 tinuerunt: Aræ, paluinaria templa præ-
 senti numine vallata sunt: nihilque quod
 pro capite Augusti, ac patria excubare
 debuit, torpere sibi permisit. Et in pri-
 mis auctor, ac tutela nostræ incolumita-
 tis, ne excellentissima merita tua totius
 orbis ruinæ collaberentur, divino consi-
 lio providit. Itaque itat pax, valent le-
 ges, sincerus privati, ac publici officij te-
 nor servatur. Qui autem hæc violatis
 amicitiaæ fœderibus tenuit subvertere,
 omni cum litipe tua populi Romani pe-
 dibus obrutus, etiam apud inferos,
 si tamen illuc receptus est, quæ
 meretur, supplicia
 pendit.

CAP. XII. DE MORTIBVS NON
VVLGARIBVS.

Humanæ autē vitæ conditionē præcipuè primus, & vltimus dies continet, quia plurimum interest, quibus auspicijs inchoetur, & quo finē claudatur. Ideoq; eum demum felicem fuisse iudicamus, cui & accipere lucem prosperè, & reddere placidè contigit. Mediij temporis cursus, prout fortuna gubernaculum rexit, modo aspero, modo tranquillo motu peragitur, spe semper minor, dum & cupidè votis extenditur, & ferè sine ratione consumitur. Nam etsi eo benè vti velis, etiam paruum amplissimum efficies, numezum annorum multitudine operum superando. Alioqui quid attinet in ætèra mora gaudere, si magis vitam exigis, quàm approbas? Sed ne longiùs enager, libet eorum mentionem facere, qui non vulgari genere mortis absumpti sunt.

Tullus Hostilius rex fulmine ictus cū tota domo conflagrauit. Singularem fati sortem, qua accidit, vt columen vr-

R. bis,

bis, in ipsa vrbe raptum, ne supremo quidem funeris honore à ciuibus decorari posset, cœlesti flamma in eam conditionem redactum, vt eisdem penates, & regiam, & rogam, & sepulchrum haberet.

Vix veritabile est in eripiendo spiritu idem gaudium potuisse, quod fulmen, & tamen potuit. Nuntiata enim clade, quæ ad lacum Thalsymenum inciderat: altera mater, sospiti filio ad ipsam portam facta obuiam, in complexu eius expirauit. Altera cum falso mortis filij nuntio domi mœsta sederet; ad primum cōspectum redeuntis exanimata est. Genus casus inuisitatum: quas dolor non extinxerat, lætitia consumpsit.

Sed minus miror, quod mulieres. MV. Iuuentius Thalna, collega Ti. Gracchi COSS. iterum, cum in Corsica, quam nuper subegerat, sacrificaret, receptis literis decretas ei à senatu supplicationes nuntiantibus, intento illas animo legēs, caligine orta, ante foculum collapsus mortuus humi iacuit. Quem quid aliud quàm nimio gaudium enectum putemus? En cui Numantia, aut Carthago excidenda traderetur!

Ma

Maiores aliquanto spiritus dux Q. Catulus, Cimbrini triumphati C. Mario particeps à senatu datus, sed exitus violentioris: Namque ab hoc eodem Mario postea propter civiles dissensiones mori iussus, recenti calce illito, multoque igni per calactos, cubiculo se inclusum peremit: Cuius tam dira necessitas maximus Marianæ gloriæ rubor extitit.

Qua tempestate reip. L. quoque Cornelius Merula, consularis, & flamen Dialis, ne ludibrio insolentissimis victoribus esset, in Iouis sacrario venis incisus contumeliosæ mortis denuntiationem effugit: sacerdotisque sui sanguine vestitissimi foci maduerunt.

Acer etiam, & animosus vitæ exitus Herennij Siculi, quo C. Gracchus, & aruspice, & amico vltimus fuerat. Nam cum eo nomine in carcerem deduceretur, in eius pottem illito capite in ipso ignominie aditu concidit, ac spiritum posuit: vno gradu à publico supplicio, manuque carnificis citior.

Cōsimili impetu mortis C. Licinius Mæter vir prætorius Calui pater reperit datur

reus, dum sententiæ diriberentur, in Mæ-
 nianum concendit: Siquidem cum M.
 Ciceronem qui id iudicium cogebat præ-
 textam ponentem vidisset, misit ad eum
 qui diceret, se non damnatum sed reum
 perisſe: nec sua bona hastæ posse subisci.
 Ac protinus sudario, quod fortè in ma-
 nu habebat, ore, & faucibus coartatis, in-
 cluso spiritu pœnam morte præcurrit.
 Quia cognita re Cicero de eo nihil pro-
 nuntiauit. Igitur illustris ingenij orator,
 & ab inopia rei familiaris, & à crimine
 domesticæ damnationis inusitato pater-
 ni fati genere vindicatus est.

Fortis huius mors, illorum perridicu-
 la. Cornelius enim Gallus prætorius, &
 T. Haterius eques R. inter vium Veneris
 abiumpsi sunt. Quanquam quorsum at-
 tinet eorum cauillari fata, quos non li-
 bido sua, sed fragilitatis humanæ ratio
 abstulit! sine namque vitæ nostræ varijs
 & occultis causis exposito, interdum
 quædam immerentia inpremi fati titu-
 lum occupant: cum magis in tempus
 mortis incidant, quam ipsam mortem
 accerant.

E X T E R N A.

Sunt, & externa mortis dignæ annotatu: qualis in primis Comæ, quem ferunt maximi latronum ducis Cleonis fratrem fuisse. Is enim ad Rupilium cōsulem post Ennam, quam prædones tenuerat, in potestatem nostram redactam perductus, cum de viribus, & conatibus fugitiuorum interrogaretur; sumpto tempore ad se colligendam, caput operuit; innixusque genibus compresso spiritu, inter ipsas custodum manus inque conspectu summi impeij, ex optata securitate, quieuit. Torqueant se miseri, quibus extinguere quàm superare utilius est, trepido & anxio consilio, quam ratione vita exeat, querentes: Ferrum acuant, venena temperent, laqueos apprehendant, vastas altitudines circumspiciant, tanquam magno apparatu aut exquisita molitione opus sit, vt corporis, atque animi infirmo vinculo cohærens societas dirimatur. Nihil horum Cuma, sed intra pectus inclusa anima, finem sui reperit.

Rr 3

Enim

Enimvero minimo studio retinendum bonum, cuius caduca possessio tam leui afflatu violentiæ concussa dilabi potuit.

Æschyli verò poetæ excessus, quemadmodum non voluntarius, sic propter novitatem casus referendus est, in Sicilia moribus urbis, in qua morabatur, egressus aprico in loco resedit: Super quem aquila testudinem ferens elata splendore capitis (erat enim capillis vacuum perinde, atque lapidi eam illisit, ut tractæ carne vesceretur: Eoque iectu origo, & principium fortioris tragiæ extinctum est.

Non vulgaris etiam Homeri mortis causa fertur: qui in insula, quia quæstionem à piscatoribus propositam tam solvere non potuisset dolore absumptus creditur.

Sed atrocius aliquanto Euripides finitus est. Ab Archelai enim regis cœna in Macedonia domum hospitalē repetens canum moribus laniatus obiit. Crudelitas fieri tanto ingenio non debita.

Sicut illi excessus illustrium poetarum & moribus, & operibus indignissimi, Sophocles ultimæ iam senectutis, cum incertamine tragediam dixisset, ancipiti

sen-

C. XII. DE MORT. NON VVLG. 623
sententiarum euentu diu sollicitus; ali-
quando tamen vna sentētia victor, caus-
sam mortis gaudium habuit.

Philemonem autem vis risus immo-
derati abstulit: Paratas ei ficus, atque in
conspēctū positas a sello consumente,
puerum vt illum abigeret, inclamauit.
Qui cū iam comestis omnibus super-
uenisset. Quoniam inquit, tam tardus
fuisi, da nūc merum a sello: Ac protinus
vrbānitātē dicti erebro anhelitu cachin-
norum profecutus; senile guttur salebris
spiritus pragrauauit.

At Pindarus, cum in gymnasio super
gremium pueri, quo vnicē delectabatur,
capite posito quieti se dedisset non prius
decessisse cognitus est. quā gymnasiar-
cha claudere iam cum locum volente,
ne quicquam excitaretur. Cui quidem
crediderim eadem benignitate deorum,
& tantum poeticæ facundiæ, & tam pla-
cidum vitæ finem attributum.

Sicut Anacreonti quoque, quamuis sta-
tum humanæ vitæ modum supergresso,
quem vix passæ succo tenues, & exiles
viriū reliquias fouerē vnus grani perti-
nacior in aridis faucibus humor absūpsit

lungam illos, quos, & propositum, & exitus pares fecit. Milo Crotoniates, cum iter faciēs quercū in agro cuneis adactis fissam vidisset: fretus viribus, accessit ad eam, insertisque manibus divellere conatus est: quas arbor exculsis cuneis in suam naturam revocata compressit, eūque cum tor gymnicis palmis lacerandum feris præbuit.

Item Polydamas athleta tempestate speluncā subire coactus, nimio, & subito incurtu aquæ labefacta ea, ac ruente, ceteris comitibus fuga periculum egressis, solus restitit, tanquā humeris suis totiūs rhinæ molem sustentaturus: Sed pondere omni corpore humano potētiorē pressus imbris causa peritam latebram dementis sati sepulchrum habuit. Possunt hi præbere documentum, nimio robore membrorum, vigorem mentis hebetere; quasi abruente natura viriūquæ boni largitiōnem: Ne supra mortalem sit felicitatem, eundem, & valentissimum esse,

& sapientissimum.

CAP. XII I. DE CVPIDITATE
VITÆ.

Verum quia excessus è vita, & fortui-
tos, & viriles, quosdã etiam temerarios
oratione attigimus: subiiciamus nunc
æstimationi enervés, & effeminatos. vt
ipia comparatione pateat, quanto non
solum fortior; sed etiam sapientior mor-
tis interdum, quàm vitæ sit cupiditas.

Mu. Aquilius cum sibi gloriose posset
extingui, Mithridati maluit turpiter ser-
uire. Quemne aliquis merito dixerit
Pontico supplicio, quàm Romano im-
perio digniorem? quoniam commisit vt
priuatum opprobrium publicus rabor
existeret.

Cn. quoque Carbo magnè verecun-
diæ est Latinis annalibus, qui tertio in
consulatu suo iussu Pompeij in Sicilia ad
supplicium ductus, petijt à militibus de-
misse & flebiliter, vt sibi alium leuare,
priusquam expiraret liceret: quo miser-
time lucis vsu diutius frueretur. Eoque
moram traxit, donec caput eius sordidè
in

in loco sedentis abscinderetur. Ipsa verba tale flagitium narrantis secum luctantur nec silentio amica, quia occultari non merentur: nec relatione familiaria, quia dictu fastidienda sunt.

Quid? Brutus exiguum, & infelix momentum vitæ quanto dedecore emit! Nam a Furio, quem ad eum occidendum Antonius miserat, comprehensus, non solum ceruicem gladio subtraxit, verum etiam constantius eam præbere admonitus, ipsis his verbis iuravit: Ita ut viuam, dabo. Ofati cunctationem ærumnosam! O iurandi stolidam fidem! Sed hos tu furores immoderata retinendi spiritus dulcedo subijcis, sanæ rationis modum expugnando; quæ vitam diligere, mortem non timere præcepit.

EXTERNÆ.

Eadem Xerxem regem pro totius Asiæ armata iuuentute, quod intra centum annos esset obitura, profundere lacrymas coegisti. Qui mihi specie alienam, re vera tuam cenditionem deplorasse videtur:

opum

C. XIII. DE CVPIDITATE VITÆ 627

opum magnitudine quàm altiore animi sensu felicior. Quis enim mediocriter prudens mortalem senatum fleuerit?

Referam nunc eos, quibus aliquos suspectos habentibus exquisitor sui custodia quæsitæ est. Nec à miserrimo, sed ab eo, qui inter paucos felicissimus fuisse creditur, incipiam. Massanissa rex, parum fidei in pectoribus hominum reponens, salutem suam custodia canum vallauit. Quo tam latè patens imperium? quo tantum liberorum numerum? quo denique tam arcta beneuolentia constrictam Romanam amicitiam, si ad hæc tuenda nihil canino latratu, ac morfu valētius duxit?

Hoc rege infelicior Alexander, cuius præcordia hinc amor, hinc metus torserunt: Nam cum infinito ardore coniugis Thebes teneretur, ad eandem ex epulis in cubiculum veniens barbarum compūctum notis Threicijs stricto gladio iubebat anteire: Nec prius se ibidē lecto committebat, quàm à stipatoribus diligenter esset scrutatus. Supplicium irato deorum numine compositum, neque libidini, neque timoti posse imperare. Cuius timoti

eadem, & causa, & finis fuit. Alexandrū enim Thebe pellicatus ira mota interemit.

Age, Dionysius Syracusanorum tyrannus huiusce tormenti quàm longa fabula! qui duodequadraginta annorum dominationem in hunc modum peregit: Summotis amicis in eorum locum ferocissimarum gētium homines, & familijs locupletum electos præualidos seruos quibus latera sua committeret, substitit, tōforumque metu, tondere filias suas docuit. Quarum postquam adultæ ætati appropinquabant, manibus ferrum non ausus committere: instituit, ut candentium inglandium puraminibus barbam sibi, & capillum adurerent. Nec secutiorem maritum egit, quàm patrem. Duarum enim eodem tempore Aristomaches Syracusanæ, & Locrensis Cloridis matrimonijs illigatus, neutrius vnquam, nisi excussæ complexum petijt. Atque etiam cubicularem lectum, perinde quasi castra, lata fossa cinxit: in quem se ligneo ponte recipiebat: cum forem cubiculi extrinsecus à custodibus opertam, interiorem
clauis

C. XIV. DE SIMILIT. FORMÆ. 629
claustro ipse diligenter obserasset.

CAP. XIV. DE SIMILITVDINE
FORMÆ.

De similitudine autem oris, & totius corporis, altiore doctrina præditi subtilius disputant: eorumque alij in ea sūt opinione, vt existiment illam origini, & contextui sanguinis respondere. Nec paruum argumentum ex ceteris animalibus trahunt quæ fere gignentibus similia nascuntur. Alij negant certam hanc esse naturæ legem, sed species mortalium, prout fortuita fors conceptionis obtulit, attribuit. Atque ideo plerunque ex speciosis deformes, & ex robustis inualidos partus edi: verum quoniam ista quæstio in ambiguo, vertatur, pauca inter alienos inspectæ similitudinis exempla referemus.

Magno Pompeio Vibius ingenuæ stirpis, & Publicius libertinus ita similes fuerunt, vt permutato statu, & Pompeius in illis, & illi in Pompeio saluari possent. Certè quocumque, aut Vibius, aut Pu-
bli-

blicius accesserant, ora hominum in se obuertebant, vnoquoque speciem amplissimi cuius in personis mediocribus annotante. Quod quidem fortuitum ludibrium quasi hæreditarium ad eum penetrauit.

Nam pater quoque eius eo vsque Menogenis coei sui similis esse visus est; vt vir, & ferox animo, & præpotens armis, fordidum eius nomen repellere à se non valuerit.

Eximie verò nobilitatis adolescens Cornelius Scipio, cum plurimis, & clarissimis familiæ suæ cognominibus abundaret; in seruilem Serapionis appellationem vulgi sermone impactus est, quod huiusce nominis victimario quam similis erat. Nec illi, aut morum probitas, aut respectus tot imaginum, quo minus hæc contumelia aspergeretur, opitulata est.

Generosissimum consulatus collegium Lentuli, & Metelli fuit: qui ambo in Iccena propter similitudinem histrionum prope modum spectati sunt. Sed alter ex quodam secundarum cognomen Spinthe-

ris traxit : alter , nisi Nepotis à moribus accepisset Pamphili tertiarum, cui similis esse ferebatur. habuisset.

At M. Messalla consularis, & censorius Menogenis: Curioque omnibus honoribus abundans. Burbuleij : ille propter oris aspectum, hic propter parem corporis motum, vterque scenici nomen coactus est recipere.

EXTERNÆ

Abundè sint hæc de domesticis, quoniam, & personis sunt excellentia, & non obicura notitia celebrantur. Regi Antiocho vnas ex æqualibus, & ipse regiae stirpis nomine Artemon, per quam similis fuisse traditur. Quem Laodice vxor Antiochi, interfecto viro, dissimulandi sceleris gratia, in lectulo perinde quasi ipsū regem ægrum collocavit. Admissumque viuere unum populum, & sermone eius, & vultu consimili fefellit: credideruntque homines ab Antiocho moriente Laodicesen, & natos eius sibi commendari.

Hyc

Hybream autem Mylasenum, copiosam, atque concitaram facundiam oratorem, Cymæorum seruo, strigmenta gymnasij colligenti, tam similem, ut germanum fratrem totius Asiæ oculi assignarent. Ita lineamentis oris, & omnium membrorum compares erant.

Ille vero quem in Sicilia prætoris admodum similem fuisse constat, petulantis fuit animi. Proconsule enim dicente, mirari se quapropter tui tam similis esset, cum pater tuus in eam provinciam nunquam accessisset: At meus, inquit, Romam frequenter accessit. loco namque læcessitam matris suæ pudiciam, inlicem suspicione in matrem eius reiecta audacius, quam virgis & securibus subiecto conueniebat, vitus est.

CAP. XV. DE HIS QUI PER MENDACIVM SE IN ALIENAS FAMILLIAS INSERVENT.

Sed tolerabilis hæc & vni tantummodo anceps temeritas. Quod sequitur im-

pudentiæ genus, nec ferendum vllō modo periculique tum priuatim, tum etiam publicè late patentis.

Nam ne Equitium Firmo Piceno mōstrum veniens, relatum iam in huiusce libri superiore parte, præter eam; eius in amplectendo Ti. Graccho patre euidens mendacium, turbulēto vulgi errore; amplissima tribunatus potestate vallatū est.

Herophilus equarius medicus C. Marium septies consulem animum sibi vendicando ita se extulit, vt coloniæ veteranorum complures, & municipia splendida, collegiaque ferè omnia patronum adoptarent. Quin etiā cū C. Cæsar, Cn. Pōpeio adolescente in Hispania oppresso, populū in hortis iuis admittisset, proximo intercolumnio penè pari studio frequentia salutatus est. Quod nisi diuinæ Cæsaris vires huic erubescendæ procellæ obstitissent: simile vulnus resp. excepisset, atque in Equitio acceperat. Ceterū decreto eius extra Italiam relegatus, postquam ille celo receptus est, in urbem redijt, & consilium interficiendi senatus capere sustinuit. Quo nomine iussu patrum

necatus in carcere, seras prompti animi ad omne moliendum scelus pœnas pendit.

Nec diui quidem Augusti etiamnum terras regentis excellentissimum numen intentatum ab hoc iniurię genere extitit: cum quidam clarissimę sororis eius Octanię utero se genitum fingere auderet: propterque summam imbecillitatę corporis ab eo, qui datus erat, perinde, atque ipsius filium retentum, subiecto in locum suum proprio filio diceret: Videlicet, ut eodęm tempore sanctissimi penates, & veri sanguinis memoria spoliarentur, & falsi sordida contagione inquinarentur. Sed dum plenis impudentię velis ad summum audacię gradum fertur, imperio Augusti remo publicę triremis affixus est.

Repertus est etiam qui se diceret esse Q. Sertorij filium; quem ut agnosceret vxor eius, nulla vi compelli potuit.

Quid Trebellius Caica, quã aſſeueranter se Clodium tulit! & quidem dum de bonis eius contendit, in centumvirale iudiciũ adeo fauorabilis descendit: ut vix

C. XV. DE MENTITIS FAMIL. 63
iustis & æquis sententijs consternatio po-
puli vllum relinqueret locum. In illa ta-
men quæstione, neque calumniæ petito-
ris, neque violentiæ plebis iudicantium
religio celsit.

Multo fortius ille, qui Cornelio Sulla
rerum patiente, in domū Cn. Asinij Dio-
nis irrupit, filiumque eius patrijs pena-
tibus expulit; vociferando non illum,
sed se Dione procreatum. Verum
postquam à Sullana violentia Cæsariana
æquitas reluxit, gubernacula Romani
imperij iustiore principe obtinente, in
publica custodia spiritum posuit.

E X T E R N A.

Eodem præside reip. in consimili mē-
dacio muliebri temeritas Mediolani
repressa est. Siquidem cum se pro Rubria
quædam, perinde, ac falsò credita esset
incendio perijisse, nihil ad se pertinenti-
bus bonis infereret, nec ei, aut tractus
eius splendidi testes, aut cohortis Augu-
sti fauor deesset: propter inexpugnabilē
Cæsaris constantiam irrita nefarij propo-
siti abiit.

Idem barbarum quendam, ad eximiā

similitudinem Cappadociae regnum affe-
ctantem tanquam Ariarathes esset, quae
à M. Antonio interemptum luce clarius
erat quamquam penè totius Orientis ci-
vitatum, & gentium credula suffragra-
tione fultum caput, imperio demen-
ter imminens iusto impen-
dere supplicio
coegit

IN

IN EPITOMEN SVAM
C. TITII PROB
PRÆFATIO.

Decimus huius operis liber, qui & vltimus est, vel ex negligentia, aut malevolentia librariorum deperijt. Abbreuiator tituloseius habebat integre fortassis: tamen de vno tantum, hoc est de prænomine, epitoma repræsentabat.

Et hæc C. Titius ille. Verùm aliæ reperiuntur præfatione, in alijs manuscriptis codicibus, si de nomine auferis; Vt in Io. Sambuci hæc, cum libri decimi titulis eiusdem farinae.

INCIPIT LIBER DECIMVS
DE NOMINIBVS, PRÆNOMI-
nibusque, cognominibus,
agnominibus.

DECIMVS, atque vltimus huius operis
liber, seu studiosorū inertia, seu scrip-

torum segnitia, seu alio quouis casu ætati nostræ perditus est. Verum Iulius Paris abbreviator Valerij, post novē libros explicitos, hunc decimum sub infra scripto compendio complexus est, per quod de nominibus, prænominibus, cognominibus, atque agnominibus fuisse eundem à Valerio compositum coniectari licet. Verba quidem Iulij Parisidis hæc sunt. Liber decimus de prænominibus, & similibus.

Decimi huius operis libri per
C. Titum Probum
epitome.

DE PRAEN OMINE.

Varro simplicia in Italia fuisse nomina ait, exiltimationisque suæ argentum refert, quòd Romulus & Remus, & Faustulus, neque prænomen vllum, neq; cognomen habuerunt. Qui ab eo dissentiunt aiunt matrem eorum Ream Siluiam vocatam, avum, Siluium Numitorem: fratrem

trem eius. Amulum Silium, & superiores Albanorum reges, Capetum Silium, Agrippam Silium: posteriorelque duces Metium Suetium, & Tutorem Clœliũ vocatos. Nec contenti his, ad Sabinos transgrediuntur, & Titum Tatium, Numam Pompilium, & patrem eius Pompũ Pompilium, eius denique regionis principes enumerant, Pirtilianum Lauianũ, Volesum Valesium, Metium Curtium, Album Funisillaticum. Ex Tuscis recitant, Larrem Porfennam; ab Aquicolis, Septimum Modium primum regem eorum & Sertorem Resiam, qui primus ius faciale instituit. In hunc modum Varronis sententia subruitur.

Romanos autem arbitrandum est maximè ab Albanis, & Sabinis multiplicandorum nominum consuetudinem traxisse, quoniam ab illis orti sunt: Omnia autem, quæ ad vnumquemque nostram definiendum excogitata sunt, eandem vim significandi hominis obtinent. Quod per proprietatem dicitur, hoc distat, quia eo gens cognoscitur, ideoque dicitur gentilitium. Cætera ordine va-

riantur. Nam quod proponitur, prænomen; quod post terrur, cognomen, quod ad ultimum adijcitur, agnomen est. Quorum series non ita, vt expotui, semper seruata. Animaduerto enim in consulum factis, perplexum vsum prænominum, & cognominum: fuisse dictum, Postumum Cominium Auruncum, & Postumum Æbutium Eluam & Vopiscum Iulium, & Opitrem Virginium Tricostum, & Paulum Fabium Maximum. Quin etiam quedam cognomina in nomen veria sūt, vt Capiro: namque hoc in Bruto nominis locum obtinuit.

Gentilitia nomina Varro putat fuisse innumera, & prænomena circa triginta. Pueris non priusquam togam virilem sumerent: puellis, non antequam nubere prænomena imponi moris fuisse. Q. Scæuula auctor est. Quæ olim prænomena fuerunt, nunc cognomina sunt, vt Postumus, Agrippa, Preceulus, Cælo.

Opiter, qui patre mortuo, auo viuo gignebatur. Vopiscus, qui in vtero matris geminus conceptus, altero abortu eiecto, incolumis editus erat. Hostus, præ-

EPITOMA DE NOM. RATION. 641

nomen fuit in eo, qui peregrè apud hospitem natus erat: idque habuit Lucretius Tricipitinus collega L. Sergij. Volero, in prænomen abiit, & volentibus nasci liberis parentibus indebatur quo vius est Publilius Philo. Lar Laris prænomen est sumptum à laribus, tuscum autem creditum est prænomen esse: fuitque conial Lar Herminius cum T. Virginio Tricostio. Status à stabilitate, Fautus à favore prænomina sumpta erant. Et Tullus prænominatus est omnis gratia, quasi tollendus, o. litera in v. cōuerta. Sertor, qui per sationem natus erat, appellatus est. Ancū prænomen Varro à Sabinis translatum putat: Valerius Antias scribit, quod cubitum vitiosum habuerit, qui Gracè vocatur *ancon*. Lucij cœperunt appellari, qui ipso initio lucis orti erāt: aut, ut quidam arbitrantur, à Lucumonibus Etruscis. Maij, qui manè editi erant, vel omnis cautia, quasi boni. Manum enim antiqui bonum dicebant. Cnæus, ob insigne naui appellatus est quod vnum prænomen varia scriptura notatur. Alij enim Næum, alij Cnæum, alij Cnæum scribant:

Qui

Qui G. litera in hoc prænومine vtuntur antiquitatem sequi videtur, quæ multū ea litera v̄sa. Olim enim dicebant frugmentum, nunc frumentum profertur: & gnatura, modo natura, Igitur etiam, qui in corporibus n̄uus gigni solet, gn̄uus appellabatur. Qui C. ponunt, corruptione syllabæ delectati vidētur qui N̄uus, læuitatem velle iudicantur. Gaij dicti à gaudio parentum. Auli, qui dijs alentibus nascuntur, Marci, Martio mense geniti. Publij, qui prius pupilli facti erāt, quam prænومina haberent; alij ominis causa ex pube. Tiberij vocitari cœperūt, qui ad Tiberim nascebantur. Titus è Sabino nomine Titurio fluxit. Appius, ab Atto eiusdem regionis prænومine. K̄ssones appellati sunt, qui mortuis matribus execti erant. Seruius, qui mortua matre in utero seruatus est. Spurij, patre incerto geniti, quasi *spori*. Numerij sola patricia gens v̄sa est rabia prænومine; idcirco, quod trecenis sex apud Cremeram flumen cassis, qui vnus ex ea stirpe extiterat, ducta in matrimonium vxore filia Numerij Otacilij Maleuentani sub

eo pacto, vt quem primum filium sustulisset, ei materni aui prænomen imponeret, obtemperauit.

Antiquarum mulierum in vsu frequenti prænomina fuerunt, Rutilla Castella, Rodecella, Murcula: Burra à colore dicta: Ista prænomina à viris tracta sunt, Caia, Lucia, Publica, Numeria. Ceterum Caia, vsu semper omni celebrata est. Fertur enim, Caiam Cæciliam Tarquinij Prisci regis vxorem optimam Ianificam fuisse: & ideo institutum esse, vt nonæ nuptæ ante ianuam mariti interrogatæ, quænam vocarentur, Caiam esse se dicerent C. Titij.

Reliqua defunt.

VALERII MAXIMI VITA.

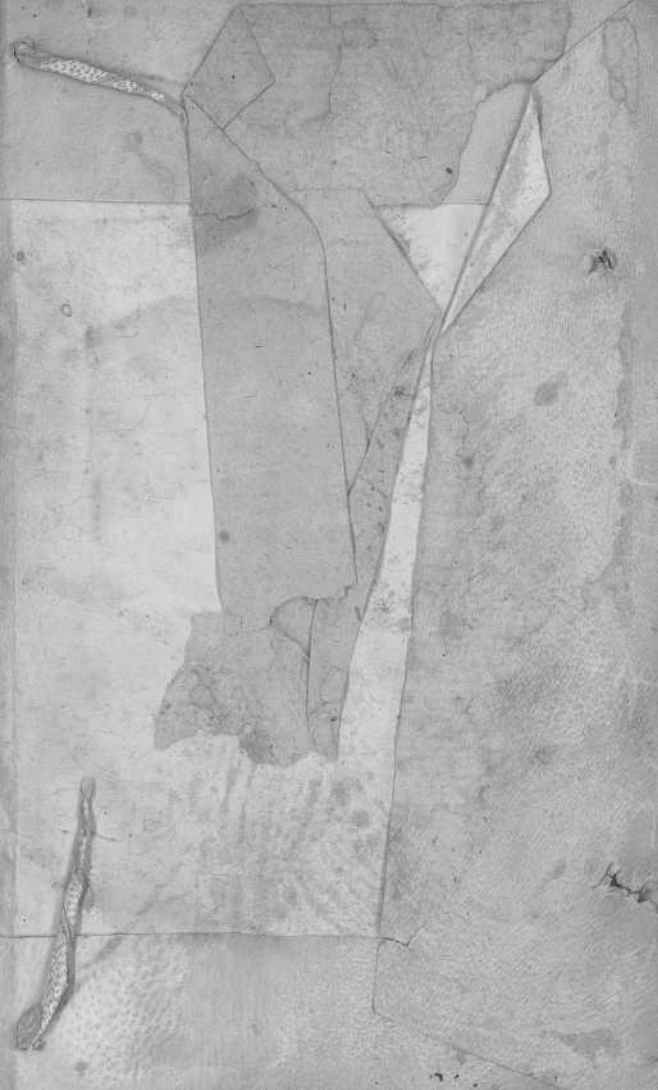
INCERTO AVTORE.

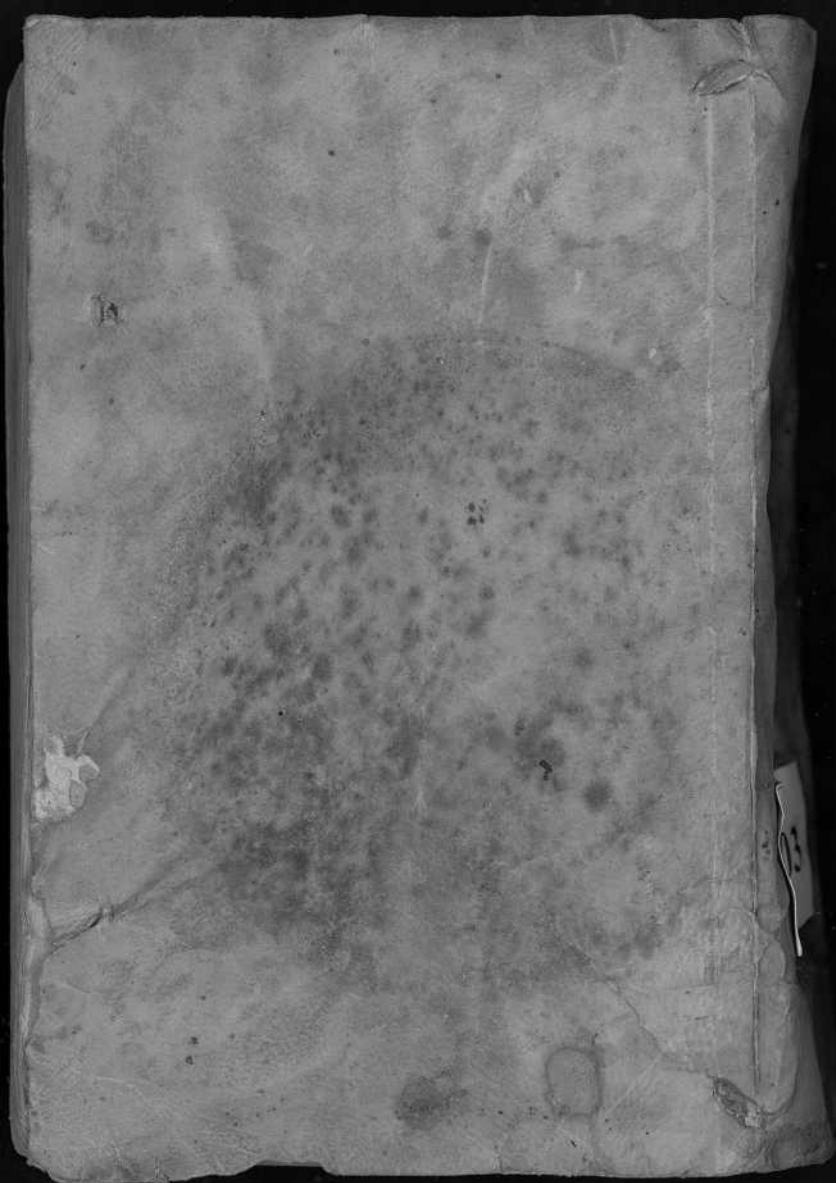
Valerius maximus ciuis Romanus, patricio genere natus, omnem pueritiam; & magnam adolescentiæ partem literis percipiendis, & honestis artibus dedit. Inde sumpta virili toga, se contulit ad rei militaris disciplinam, vbi aliquandiu stipendia recitæ & in Asiam cum Sexto Põpeio nauigasse dicitur. Vnde reuersus, cū videret se patriæ suæ tam benedicendo, quàm benefaciendo prodesse, à quo incepto studio militiæ gloria detinuerat; eodem regressus statuit vrbis Romæ, exterarumque gentium facta, simul ac dicta memoratu digna, vt ipse fatetur, literarum monumentis commendare, quod feliciter, & gloriosè consecutus est. Floruit autem Iulij Cæsaris temporibus, & sub eius imperio hanc scripsit historiam, cuius etiam numen inuocat. Imperatores enim Romani, cum virtute sua iustè

lan-

sanctēque gessissent imperium, diuino
 celebrabantur honore, & in deorum nu-
 merum transferebantur, vnde etiam Di-
 uos Imperatores appellamus. Genus ve-
 rò suum paternum à gente Valeria, ma-
 ternum à Fabia duxisse fertur: vnde
 Valerius Maximus, ex vtraque fa-
 milia ei nomen est, de cuius
 morte certi nihil potest
 afferri.

F I N.

3.003